

İstiklâl Savaşında

BOZGUNCULAR VE CASUSLAR

Kandemir

F. KANDEMİR

**İstiklâl Savaşında
Bozguncular
ve Casuslar**

İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar

FERİDUN KANDEMİR

İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar

Naşiri : Nejat AĞBABA

**Yakın Tarihimiz Yayınları — İstanbul P.K. 4 - Erenköy
Telefon : 55 30 29**

BİZ VE ONLAR...

Bundan kırk beş yıl evvelki İstanbul, Beyoğlu tarafı şen, şatır, sabahlara kadar eğlenceler içinde çalkanan, karşı taraf ise elem ve ıstıraplarla kapkara günler yaşayan, bir acayip ve talihsiz şehir haline gelmişti.

Haliç sularının ayırdığı bu iki tarafın, birindeki çoğunluğu teşkil eden müslüman olmayan vatandaşlar, Mondros mü-tarekesiyle gelmiş düşmanlarla elele, âdeta Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü kutlarcasına bir azgınlık içinde, coştukça coşarak güler eğlenirlerken, öbür taraftaki Türk çoğunluğu, varını yoğunu kaybettikten sonra, namus ve haysiyetiyle, istiklâlini koruyup koruyamayacağı ve başına daha neler geleceği kaygusu içinde kan ağlıyordu.

İstanbul, yüzyıllarca önceki Bizansın, son günlerini yaşara dönmüştü. Fakat o günlerde, zafer nidalarıyla bayraklarını dalgalandıra dalgalandıra, sevinç içinde şehre giren Türkler, birdenbire yerlerini değiştirmişler, bir anda yabancıya dönerek hıçkırıklar içinde ağlaya döğüne, her tarafı kaplamış düşman bayraklarını selâmlamıya zorlanıyorlardı.

Ben, işte bu İstanbul'u arkada bırakarak, elimde bir valiz, bunalmış kafamda, «Ne olursa olsun Türk'ün hakarete uğramadan nefes alabileceği bir çevreye bir an evvel can atmak» düşüncesiyle, Haydarpasha'dan bindiğim trenle, Konya'ya gidiyordum.

Her bakımdan berbat ve perişan, kir pas içinde, camları kırık, döşemeleri yırtık, ışıkları sönük, ikide birde, İstasyon olmayan yerlerde de ahlaya poflaya durup, dinlene dinlene, nefes nefese kalkarak, güç halle yol alan ve ne zaman, nereye varacağı belli olmayan bu köhne tren de, memleketin Umumi Harbten ne halde çıktığını ve ne durumda olduğunu gösteren bir canlı örnek gibiydi.

Böylesine bir yolculukla dağlar, bayırlar, dereler, tepeler ve geniş ıssız ovalar aşarak üç günde varabildiğimiz Konya'da, istasyona ayak basar basmaz, ilk karşılaştığım, silâhlı İtalyan askerleri oldu.

Düşman buralara, Konya'ya, Anadolu'nun, Akdeniz kıyılarından kilometreler ve kilometrelerce içerlerine kadar sızmış, sokulmuş ve işte, içinde bulunduğumuz fecî vaziyeti, apaşıkâr belirten acı, pek acı bir gerçek halinde, gözlerime bata bata karşımda duruyordu.

Şehre girince gördüm ki, Konya'nın başına gelen sade bundan ibaret de değildir. İhtiyar, ak sakallı valisi gibi, genç ve dinç kolordu kumandanı ve henüz tarihî postuna merasimle oturtulmuş, yine genç denebilecek yaştaki zarif ve kibar çelebi efendisi de, memleketin gerçek durumunu kavramaktan âciz, ve bu aciz ile hâlâ Padişah ve Halifeye sadık görünen insanlardı.

Bu bakımdan Konya'nın İstanbul'dan pek farkı yoktu.

Postneşini Mevlâna Çelebi Efendi Hazretlerinin, İstanbul sarayının bir küçüğü olan konağında, İtalyan kumandan ve za-bitlerine ikide bir verilen mükellef ziyafetlerde olduğu gibi, aynı dâvetlilerle bezenen ötekilerin sofralarında da kadehler hep, artık merhametlerine, insaflarına sığınılan (büyük - muazzam) devletler - düşmanlarımızın sıhhat ve âfiyetlerine kaldırı-lıyordu.

Bu manzara karşısında, içi kan ağlayan halk ise, ne yapacağını, ne edeceğini, kurtuluş çaresinin ne olduğunu, kimden meded umacağını bilemez, kestiremez bir halde tam bir tereddüt içinde, bunalmış bulunuyordu.

İlk merhabalaştığım otelciden, kahveciden itibaren kiminle görüşüp, iki çift lâkırdı ettimse, titrek cümlelerin sonu, hep: «Halimiz ne olacak? İstanbul ne âlemdе? Padişahımız bu işlere ne diyor?» gibi, gözlerin o tarafta olduğunu belirten sözlerle geliyordu.

Arkadaşları ile Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal'in yeniden yeniye duyulmağa başlayan sesine, henüz pek kulak asan bulunmuyordu.

Fakat bu sesin, Konya'daki müseccel Padişah ve halifecilerle, hempaları olan Hürriyet ve İtilâfçıları daha ilk anda ür-kütterek, halka onu duyurmamak, duysa da inandırmamak tedbirleri almağa sevketmiş olduğu görülüyordu.

Şu halde, memleketin içinde bulunduğu feci durumu lâ-yikiyle görerek, kurtuluş yolunun behemehal Mustafa Kemal'i takipte olduğunu idrak eden her vatanseverin, her şeyden evvel, O'nun sesini, ne pahasına olursa olsun halka duyurmağa çalışması gerekiyordu.

Ben, Konya'da, bu bölgenin, hattâ bütün Anadolu'nun ilk defa gördüğü veçhile günlük gazete haline getirdiğim «Öğüt» ün başma işte bu amaçla geçmiş ve olanca imkânlarımla bu sesi köylere varıncaya kadar her tarafa duyurmak çabasına koyulmuştum.

Bir müddet sonra, Sivas'tan Ankara'ya gelen Heyet-i Temsiliye ile Mustafa Kemal, bu çabamızla yakından ilgilenip, he-

men her gece makine başında gizlice, gazeteye konmak üzere gerekli bilgilerle direktifler vererek «Öğüt» ü desteklemeğe başladığı günlerde ise, ilk bozgunculuk teşebbüsleriyle karşılaşmış ve böylece, «Padişahımız ve halifemiz efendimiz hazretlerinin iradelerini duyurup halkı bu iradeler gereğince harekete sevk etmek» isteyenlerle (Millet adına konuşan Mustafa Kemal Paşanın dediklerini duyurup, halkı buna göre sevk etmek) isteyenler arasında amansız bir mücadele başlamış oluyordu.

Benim Konya'da, içinde bulunup başlayışını gözlerimle gördüğüm bu çetin mücadele, Anadolu'nun birçok yerlerinde de, böyle idi ve netice itibariyle memleketin kaderini tâyin edeceği şüphesizdi.

Ya onlar padişah ve halife ile yardımcılarının dediklerini yaptırıp memleketi yer yer düşmanların esareti altında, hürriyet ve istiklâlsiz bırakacaklar, ya biz, Mustafa Kemal'in gösterdiği yolun doğru ve hak olduğuna halkı inandırarak, bütün bir milleti tek vücut halinde mücadeleye sevkle, memleketin kurtulmasını sağlayacaktık.

Fakat, ilk devrede, onlar, padişah ve halife gibi, öteden beri büyüklüğüne, şanına, şevketine, kudretine nasılsa inanılıp iman edilmiş muazzam bir varlığa dayandıkları ve aslında bunun artık çürümüş, bitmiş ve tarihe göçmek üzere bulunmuş bir heyülâdan ibaret olduğunun henüz halkça anlaşılmamış oluşundan istifade ederek, bize nazaran, çok daha avantajlı bir durumda bulunuyorlardı. Bu itibarla, mücadele cidden çok çetin olmuş, padişah ve halife taraftarlarının Anadolu'nun her tarafına sızdırdıkları bozguncular ve casuslarla başa çıkılamıyacağından korkulan günler geçirilmiştir.

Bir kısmı İstanbul'dan, bazıları içeriden tahrik edilerek, muhtelif yerlerde faaliyete geçirilmek istenen bu bozguncularla casuslar veya casus taslakları arasında gerçekten ne yaptıklarını bilmeyen bedbaht gafiller bulunduğu gibi, ötedenberi menfi ruhlu ve daima memleket menfaatleri aleyhinde çalışmalarıyla tanınan Hürriyet ve İtilâfçılar arasında yetişmiş âdeta profesyonel hainler de vardı.

Bu kitapta sizi, suçüstü yakalanıp veya herhangi bir şüphe ile tutulup, İstiklâl Mahkemelerine verilen, her iki cinsten bozguncularla casusların belli başlılarıyla karşı karşıya bulunduracağız.

Bu arada, ilk bozgunculuk teşebbüslerinin tesiriyle akın akın askerlikten kaçarak, üstüne titrenen ordu saflarını boş bırakanlarla, Türk vatandaşı oldukları halde Yunan ordusunda

Türklere karşı silâh kullanmak hıyanetini göstermiş olanlardan bazılarını tanıtmayı da ihmal etmiyeceğiz.

Bozguncularla casuslar gibi bunları da; İstiklâl Mahkemeleri huzurunda hesap verişlerini tafsilâtiyle anlatan —ve şimdiye kadar tek satırı dahi yayınlanmamış olan— günü gününe tutulmuş zabıtları okuyarak tanırken, aynı zamanda memleketin o günlerde içinde bulunduğu, cidden çok müşkül ve tarifi imkânsız vaziyeti de, başka hiçbir eserin başaramıyacağından şephe etmediğimiz bir sarahatle apaçık bir halde gözlerinizle görür gibi olacağınızdan eminiz.

Erenköy, 1 Nisan 1964

KANDEMİR

NE HALDE İDİK?

Birinci Dünya Savaşını kazanan İngiltere ile Müttefiklerinin, Osmanlı İmparatorluğuna kabul ve imza ettirdikleri 30 Ekim 1918 tarihli mütarekenamenin çok ağır hükümlerine de uymaz hareketlerle, bütün bütün elimizi kolumuzu bağlar bir hale getirişlerinden yararlanarak, 15 Mayıs 1919 günü ânî bir baskınla İzmir'i işgal eden Yunan, varlığımıza göz dikmiş bir azgınlıkla Anadolu içerlerine doğru ilerliyor.

Her zaman fırsat düşkünlüğü malûm olan Yunan gibi bir düşmandan gelen bu darbe ile kan ağlayan memleketin, Adana, Urfa, Maraş, Antep, Antalya, Konya, Samsun, Merzifon gibi birçok yerleri de zaten, yine mütareke hükümlerine aykırı olarak birer bahane ile İngiliz, Fransız ve İtalyanlar tarafından işgal edilmiş bulunuyordu.

Nihayet, 16 Mart 1920 günü, İngilizler müttefikleriyle de anlaşarak, Dolmabahçe önündeki donanmalarından çıkardıkları askerlerle, İstanbulu da işgal edip, Osmanlı hükûmetini emir kulları haline getirmeğe de muvaffak olmuşlardı.

Bu halden yararlanan, Türk olmayan unsurlar da İstanbul'dan itibaren memleketin birçok yerlerinde, Türklük aleyhinde giriştikleri yıkıcı faaliyetlerini arttırdıkça arttırıyorlardı.

Rum Patrikhanesi; kurduğu gizli heyetler ve bilhassa Karadeniz kıyılarımızda silâhlendirdiği Rum çeteleriyle, eski Rum Pontos devletini ihya amaciyle, Türk köylerini yakıp yıktırarak, Türkleri yok etmeğe çalışırken, Ermeni Patrikhanesi de bir yandan bunları, bir taraftan da, Adana'dan Sivas, Erzurum ve Kars'a kadar yayılmış bir Ermenistan kurmak hevesinde olan Ermeni komite ve çetelerini fiilen destekliyordu.

Cihan Savaşının galipleri olarak, yeryüzüne hâkim olmanın gurur ve azametiyle, hak namına bir şey tanımadan, mukaddes bildiğimiz her şeyimizi yok etmeğe azimli olduğu görünen dış düşmanlarla, mahiyetlerini açığa vurup birer iç düşman kesilenlerin elele, olanca hırs, kin ve gazaplarıyla saldırıları ortasında, bu yaman kuvvetler baskısı altında kalan Türk milleti, artık hiçbir mukavemet eseri gösteremeyeceğine kanaat getirilerek, istiklâlinden de ebediyen mahrum edilmek istendiğini belirten bir muahedeyi de, imzalamaya zorlanıyordu.

Durum işte bu merkezde iken, yıllarca sürmüş savaşların verdiği yorgunluk, yoksulluk ve bitkinlikle ve hiç, hiç bir taraftan küçücük bir yardım ümidi dahi bulunmamasına rağmen

«Hayır!» diye ayaklanıp, tehlikeye düşen namus, şeref ve tamamiyetiyle istiklâlini kurtarmak azmiyle, emsali görülmemiş bir mücadeleye atılan Türk milleti, içinde bir tek, evet, bir tek insanın dahi bozgunculuk edebilmesi ihtimali akla gelebilir miydi?

Elbette gelemezdi... Ancak, yine akla gelmeyen bir talih-sizlikle bu: «Nasılsa bu milletin içine karışmış, hattâ heyhat ki, başına da geçmiş bir takım soylu görünen soysuzlaşmışların, bir takım ne idüğü belirsiz politika düzenbazlarının, dış düşmanlara körü körüne âlet olarak, kurtuluş yolunun katiyen mücadelede değil, fakat mutlaka boyun eğmekte olduğuna inandırmağa muvaffak oldukları çeşit çeşit gafiller arasından, sürü sürü bozguncular yaratmalarıyla» olmuştur.

Fakat; Türklüğü yok etme kararları anlaşılan düşmanların, zorla imzalatmak istedikleri sulh muahedesi hükümleriyle de, bütün bütün açığa vurdukları bu kararlarını, behemehal ve kat'î surette tatbik azminde oldukları artık apaşîkâr, gözle görülür hale gelince, silâhla mücadeleden başka kurtuluş çaresi kalmadığı anlaşılmış olmasına rağmen, nasıl olur da hâlâ, düşmana boyun eğip, onun insaf ve merhametine sığınarak memleket ve milletin kurtarılabileceğini zannederek, bozguncular yaratanlar vardı ve bunlar kimlerdi?

İngilizlerin İstanbul'u işgal ettikleri gün, dâvetle huzuruna kabul ettiği mebuslardan mürekkep heyete, salonun penceresinden görünen, Dolmabahçe önündeki düşman zırhlılarını göstererek: «Dikkat edin, bunlar her şeyi yapabilirler, isterlerse Ankara'ya da giderler.» diyerek, düşmandan ne kadar korkup, yılmış olduğunu açıkça söylerken, karşısındaki milletvekillerinden de fazla sözünün geçmesini, hattâ memleketin kayıtsız şartsız mutlak hâkimi olduğunun da kabul edilmesini rahatlıkla isteyerek: «Bir millet var, koyun sürüsü... Çobanı da ben'im!» buyuran padişah ve halife Vahidettin, muhakkak ki, bunların, bu bozguncuları yaratanların, başında geliyordu.

Zaten korkak, Türk milletinin şeref, haysiyet, namus ve istiklâli bahis konusu olduğu zaman nelere kadir olduğunu bilmeyecek kadar da, bu milleti tanımaz, cahil ve üstelik kendisi gibilerden başkalarına ehemmiyet vermez, hep menfi ruhlu, dar görüşlü, sakat düşünceli, miskin ve budala oldukları malûm Damat Ferit Paşa gibi kimselerle temas edip, onların tesiri altında kalmaktan kurtulamıyacak kadar da, irade yoksunu olduğu için, daha ilk günlerde, her şeyden evvel taç ve tahtını ancak —gözünde büyüttükçe büyüttüğü— düşmanlara sığınmak, onların lûtf ve inayetine mazhar olmakla kurtara-

bileceği zannına düşmüş, sonraları da, Anadolu'da mücadeleye atılanların başarıya doğru gidişlerini görüşüne rağmen, bu gidişteki milletin, hâkimiyeti ele alarak Osmanlı saltanatını lâ-yık olduğu âkıbete mahkûm etmesi ihtimali olduğundan şüphelenince, vatani ve milleti unutup, yalnız kendi saltanat ve mevkiini, nefsi nefisini düşünmek kaygusuyla, düpedüz ve tıpkı dış düşmanlar gibi, o da Millî Mücadeleye düşman kesilmiş ve Yunanla boğuşan Türk ordusunu arkadan vurmak için kuvvetler toplayıp, hilâfet orduları göndermeğe kalkmıştı.

VAHİDETTİN'İN YARDIMCILARI

Vahidettin'i, bu hiyanet yolunda teşvik ve teşci ile, yardımcıları olan Damat Ferit Paşa, «Hürriyet ve İtilâf Fırkası», «İngiliz Muhipleri Cemiyeti», «Askerî Nigehbân ve Kızılhançerliler» cemiyetleri ile bunlardan doğan «Cemiyeti Ahmediye» ve «Taâli-i İslâm» cemiyetleri, İngilizlerin Entellicens Servisi gibi gizli teşkilâtlarıyla de daima temas halinde ve çok defalar onlardan direktifler alıp, maddî yardımlar da görerek bütün güçleriyle tam bir işbirliği halinde bir tek hedefe, Anadolu'da yeni bir millî idare ile ordu kurulmasına mâni olmak hedefine yönelip, bu maksatla ellerinden geleni yapmağa başlamışlardı. Vahidettin ile etrafındakiler, durumlarının gerçekten de kuvvetli oluşuna güvenerek, başladıkları bu bozgunculuk işinde, başarıya varacaklarına inanıyorlardı.

Çünkü: Millet büyük bir çoğunlukla, henüz işin aslını bilmediğinden saltanat ve hilâfet makamında oturan —ve öteden beri Allahın gölgesi diye tanıtılmış bulunan— padişah ve halife Vahidettin'e, bilhassa dinî ve geleneksel duygularla hâlâ bağlı ve sadıktı ve bu bağlılık ve sadakatle, onun kurtuluş yolu olarak gösterdiği, (Düşmana silâhla karşı koymayıp, merhametine ve insafına sığınmak) çaresini de «Padişah ve halifemizin iradesidir» diye kabul ediyor ve aksi fikirle olarak silâha sarılmaktan başka çare olmadığını söyleyerek, harekete geçen millî mücadelecilere pek o kadar itimat edemiyordu. Nihayet, milletin içinden çıkmış olan ordu da, tabiatıyla, aynı duygularla, aynı bağlılık ve sadakatten tam olarak sıyrılamamış bir durumda idi.

Vahidettin işte millet ve ordunun, kendisine karşı olan bu geleneksel bağlılığından yararlanarak, duruma hâkim olup, kabul edeceği bir sulh muahedesi ile taç ve tahtını emniyet altına aldıktan sonra saltanat sürmekte devam edeceğini zannediyordu. Ve bu zan ile, karşısındaki millî mücadelecileri «Hilâfet

ve saltanata isyan etmişlerdir. Din düşmanlarıdır, yok edilmeleri caizdir» diye çıkardığı fetvalarla, millet ve ordu gözünde hiyanetle suçlandırıp, ortada hiçbir engel bırakmamak suretiyle dâvayı kazanacağını zannediyordu.

Lâkin, bu zannında, ne kadar yanlış hatâlı olduğunu, pek kısa bir zaman içinde, millet ve ordunun gerçekleri tamamiyle öğrenip kavrayarak, asıl hainin padişah ve halife ile etrafındakiler olduğuna kanaat getirdiğini gördüğü gün, kendi hesabına fecî bir şekilde anlayacaktı.

Ancak şu da vardı ki, «Gerçeklerin ve asıl hainin bizzat padişah ve halife denen adam olduğunun» millete hemen açıkça söylenmesi de kolay değildi. Bunu, zemin ve zamanı göz önünde bulundurarak, münasip bir şekilde, ilk evvel, «Vahidettin'in işgal altındaki İstanbul'da düşmanların elinde esir ve onların arzularına uymak zorunda olduğu için, Millî Mücadeleye ister istemez muhalefet eder görüldüğü» nü ve bu sebeple de «Onun da esaretten kurtarılması için mücadeleye atılmış olduğunu» ileri sürmek suretiyle yapmak gerekiyordu. Nitekim, öyle de yapılmış ve Millî Mücadele, başlangıcında: «Yüksek ve mukaddes saltanat ve hilâfet makamının kurtarılması...» gayesini güder görünmüştü.

Fakat buna rağmen «düşmanlar elinde esir» sayılan Vahidettin, makamını ve kendisini kurtarmak gayesinde olduklarını söyleyenlerin asıl maksatlarını sezince, Mustafa Kemal Paşanın Büyük Nutkunda aynen dediği gibi: «İlk andan itibaren Millî Mücadeleye bîaman hasım oldu. Öyle iken biz ilk önce onun bu hasım (düşman) oluşunu görmemezlikten geldik ve onun düşman tazyiki ve esareti altında böyle yaptığını söyledik. Aksi hal, an'anelerine ve fikrî kabiliyetlerine ve ruhî haletlerine aykırı olan muhtemel değişikliklerden ürkeceklerin, ilk anda mukavemetlerini tahrik edebilirlerdi. Muvaffakiyet için amelî ve emin yol, her safhayı vakti gelince tatbik etmektir.»

İşte durum bu merkezde, yani Anadolu'nun, kendisini düşman elinde esir bulduğundan dolayı, hiyanet derecesine varan hareketlerinde mâzur gördüğünü ilân edişine rağmen, Vahidettin, millî mücadeleye karşı bîaman düşmanlığını arttıra arttıra devam ettirerek, etrafındakilerle beraber bozgunculuk teşebbüslerini Anadolu'nun her tarafına yaymağa çalışıyordu.

Bu zararlı çalışmaların bir ara ne hal aldığını, Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki Ahmet Rıza Bey ve Ahmet İzzet Paşa gibi bazı tanınmış zatlara yazdığı mektuplarda, aynen şöyle ifade eder: «Zaten acı olan vaziyeti mühlik şekle kovan en tesirli âmil, İstanbul'daki muhalif cereyanlar ve millî emelleri

zararlı bir şekilde infirada uğratan siyasî ve azimli propagandalar. Bunların zararlarını, vatanımız aleyhinde pek mebzul bir surette görmekteyiz.»

Millî Mücadeleyi baltalamak gayesini güden bu zararlı propagandalarla bozgunculuk yapanlar arasında, İstanbul'dki bazı gazeteler de vardı.

Düşmanlara ve patrikhanelere bağlı Türk olmayan gazetecilerden fazla, Türklük düşmanı kesildiklerinin farkına varımayacak derecede hırslarının ve budalalıklarının zebunu —ve nüfus kâğıtlarıyla de olsa yazık ki Türk— olan bu bedbaht gazeteciler, bereket versin nihayet, öteden beri muhalefeti âdeta meslek edinmiş ve menfi ruhlu tanınmış üç beş kişiden ibaretti. Ve bunlar, başlarında üstadları Ali Kemal olmak üzere, ne artmış, ne eksilmiş bir «bozguncular kadrosu» halinde, Millî Mücadelenin iptidasından sonuna, evet, ta Büyük Zafarla memleketin kurtulduğu güne kadar, bir lâhza durup dinlenmeksizin, Türk milletini birbirine düşürmeyi birbirine kırdırmayı teşvik ve tahrik eder mahiyetteki iğrenç yazılarıyla, tertemiz, vatanseverlik örneği olmakta devam eden Türk gazeteciliğinin; —tarihe de nefret ve lânetle yâdedilerek geçeceği şüphesiz— bir «yüz karası» teşkil etmişlerdi.

Fakat niçin böyle olmuşlar ve böyle yapıyorlardı?

Bunlar, ötedenberi İttihat ve Terakkiye şiddetle muhaliftiler. İptidaları, Millî Mücadeleyi de, İttihatçıların eseri ve «İttihatçılığı diriltmek, ihya etmek» maksadiyle girişilmiş bir hareket zan ederek, ona da muhalefete başladılar ve İttihatçıların Talât, Enver ve Cemal Paşalarla diğer erkânının memleket dışında, uzaklarda kalmış olduklarını gördükleri halde, bu gözle görülür gerçeğe rağmen, «Millî Mücadele denen şey İttihatçıların bir oyunudur» demekte devam ile, yine muhalefette sabit kaldılar.

Millî Mücadele hareketinin başında kimlerin bulunduğu ve bunların yayınladıkları çeşitli beyannamelerle ne maksatla mücadeleye atılmış oldukları görülüp, takip ettikleri hattı hareketle de artık sarahatle anlaşıldığı halde, tabii işlerine gelmediği için bunu anlamamak isteyen düşmanlar, evet, düşmanlar gibi, bunlar da «hayır, bu bir İttihatçılık oyunudur» demekte ısrarla inat ederek, muhalefette hem de bütün bütün azarak devam ettiler.

○ n altı Mart 1920 günü İstanbul'u işgal eden İtilâf kuvvetleri adına yayınlanan resmî tebliğde: «Sulh konferansı es-ki Osmanlı memleketlerini bütün ahalisinin cins ve mezhep farkı olmadan gelecekteki saadetlerini, içtimâî ve iktisadî hayatlarını temin edecek bir sulhün temellerini atmakla meşgul iken firarî İttihat ve Terakkî erkânının mürevvici efkârları bulunan bazı şahıslar, Millî Teşkilât müstear ismi altında bir tertip teşkil ederek padişah ile merkezî hükûmetin emirlerini hiçe saymakla harbin elim neticelerinden büsbütün tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamak, çeşitli unsurlar arasında nifak çakarmak, millî iane bahanesiyle ahaliyi soymak gibi fiillere cür'et ettiler. Bu suretle sulh değil, âdeta yeni bir muharebe devrini açmağa teşebbüs ettiler.» deniyordu ki, muhalefetteki mâhut gazetecilerin de iptidadan beri Millî Mücadeleyi görüşleri aynen ve tıpkı tıpkısına bu idi... O kadar bu idi ki, insan, acaba bunu muhalif gazeteciler mi düşmanlara telkin etmişlerdir, yoksa ötekiler mi, bunu düşmandan öğrenmişlerdir, demekte tereddüt edebilirdi.

Muhalik gazeteciler, düşmanların bu kasdî görüşünden olsun ibret almamışlardır. «Düşman böyle diyor, şu halde, gerçek aksi olabilir.» şüphesi olsun kafalarından geçmemiştir.

Düşmanla aynı fikirde, aynı kanaatte oluş ve ortaya çıkan gerçeklere rağmen, bunda inatla ısrar ediş... Damarlarında Türk kanı olan, aklı başında kim böyle yapabilir?

Ben bir gün, Rıza Tevfik'le bu konu üzerinde konuşmuş-tum. Beni büyük bir konukseverlik ve samimiyetle, âdeta zorla misafir ettiği Lübnan'daki evinde, kendisini «yüz ellilik» ler arasma soka —kendi tâbiriyle— politika belâsından bahset-miyerek, daha ziyade gurbette geçirmeğe mecbur olduğu gün-lere ait hâtıralarından konuşmamız kaydıyla başlayıp haftalar-ca süren sohbetlerimizin birinde, dayanamadığı memleket has-retiyle yaşaran gözlerini silerken:

«— Heyhat ki, bir kere oldu. Gaflete düşüp, bir halt et-tik. Fakat, bana vatan hainliği damgası vuranlar da, biraz in-safli olmalı değiller miydi? Bütün suçum, Sevr-i imzalayanlar arasında bulunuşum... Peki amma, Kaynarca'yı da ben mi im-zaladım? Ben de Sevr'i imzalarken, memleketin ancak bu sa-yede, içinde bulunduğu keşmekeşe, ümitsiz vaziyetten kurtu-larak, şiddetle muhtaç olduğu sulh ve sükûna kavuşup, selâme-te ereceğine kanaat getirmiştim. Ne yapayım, vurup kırmak, yakıp yıkmakla bir şey yapılabileceğine inanmıyordum. Hele

bir sulha, sükûna kavuşalım, ondan sonra yaralarımızı sararak, yavaş yavaş derlenip toplanarak, kendimize gelir, zararlarımızı da telâfi ederiz düşüncesinde idim. Esasen bu düşünce ile Sevr'- imzalamamız, Anadolu'daki millî hareketin devamına dâni olmazdı, nitekim olmadı.»

Diyerek, sözlerini: «Kanaat meselesi, ve inanım ki, kanaatimde samimî idim. Lâkin aldanmışım. Bu âlemde aldanmayan var mı? Mustafa Kemal de, Allah esirgesin bir talihsizliğe uğrayıp da, muvaffak olamasaydı, tuttuğu yolda aldanmış sayılamıyacak mı idi? Hülâsa; kanaatinde aldandım diye insanı böyle, hem de vatan hainliği ile suçlayarak, gurbetlerde sürüm sürüm süründürmek Allahtan reva mı?» diyerek bağlayınca, ben de kendisine:

«— Bu noktada belki biraz haklısınız, dedim. Fakat, Sevr'- den sonra Anadoludaki millî hareketin kuvvetlenerek, muntazam ordular halinde düşmana arka arkaya darbeler indirmek suretiyle, memleketi kurtarma yolunda bir şeyler yaparak haşarı ümitleri vermeğe başladığı günlerde de, bu millî orduları darma dağın etmeğe matuf bozgunculuk teşebbüslerinde devam edenlere ne dersiniz?

Düşününüz, Birinci ve İkinci «İnönü», arkasından «Sakarya» muvaffakiyetleri... Demek ki, o ane kadar birşey yapamıyacak derecede bezgin, bitkin ve perişan bilinen Türk milleti, yurdunu ve istiklâlini behemehal kurtarmak aşk ve imaniyle, tek vücut halinde, kadını ve erkeğiyle şahlanıp varlığını göstermektedir. Bu bir gerçektir. Düşmanların bile gördüğü bu gerçek karşısında olsun, küçücük bir tereddütle: «Acaba yanlış yolda mıyız? İstiklâl Savaşı dedikleri bu hareket, bütün bir milletin canla başla memleketini kurtarmağa doğru gidişini göstermiyor mu?» Diyerek bir parçacık düşünmek, bir lâhzacık vicdanlariyle başbaşa kendi kendilerini dinlemek lüzumunu bu bozgunculara nasıl duyurmaz?»

Rıza Tevfik, o babacan haliyle, göbeğine kadar inen sakalını iki eliyle ağır ağır sıvazlıyarak:

— Sen de haklısın, dedi. Kimleri kasedtiğin de malûm... Fakat sen, Ali Kemali de, Refik Halldi de, Refik Cevadı da, ötekileri de benim kadar, hattâ belki hiç tanımazsın.. Bunlar memleketlerini sevmez insanlar değildir. Fakat bir kere kaptırdılar bn kavgaya kendilerini. Sen bir kere insanı kendi kendini tanımayacak hale getiren o politika belâsına yakını kaptırmaya gör... Artık, «gerçek» dediğin şey, gözünün içine girip, beynini tokmaklasa da kâr etmez, bildiğinden şaşmaz, kimseye kulak asmaz, tuttuğun yolda körü körüne dört nala gidersin.

— Memleket menfaatlerini çiğniyerek..

— Öyle yaptığının farkında değildir ki...

— Farkında olmadan memleketine, milletine kötülük ettiğini idrak edebilecek bir an da gelmez olur mu?

— Olur... Oldu işte... Göt bak, kendileriyle konuş, Ali Kemal artık yok amma, ötekiler sağ, göreceksin, hepsi ancak şimdi yaptıklarına pişman olmuşlardır.

— Biraz geç değil mi?.. Pişmanlığın böylesi neye yarar?

— Geç oluşun cezasını da çekenler kendileri.. Hem de çok ağır, cidden pek ağır bir ceza... Sen vatan haini diye memleketten sürülüp bir paçavra gibi atılmış insanın, gurbet denen darüazapta, her gün, her an çektiği devâsız daüssıla derdinin ne olduğunu bilmezsin...»

Rıza Tevfik'e yaşarmış gözleri ve bütün samimiyetle içini dökerek konuşuşuna rağmen, yine: «Neye yarar?» diyecektim.

PARAYA TABAN BAZI AHLÂKSIZLAR

Büyük Millet Meclisinin açıldığı 23 Nisan 1920 günkü «Hâkimiyyet-i Milliye» gazetesindeki —Mustafa Kemal Paşa'nın yazmış olduğu— başmakalet, şu satırlar da vardı:

«Ankara'da toplanan bu Meclis, mukadderatını doğrudan doğruya kendi eline almak mecburiyetinde bırakılan milletimizin azlın ve iradesi muhassasıdır ki, istihdaf olunan hayırlı netice ve selâmete varıluncaya kadar milletin her türlü işlerine el koyacak olan meşru heyet işte bu Meclisten ibaret olacaktır. Bu Meclisin, bütün millet, demek olduğunu izaha hacet yoktur.

Düşmanlarımızın belli başlı ümitleri ise, İstanbul'u nüfuz ve esaretleri altına aldıktan sonra, milletimiz efradından paraya tapan bazı ahlâksız kimseler delâletiyle cahil tabakalar arasına nifak ve şikak sokarak, milleti birbirine vurdurmak ve kırdırmaktır. Fakat bu cahil kısmı çok olsa bile, herhalde temiz yürekli, doğru anlayışlı ve çok mert ve hamiyetli olan milletimizin bu düşman oyununa tutulmıyacağından kat'î surette eminiz. Millet, birliğini muhafaza ettiği halde ise, düşmanın bize hiçbir zarar eristirmesi mümkün olmıyarak, aksine millî menfaatlerimize uygun bir sulh istihsal ve teminine muvaffak olacağımızda zerre kadar şek ve şüphe yoktur.

Büyük Millet Meclisi ile, milletimiz en büyük tehlikeden kurtulmağa doğru ve yeni bir tarihî safhaya daha dahil olmuş bulunuyor. Meclisin, vaz-u vazifesindeki bu ehemmiyetli müdrik' bulunduğu da muhakkaktır.»

En çetin şartlar içinde bir ölüm kalım mücadelesine girişmiş olan milletin, ne sebeple olursa olsun, düşmanları arasına katılmak gafletini gösterdikleri için, o millet içinden atılmak felâketine uğrayanların gurbetlerde inim inim inlemeleri, yapmış oldukları fenalıkları gidermek şöyle dursun, hattâ unutturabilmesine bile imkân olmadığına göre, şimdi nadim olmaları kendi hesaplarına dahi, hakikaten artık neye yarardı?

«ALEMDAR» LA KAFADARLARI...

Bu gazeteler, bilhassa henüz tereddüt içinde bulunan büyük bir kısım halkın fikirlerini fena halde zehirliyorlardı. Bir kısım İstanbullular, içinde bulundukları işgal faciasının olduğu gibi, düşmanlarla işbirliği eden bu kırılmalı kalemlerin de mahiyetini anlamış olarak bunlara artık sadece iğrenerek baktıkları halde, Anadolu'nun henüz işlerin içyüzünü lâıkiyle bilmiyen saf halkı, için mesele öyle değildi.

Onlar da, bunun böyle olduğunu bildikleri için, Tanrının günü kudurmuşcasına zehir saçan gazetelerini, Anadolu'nun her tarafına sokmak, elden ele dolaştırtmak için her çareye baş vurmaktan geri durmuyorlardı.

Ben, Trabzonda istihbarat müdürü bulunduğum günlerde, limana gelen her vapurda, her motor ve tekne, bozguncu veya casus kadar bu gibi gazetelerin bulunması ihtimalini de düşünerek, en evvel bunların memlekete girmesini önlemeye çalışır ve çok defa, bu çeşit gazetelerin, bu «Peyam Sabah» larla, «Alemdar» ların paket yapılarak, sarılmış, kirlenmiş, yağlanmış bir halde de olsa, gözden geçirilip, sokulmak istendiğini gördüm.

Anadoluda, diğer yerlere nazaran, sükûn ve asayiş mükemmelen temin ile, Doğu bölgesinde herhangi bir ayaklanma vukuuna da meydan vermemeğe muvaffak olmuş bulunan Kâzım Karabekir Paşa bile, «yılan» dediği bu çeşit İstanbul gazetelelerinden, pek haklı olarak çok çekinirdi.

Bir aralık bilmiyorum nasıl oldu, Trabzonda gözüümden mi kaçtı, yoksa başka yollardan sızıp mı gitti, Erzurumda bu yılan «Alemdar» lardan birkaç tanesinin elden ele dolaştığını duyduğu anlaşılan Kâzım Karabekir Paşa, bunlardan bir tanesini buldurup, pek acı ifadeli, âdeta azarlayan bir mektupla bana göndermişti.

Paşa mektubunda; «Milleti, bilhassa içinde bulunduğumuz nazik vaziyeti henüz lâıkiyle idrak edip kavrayamamış olan cahil ve masum halkı bir takım yalanlarla ifsat edip aleyhimize

Doğu bölgesinde duruma tamamen hâkim olarak her hangi bir önemli bozgunculuk hareketine meydan vermemekle beraber, bilhassa İstanbul'un fitne ve fesat saçan bir kaç gazetesine karşı son derece müteyakkız bulunan
Kâzım Karabekir Paşa.

tahrik eden bu melunların, düşmanlık cihetinden ingilizlerle Yunanlılardan hiç bir farkları yoktur. Hattâ birçok cihetlerden bunlar, karşımızdaki silâhlı düşmanlardan daha beter sayılmalıdırlar. Binaenaleyh, bunlardan bir tekinin dahi memlekete girmemesini kat'î surette temin etmek, vatana saldıran dış düşmanları defe çalışmak gibi vazifemizdir. Bu vazifede, ne sebeple olursa olsun, küçücük bir ahmal dahi mazur görülemez.» Diyordu ve elbette haklı idi.

Şimdi, o «Alemdar» a bir daha dikkatle göz gezdirip, yaydığı menfi ve pek zararlı fikirlerle telkinlere baktıkça, Paşayı haklı bulmamak mümkün olamaz.

5 Ağustos 1920 tarihli bu «Alemdar» ın Refii Cevat imzalı baş makalesinde şu satırlar görülüyordu:

«Sadriâzam Ferit Paşa hazretleri, ikinci defa büyük bir azım ile iktidar mevkiine geldikleri zaman, her şey yolunda idi. Fakat tenkil harekâtı için adam intihap hususunda gösterilen isabetsizlik boşu boşuna vakit heba etmekten başka bir netice vermedi.

Bağı kuvvetlerden, kuvayı inzibatiyeye fevc fevc iltihaklar bulunduğu halde, halifenin askerinden bir tek adam da, gayri millî kuvvetlere iltihak eylememişti. Bununla vaziyetin ne derece hükûmet lehinde olduğu anlaşılır. Genç, dinç, cesur ve bilhassa, merhamete kapılmadan icrayı adalet eden bir kumandan bu Anadolu isyanını on beş günde bitirir, kökünden kazardı. Mustafa Kemal olsun, hempaları olsun bu İttihatçı dolabının artık dönecek, çevrilecek bir hali kalmadığını pek güzel anlamışlardır. Meseleyi halletmek için dediğimiz gibi, azimperver, cesur bir kumandana ihtiyaç vardır.

Paşa merakından, azıcık vazgeçelim, genç bir miralay (albay), cesur bir kaymakam (yarbay), cevri bir binbaşı, o işi görebilir. Zira hükûmetin beyannamesinden anlıyoruz ki, hükûmet, Osmanlı devletini kurtarmak için isyanı tedibe mecburdur. İsyanı tedip edecek yaş ve rütbe değil, şahsiyettir. Bu nazarı dikkate alınmalı. Anadolu bu adamlara karşı feveran halindedir. Terhip ve ihâfe ile mevcudiyetlerini idame eden bu âsiler, sonunda uğrayacakları âkıbeti şimdiden kestirdikleri için, ellerine geçeni idam ediyorlar, kasaba, köy demiyor, yakıyorlar. Daha geçen gün Yozgatta seksen biçareyi idam eylediler. Bu idam ettikleri zatların büyük bir kısmı avamın istipdadına tahammül edemiyen tarihi ailelere mensup adamlardır.

Bugün merkezden vukubulacak ufak bir hareket, Anadoluyu baştan başa ayaklandırır ve Mustafa Kemal de, hempala-

rını da sopa ile kovdurur. Hükûmetin bu defa muvaffak olması, devletin havat memmat meselesidir.»

Evet, ufacık bir hareketle, Millî Mücadele başındakilerle beraber, kökünden kazıyıp, yok edilmeli ve böylece, düşmanlara miskince boyun eğilip, memleket esarete bırakılmalıydı.

Ali Kemal de «Peyam Sabah» ında aynı şekilde Allahın günü, aynı şeyleri tekrar ile zaten o yolda olan hükûmeti bütün bütün harekete teşvik ederken, bir yandan da halkı, kuvayı mil-lîcilere karşı ayaklanmaya tahrik edip durmakta idi. (Bu haince yazıların örneklerinden daha bazılarını çerçeveler içinde vere-rek, tarihe tevdi ediyoruz.)

Böylesine yardımcıları bulmuş olan İngilizler de, İstanbul-daki gizli teşkilâtları kanaliyle, zaten aynı kafada, aynı haince yolda olan padişah ve yakınlarıyla de işbirliği yaparak, Anado-luya, halkı Millî Mücadele aleyhine tahrik vazifesiyle mütema-diyen bozguncular ve casuslaor gönderip durmaktaydılar.

BOZGUNCULARIN MARİFETLERİ

A li Fuat Paşa anlatır:

«Yırmı dördüncü tümenin Eskişehir'de toplanmış olan üç bin mev-cutlu ikinci piyade alayının 6 Nisan 1920 den itibaren —yani Büyük Millet Meclisinin açılması hazırlıklarında bulunduğu günlerde— Bile-cik'e nakline başlanmıştı. Bilecik'ten sonra Bursa'ya kadar kara yü-rüyüşle gidilecekti. Bursa'daki elli altıncı tümen emrine geçmek üze-re gidecek olan alayın birinci taburu, bin mevcutla Bilecik'ten hare-ket etmiş olmasına rağmen, Bursa'ya ancak yüz elli mevcutla varabil-mişti. Neferler, Bilecik - Bursa yolunda kaçmışlardı. İkinci tabur da aynı âkâbete uğramıştı. Bunun üzerine tümen kumandanlığı Bilecik - Bursa arasında bazı tedbirler almak lüzumunu duymuştu. Zabıtlardan beş altısı nefer elbisesi giymiş olarak, Bilecik'e kadar gidip, orada üçün-cü tabur efradı arasına karışarak, firar hâdisesinin sebeplerini araştı-racaklar ve buna mânî olmağa çalışacaklardı. Bu zabıt arkadaşlar va-zifelerini yaptılar ve bu sayede üçüncü tabur Bursa'ya altı yüz mev-cutla gidebildi. Zabıt arkadaşların dönüşte anlattıklarına göre, bütün yol boyunca köylü ve boca kıyafetli birçok sahte kimseler, askerlerin içine karışarak: «Anzavur ve maiyeti Padişahın müslüman askeridir. Onlara aîlâh atanlar kaatli ve padişaha âsl olurlar.» diye kesin ölçüde propgandalarla askerleri kaçmağa teşvik ediyorlarmış. Bu sahte kıva-fetli bozguncuların merkezlerine de gidilmiş ve elebaşları yakalanmış.

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ İŞE BAŞLIYOR

Padişah ve halife Vahidettin ile sadrîâzamı Damat Ferit Paşa ve yardımcılarının, Millî Müücadeleyi içinden çökertmek maksadiyle, Anadolu'ya saldıkları bozguncularla yaptıkları propagandalar, fena halde tesirini göstererek pek feci neticeler vermeğe başlamıştı. Bozguncuların bilhassa: «Padişahımız sulh yapıp, memleketi selâmete kavuşturmak istiyor. Mustafa Kemal ise, padişahımıza isyanla, sizi boşu boşuna ateşe sürüyor.» tarzındaki propagandaları ile, kıtalarından sıvışan veya davet edildikleri halde gelmeyip, dağlarda bayırlarda şekavetle asayişî bütün bütün bozan asker kaçakları arttıkça artıyor ve bu vaziyette, ordu kurmağa imkân bulunamıyordu.

Ordu kurulamayınca, düşmanlar ne ile defedilecek, vatan ve millet nasıl kurtulup, istiklâline kavuşabilecekti?

Büyük Millet Meclî kuruluşunun hemen haftasında çıkarıldığı «Hiyaneti vatanîye» kanunundan sonra, bunu süratle ve lâıyıkıyla tatbik etmek imkânını bulabilmek için «İstiklâl Mahkemeleri» kanununu da kabul ederek hemen yürürlüğe koydurdu. Böylece, yine Meclisce seçilen âzâlardan mürekkep İstiklâl Mahkemeleri, yer yer faaliyete geçmeğe hazırlandı. Bu mahkemeler, o günler için, büyük bir ihtiyacı karşıladıklarından, hakikaten çok lâzımdı. Zira, mevcut Adliye ve Şeriye mahkemelerinde vazife gören hukuk veya medrese mezunu hattâ alaydan yetişme hâkimlerle, gerek büyük bir kısmının içinde bulunduğumuz durumu henüz takdir edemiyerek, padişah ve halifeye sadakle bağılı kalmakta devam edişleri, gerekse ötedenberi alıştıkları usullerle ağır aksak çalışmalarından sıyrılmalarına imkân olmayışından dolayı, iş görülemezdi.

Seller gibi akarak bir felâket haline gelen asker kaçaklarını bir an evvel durdurup, mümkün mertebe sükûn ve asayişî temin ile orduyu kurmak ve memlekette ikilik yaratarak, milleti birbirine kırdırmak suretile İstiklâl Savaşını daha başlangıçta söndürüp, vatan ve millet topyekûn esaret ve zillet altında bırakmağa matuf bozgunculuk ve casusluk hareketleriyle devamlı şekilde ve süratli tedbirlerle mücadele etmek, hayatî bir zaruret haline gelmişti.

Bu konuda kaybedecek bir günümüz dahi yoktu.

İşte bu zaruretin doğurduğu İstiklâl Mahkemeleri, bilhassa süratle hareket ederek, memlekette artık herhangi bir kötü niyetlinin göz açmasma, kıpırdamasına dahi vakit ve imkân ver-

miyecek kahir bir kuvvetin mevcut olduğunu belirtmeleri için, geniş yetkilerle techiz edilmişlerdi. (1)

İlk evvel, Ankara, Konya, Eskişehir, Isparta, Kastamonu, Pozantı, Sivas ve Diyarbakırda olmak üzere sekiz İstiklâl Mahkemesi kurulmuştu ki, işgal altında bulunmayan Anadolu topraklarının hemen her tarafını çevreleri içine alıyorlardı.

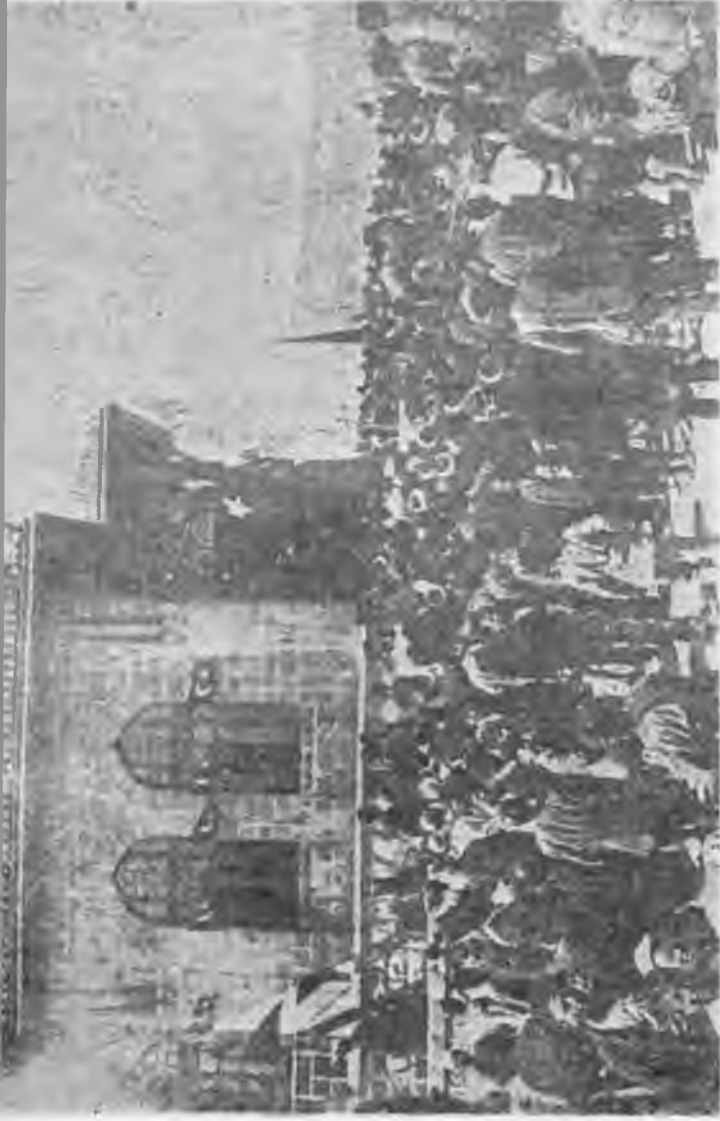
Yalnız, Kâzım Karabekir Paşanın Şark bölgesi, Paşanın duruma hakkiyle hâkim oluşu ile her türlü bozgunculuktan korunmuş olduğundan, o bölgeye bu gibi mahkemeler gönderilmemişti.

Hükümleri başka hiç bir yüksek makamın tasvip ve tasdi-
kinden geçmeden derhal tatbik ve icra edilen İstiklâl Mahkemeleri işe başlar başlamaz, belki de bir göz yıldırma havası yaratmak istiyerek, evvelâ en önemli idamlık dâvaları ele aldılar.

Celibereket mebusu (Topçu) İhsan beyin başkanlığında, Elâzığ mebusu Hüseyin, Antep mebusu Kılıç Ali ve Kütahya mebusu Cevdet beylerden müteşekkil olan Ankara İstiklâl Mahkemesi de, ilk evvel —o esnada Sevr muahedesini imzalamış olan— Sadrîâzam Damat Ferit paşa ile âyan (Senato) âzasından Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Bern elçisi Reşat Halis beyler dâvasını ele alarak, 7 Teşrinievvel (Ekim) 1920 günkü toplantısında, bunlar hakkında giyaben aşağıki idam hükmünü verdi:

«Bugünkü ahval dolayısıyla kendilerine tebliğât vesare gibi kanuni merasim yapılması imkânsız bulunmuş olan İstanbul hükûmeti sadrâzamı Ferit, âyandan Hadi, Rıza Tevfik ve Bern sefiri Reşat Halis haklarındaki muhakemenin giyaben icrasına ittifakla karar verildikten sonra keyfiyetin icabı müzakere olunduktâ; tafsîlât olbaptaki zabıtnamede yazılmış olduğu üzere, bunların vatan ve hilâfetin istiklâli maksadiyle kurulmuş ve bütün milletin mdkadderatına el koymuş bulunan Büyük Millet Meclisinin gâyei amâline aykırı ve ızın ve müsaadesine iktiran etmemiş bir surette Sevr muahedesini düşmanlarla müzakere ve imza ettikleri ve bu yüzden birçok memleketlerin düşmanlar eline geçerek memleketlerimizin tahribine ve Osmanlı vatandaşlarının katli ve imha ve ırzlarının pâyimal ve mallarının yağmasını kolaylaştırıp ve her gün müslümanlarla Osmanlı tebaası arasında nifak ile kıtal tertip eyledikleri derece subuta varmış olduğundan, haklarında Ceza Kanununun 49 ve 50 ve 54 ncü madde zeyli ilk fıkrasına ve Hiyaneti Vataniye Kanununun

(1) Kanun müzakere edilirken, Mecliste bu mahkemelere (Terör) veya (İhtilâl) mahkemeleri denmesini teklif eden mebuslar da vardı.

1920 de memleketin mukadderatını en müşkül şartlar içinde ele alan Büyük Millet Meclisi millî mücadeleyle daha doğmadan çöktürmeğe çalışan bozgunculuk teşebbüslerini önlemek için gerekli kanunları çıkarmak suretiyle işe başlamıştı. Ankara'daki bu Meclis o günlerde Türk milletinin iradesini kayıtsız şartsız temsil eden tek kuvvettir.

birinci ve ikinci maddelerine tevfikân idamlarına gıyaben ve ittifakla karar verildi.»

Millî hükûmetin, inkılâbın tabîî icaplarına göre kurduğu ilk mahkemenin, verdiği bu ilk tarihî karar, yayınladığı her tarafta, takdir ve tasvip ile karşılanmıştı.

Ankara İstiklâl Mahkemesi, iki gün sonra da, ikinci duruşmasında, hüviyeti meçhul ve İngilizler hesabına casusluk etmekle sanık olarak tevkif edilip, huzuruna getirilen Hintli Ahmet oğlu Şerafeddin Pancabi'yi, sorguya çektikten sonra, (casusluğa cüreti usulen sabit olmuş) bularak, Hiyaneti Vataniye Kanununun 14 üncü maddesi beşinci fıkrasına tevfikân asılmak suretile idamına karar verdi.

BAZI KARARLAR, HÜKÜMLER...

İstiklâl Mahkemelerinin, kuruluş sebeplerine ve bünyelerine göre, kendilerine mahsus cezaları da vardı. Meselâ; ipe çekerek idam, kurşuna dizerek idam, kalebendlik, sürgün, dayak, hapis, tazmin, tart, teşhir, Millî Mücadelenin sonuna kadar göz altında bulundurmak ve eşyasını müsadere ile evini yakmak, bunlar arasında idi.

Bu hususta bir fikir vererek, o günkü şartların bir zaruret halinde gerektirdiği çalışma tarzını biraz daha izah edebilmek için bu mahkemelerin arka arkaya vermiş oldukları bir kısım kararları aşağıda sıralıyorum:

«Dördüncü defa askerden kaçtığı sabit olan Balâ kazası Uçlar köyünden Köse Ömer oğullarından 1310 doğumlu Mehmet oğlu Abdurrahman Ankara İstiklâl Mahkemesi kararıyle askerî bir kıta muvacehesinde kurşuna dizilerek idam edilmiştir.»

«Muhakemeleri icra olunan iki yüz elli neferin birinri ve ikinci defa kaçtıkları sabit olduğundan, cürümlerine göre otuzar ve ellişer değnek vurulmalarile, daha çok kaçmış olanların Elcezire cephesine sevklerine ve zayi ettikleri askerî eşyaları tazmin etmelerine müttefikân karar verfilmiştir.»

«Casusluktan sanık ihtiyat mülâzımlerinden (Yedek subaylardan) Hasip efendinin, aleni muhakemesi neticesinde, bu cürme cüreti sabit olamamış ise de, Anadoluya iyi niyetle gelip gelmediği hakkında da yeteri kadar deliller mevcut olmadığından, İstanbul'a geri gönderilmesine karar verilmiştir.»

«İstanbuldan muallim olarak Bafra Rum okuluna tayin olunup gelen ve memleketimizde Yunan emellerini yaymak cürmiyle sanık olan madam Eleonora Hirisantoz'un, hakikaten talebesine Yunan emellerini neşir ve tamim maksadiyle çalıştı-

ğını, bir takım mektuplarından ve kendisinin ifadelerinden anlaşılmış olmakla, Ceza Kanununun altmış altıncı maddesi gereğince, beş yıl müddetçe kalebentliğine karar verilmiştir.»

«Maiyetindeki efradın maaşı olan sekiz yüz küsur lirayı zimmetine geçirerek memuriyetinden kaçtığından dolayı aleni muhakemesi neticesinde bu fiile cüreti sabit olduğundan Adana jandarma alayı Ayaş takımı kumandanı mülâzimi sani (Teğmen) Mehmet Nuri efendinin, bir daha devlet hizmetinde kullanılmamak şartıyla askerlikten tardı ile, üç yıl hapsine ve gasbettiği sekiz yüz lirayı tazmin etmesine ve ayrıca, kendisinin başkaları-

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ KANUNU

(Aslı bugünkü dile uygun şekilde türkçeleştirilmiştir.)

1 Madde — Muvazzaf ve gönüllü olarak askeri hizmete girmiş olup da kaçanlar veya her ne suretle olursa olsun kaçmağa sebebiyet verenler ve kaçanı yakalamak ve sevketmekte tekâsül gösterenler, ve kaçakları gizleyen, besleyen ve giydirenler hakkında mülki ve askeri kanunlarda mevcut hükümler ve gerektiğinde diğer gûna cezaî kararları müstakillen hüküm ve tenfiz etmek üzere Büyük Millet Meclisi âzâlarından mürekkep İstiklâl Mahkemeleri teşkil olunmuştur.

2 — Bu mahkemeler âzâsının sayısı üç olup, Büyük Millet Meclisinin rey çoğunluğuyla ve içlerinden birisi de kendileri tarafından reis seçebilir.

3 — İstiklâl Mahkemelerinin kararları kat'î olup, infazına bütün silâhlı ve silâhsız devlet kuvvetleri memurdur.

4 — İstiklâl Mahkemelerinin emir ve kararlarını yerine getirmeyenler veya getirmekte taallül gösterenler, işbu mahkemeler tarafından muhakeme altına alınır.

Zeyl Madde — Kumandanların askeri rütbeleri silsilesi arasında itaat ve inzibat tesisine mâtufluk haklarıyla selâhiyetleri mahfuz kalmak üzere vatanın ve hilâfetin kurtarılması ve istiklâli için mücadele eden Büyük Millet Meclisinin emelleriyle maksatlarına aykırı olarak, düşman maksat ve menfaatini korur yollu teşvik ve tahriklerle, ifsatlarda bulunanlar ve memleketin maddî ve mânevî kuvvetlerini her ne suretle olursa olsun sarsıp, azaltmağa çalışanlar ve düşmanlar hesabına askeri ve siyasi casusluk edenlerle 23 Nisan 1920 tarihli «Hıyânet-i Vatanîye» kanununun muhtevî olduğu maddelerden dolayı sanık bulunanların muhakeme edilmeleriyle hükümlerinin tenfizi selâhiyetli İstiklâl Mahkemeleri kurulan bölgelerde bu mahkemelere verilmiştir.»

na ibret olmak üzere, halk arasında dolaştırılarak teşhir edilmesine karar verilmiştir.»

«Kendisine emanet edilmiş miri eşyadan at vesaireyi, maiyeti efradından Ayaşlı Cebr oğullarından Osman Çavuş ve Hancı Topal Osman eliyle sattığından dolayı, yapılan muhakemelerinde bu işe cüreti sabit olduğundan mülâzim (Teğmen) Salâhattin efendinin askerlikten tart ile bir yıl hapsine, Osman çavuşun da keza kaydının silinmesiyle beraber bir yıl prangaya vurulmasına ve çalınan eşya bedellerinin Salâhattin efendinin mallarından tazminine ve Hancı Topal Osmanın da keza prangaya vurulmasına ve ibret olmak üzere her üçünün de çarşı, pazarda dolaştırılarak teşhirine karar verilmiştir.»

İstiklâl Savaşı esnasında padişah Vahidettin'le yardımcılarının düşmanlarla işbirliği halinde, giriştikleri bozgunculuk teşebbüslerinden biri olan (Hilâfet Ordusu), Harbiye Nezaretinde kurulmuştu. Şimdi, Üniversite merkez binası olan o zamanki Harbiye Nezareti önündeki bu meydana Hilâfet Ordusu ilk gösterisini yapmıştı.

«Arka arkaya kıtasmdan kaçarak, verilen beyanname müddeti zarfında gelip dehalet etmediğinden dolayı evinin yakılmasına ve mallariyle eşyasının müsaderesine karar verildiği halde yine mütenebbih olmıyarak, gelmemekte devam eden ve nihayet yakalanan Ladik'in Canpınarı mahallesinden Gürcü Casım'ın askeri kıtalar huzurunda kurşuna dizilerek idamına karar verilmiştir.»

«Akseki hâdisesinde medhaldar olarak muhakemeleri neticesinde sabık Manavgat kadısı Mustafa Şükrü efendinin gıyaben idamına ve meselede fer'en zimethal olan Esat ve Kunduracı Ahmet, sabık Gögez nahiye müdürü Ali Cemil ve ihtiyat zabiti Hayrettin ve eski kadılardan Şaban ve muallim Mustafa efendilerin onar yıl müddetle kürek cezasına çarptırılmalarına ve telgrafçı Tevfik ve Kadri efendilerle Kasap Ahmet, Hasan boca zade Mustafa ve Pehlivan Aile (Hak halife heyeti) reisi Hakkı Bektaş efendilerin Eğridir gölündeki Can adasında ikametlerine karar verilmiştir.»

İstiklâl mahkemeleri, aşağıda görüldüğü gibi, takdirname de verirdi:

«Keskin jandarma kumandanı Mustafa Kemal efendi, emsaline faik bir surette asker kaçaklarını derdest ve sevk ettiğinden, kendisine mahkemece beyanı takdirat edilmesine karar verilmiştir.»

Şimdi, asıl büyük mahkemelere geliyoruz. Bu muhakemeler, yakın tarihimizin bütün olaylarının şaheseri olan (Millî Mücadele ve İstiklâl Savaşımız) günlerinde cepheler arkasında olup bitmiş bozgunculuk ve casusluk teşebbüslerini, bütün girdileri çıktıklarıyla gözlerde canlandırması bakımından, ne kadar enteresan ise, ilk defa açıklandıkları için de o derece kıymetli sayılmalıdır. Günü gününe tutulmuş zabıtlardan alınırken, yalnız bazı cümlelerini bugünkü dile uydurarak aslını katiyen bozmadığımız bu duruşmaların, size kırk dört yıl önceki memleketin ne halde, nasıl şartlar içinde ve nelerle savaşmak zorunda kalmış olduğunu da apaçık göstereceği şüphesizdir.

URFA MEBUSU ŞÜKRÜ NASİH BEYİN MUHAKESİ

Sabık Urfa mebusu Şükrü Nasih bey, Antepten Ankaraya gelirken, yolda tevkif edilerek, muhafaza altında Ankaraya getirilip, İstiklâl mahkemesine verilmişti. Ankara İstiklâl mahkemesi, bu zatın tevkif edilışinin sebebini bilemediğinden, Dahiliye Vekâletinden sormuş ve şu cevdbı almıştı:

«Şükdü Nasih bey, 8 Haziran 1920 de Ayıntaptan çektiğı bir telgrafname ile Ankaraya müteveccihan hareket edeceğini bildirmişti. Bu telgraf üzerine esasen şüpheli görülen bu şahsın Vekiller Heyetince tevkifi kararlaştırılmıştır. Kendisinin Diyarbakır yoluyla Ankaraya gelmek üzere serbest bırakıldığı Urfa mutasarrıflığından bildirilince de, gerekenlere işara intizaren alakonması ve takibat yapılması yazılmıştır. Bundan sonra kendisinin Kolordu kumandanlığınca Urfadan Diyarbakıra celbedilerek bir hafta orada bıraktırılmış ve ithamı mucip bir hali görülmemesi üzerine, Ankaraya gitmesine müsaade verilip üçyüz lira da harcırah verilmiş olduğu Diyarbakır vilâyetinden bildirilmiştir. Bu malûmat üzerine Şükrü Nasih beyin derhal tevkifi ile muhafaza altında buraya gönderilmesi vilâyetlerle sair makamlara tebliğ olunmuş ve 20 Temmuzda kendisi Sivas'ta tevkif olunarak, buraya gönderilmiştir.

Şu hale göre merkur, Urfaya varışını müteakip, telgraf çekmesi suretiyle orada olduğu anlaşılnca, Müdafaa-i Milliye Vekâletince görülen lüzum üzerine, Heyeti Vekile kararıyla yakalanmıştır. Ayrıca, hakkmda bir ihbar kaydı mevcut değildir efendim.»

Dahiliye Vekili namına
Doktor Adnan

Doktor Adnan Bey (Adıvar), mahkeme heyetinin kendisinden ayrıca sorduğı (İstanbul Mebusan Meclisi Hariciye Encümeninde iken ne gibi sebeplerle bu encümenden istifa ettiğı ve o zaman Hariciye Encümeni âzâsından olan Urfa Mebusu Şükrü Nasih Beyin siyasî ve ahlâkî hüviyeti) hakkındaki malûmatını da, kısaca şöyle vermişti: «Bu encümenden istifa vuku bulmamış ve fakat Şükrü Nasih Beyin encümenden çıkarılması için bütün encümen âzâlarının birden istifasıyla bir emri vaki ihdası söylenmiş olduğunu hatırlıyorum efendim.»

Nihayet, Şükrü Nasih Beyin muhakemesi başlamıştı. Mahkeme heyetine yine (Topçu) İhsan Bey başkanlık etmekte idi. Bu

mahkemelerde âdet olmadığı için, Nasih Beyin de avukatı yoktu. Mahkeme huzurunda yalnızdı:

— Hangi tarihte Ankarayı teşrif ettiniz?

— Temmuzun yirminci günü, Mustafa Kemal Paşadan gelen bir şifre ile, Sivastan muhafaza altında Ankara'ya doğru yola çıkarıldım ve Temmuzun yirmi dokuzunda Ankara'ya getirildim, o günden beri de mevkufum.

— İngiliz ve Fransız tebaası ricalinden kimleri tanıdığınızı lütfen söyler misiniz?

— İngilizlerden hiçbir tanıdığım yoktur. Hattâ harpten önce de, İngilizlerden daima nefret ederim. Fransızlara gelince, İstanbul'da bir Fransız yüzbaşısını tanımıştım. Fransız tüccarlarından da belki tanıdıklarım olabilir, harbten evvel İstanbul'dan ayrılıp gittikleri için, şimdi isimlerini hatırlayamıyorum.

— Zâtîâliniz, intihap daireniz olan Urfa'dan İstanbul'daki Meclise gitmek üzere hareket ettiğiniz zaman, hangi yolları takiple, nerelerde durup, ecnebilere kimlerle ve neler konuştunuz, anlatır mısınız?

— Seçildikten sonra Urfa, Antep, Halep, Adana ve Ankara yoluyla İstanbul'a gitmiştim. Adana'dan geçerken, oradaki Fransız idaresi reisi Kolonel Bremon beni tevkif ettirmek istemişti. Doğru vali Celâl Beyin konağına gittim, kendisine meseleyi anlattım. Telâş etmememi söyleyerek, birlikte hükümet konağına gittik. Bremon daha evinden çıkmamıştı. Saat ona kadar bekledik, fazla beklemeğe vaktim yoktu. Bir an evvel İstanbul'a gidip, Meclise iltihak etmek istiyordum. Bremon'un maksadı, bana treni kaçırtmaktı. Vali beyle bunu tahmin ettiğinizden, kendisine bir kart yazarak, Meclisin açılmış olmasına göre, yolumdan geri kalmak kaabil olmadığını ve tren vakti yaklaştığından görümeden gideceğimi bildirdim ve bir arabaya binerek, istasyona doğru gidiyordum ki, arkamdan gönderilen bir polisle, beni tekrar geri çevirip, hükümet konağına götürdüler. Orada vali ile beraber gittiğimiz odasında Bremon bana, Harbiye Nazırı Cemal Paşanın, kendi aleyhinde, Mareşal Franşe Desperi'ye bazı şeyler söylemiş olduğundan bahsetti ve Cemal Paşanın verdiği takdirdeki ifadelerinin doğru olmadığını, kendisinin Adana'da Ermeni politikası takip etmediğini ve Fransızların Türklerle anlaşması arzusunda bulunduklarını ve bunu grek Mustafa Kemal Paşaya, gerekse Cemal Paşaya anlatmaklığımı rica etti ve beni bunun için alakoyduğunu söydedi. Ben de peki dedim ve vali Celâl Beyle yanından çıktık. Derhal trene binerek Ankara'ya geldim ve bunları Mustafa Kemal Paşaya, ondan sonra, İstanbul'a gidince, Harbiye Nazırı Cemal Paşaya da anlattım.

Urfa'da ve Siverik'te, Fransızlar aleyhinde ilk teşkilâtı yapılarak, silâhlı bir kuvvetle memlekette çıkarılmaları için teşviklerde bulunan ben'im. Esasen intihap için İstanbul'dan memleketime giderken, Konya'da kolordu kumandanı Rafet Beyi de ziyaretle, Urfa'da yapılan millî teşkilât mevzuunda uzun uzadıya görüşmüştüm. Hattâ bu hususta, Mustafa Kemal Paşa ile de görüştüğüm zaman kendisi bana, Urfa'dan bir şey yazmak istersem «Sivas mebusu Rasim Bey» namına yazmaklığımı söylemişti. Urfa'ya gittiğim zaman, orası İngilizlerin işgali altında idi. Heyet-i Temsiliye ve kolordu kumandanlığı ile muhabere ederek, vaziyeti bildirdim. Siverik'te de, iki taraf olan eşrafı barıştırdım ve bunlardan bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti teşkil ettim. Oradan dönmek üzere yola çıktığım gün, Fransızların ilk müfrezesi de oraya gelmişti. Bunlar gelir gelmez, İngiliz işgal heyeti ile birlikte, mahallî hükûmetten, benim millî teşkilât ile meşgul olduğumdan dolayı, tevkif edilmemi istemişlerdi.

Urfa'daki çalışmalarımın dolayı Mustafa Kemal Paşa hazretlerinden ve kolordu kumandanlığı namına Erkân-ı Harbiye Reisi Hulûsi Beyden teşekkür telgrafları almıştım ve ayrıca Mustafa Kemal Paşa bana intihabı kazanmaklığım temennisi ile Müdafaa-i Hukuk namına namzetliğimin kabul edildiğini bildiren bir telgraf da göndermişti.

— Fakat, Urfa'da sizi silâhlı kuvvetlerle tevkife kalkışmışlardır. Bunun sebep ve saiki hakkındaki ihtisaslarınızı sorabilir miyim?

— Bu bapta hiçbir ihtisasım yoktur. Ancak, Urfa'daki aleyhtarlarım bir otomobil ile geldiğimi işitince, mal bulmuş mağrebî gibi, bunun Fransız otomobili olduğunu ileri sürerek, zannedirim Ankara'ya da telgraf çekerek, beni Urfa'ya girmezden önce tevkif ettiler ve evrakımı araştırıp, geçtiğim yolları anlayınca da serbest bıraktılar, evime gittim, iki gece kaldım. Diyarbakır kolordu kumandan vekili Kenan Beyin: «Şükrü Nâsîh Bey Ankara'ya gideceğinden, İstanbul ve Suriye hakkındaki malûmatından istifade edilmek üzere, memleket menfaatleri namına her ne kadar zahmet olursa da, Diyarbakır yolunu ihtiyar buyursun» diye çektiği telgrafı bana gösterdiler. Ben de zaten Ankara'ya giderken, Malatya'dan geçeceğimden Diyarbakır'a uğramakta bir beis görmedim ve öyle yaptım.

— Lütfen, siyâsî hüviyetinizi ve şimdiye kadar hangi fırka ve cemiyetleri intihap etmiş olduğunuzu ve bugün hangi siyâsî fırkadan olduğunuzu bildirir misiniz?

— Meşrutiyetin ilânından beri İttihat ve Terakki Fırkası-

na mensubum. İttihat ve Terakkinin dağılışımdan sonra, bazı ga-rezkarlar müstesna, herkes benim milliyetçi olduğumu bilir. Ben, henüz taazzuva başladığı zamandan, yani mütarekeyi mü-teakip Mustafa Kemal Paşa hareketinden beri bu kanaatin mü-dafii ve mürevviciyim. Hattâ Balıkesir Kuvay-ı Milliyesinin ter-tip ettiği beyannameleri, daha Ali Rıza Paşa kabinesi teşekkül etmezden evvel, İstanbul'da bildiklerime tevzi ederek, genç ar-kadaşlar arasında bu hususta propagandalar yapmıştım.

— İstanbul'da Mebusan Meclisinde, Hariciye Encümeninde bulunduğunuz sırada, encümen arkadaşlarınızın sizinle anlaşıp-anılmıyarak, birlikte çalışmaktan istinkâf ettikleri söyleniyor, bu hu-sustaki malûmatınız nedir?

— Hariciye Encümenindeki arkadaşlarla anlaşmazlığım ol-madı. Bu arkadaşların benimle çalışmak istemeyişlerinin sebe-bini bilmiyorum. Ancak riyaset meselesinde, Ahmet Rüstem ve Ahmet Muhtar Beylerin reis seçildiklerinden dolayı encümen âzâlarının istifa edişlerine, benim de iştirak etmeyişimden do-layı, bir anlaşmazlık oldu. Sordum soruşturdum, meğer bütün arkadaşlar henüz istifalarını vermemişler, o halde bekleyelim versinler, o zaman ben de istifa ederim, dedim. O sırada Rauf Ahmet Bey reis olunca, istifalardan da vazgeçildi. Yalnız Mec-lisin feshedileceği sıralarda bir gün, mebuslardan Mişon Efendi yanıma geldi: «Azizim senin için İngilizlere ihbaratta bulunuyor, diyorlar, haberin olsun.» dedi. Bunun üzerine birçok grup top-lantılarına iştirak etmedim ve aynı zamanda bu meselenin halli-ni, ve isnadın esasını meydana koyarak, bu namussuzluk iftira-sında bulunanların ya ispat ederek, hakkımda karar alınmasını ve aksi halde ispat edemiyenlerin namussuz olduklarını, grup idare heyetine yazılı olarak bildirdim. Fakat o sırada Meclis da-ğıtıldı.

— Polise verdiğiniz ifadede, Arap hükûmeti ile millî Türk hükûmeti arasında bir ittifak yapılmasını temin için, beş madde-lik bir muahedenameyi Arap hükûmeti reisleriyle tanzim etti-ğinizi söylemişsiniz. Ankara'ya gelince, ilgili makamları bundan haberdar ettiniz mi?

— Bu muhadenetnâme (dostluk anlaşması) gerçi bana tek-lif edildi. Fakat ben müzakereye girişmedim. Çünkü selâhiyetim yoktu. Yalnız, menfaatimize uyduğu için bu husustaki vasıtallığı memnuniyetle yaptım ve beş maddelik teklifi Antep'te mutasar-rıf Celâl Bey vasıtasıyla, şifreli olarak, Ankara'ya bildirdim. Cevabını beklemeğe vaktim yoktu, hareket ettim. Ankara'ya ge-lince de, hemen yakalanıp, polis müdürlüğünde kapatıldığım için, bunu tekrar kimseye söylemeğe imkân bulamadım. Serbest

olsaydım, elbette Mustafa Kemal Paşa hazretlerine söyleyecektim. Hattâ bir mülâkat da istemiştim. Maalesef kabul etmediler.

— Sizin, Meclise mebus olarak seçtiğiniz zaman Adana'ya gelip, Fransız siyasi ricaliyle müzakereler ettikten sonra İstanbul'a geldiğiniz ve orada Mecliste grup ve encümenin gizli müzâkerelerini takip ile düşman hükûmetlerine haber verdiğiniz ve Meclisin dağılışı üzerine de, Fransız işgali altında bulunan Suriye'ye giderek Fransızlarla görüştüğünüz ve nihayet bir Fransız otomobili ile Anadolu'yu dolaşıp, bu sefer de millî hükûmetin faaliyetini düşmanlara haber vermek üzere buraya geldiğiniz söyleniyor ve bu da bazı şahitlerin ifadelerine ve delillere istinat ediyor, ne dersiniz?

— Evvelce de söylediğim gibi, bu denaati şiddetle reddedirim. Ne kimse ile gizli müzakere ve ne de İstanbul Meclisinden düşmana haber verme diye bir şey yapmadım. Bu hususta zerre kadar şahadet ve delil varsa, cezamı çekerim. Bunların hepsi iftira ve boş isnatlardır. Şiddetle red ederim.

Maliye Vekili Ferit Bey... Buyurunuz. Siz de İstanbul'daki Mecliste bulundunuz. Bu efendi hakkında şayia şeklinde bir takım suizanlar olduğunu tahriren de bildirmiştiniz. Söyleyiniz.

— Bunu yalnız Mecliste gördüm ve aleyhinde söylerlerdi, iyi bir adam olmadığından bahsedilirdi. Fakat vâkıf değilim. Hariciye Encümeninde beraberce bulunduk. Fena bir halini görmedim. Bazı zatlar tarafından Hariciye Encümeninden çıkarılması için teşebbüste bulunulmuştu. Ben kendisine, bir münasebetle bunu açmışım, hususî meselelerden dolayı hakkımda böyle şeyler çıkarıyorlar, demişti.

— Ne diyeceksiniz, Ferit Beyin ifadesine?

— Evvelki ifademde de arzettiğim gibi, hep mesnuattır, şayiattır. Maamafih Ferit Beyefendi hakikati de söylediler. İfadelerini kabul deiyorum.

— Ahmet Muhtar Bey de şahadette bulunacaktır. Buyurun Ahmet Muhtar Bey, bu efendiyi İstanbul Meclisinden tanırırsınız değil mi?

— Evet efendim... İstanbul Meclisinde böyle bir adamın bulunması muvafık görülmediğinden, çekilmesi için teşebbüslerde bulunulmuştu. Encümenin ilk toplantısına gelen Hariciye Nazırı Safa Beyin kulağına, mühim şeylerin bu Şükrü Beye duyurulmaması için ikazda bulunmuşum. Millî emniyet noktai nazarından kendisini itimada şayan görmüyordum.

— Ne diyeceksiniz, Ahmet Muhtar Beyin buyurduklarına?

— Hakkımdaki itimatsızlıkları acaba neye istinat ediyordu?

Hep dedikodu... Mesmuat... Ben düşmanlarla temas edeydim, büyük bir rütbe ve mevki alırdım. Katiyen kabul etmiyorum...

— Halen Büyük Millet Meclisinde bulunan İsmail Suphi Beyi tanır mısınız? Aranızda husumet var mıdır?

— Yalnız şahsen tanırım, bir hukukum yoktur.

— Bakınız, hakkınızdaki şahadetini okuyorum, dinleyiniz:

«Bu zatı takriben on, onbir senedir tanırım. Fakat bir dostluğum ve münasebetim yoktur. Kendisi henüz hukuk mektebinde talebe iken hırs ile yüksek ve tantanalı bir hayat sürmeğe, bunun için de büyüklere çatmaya olan meydan (eğilim) ve gayret-i fevkalâdesiyle dikkat nazarımı çekmişti. Daha sonra hukuk mektebine muallim (öğretmen) oldu. İstanbul'un Bevoğlu ve Şişli âlemlerine, hattâ rivayete göre karanlık iş âlemlerine sokuldu. Mütarekeye kadar gayet süslü, müsrif ve sefih bir hayat sürdü. Kendisinin maden işleriyle ve bazı aşk ve metres âlemleriyle münasebetini hikâye ediyorlardı ve süslü arabalarla Bevoğlu'nda gezdiği görünüyordu.

Şu hayata ve kendisinden bir iki defa görüşerek, anladığım temayülâtına ve mizacına nazaran, haris, yüksek ve sefihane ve debdebeli yaşamağa meftun, bunun için de parayı pek sever bir adamdır ve ahlâkî kayıtlarla mukayyet olmayıp, kozmopolit ruhu olsa gerektir. Bu muhakkaktır diyebilirim. Geçen sene İstanbul Meclisi toplandıktan sonra, bu zatın ismi yeniden meydana çıktı. Meclis çevresinde kendisinden şüphe ile bahsediliyordu. Hattâ (Felâh-ı Vatan) grubunun hususî müzakerelerinin bu zat tarafından İngilizlere verildiği ve kendisinin bir ecnebi casusu olduğu söyleniyordu. Bu yolda, muhtelif kimselerden ve bilhassa Kara Vâsıf ve Cami Beylerden sözler işittim. Bu zat hakkında, İstanbul'da (Tokatlıyan) ve (Lebon) gibi mahfillerde bile şüphe izhar olunuyor ve hakkındaki rivayetler tevatür derecesini buluyordu.

Bildiklerimi, hakikati ve adaleti izhar namına arz ediyorum efendim.»

— İşte, Burdur mebusu İsmail Suphi Bey, sizin için böyle şahadet ediyor, ne dersiniz buna?

— Kemali nefretle, kendilerine red ederim. Bu dedikleriyle benim katiyen bir münasebetim yoktur. Yazıhanem var, arabam var, para kazanır, para sarfederim. Hattâ sultanlara bile hocalık ediyorum. Bu zat beni katiyen tanımaz.

— Yine bugün Büyük Millet Meclisi âzâsından bulunan Sıhhiye Vekili Doktor Adnan Beyi tanır mısınız?

— Evet, tanırım. Kendisine hürmetim vardır.

— Hakkınızdaki şahadetini okuyorum, dinleyiniz:

«Bu zat hakkındaki malûmatım, mesmuat kabilinden şeylerdir. Şükrü Nâsîh Beyi Hariciye Encümeninde tanıdım. Fransızlar tarafından intihap edilip gönderildiği hakkında malûmatım yoktur. Hariciye Encümeninde isimleri malûm arkadaşlar arasında bir suizan hasıl olmuştu, Encümenden çıkarılması düşünüldü. Hattâ çıkarılması kabil olmazsa, hep birden istifa etmek üzere idik. Encümenden ne suretle haberler verdiğine dair malûmatım yoktur ve aleyhindeki cereyan hakkında hiçbir kanaatim yoktur. Burada da, az bir arkadaşlığımız oldu. Millî emellere muhalefetine dair bir şey görmedim, bilmiyorum.»

— Bu şahadete ne dersiniz?

— Bir iki arkadaşın nedense husule getirdiği suizanı söylüyorlar. Doğrudur, aslı esası olmayan bir suizan...

— Evvelki ifadenizde, bugün Dahiliye Vekili bulunan Miralay (Albay) Rafet Beyle, Urfa çevresinde Kuvay-ı Milliye teşkilâtı yapmak üzere görüştüğünüzü, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa ile de yine bu hususta müzakere ettiğinizi söylemişsiniz. Biz keyfiyeti kendilerinden sorduk, verdikleri cevabı okuyacağım, dinleyiniz:

«Şükrü Nâsîh Beyin, İstanbul intihabatından evvel Urfa havalisinden, mahallî ahval hakkında bir kaç telgraf alınmıştı. Kendisi de intihabattan sonra Ankara'ya gelmişti. Heyet-i Temsilîyece kendisine bir teşkilât vazifesi verilmediği gibi, (Sivas Mebusu Rasim) tarzında bir parola da verilmiş değildir. Miralay Rafet Bey tarafından da kendisine vazife verilmediği, daha o vakit cereyan eden muhaberat neticesinde anlaşılmıştı.»

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

— Efendim... İşte bir yanlışlık var. Her halde bir zuhül var. Ben eski ifademde, aynen ve harfiyen ısrar ediyorum. Rafet Bey ile Ahmet Rıza Beyin hemşirezadesinin tavsiyesi üzerine Konya'da görüşmüş ve «Sivas Memusu Rasim Efendi» parolasıyla muhabere etmeğimizi kararlaştırmıştık. Kendisini buraya celbediniz. Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle Urfa'da görüştüm. Rafet Beyle Konya'da görüştük. Belki yanlışlık bundandır. İfadeleri tekrar alınsın.»

— Başka bir diyeceğiniz var mı?

— Daha ne diyeyim?... Hepsi hayal ve zıvan üzerine söylenen şeyler var. Bendeniz ayrı ayrı cevap verdim. Sözlerinde ısrar edenlerin, yemin ile şahadette bulunmak üzere, hepsinin buraya celtlerini talep ederim.

Muhakeme hitam bulmuştu.

Mahkeme heyeti 4 Kânunusâni (Ocak) 1921 günü, Şükrü Nâsîh Beye aşağıki kararını tebliğ etti:

«İngiliz ve Fransız siyasî memurlariyle münasebetlerde bulunmak ve Ankara Büyük Millet Meclisi aleyhinde casusluk yapmak faaliyetiyle maznunen mahkememize tevdi kılınan sâbık Urfa mebusu Şükrü Nâsîh Beyin icra kılınan alenî muhakemesinde, casusluğu sabit olamadığından bu fiilden beraetine ve fakat hususî hayatı pek karanlık ve kendisi umum nazarında kötü şöhretle müştehir olduğu dinlenen müteaddit şahitlerin yemin ile vaki olan şahadetleri ve mevcut evrak delâletiyle anlaşıldığından, millî dâvanın mesut bir neticeye isaline değin kendisinin serbest kalması vatanın yüksek menfaatlerine muvafık görülmemekle, hükûmetin tecessüs ve teftiş nazarı altında bulunmak üzere Erzurum kalesinde ikametine ittifakla ve veca-hen karar verildi ve kendisine tefhim edildi.»

HALİFE VE PADİŞAHA YAN BAKANIN VAY HALİNE

Düşman devletler, Osmanlı devlet ve memleketine maddeten ve mânen tecavüz halinde: İmha ve taksim karar vermişler, Padişah ve halife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükûmeti de aynı halde. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan millet, zulmet ve müphemiyet içinde tecellileri bekliyor. Felâketin dehşet ve ağırlığını idrake başlayanlar, bulundukları çevre ve hissedebildikleri tesirlere göre kurtuluş çaresi telâkki ettikleri tedbirlere başvuruyorlar. Ordu, ismi var cismi yok bir halde. Kumandanlar ve zabıtlar; Umumi Harbin bunca mihnet ve meşakkatleriyle yorğun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmekte kan ağlıyor, gözleri önünde derinleşen karanlık felâket uçuşunu kenarında dimağları çare, kurtuluş çaresi aramakla meşgul...

Burada pek mühim olan bir noktayı da kayıt ve izah etmeliyim; millet ve ordu, Padişah ve halifenin biyanetinden haberdar olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği dinî ve an'anevî rabıtalara muti ve sadık. Millet ve ordu kurtuluş çaresi düşünürken bu mevzu itiyadın sevgiyle, kendinden evvel Makam-ı Muallây-ı Hilâfet ve Saltanatın kurtarılmasını düşünüyor. Halife ve padişahsız kurtuluşun mânasını anlamak istidadında değil... Bu akıdeye aykırı rey ve içtihadı ızhâr edeceklerin vay haline!.. Derhal dinstiz, vatansız, hain, merdud olur.

Mustafa Kemal
(Büyük Nutuk)

İstiklal Mahkemeleri, süratle iş görebilmeleri için, o zaman henüz pek mahdut olan motorlu vasıtalarla da tehliz edilmişlerdi. Yukarıdaki resim bu vasıtalarından birini göstermektedir. Otomobilin kapısında duran Diyarbakır İstiklal Mahkemesi Reisî Mazhar Müftü Beydir.

İLK CASUS, TEVFİK YAKALANIYOR.

Mehmet Faik Paşa oğlu Tevfik Bey, 18 Temmuz 1920 günü Ankara'ya geliyor ve hemen o gün, Millî Müdafaa Vekâleti Levazım Şubesi Reisi Lütfi Beyle, onun vasıtasıyla de Fevzi Paşa ile görüşüyor. İstanbul'dan silâh, cephane ve saire gibi askerî levazım getirip orduya satmak suretiyle, vatana hizmet etmek maksadiyle geldiğini anlatarak, bir anlaşma zemini aradığını söylüyor. Ordunun böyle şeylere ihtiyacı olduğundan, Levazım Reisi Lütfi Bey de kendisine, memnuniyetle anlaşabilecekleri cevabını veriyor, amma, ağzını biraz arayınca, halinden de şüpheleniyor ve anlaşma işi için, ertesi gün tekrar gelmesini söylüyor.

Ertesi sabah, Tevfik Bey, Polis Müdürlüğüne dâvet ediliyor, bir gün evvelki temasından habersiz görünülerek Ankara'ya niçin, ne maksatla ve hangi yoldan geldiği hakkında sorguya çekiliyor ve Ankara'ya, iskelesi olmayan Ereğli'den, Düzce yoluyla gelmiş, gelir gelmez de Millî Müdafaa Vekâletine gitmiş olması ve bilhassa silâh, cephane ve saire gibi askerî malzeme ve levazım komisyonculuğu yaptığını ispat edecek vesikalara mâlik olamaması gibi halleri şüpheyi dâvet ederek, kefalete raptten serbest bırakılıyorsa da, daha ertesi, yâni 20 Temmuz -920 günü tekrar celp ve tevkif ile askerî tevkifhaneye sevkediliyor.

20 Temmuz 1920 günü, Ankara Polis Müdürlüğü adli kısmı reisliğine Tevfik Bey hakkında, taharri memurlarının verdiği raporda da aynen şu satırlar vardı:

«Faik Paşazade Tevfik Bey hakkında Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Nezaret-i Celilesinde (1) ve levazım kısmında müstahdem Lütfi Beyden eylediğim şifahî tahkikat arz olunur.

Dünkü gün Bursa mebusu Emin Beyin delâletiyle kendisine ve dolayısıyla Fevzi Paşa hazretlerine takdim edilerek bir memuriyetle tavgifi iltimas edilmiş ve ahvali lâhika ve sabıkası da Sivas'ta bulunan kolordu kumandanlığınca malûm bulundugundan, şifre ile oradan sorulmuş ve henüz cevap gelmemiş ise de, Lütfi Bey bu zatı evvelce tanımadığı gibi yalnız burada gördüğünü ve üzerinde bulunan defterin birinci sahifesinde ve kırımızı yazı ile yazılmış sekiz kalem eşyanın İstanbul'dan mübayaa

(1) Millî hükûmetin henüz kurulduğu günlerde, memurların Vekâlet isimlerini bile doğru dürtüst belleyemediklerini gösteren tıpkı mısallerden biridir.

suretiyle getirildiği takdirde kabul edileceğini ve İstanbul'da bulunduğu yerde ve kısmen hazır olan makineli tüfeklerin de bir Fransız motoruyla Ankara'ya getirilebileceğini ifade ettiğini ve eşyaların isimlerinin de Lütü Bey tarafından yazılmış olduğu anlaşılmış, ve sâbık Bahriye Nazırı Kemal Beyin isminin de pusulada bulunmasından, bunun da esasen ötedenberi Hürriyet ve İtilâf Fırkası mürevviclerinden olduğu malûm olan Kemal Beyle münasebette bulunduğu anlaşılmış olmasına nazaran şüphe-i daî bulunduğu mâruzdur.»

Taharri memurlarının bu raporundan bir hafta sonra, Sivas'tan sorulana da, Yozgat Tabur Kumandanlığının verdiği şu cevap geliyor:

«İstapl-ı Âmire Müdürü Faik Paşa oğlu Tefik Beyin Umumî Harb esnasında Mısır'da esarete bulunduğumuz zamanda, İngiliz muhibbi olup, kamptaki olup bitenleri daima İngiliz kumandanına haber verdiği malûmumuzdu ve zaten Filistin cephesinden kaçarak, İngilizlere iltihak etmiş ve oraya, kampa da hainane bir fikirle gelmiş olduğu kat'i kanaatindeyim. Habis bir casustur. Emniyet olunmasın.»

Tefik Bey, hakkında yapılmakta olan tahkikatın uzamasından ve bilhassa böyle haftalarca devam etmesinden şikâyetçi olarak, 3 Ekim 1920 günü, Büyük Millet Meclisi Başkanlığına hitaben yazıp gönderdiği mektupta şöyle diyordu:

«Vatanıma hizmet maksadiyle hasta annemi son nefesinde terk ederek buraya geldim ve arz-ı hizmet ettim. Gelişimin ertesi günü tevkif ve muhakeme edilmek üzere Divan-ı Harbe tevdi edildim.

Ne için, bilmiyorum. Yeryüzündeki bütün kanun ve nizamlar her müttehimin tevkifini müteakip, adına adalet heyeti denen adaleti tevzie memur kimseler tarafından, isticvabı ile hüküm verilmesini âmir ve natıktır. Ben de heyet-i içtimaiyenin bir ferdi sıfatiyle bu hakkımı bekledim. Tevkif tarihi 20 Temmuz, istidamdaki tarih ise 3 Teşrinievvel (Ekim) olduğu halde henüz muhakeme olunmadım. Halen asker de değilim. İhtiyat zabıtlığından (yedek subaylıktan) terhis olunmuş bulunuyorum. Örfi İdare olmayan yerlerde sivil şahısların muhakemesi adliye mahkemelerine aittir. Ben, nasıl oluyor da Divan-ı Harbe gönderiliyorum?

Her maznunun tevkifi için bir tevkif müzekkeresi çıkarılması lâzım gelirken, benim için buna da lüzum görülmedi. Polis demek, âsâyişin nâzımı demektir. Vazifelerinden birisi de, ferdin haklarını, heyet-i içtimaiyenin muhacematma karşı muhafazadır.

Polis ve Emniyet-i Umumiye Müdürü beyler, böyle sarîh kanunsuzluğa karşı —benim kendilerine hatırlatmış olmaklığıma rağmen— neden vazifelerini yapmadılar? Haydi bu bir sürü sual ve haklardan vazgeçelim, acaba neden yetmiş altı gündür muhakeme olunmuyorum? Ve neden benim müteaddit istidalarım (dilekçelerim) ait olduğu makamın nazarı dikkatini celp etmiyor? Eğer ben mücrim isem, neden idam olunmuyorum da, hâlâ bir çıban gibi milletin vücudunda yaşıyorum? Yok mücrim değilsem, günahsız olduğum halde neden yetmiş altı gündür haksız yere hapishane köşelerinde sürünüyorum? Buna benim kasır aklım ermiyor.

Ey milletvekilleri!.. Şu karu-zârı ilim ve irfanda, içtimâî heyet ve milletlerin teşriî ve hayatı kabiliyeti, o milletin adlî namusuyla mukayese olunduğuna göre, bir maznunun yetmiş altı gün muhakeme olunmaksızın adalet ve kanunların emrin-den mahrum kalmasının, mukaddes adına söz söylediğimiz milletin, adlî namusu hakkında hasıl edecek zehabı, insaf nazarınıza arz ediyorum.

Ben, artık son defa olarak size, hüdâpesendane bir belâgatle: «Halk adalet isteyerek adalet kapılarında zar-u kiryân beklemeli değil, bilâkis adalet milletin ayağına götürülmelidir.» diyen âzâlara mâlik bulunan heyete müracaat ediyorum. İstedğim, merhamet dilenmek değil, aksine hakkımda kanunun tatbikidir. Bütün müracaatlarıma hissiz kalan makam-ı aidinin lütfen ve inayeten vazifeye dâvetiyle, muhakememin ya Divan-ı Harbte icrasının veyahut İstiklâl veya adliye mahkemelerinden birisine havalesinin emir buyurulmasının teminini istirham ediyorum efendim.»

Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca, Encümene havale edilen bu dilekçe, orada incelendikten sonra, şu kayıt ile Millî Müdafaa Vekâletine gönderilmişti:

«İşbu istidanâme münderecatı dikkat nazarını caliptir. Bir maznunun bilâ muhakeme yetmiş altı gün mevkuf kalması muvafık olamayacağından gecikme sebeplerinin beyanı zımında, müstacelen Müdafaa-i Milliye Vekâletine tevdiine karar verildi.»

Sorulan gecikme sebepleri malûmdu. Tevfik Bey hakkındaki tahkikat uzamış, henüz tamamlanmamıştı. Nihayet, o iş de bitince, Tevfik Bey, derhal İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarıldı.

Kendisi, tevkifhanede, İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarılacağını nasıl haber aldığını, hâtıra defterine şöyle kaydetmişti:

«16 Teşrinievvel (Ekim) cumartesi — Şimdi haber aldım. Perşembe günü İstiklâl Mahkemesi, Urfa Mebusu Şükrü Nâsîh

Beyi muhakeme etmiş. Bugün de galiba sıra bizde. Fakat her halde benden evvel, Zeki ve Kâmil Efendiler var.

Bugün, cumartesi olduğu için gazete de çıkmıyacak ki mahkeme haberi alalım. Of Allahım, ne buhranlı saatler, günler yaşıyorum. Bir defa mahkemeye celp olunsam, müdafaam dinlense, kalb huzuruna mâlik olacağım... Böyle muhakemesiz ceffel kalem asılmaktan çok korkuyorum. Allahım, sen muhafaza et...

Aynı gün: Akşam — Çağırıldım, gidiyorum. Elhükmü lîl-lâh.»

MUHAKEME BAŞLIYOR

Mahkeme reisinin, kimliğini tesbit ettikten sonraki sorularını, şöyle cevaplandırdı:

— Şimdiye kadar nerelerde çalıştınız?

— Evvelâ, ihtiyat zabiti (yedek subay) olarak, Teşkilât-ı Mahsusa'da Yakup Cemil Beyin alayında yirmi gün kadar bulundum. Sonra Halit Bey kumandasındaki Çoruh müfrezesinde bulunurken, Halit Beyin yaralanması üzerine, Çoruh cephe kumandanlığı emir zabiti oldum. Beş ay kadar bu vazifede kaldıktan sonra, izinli olarak 1917 iptidalarında İstanbul'a döndüm, ▼ Sinâ cephesi 165 inci alay makineli tüfek bölüğüne tâyin edilince, oraya gittim. 1917 Mayısının yirmi sekizinde Gazze'de esir oldum. Eylülün yirmi beşine kadar esarete kaldım. Nihayet terhis edilerek, İstanbul'a geldim.

— Nasıl esir olduğunuzu tafsilâtiyle anlatınız?

— Bölük kumandanını Bahattin Beyle, gece, alayın emriyle cephemiz ilerisine, ekinleri toplamak üzere çıkmıştık. Yüz elli metre kadar ileride düşmanın gelebileceği yerlere nöbetçiler dikmiştik. Vazife bittikten sonra, efrat hareket etti. Bölük kumandanı da, ilerideki neferleri alıp getirmek üzere, beni ileriye gönderdi. Ben de neferlerin yanına gittim, dönmek üzere iken düşman tarafından çevrilerek, esir edildim.

— Esaretinizde nerelerde, hangi kamplarda bulundunuz?

— Mısır'da, Seydi Beşir karargâhında idim. Birinci kampın B ve S şubelerinde, sonra dördüncü kapta...

— Esaretten hangi tarihte kurtuldunuz ve hangi istikametleri takiple nerelere gittiniz?

— 1918 Eylül iptidalarında kurtuldum. Evvelâ serbest bıraktıkları halde, işgal altındadır diye İstanbul'a göndermiyorlardı. Fakat, Şam'daki dayımın yanına gitmeme müsaade ettiler. Ben de Şam'a gittim, dört beş gün kaldım. Sonra bir ay ka-

dar da Beyrut'ta mahpus olarak vapur bekledim ve bir yolunu bularak İstanbul'a gittim.

— Esaretteki arkadaşlarınızdan, şimdi Yirminci Kolordu levazım üçüncü kısma memur ve Umum Kuvâyı Tedibiyede müstahdem kâtip İsmail Hakkı Efendiyi tanır mısınız?

— Evet... Kendisi ile bir kampta idik. Fakat, bu arkadaşla bir gün bilârd oynarken aramız açılmıştı.

— Bu arkadaşınızın, sizin hakkınızda bir ifadesi var.

— Kabul etmem... Arzettiğim gibi, aramız açıktır. Bahsettiği mesele, bir şayiadan ibarettir. Müsaade ederseniz, bu şayianın esasını ben kendim anlatayım. Şöyle ki: Kampa gelişimden bir kaç gün sonra, arkadaşlarımdan Hüseyin Beyin odasında, Almanya'daki hükûmet şeklinin, Türkiye için de gayet iyi olacağı fikrini ileri sürmüştüm. Bundan, benim Hürriyet ve İtilâfçı olduğum ve Prens Sabahattin Beyin fikirlerini yaydığım ve bu suretle zararlı bir şahıs olduğum kanaati hasıl oldu. Üç dört ay kadar bir zaman bu cereyan devam etti. İşsiz güçsüz kalmış her çevrede olduğu gibi, nihayet burada da bu, unutulup gidecekti ki Gazze ricatı üzerine, birçok yeni esirler geldi. Bu esir zabıtlardan birisi: «Burada, elli üçüncü fırkadan kaçmış zabıtlar var.» demiş... Zaten aleyhimde bulunanlar da: «Hah, işte biri de bu!» diye beni göstermişler. Firar meselesi işte budur.

Bundan sonra, babam Kırkkilise'ye sürülmüş, ben, aslı belirsiz bir çocukmuşum. Babamın ismini, haksız yere kullanıyormuşum.. gibi söylentiler de çıktı.

Kamptaki Türk kumandanlarına müracaat ettim. Beni suçlamak isteyen şahıslar belli olmadığı için takibatta bulunulamadı. Kampımı değiştirmelerini istedim. Kaymakam Ali Beyin delâletiyle beni, başka kampa naklettiler. Bu yeni kampta da en son Yemen'den esir alınıp, getirilmiş efendiler vardı. Bunların kulağına giden eski söylenti, burada tekrar canlandı. Hemen Divan-ı Harbe müracaat ettim. Kıt'a arkadaşlarım vardı, muhakeme edildik. Beraet ettim ve iftira eden arkadaşın, cezası İstanbul'da verilmek üzere, evrak tanzim edildi. İşte mesele bundan ibarettir.

— Fakat, sizi suçlayan başka arkadaşlarınız da var. Meselâ Seyyar Kuvvetler eski Divan-ı Harb Reisi yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi için, siz «Beni bilir, benim için şahitlik eder» demiştiniz. Gerçi etmiştir amma, hakkınızdaki şahadeti hiç de lehinize değildir. Hattâ sizi, hiyanetle itham etmektedir.

— Olamaz... Öyle ise, gelsin burada, yemin etsin ve sözlerini ispat etsin.

— Daha başka şahitler de var. Yine sizin esaret kampı ar-

kadaşlarınızdan Binbaşı Nezir ve şimdi Yozgat Jandarma Komandanlığı vekâletinde bulunan Yüzbaşı Vasfi, Yüzbaşı Yümnî ve daha başkaları da hep aleyhinizde şahadet ediyorlar.

— Bunların bazılarını tanımıyorum. Tanımadığım için, aleyhimdeki sözleri hükümsüzdür. Benim nasıl esir olduğumu, ancak esir eden düşman kıtası bilebilir. Görüyorum ki, bütün şahitler aleyhimdedir. Şu halde, rica ederim, benim esir oluşum hâdisesini, hususî surette İstanbul'dan tahkik ediniz. Esaretten dönüşümde, benden bir tercemei hal istemiştiler, yazmıştım, lütfen onu getirtiniz.

— Cepheden ne suretle kaçtığınız hakkında İstanbul'da malûmat var mı? Size bu hususta bir şey sorulmuş mu idi?

İNGİLİZ MUHİPLER...

İstanbul'da mühim addolunacak teşebbüslerden biri «İngiliz Muhipler» Cemiyeti idi. Bu isimden, İngilizlere muhip olanların teşkil ettiği bir cemiyet anlaşılmasın! Bence bu cemiyeti teşkil edenler, kendi şahıslarını ve şahsî menfaatlerini sevenler ve şahıslarıyla menfaatlerinin mâsuniyetli çaresini Loyd Corc hükûmeti marifetiyle İngiliz himayesini teminde arayanlardır. Bu bedbahtların, İngiltere devletinin, kül halinde, bir Osmanlı devleti muhafaza ve himaye etmek emelinde olup olamayacağı, bir defa düşünüp düşünmedikleri cayı teemmüldür.

Bu cemiyete intisap edenlerin başında Osmanlı padişahu ve halife-i rûyi zemin ünvanını taşıyan Vahiddettin, damat Ferit Paşa, Dahiliye Nezaretini işgal eden Ali Kemal, Âdil ve Mehmet Ali Beyler ve Salt Molla bulunuyordu. Cemiyette İngiliz milletine mensup bazı sergüzeştçiler de vardı. Meselâ Rahip Frov gibi... Muamelât ve icraatından anlaşıldığına göre cemiyetin reisi de bu rahipti.

Bu cemiyetin iki cephe ve mahiyeti vardı: Biri alenî ve medenî teşebbüslerle, İngiliz himayesini istemek ve temine mâtuf mahiyeti idi, diğeri gizli ciheti idi. Asıl faaliyet de bu cihette idi. Memleket içinde teşkilât yaparak isyan ve ihtilâl çıkarmak, millî şuuru felce uğratmak, ecnebi müdahalesini kolaylaştırmak gibi haince teşebbüsler, cemiyetin bu gizli kolu tarafından idare edilmekte idi. Salt Molla'nın, cemiyetin alenî teşebbüslerinde olduğu gibi, gizli cihetinde de ondan daha ziyade (rolör) olduğu görülmüştür.»

Mustafa Kemal

(Büyük Nutuk)

— Hayır... Esasen kaçmış değilim ki... İstanbul'da hakkımda verilen raporlar, esir düştüğüme dairdir.

— Esaretten dönüşünüzden beri, bu âna kadar ne işlerle meşgul oldunuz?

— Evvelâ, uzun müddet boş gezdim. Son zamanlarda, pederinimin arkadaşlarından eski Şam Redif Müfettişi Osman Paşa'nın yardımıyla Ziraat Nezaretine girdim. Bir iki defa ticaret yapmağa teşebbüs ettimse de, ziyan ettiğim için vazgeçtim. Son defa da hastalığımдан bahisle Nezaretten izin aldım ve Temmuzun onunda da seyahat varakası ile, Samsun'a gitmek üzere İstanbul'dan çıktım. Fakat Samsun'a gitmedim. Mümkün olduğu kadar kısa yoldan Ankara'ya gelmek üzere, Ereğli'ye çıktım.

— Ereğli'ye çıkınca ne yaptınız?

— Doğru askerlik şubesine gittim. Şube Reisiyle görüştüm ve onun tensibiyle Ereğli'de kaldım. Hakkımda lâzım gelen şeyleri, gerekenlerden sordular. Bolu'da Mürettep Fırka Kumandanı Kâzım Beyden de sormuşlar. O da Bolu'daki karargâhına gelmekliğimi emir buyurmuş. Ben de Bolu'ya gittim.

— Kimlerle beraber gittiniz?

— Yalnız... Ereğli'ye varışımın ertesi günü akşamı oradan hareketle Akçaşehir'e ve oradan da ertesi akşam Bolu'ya vardım.

— Peki... Sonra Ankara'ya neye geldiniz?

— Bu hususta Polis Müdürlüğünde sorulara cevap vermiştim. Şimdi yine soruluyor. Arzedeyim; ben buraya, memleketime hizmet maksadiyle geldim. Eğer istenirse, silâh ve saire gibi askerî eşya temin edecektim. İstenmediği takdirde de beden ve fikren hizmet edecektim.

— Silâhı nereden bulup, nasıl temin edecektiniz?

— İstanbul'da arayacak, bulacaktım. Birçok arkadaşlarım, bana bu hususta yardım edeceklerini vâdetmiştiler. Esasen Ankara'ya gelince, Levazımat-ı Umumiye Reisi Lütfi Bey'e de bunu söylemiştim.

— Size bu hususta yardım vâdeden arkadaşlarınız kimlerdir?

— Meselâ yüzbaşı Naci, Hazım Beyin oğlu Bekir ve sâbık Haydarpaşa İnzibat Memuru Abdi Efendiler ve saire...

— Fakat, bugünkü şartlar içinde böyle bir şey yapmak için, önce İstanbul'da lüzumlu silâhlarla saireyi temin edip, hazırladıktan sonra, buraya gelmek daha doğru olduğunu bilmez mi ediniz? Bu hususta biraz açık ve samimî tafsilât vermeniz lâzımdır.

— Arkadaşım yüzbaşı Naci Efendinin, gereken şeyleri te-

darık hususunda yardım edeceğine kanaatim vardı. Çünkü bu arkadaşta, zaten hazır vaziyette dört makineli tüfek mevcuttu ve bunu tedarik ettiği gibi, başkalarını da kolaylıkla bulacağını söylemişti. Ben de, buna istinaden geldim. Sözlerimde, hakikate uymayan bir şey yoktur. Buna itimat etmenizi rica ederim.

— Polise verdiğiniz ifadede: «İstanbul'da kimden bulursam satın alıp getirecektim.» diyorsunuz. Bir ordunun silâh ve cep-hane ihtiyacı tabii sekiz on tane ile karşılanamaz, büyük miktarlar ister. Bu kadar fazla silâh ve cephaneyi temin için katlanacağınız fedakârlık, nereden gelecekti? Ve bilhassa, Adana ve Antep cephelerinde kendileriyle harb etmekte olduğumuz Fransızlardan, bu silâhları buraya getirmek için nasıl yardım görebilirdiniz?

— Bendeniz ifademde de, mümkün olduğu kadar getireceğimi söylemiştim, binlerce değil... Bugün ben onbeş, yirmi silâh getiririm, yarın bir başkası... Böylece birikir. Ben, gücümün yettiği kadar, üstüme düşen vazifeyi yapmak istiyordum. Para fedakârlığına gelince; bunu da İstanbul'daki evlerimi rehine koyarak yapacaktım. Fransız baznavalı (deniz üssü) de bana arz ettiğim hususta yardım edeceğini söylemişti. Ben buna: «Bizimle harb halinde olduğunuz halde, nasıl yardım edebilirsin?» diye soramazdun ya...

— Daha evvelki ifadenizde, bundan önce de Ankara'ya gelmeğe teşebbüs ederek, Mudanya iskelesine geldiğiniz halde, çıkamadığınızı söylemiştiniz. Bu teşebbüsünüzün tarihi ne idi ve sizi iskeleye çıkarmayan kimlerdi?

— İngilizler tarafından bombardıman edildiği için Mudanya'ya çıkamamış, hemen İstanbul'a dönmüştüm ve birkaç gün sonra da, bu yoldan Anadolu'ya geçmeğe teşebbüs ettim. Tarihini iyi hatırlayamıyorum. Her halde Temmuz iptidaları idi.

— Mademki, Anadolu'ya hizmet etmeğe geldiniz ve hükûmetin size göstereceği herhangi bir vazifeyi kabule hazır idiniz, niçin İstanbul hükûmetinden izin almak mecburiyetini duydunuz?

— Silâh ve cephaneye için buradan, İstanbul'a gönderilmem ihtimalini düşünerek, rabıtam devam etsin diye öyle yaptım.

— İstanbulda, Yeni Postahane civarında manifatura tüccarı Cölemçiyadis isminde bir kimse tanıyor musunuz?

— Hayır, tanımıyorum.

— Matmazel Mari'yi?

— Matmazel Mari'yi, zannederim ki, vapurda ve Beyrutta karantinada tanımıştım....

— Yozgat ve o havalide Akdağ madenlerinde bildiklerinizden kimse var mı?

— Mebus Bahri beyin kardeşi Haşim bey var. Bu zat da, benimle beraber esaretteydi.

— Bahriye Nazırı Hüsnü Paşa ve ailesiyle olan münasebetiniz nedir?

— Hüsnü Paşa ile hiç bir alâkam yoktur. Yalnız oğlunu, Haşim beyi esaretten tanırım. Ben kamptan serbest bırakıldıktan sonra İstanbul'a gelirken, evine uğrayıp sıhhat haberini vermem için, adresini almıştım.

— İstanbul'da Fransız ve İngiliz tebeasından kimleri tanır-sınız?

— Pariste tahsilde bulunduğum sırada, şimdi İstanbul'daki Fransız deniz üssü kumandanı olan zatı tanımıştım. Bir de, Lük-senbourg karşısındaki mağazada sarraciye eşyası satan (Dumas Kardeşler) i tanıyorum. Bunları da, babam İstabl-ı âmire müdürü iken alış veriş ederdi de, oradan tanırım.

— Silâh ve cephane naklinde sana yardım edecek olanlar, bunlar mıydı?

— Yalnız basenaval (Deniz üssü)...

— Bu sefer mevkuf (tutuk) bulunduğunuz sırada, ahabplarınızdan birisiyle görüşmüş ve kendisine, bir vasiyetname yazıp vermişsiniz. Bu görüştüğünüz zat kimdir? Ve madem ki masum ve günahsızsınız, casuslukla suçlanıp, idama mahkûm olacağınızı ne suretle anladınız da, böyle bir vasiyetname yazmağa kalktınız?

— Mevkuf bulunduğum sırada, ahabplarımdan kimse ile görüşmedim. Vasiyetnamemi kendisine verdiğim efendi de, benim gibi bir mevkuftu. Vasiyetnamemi, her ihtimale karşı yazdım ve Yüzbaşı Mecit efendiye verdim...

Bugünkü duruşma burada bitti. Ertesi günkü duruşmada şahitler dinlendi.

Evvelâ Polis Müdürü Ekrem beye yemin ettirilerek; «Bu efendiyi tanıyor musun?» diye sanık Tefvik bey gösterildi ve sor-gu şöyle devam etti:

— Gazze cephesinden tanırım. Altmış beşinci alayın birinci makineli tüfek bölüğünde takım kumandanı idi. Ben de o taburun ikinci bölüğü başavuş muavini...

— Nasıl esir olduğu hakkında malumatınız var mı?

— Ben de esirdim, fakat Bebel's karargâhında bulunduğum için, esaretten tanımam. Yalnız ikinci Gazze harbinden evvel, bölüğünden çavuş, onbaşı ve efrat alıp, ekin toplamak bahanesiyle ve rütbesinden, salâhiyetinden istifade ile nöbetçiler hattından ileriye geçerek, maiyetindekilere: «Evli misiniz, bekâr mısınız?»

sualini sormuş ve sonra: «Artık bu hükûmete hizmet zamanı geçmiştir. Ben İngilizce bilirim, İngilizlere iltica edeceğim. Siz de benimle gelerseniz rahat edersiniz.» demiş olduğunu ve bunlardan iki kişinin kabul etmiyerek geri döndüğünü, bu geri dönenlerden işitmiştim. Bunun üzerine alay, vukuat raporunu verdi. Tevfik efendinin düşmana iltica ettiği gece de, ileriden bir silâh sesi geldiğini hatırlıyorum. Kendisi cephede iken, hususî bir binnik yaptırmıştı, vaktini daima işretle geçirirdi. Tevfik efendinin, anlattığım şekilde kaçtığını bilenler çoktur. Bunlar arasında, İstanbulda amele başı Ali Çavuş ve Mustafa Kemal Paşanın muhafız bölüğünde şahsen tanıdığım, fakat ismini bilmediğim bir muhafız da vardır.

— Tevfik efendi, bu şahitliğe ne dersiniz?

— Evvelce de arzettiğim veçhile, bu Ekrem efendiyi burada, polis dairesinde tanıdım. Kendisi de beni, söylediğim sözlerden tanıdı. Şahadetini kabul etmem. Daha ilk cümlesinde tenâkus var. Gazze muharebesinden evvel esir olduğumu söylüyor. Halbuki esaretim, ikinci Gazze muharebesinden belki bir buçuk ay sonradır. Hele maiyetimdeki neferlere, hükûmet aleyhinde sözler söylemiş olmam, büsbütün mânasız... Deli miyim ben? Ben ki, şimdiye kadar hükûmetimin ufacık bir tekdirine bile uğramış değilim...

— Hakkınızda bir şahadet daha var. Bugün İktisat Vekili olan Celâl bey, bakınız sizin için ne diyor, okuyorum, dinleyin:

«Bu efendiyi şahsen tanımazdım ve şimdi müşkülât ile belki tanıyabilirim. Malûmatım berveçhi âtidir:

İstanbulda Mebusan Meclisinde bulunduğum zaman, Kadıköyde ikamet edivordum. İskele başında bir müslümanın idare ettiği gazino ve lokantada yemek yer iken, İzmirden tanıdığım ve orada beraberimde bulunan Selânikli bir zat, karşı masada grup halinde oturan birkaç kişiyi bana göstererek, bunların içindeki Mirahor Faik Paşazade için: İngiliz casusudur. İhtiraz etmenizi (sakınmanızı) tavsiye ederiz.» dedi. Maruzatım bundan ibarettir.»

— Buna ne dersiniz?

— Ne diyeyim? Bir yanlışlık var. Benim böyle şeylerle alâkam yoktur. Herhalde başka birine benzetmiş olacaklar... Kabul etmiyorum.

— Başka bir diyeceğiniz var mı?

— Hepsini söyledim. Masumum. Bana isnat olunan cürümlerden hiç biriyle alâkam yoktur. Vicdanen müsterihim. Yüksek heyetinizin de hakikatı anlıyarak, âdilâne karar vereceğinden eminim.

Muhakeme hitam bulmuştur.

20 Teşrinievvel (Ekim) 1920 günü, mahkeme heyeti, Mirahor Mehmet Faik paşa oğlu Tevfik bey hakkındaki aşağıki kararını, sanığa, tebliğ etti:

«Maznunun başka bir diyeceği olmadığı anlaşılmakla muhakemenin hitamı bildirilip, keyfiyetin icabı müzakere olundukta, Faik paşazade Tevfik beyin esasen ihtiyat zabiti ve Sina cephesinde makinaeli tüfek takımı kumandanı iken gece vakti, ekin toplamak bahanesiyle kaçarak İngilizlere iltihak eylediği ve esarette bulunduğu müddetçe İngilizlere casusluk eylediği ve hattâ kaçmak teşebbüsünde bulunan zabitlerin kazdıkları tüneli İngilizlere haber vermesi yüzünden bu zabitlerin ceza ve işkence edilmelerine sebep ve esaretten dönüşünde de yine İngilizlere casus olmak üzere teşhis olunduğu ve bu sene temmuzunda, ailece İstanbulda görülecek işleri olduğundan bahisle mensup olduğu Ziraat Nezaretinden mezuniyet aldığı halde, İstanbulda kalmayıp, Samsun için aldığı seyahat verekasıyla Samsuna değil, Ankara'nın iskelesi olmıyan Ereğli - Düzce ve gerede yolunu seçtiği ve Ankaraya varışından sonra, orduya silâh, cephane vesair harp levazımını İstanbuldan getireceği gibi, bir takım bahaneler ve envai türlü hiyle ve desiseler kullanarak fesat ve aldatma yollarına saptığı, dinlenen şahitlerin şahadetleri ve kendisinin müevvel itiraflarıyla sabit olduğundan, İngiliz adamı ve casusu bulunduğu anlaşılmaya ve Ankara hükûmetini aldatmağa muvaffak olduğu takdirde serbestçe Anadolu'da dolaşıp ifsat etmek maksadını tatbik fikir ve emeliyle buraya geldiğine, vicdanen kanaat hasıl olmuş olduğuna binaen bu hareketine uyan Hiyaneti Harbiye Kanununun ondördüncü maddesinin 5 nci fıkrası ve Askerî Ceza Kanununun 137 nci maddelerine tevfikan idamına ittifakla karar verildi.»

Tevfik bey, bu karar gereğince, 21 Ekim 1920 gecesi sabaha karşı Ankara belediye dairesi karşısındaki sehpaye götürülerek, usuli dairesinde asılmıştır. Asılmazdan birkaç gün evvel yazmış olduğu vasiyetnamesi de aşağıdadır:

Ebeveynime vasiyetnâmemdir:

15 Teşrinievvel - Ekim 1336/1920

Sevgili anacığım, muhterem babacığım;

Ankaraya gelişimin ertesi günü tevkif edildim. Bugün tam seksen sekiz gündür mevkufum. Zannediyorum ki, ancak iki günlük hayatım kaldı. Asılacağım. Beni casus zannediyorlar. Şimdiye kadar müdafaamı bile dinlemediler. Ne yapalım. El-hükmü illâllâh... Cenab-ı Hakkın ezeli iradesi ne ise, o olur. Fakat insanlar da, o iradenin husul bulması için çalışıyorlar.

Ben asılıyorum, çünkü Allahü Tealâ öyle istedi. Fakat buna, dünyada sebep teyzemdir. Çünkü o, benim refikam hakkında ahlâksızca iftiralarda bulunmasaydı, ben de Makbuleyi bittabi tatlik etmiyecek (boşamıyacak) ve İstanbulda kalacaktım. Hat-tâ benim ilk talâk (boşama) dahi olmayacağı gibi, onun tabii neticesi olan İstanbuldaki münasebetsiz hal de olmayacaktı ve binnetice ben de bugün buraya gelmiyecek, İstanbulda işimin başında, anamın babamın saadethânesinde, refikamın (eşimin) yanında kalacaktım. İşte, bütün bu hallerin sebebi teyzemdir. Anacığımı hasta halinde ağlatan, namuslu bir ailenin şerefini lekedar eden bir genci, henüz gençliğine doyamadan öldür-ten odor.

Ben kendi hesabıma hakkımdan vaz geçiyorum, helâl olsun.

Aman anneciğim, sakın ağlama, müteessir olma, sen benden daha mutakit, sen benden daha sağlam müslümansın. Ezel-den böyle imiş, böyle oldu. Hem ben, bu suretle ölmekle şehadet mertebesine varıyorum.

Sen pekâlâ biliyorsun ki, ben bigünahım ve zaten mahkemedede de aleyhimde hiç bir delil yoktur. Bu şehadet yüzünden, dünyadaki bütün mesavimden () kurtuluyorum. İnşallah Cennette seni beklerim. Evlâdını dünyada, büyük bir makamda göremedinse, âhirette olsun bu muradına nail olacaksın.

Zaten sevgili anneciğim, sen benim yüzümden çok azap çektin. Ben hiç bir zaman sana iyi bir evlât olamadım. Ben ölürsem, sen hiç meraklanma, Allah diğer kardeşlerime ömür versin. Onlar, seni mesut ederler.

Ağlıyor musun anneciğim; ağlama, Allah aşkına ağlama... Yalnız bana dua et, çok, ama çok, pek çok oku. Ben dünyada çok günah işledim. En büyük günahım da, seni daima ağlatmaklığımdır.

O zavallı babacığuma da çok azap çektirdim. O biçare de, benim için müteeellim oldu. Hakkı da vardı. Ben, çok zalim, çok fena bir evlât idim. Şimdi ise, ben de dünyadan elimi çektim.

Babacığım, artık bana beddua etme. Öyle zannediyorum ki, benim bu âkıbetim senin inkisarın yüzündendir.

Allah aşkına beni affediniz, bana hayır dua ediniz. Dünyada çok çektim. Beni kabirde de azapta yatırmayınız. Bir de ölürken, teyzemden de rica ediyorum, artık Makbuleden elini çeksin. O biçare kadından vazgeçsin. Bir kadını kocasız, bir

evlâdı öksüz, bir anayı evlâtsiz, bir babayı bedbaht ettiği yetişir.

Anneciğim, babacığim, sizden büyük bir ricam var: Makbulenin rızasını alın ki, o da benim için beddua etmesin. Çünkü ben ona haksız yere azap çektirdim. Allaha isyan ettim. Cenabı Hakkın özenerek yarattığı bir vücudu, bir kalbi kırdım. O biçare kadının gençliğini harap ettim. Mümkünse çocuğunu oradan alın, İstanbulda o ahlâk bozucu muhitte bulundurmada, nereye mümkünse oraya gönderin.

Kardeşlerimin gözlerinden öperim. O sevimli çocuklar, inşallah adam olurlar. Ağabeylerinin bu feci âkibetinden mütenebbih olurlar.

Babacığim, ölürken de, yine sizi rahatsız ediyorum. Zannediyorum ki, gayrın hakkı üzerimde olarak, beni borçlu vaziyette kabrimde yatırmak istemezsin. Size benim için, alacaklı sıfatıyla müracaat eden olursa, lütfen mümkünse tediye edin. Bunlar şimdi yapılmış borçlar olmayıp, esarete bulunduğum zamanki borçlarımın bakiyesi olması lâzımdır.

Allah aşkına beni affediniz. Bana çok, çok hayır dua ederek Kur'anı Kerim ile ruhumu okşayınız.

Sana tekrar yalvarırım anneciğim, sakın üzülmeye, ağlama emi... Tevhideciğimin de gözlerinden, yanaklarından öperim. Hakkını helâl etsin.

Seni seven, bedbaht oğlun

Tevfik Faik

Ankara askerî tevkifhanesinde yazıldı. 15 Teşrinievvel - Ekim 1337/1920

İdam kararım bana çarşamba günü tebliğ edildi. Şimdi nazarı dikkatimi celbetti. Hâtıra defterim mahkeme heyetinin eline geçmişti. İlk yazdığım vasiyetname de onlarda kaldı demektir. Fakat bu kâğıt, herhalde size vasıl olacaktır. Eğer mahkeme heyeti bununla beraber, o vasiyetname ile hâtıra defterimi de size gönderirse, benim için nasıl bir mevkiiniz olduğunu öğrenmiş olacaksınız.

Sana yemin ederim ki, kalbimde zerre kadar korku yoktur. Ölüme, kemali sükûnetle intizar ediyorum.

Şimdi hücreme bir örümcek geldi. Hakka, Allaha büsbütün rabt-ı kalb ettim. Vicdanen gayet müsterihim. Allaha ma-lumdur ki, benim günahlarım saffeti kalbimden neşet etmiştir. Ben onun, temiz ve saf bir kuluyum.

Artık çok yazdım. Hem de münasebetsiz şeyler yazdım. Hakkını helâl et ve bana çok oku, sevgili anneciğim.

Unutacaktım, ya benim meleğim, Tevhideciğim, o güzel kardeşim de benim için ağlıyacaktır. Kardeşim Hatmî şerif okusun. Muazzez'in, Şaziye'nin de gözlerinden öperim.

ALİ KEMAL'DEN...

İçinde bulunduğumuz elim vaziyet, bugün bu iklimde hükûmet yükünü yüklenenlerin ne büyük mesuliyet altına girdiklerini ayanen gösterir. Bu ateşe atılmak şecaatini ihtiyar edenler, o fedakârlığın boşa getmemesini ciddiden özlüyorlarsa, ciddi bir azim, samimi bir iman ile işe girmelidirler. Yeni hükûmetin resmi tebliğinde şayanı tekrım bir açıklıkla anlatılan emelleri, endişeleri kuvveden fille mümkün olan süratle çıkarmalı, hususiyle ilk evvel, Anadolu'nun henüz istilâya uğramayan yerlerini, Mustafa Kemal'lerden, Ali Fuat'lardan, o ipsiz sap-sız, akılsız, fikirsiz zorbalardan, canilerden temzilemelidir. Kan, can, mal, ne bahasına olursa olsun temizlenmelidir. Artık bu heriflerin hareketlerini muhakemeye bile, zaman da imkân da kalmadı. Çünkü hükûmet bu vazifeyi hemen yapmazsa, Yunan Başkumandanlığının son defa aleni beyan ettiği gibi, Bursa'ya kadar gelen ecnebi istilâsının. Ankara'ya, Trabzon'a hattâ daha ilerilere uzadığını, fakat yine aleyhimize de ne ağır şartlarla uzadığını göreceğiz.

Gördüğümüz yetmiyormuş gibi bu kara günleri de görmemek istiyorsak gayret etmeliyiz ki, bugünkü hükûmet «resmi tehlikesindeki» vaatlerini yerine getirebilsin, böyle yapabilmek için de evvelâ, istemeği bilmelidir.

İmdi, istediğimiz nedir? Biz, evvel ve âhır söyledik; Kuvay-ı Milliye bağlarının bütün istinatgâhları merkezde, İstanbul'dadır. Dün, böyle idi, bugün de, böyle... İlk gününden itibaren, Mustafa Kemal'i, Mustafa Kemal eden ve onu böyle şekavet işinin başına bu hükûm ve nüfuz ile geçiren Harbiye Nezareti oldu. Bilhassa Rıza Paşaların, Salih Paşaların sadaretleri zamanında Cemal'ler, Cevat'lar, Fevzi'ler bu nezarete o hesaba cansiperâne çalışıyorlardı. Hükûmet de onlara âdeta körü körüne münkâd idi, bu sayede İttihat ve Terakki, dolayısıyla Kuvay-ı Milliye de azim bir faaliyet görüldü ki, canlanış, işte o canlanıştır..

Ankara İstiklâl Mahkemesi âzasından bir kısmı ile tanınmış fikir ve kalem erbabından bazıları bir arada. (Oturulanlar soldan sağa): Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi, Yahya Kemal, Ruşen Eşref. (Ayaktakiler soldan ikinciye ittibaren) Ali Çetinkaya, Topçu İhsan, Kılıç Ali, Ali Saip ve Yunus Nâdi Beyler.

SANIK İKİ GENÇ SUBAY

Bu olay, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Beyin (İnönü) Müdafaai Milliye Vekâleti Vekili Fevzi Paşaya (Mareşal) önü) Müdafaai Milliye Vekâleti Vekili Fevzi Paşaya (Mareşal) 12 Ağustos 1920 tarihinde yazdığı aşağıki (zata mahsus) mahrem tezkere ile başlıyor:

«1 — Son defa Kastamonu yoluyla Ankaraya gelen tayyare mülâzımı (Teğmen) Osman oğlu Cemalin İstanbulda İngiliz ve Fransızlarla pek ziyade temasta bulunduğu ve paraya da ziyadece düşkün olduğu haber alınmış olduğundan, kendisinin mühim vazifelerde ve garp cephesinde kullanılması caiz görülmemektedir.

2 — Bir sefaret tarafından Mustafa Kemal Paşa hazretlerine bir mektup getiren Nuri Enver bey ismindeki gencin de umumî ahvali Kastamonu mevki kumandanlığınca şüpheli görülmüştür. Bu iki gencin arzolunan ahvâli hususiyeleri nazara itibara alınarak, ne gibi hizmetlerde kullanılacaklarının gereklerine emir buyurulması maruzdur.»

Bunun üzerine Fevzi Paşa da, Kastamonu mevki kumandanına «acele» kaydiyle şu şifreyi çekerek, altındaki cevabı aldı:

«Bir sefaret tarafından Mustafa Kemal Paşa hazretlerine bir mektup getiren Nuri Enver bey ismindeki gencin umumî ahvali hakkında mütaleaları ile, hüviyetine dair malûmatın ve kendisinin bugün nerede bulunduğu bildirilmesi temennî olunur.»

«Şifreye cevaptır.

«Dakika geciktirilmesi caiz değildir.»

Enver Nuri ismindeki genç 6 Ağustos 1920 günü Sinoptan Kastamonuya gelmiş ve aynı gün Zihni beyin tavsiyesile gelen - mülâzımevvel (Üstteğmen) Nuri efendi ile Ankaraya sevkedilen kırk hayvandan mürekkep kafiye ile, arkadaşı tayyareci Cemal Osman efendi de beraberinde olmak üzere, maiyetlerinde silâhlı olarak Göreleli Mehmet oğlu Tevfik onbaşı da verilerek, Ankaraya doğru yola çıkarılmışlardır.

— Tayyare mülâzımı Cemal efendinin 7 Ağustosta yolda görüldüğü bildiriliyor. Enver Nuriden malûmat yoktur. Bu gencin arkasında ufak bir çanta vardı. Elbisesi siyahtı. İzmirli ve orta boyludur. Bunlar firar etmiş, her tarafa malumat verilmek üzere, hemen bildirilmesi.

Enver Nurinin **Mustafa Kemal Paşaya** getirdiğini söylediği mektubu açacaktım. Fakat kendi hakkında Ankaradan, Kastamonu vilâyetine telgraf olduğunu söyledi. Vilâyetten tahkik ettim. Hakikaten böyle bir telgraf olduğunu öğrendim. Onun üzerine, şüphem zail oldu, açmaktan vazgeçtim ve mümkün olan yardımı yaparak Ankaraya gönderdiğim maruzdur.

Kastamonu mıntaka kumandanı
Miralay Osman

Müdafaai Milliye Vekâleti Vekili Fevzi Paşa bunu alınca, hemen aynı gün Dahiliye Vekâletine «mahrem, müstacel ve zata mahsustur» kaydıyla şu tezkereyi yazdırıp gönderiyor:

«6 Ağustos 1336 (1920) de Sinop mutasarrıfı Zihni beyin tavsiyesile Kastamonuya gelen ve **Mustafa Kemal Paşa hazretleri** namına bir sefaret tarafından gönderilen mektubu hamil olduğunu beyanla mıntaka kumandanı Osman beye müracaat etmiş olan (Enver Nuri) ismindeki gencin, hayvan sevkine memur mülâzim Nuri efendiye terfiken ve arkadaşı tayyare rasıdı mülâzimevvel Cemal Osman efendi ile birlikte Ankaraya gönderildiği, Kastamonudan bildirilmiş ve bunların halleri şüpheli görüldüğü de kaydedilmişti. Taniyanlar tarafından, İstanbulda İngilizlere hafiyelik ettiği bildirilen ve hali hareketleri sivil memurlar tarafından tarassut altında bulunan Cemal Osman efendinin (Enver Nuri) hakkındaki düşünce ve malumat sorulmuş, o da «kendisinin **Mustafa Kemal Paşa hazretlerine** takdim edilmek üzere bir takım evrakı hamil bulunduğu ve fakat yolda gelirlerken pek ziyade ketum davrandığından mahiyeti hakkında birşey anıyamadığı» zemininde bir cevap alınmıştır. Bununla beraber, Enver Nuri efendi bir hafta evvel Ankaraya geldiği halde, **Mustafa Kemal Paşa hazretlerine** ne müracaat etmiş, ne de böyle bir mektup teslim eylemiştir. Pek ziyade şayanı dikkat görülen bu hareketlerine göre bu Enver Nuri efendi hakkmda kanunî tahkikat ve takibata geçilmesi ni ehemmiyetle arzeylerim.

Ferik
Fevzi

Fevzi Paşanın önemle müracatına rağmen, Enver Nuri bulunamamış, bir müddet sonra 7 Ekim 1920 günü Yahudi mahallesinde, madam Anam İlyanın evinde, Meclis Başkâtipliği memurlarından Necati ve Matbuat ve İstihbarat Umum Müdür-lüğü İstihbarat şubesi Müdürü Osman Kemal beylerle birlikte kaldığı pansiyon odasında bulunan tayyareci Cemal Osman

da, yakalanıp Sarıkışlaya kapatılmıştı. Cemal Osmanın, arandığı zaman, üzerinde ve eşyası arasında bulunan bir takım evrak ve mektuplarla, bir hâtıra defteri de Merkez kumandanlığına teslim edilmişti.

Cemal Osman, Sarıkışlaya kapatılışının beşinci günü (12 Ekimde) Ankara İstiklâl Mahkemesi âzasından Kılıç Ali beye şu mektubu yazıp göndermiştir:

«Vicdanı mücessem Kılıç Ali beyefendiye;

İki gün evvel beni ziyarete gelen Muş mebusu Rıza beyle, muhakememin bir an evvel icrasına lütuf buyurulması istirhamını havi makamı âlilerine hitaben bir istida takdim etmiştim. Zatı âlinizi şimdi de, hâkim sıfatiyle değil, fakat lütufkâr ve âlicenap tanıdığım pek muhterem bir zat sıfatiyle hususî olarak tasdie cesaret ediyorum. Cenabı Hak şahittir ki, buraya gelirken kalbimi çarptıran yegâne duyğu, vatan aşkı ve onun müdafaasına vücudumu vakfetmek idi.

Biliyorum, belki kötü niyetlerle bir ihbar ve tezvir neticesi olarak, bu duygunun büsbütün aksi bir fiil ile (bu fiili bilmiyorum fakat istidlâl ediyorum) mücrim sayılarak, hapse atıldım. Hem nasıl bir hapishane... Rutubetli, karanlık, havasız, yiyeceksiz, içeceksiz, hattâ okunacak her şeyden de mahrum bir halde...

Pek yüksek bildiğim ruhunuz, pek âli ve müstakim tanıdığım temiz vicdanınız huzurunda, ilk isticvabım yapılırken, suçsuzluğumun tezahür edeceğine emin olduğum için, bu zindan köşesinde manen ve maddeten harap olmadan muhakememin görülmesini istirham ediyorum.

Şahsımdan, vicdanımdan eminim beyefendi, burada geçirdiğim her gün, vatanın hayri ve nef'i uğruna feda için koşma, ailemi de kimsesiz ve sefil bırakarak geldiğim ve getirdiğim hayattan, birkaç seneyi götürüyor.

Beyefendi, bir masumun, günahsız olduğunu bilerek çektiği ceza kadar feci ve tahammül edilmez bir işkence yokmuş, Bunu ilk defa, burada nefsimde tecrübe ediyorum. Cürmümü kendi kendime soruyorum, bir türlü cevap bulamıyorum. İstirhamımı lütfen ve merhameten tervic buyurmanızı yalvara yalvara rica ederek, muhterem ellerinizden öperim efendim hazretleri.

Mevkuf

Cemal Osman

Hamîş: Burada boş günlerimi nasıl geçirdiğime küçük bir misal takdim ediyorum. Kullandığım samimî lisanı, size besle-

diğim sarsılmaz hürmete bir nişane olarak telâkki buyurmanız istirham eylerim.

Bi günahım, yok suçum
Allah bilir her halimi
Kavil ve filim, her sözüm
Nef'i vatançindir Ali

Kimbilir ben neyledim;
Yükselmeden düştüm yere
Adlü dadından eminim
Seyfi zer, arslan Ali

MAHKEME HUZURUNDA

Cemal Osman bey, nihayet 1 Kasım 1920 günü Ankara İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarılıyor ve duruşması mahkeme reisinin mutat olan (Hüviyetiniz?) sorusu ile şöyle başlıyor:

— Osman Paşa oğlu Cemal... 1308 (1892) doğumluyum. Muvazzaf zabıt, mülâzimevvel (Teğmen) piyade... İstanbulda oturuyorum. Babam Süleymaniyeli, annem İstanbulludur.

— Buraya, hangi tarihte ve hangi istikametlerden geldiniz ve maksadınız ne idi?

— Düşman işgali altında hislerimin rencide olduğu İstanbuldan her ne bahasma olursa olsun uzaklaşıp, memleketimi kurtarmak isteyenler safında yer almak maksadiyle nihayet 24 Temmuz 1920 günü, çarkçı kamarasına saklandığım «Altay» vapru ile harekete ettim. Tabii elimde hiç bir vesika veya mezuniyet kâğıdı falan yoktu. Yani kaçıyordum. İngilizlerden, düşmanlardan ve İstanbul hükûmetinden kaçıyordum. İneboluya geldim. Oradan Kastamonu - Çankırı yolu ile 10 Ağustos 1920 de Ankaraya vardım.

Ankaraya varışımın üçüncü günü, bir inzibat neferi mürettep alaya tayin edildiğim hakkındaki emri almak üzere, Merkez kumandanlığına müracaat etmemi tebliğ etti. İstanbulla gönderdiğim hâtıra defterimi de, işte o gün yazmağa başlamıştım. Merkez kumandanlığına müracaat ettiğim vakit, mürettep alaya tayinimden vazgeçilerek, bir hafta kadar sonra teşekkül edecek tayyare kıtalarının birine tayin edilmek üzere, muvakkat kaydile, Ankara kumandanlığı Levazım dairesi emrine verildiğim tebliğ edildi. Pek müteessir oldum. Tiyinimin ikinci günü istifa ettim. Kabul buyurulmadı. Kumandanın şah-

sına beslediğim hürmetten dolayı ısrar etmiyerek, vazifeye başladım. Yirmi gün kadar sonra, kumandan bey vazifesinden ayrılınca, ben de ikinci defa istifa ettim ve istifamın neticesi ni bekliyerek vazifede devam ettiğim sırada, tevkif edildim.

— Levazım memuriyetinden istifanızın kabul edilmemesi üzerine düştüğünüz teessür ve üzüntü ile midir ki vatani, ve milleti kurtarmak hususundaki gayenizi unutacak derecede emelleriniz münkesir oldu?

— Sualin ilk kısmına, hiç tereddüt etmeden «evet» derim. Fakat İstiklâl ve vatanın kurtarılması uğrındaki emelimi, bu değil, çok daha acı ve çok daha tahammül edilemeyecek haller bile ne münkesir edebilir, ne de unutturabilir.

— Avrupada kimlerle muhaberede bulunursunuz ve hiç oralara seyahat ettiniz mi?

— Avrupa ile muhaberem yoktur. Yalnız, Pariste amcazadem Şerif paşa vardır, ama kendisiyle muhabere etmezdim. Elim hayat safhaları, beni son zamanlarda Irakta Süleymaniye'ye gidip emlakimi satmak ve Nişantaşı yangınında yanan evimizin yerine bir oda bulabilmek mecburiyetinde bırakmıştı. 1919 Haziranında Harbiye Nezaretine müracaatla izin aldım. Hareket ettim. Ailem de beraberdi. Onları Beyrut yolu ile, Paristeki teyzeleri madam Moz'un yanına gönderecektim. Halep'e varışımın ikinci günü, İngilizler beni «Cemal Paşaya yaverlik etmişsin» diye tevkif ettiler ve on iki gün bu suretle mevkuf kaldım. O esnada Halep kumandanı olduğunu öğrendiğim - ve vaktiyle Osmanlı ordusunun Halep zabitan talimgâhında yüzbaşı bulunduğu zamandan tanıdığım - Cafer Paşaya müracaat ettim ve onun delâletiyle tevkifhaneden çıktım ve yine onun delâletiyle ailemi Beyruta götürerek, Marsilyaya giden bir vapura bindirebildim. Kendim de, Süleymaniye'ye gitmek üzere, tekrar Halebe döndüğümde İngilizler her türlü teminatlarına rağmen, beni bir Türk casusu olmakla itham ederek, hareketime mani oldular. İstanbula dönmek istediğim zaman da: «Bir müddet nezaret altında bulunacaksın» diye izin vermediler. Günde en az bir altın lira sarfetmek zorunda bulunduğum Halepte, daha fazla beklemek mümkün değildi. Yine Cafer Paşaya müracaat ettim. Maalesef, benim için artık birşey yapamayacağımı, yalnız istersem, daha büyük bir şehir olan Şam'da nezaret altında bulunduğum müddetçe maişetimi temin etmek ihtimali olduğundan, tavsiye verip oraya gönderebileceğini söyledi. Çaresiz kalmıştım. Kabul ettim.

Fakat Şam'da, Türktür, diye kimse iş vermedi. Cafer Paşanın tavsiye ettiği Yasin Paşa'ya başvurdum ve hiç olmazsa,

emlâkime karşılık para almak için Paris'e gitmeme müsaade edilmesini rica ettim. Bu parayı, esasen zengin olduğumu bildiğim Şerif Paşadan almak niyetinde idim. Yasin Paşanın delâleti ve uydurma bir pasaportla —hakikî hüviyetim İngilizlerden saklanarak— yola çıktım ve 2 Teşrinisânî (Kasım) 1919 da Paris'e vardım. Şerif Paşayı buldum. Bir buçuk ay Paris'te kaldım. Başka türlü imkân bulunmadığı için Martın ikisinde yine Beyrut yoluyla, İstanbul'a döndüm.

— Mütareke esnasında, bilhassa bir müslümanım Paris'e gidip gelebilmesi, mutlaka İngiltere ve Fransa gibi galip ve İstanbul'a hâkim devletlerin müsaade ve müzaheretleriyle mümkün olduğuna göre, sizin bu muvaffakiyetiniz nasıl tefsir olunabilir?

— Efendim, biraz tafsilât vermeme müsaade ederseniz, hakikat tezahür eder. Evvelce, Yasin Paşanın delâleti ve uydurma bir pasaportla gittiğimi arzetmiştim. İşte bu pasaport benim (Suriye ordusu zabıtlarından olduğum ve mezunen, bilâ müddet Paris'e hareketime müsaade edildiği şeklinde tanzim edilmiş bulunuyordu. İngilizler o zaman Suriye hükûmetine dostça davrandıkları için, diğerlerine olduğu gibi, benim gidişime de müzaheret değil, fakat müsaade etmişlerdi.

— Suriye'de İngilizler tarafından, Türk olduğunuz anlaşılarak ve bir Türk casusu zannıyla nezaret altında bulundurulduğunuz ve sonra gittiğiniz Şam'da, Arap hükûmeti paşalarından birinin delâletiyle, gûya Suriye ordusu zabıtlarından imişsiniz gibi bir hüviyet takındığınızı ifade ediyorsunuz. Bu ifadeleriniz birbirini tutmuyor.

— Halep'te iken, Cafer Paşanın, İngilizler nezdinde benim için nasıl bir tavassutta bulunduğunu bilmiyorum. Arapça bildiğimden bâhisle, belki Arap olduğumu söylemiştir. Yahut da propaganda yapabilecek bir adam olduğumu beyanla, bana kefalet etmiş olabilir. Her halde Şam'da, hiçbir nezaret altında bulunmuyordum.

— Siz Paris'te Şerif Paşayı bulamadığınızı söylüyorsunuz. Halbuki Paris'te Şerif Paşa ile temasa geldiğinizi, hattâ ondan bazı talimat aldığınızı haber veriyorlar, buna ne dersiniz?

— Katiyen böyle şey olmamıştır. Şerif Paşa ile ancak mektuplaşarak temasa ettim. Kendisi Monako'da idi. Mektup yazarak, para istedim. Cevaben, parası olmadığını bildirdi. Paris'te ailemi hizmetkârlıkta bulunca, vicdanım sızlayarak ikinci bir mektup yazıp, dört bin frank istedim. Bin frank gönderdi. Bu bin frankla tabî ben ve ailem dönecezdik. Paris'te A-

rap İzzet Paşanın kızı bize para yardımında bulunmamış olsaydı. Açlıktan ölecektik.

— İstanbul'da bulabildiğiniz bir eve ailenizi yerleştirdikten sonra, kalkıp Ankara'ya geliyorsunuz. Fakat şimdi, nerede olduğunu, yâni ailenizin adresini bilmiyorsunuz. Te'vili biraz güççe bu ifadenizden çıkabilecek tek mâna, mektuplarınızla hâtıralarınızı ailenize değil, Fransız tebaasından mösyö Robert Dandrea'ya göndermek fikridir. Böyle bir vazifeyi siz, ne karşılığında üstünüze aldınız? Sizi kimler iğfal ve idlâl ettiler? Doğru söyleyiniz.

— Vahdaniyeti ilâhiyeye kâsem ederim ki, hâtırat defterimle mketubum, aileme yâni eşime aittir. Adreslerini bilme-yişimin sebebine gelince; oturdukları o odayı, ben ailemle birlikte annemde misafir bulunduğum sırada, madam Danderya bulmuş, bize haber göndermişti. Ben, üç aylık kirası olan yetmiş beş lirayı verdim, ertesi günü de oraya taşındık. Fakat, fikren memlekete hizmet etmek kaygusunda olduğumdan, apartmanın numarasını filân sormak bile aklıma gelmedi. Yalnız sokağını biliyorum. Adresi yazılı değil.

— İstanbul'a göndermek istediğiniz not defterinizin doksan beşinci sahifesinde: «Bugün ne kadar bedbinim. İrtikâp ettiğim bir fiilden dolayı hakikî bir nedamet hissediyorum. Eğer mümkün olsaydı, İstanbul'a hareket etmiş olacaktım. Bir parça hayal kırıklığına uğradım. Aradığım şeyi burada bulamadım. Bana öyle geliyor ki... düşündüğüm şeyi buraya yazamıyacağım» diyorsunuz. Bu mübhem ibarelerden kasdettiğiniz şeyler nedir? Ve bunu ne sebeple ailenize göndermek zaruretini duyduunuz?

— Ben İstanbul'da iken gerek ailem ve gerek madam Danderya ile konuşmalarımızda, daima Anadolu harekâtı için iyi niyet beslediğimi ve bu harekâta katılmak fikrinde olduğumu söylerdim. Ailem de, bunun bir delilik olacağını, çünkü evli bir insanın ailesini kimsesiz ve sefil bırakıp gitmesinin hiçbir zaman doğru olamayacağını söylerdi. Ben hâtıra defterimdeki o sözlerle, aileme hak vererek, kendisini İstanbul'da yalnız bırakıp buraya gelişime bir cihetten nâdim olduğumu anlatmak istemişim. Paris'te hizmetçilik yapan bir kadın, İstanbul'da ne yapabilirdi? O satırları defterime yazdığım zaman, bunun, bugün böyle bir şüpheyi dâvet edeceğini aklıma dahi getiremezdim. Levazımda kullanılmak istenmem de hayal kırıklığını mucip oldu. Arayıp da bulamadığım şey, ölümdü. «Ati» gazetesi idarehanesine tercümanlıkla girmek istedim. Müracaat da ettim. Gazi Evrenoszâde Sadullah Bey şahidimdir, bilir.

— Düşündüğünüz, fakat yazamıyacağınızı kaydetmiş olduğunuz o şey nedir?

— Ne idi, o vakit ne düşünmüştüm. Bugün hatırlayamıyorum. Fakat memleketi için canını vermeğe gelmiş bir adam, o memleket için fena bir şey düşünemez.

— Yine hâtıra defterinizin altmış yedinci sahifesinde: «Maksadıma katiyen erişmek için bütün vasıtalarla müracaat edeceğim ki... Bakalım bir proje tasmin etmek üzereyim. Onu bu deftere yazamıyacağım. Muvaffak olduğum takdirde mesut olacağım» diyorsunuz. Bundan maksadınız nedir?

— İki maksadım vardı. Biri Levazımdan kurtulmak, diğeri aynı zamanda beni Anadolu'ya koşturan gayeye hizmet etmiş olmak ve aileme geçinme imkânı temin için Süleymani'ye gidip emlak ve eşyayı satmaktı. Bir gün kunduracı dükkânında tesadüf ettiğim Hariciye Vekili Muhtar Bey'e bu tasavvurumdan bahsetmiştim. İki gün sonra Muhtar Beyi tekrar gördüm ve kendisine, Mustafa Kemal Paşa hazretlerine yazdığım bir mektubu gösterdim. Muhtar Bey de: «Dahiliye Vekili ile görüşün.» dedi ve teşebbüsümün doğru, çünkü, düşmana yapılacak her zararın, kâr olduğunu söyledi ve beni Dahiliye Vekili Rafet Paşaya takdim etti. O da, mektubu Mustafa Kemal Paşa hazretlerine vermemi söyledi ve mektubu paşaya verdim.

— Ailenize gönderdiğiniz iddia ettiğiniz hâtıra defterinizde: «Bugün havadisler pek fena. Hepsini yazamam. Aksi takdirde her tarafta birçok teessüre şayan ve ümitsizlik veren ahval vardır.» ve yine bu defterinizin diğer bir sahifesinde de: «Ben eğer onlarla buluşamazsam, onlar beni bulacaklardır. Fakat Anadolu'da değil, başka bir yerde. Eğer projelerim hakikat olursa...» diyorsunuz. Bu iki cümleyi de biraz izah edermisiniz?

— O zamanlar, cephelerden bozukluk haberleri geliyordu. Ben ailemde buluşamazsam, onlar beni başka yerde bulacaklar, demek istiyordum. Onlar frenk oldukları için Anadolu'da yaşayamayacaklarından İstanbul'da veyahut İsviçre'de bulunacaklar ve beni de oralarda arayıp bulacaklarından bahsetmek istiyordum.

— Yine hâtıra defterinizin yüz ellinci sahifesinde: «Bugün bana yeni bir fikir mülhem oldu. Evvelâ bir vazife ile Trabzon'a gitmek fikri... Sonra Batum'a geçerek, Kafkasya'ya kadar uzanmak fikri.» diyorsunuz. Bundaki maksadınız nedir?

— Bu ikinci fikirden bahsedişim bile, birinci ile atıf ve isnat edilen hareketin, benim için bir gaye olduğunu gösterir. Hüsrev Beyin kumandanlıktan ayrılarak, Erzurum'a gideceği-

ni duymuştum. Giderken, beni de Trabzon'a götürmesini rica edecektim. Oradan, sırf aileme ait bir meseleden dolayı, Batum'daki tanıdığım bir şahsı görecektim.

— Bakınız, bütün tayyareciler adına Eskişehir'den mahkemeye çekilen bir telgrafta sizin için ne deniyor. Okuyorum, dinleyiniz:

«Mahkeme-i âliyelerinde muhakeme edilmekte olduğu öğrenilen Cemal Osman Efendi tayyareci olmayıp, mütareke esnasında Arabistan'a kaçtığından dolayı tayyare rasıtlığından ihraç olunan ve Damat Ferit hükûmeti zamanında İstanbul'a döndüğü görülen biridir. Kendisine tayyareci süsü vermesini red eyleriz ve keyfiyetin tavzihan ilânına vesatât buyurmanızı rica ederiz.

Umum tayyareciler namına
Tayyare istasyon kumandanı
İsmail Hakkı

— Ne dersiniz buna?

—

— Bir diyeceğiniz yokmu? Muhakeme hitam bulmuştur.

KARAR

«Tayyare rasıtlığımdan çıkarılmış Osman Paşa oğlu mülâzımıevvel Cemaleddin Efendinin icra kılman alenî muhakemesi neticesinde kendisinin mütarekeyi müteakip, hiçbir yerden mezuniyet almaksızın metresi bir ecnebi kadınla birlikte Suriye'ye ve oradan Paris'e kaçtığı ve sonra İstanbul'a dönerek orada şüpheyi dâvet edecek hallerde bulunduğu ve Ankara'ya geldikten sonra da İstanbul'da Robert Dandırya isminde bir Fransız'a gönderilmek üzere sarîh mânası olmayan cümleleri muhtevi bir muhtıra tanzim ettiği ve kendisiyle temasta bulunan mutemedi saydığı kimselere, cepheye gönderilirse Yunana veya İngilize iltihak etmek fikir ve azminde bulunduğunu söylemekten çekinmediği, kendisinin itiraf ve muhtelif şahitlerin şahadetleri ile sabit ve şu suretle hal ve hareketleri cidden şüpheyi mucip bir şahsiyet olduğu tebeyyün etmesine ve bununla beraber casusluğu da sarahatle sabit olamamasına binaen, kendisinin askerlik mesleğinden tardıyla, seferberlik nihayetine kadar hükümetin münasip göreceği bir yerde, nezaret altında bulundurulmak üzere ikametine ittifakla ve vicahen karar verildi.

ALİ KEMAL'DEN...

Dün gazetelerde okuduk; Mustafa Kemal ve hempaları Eskişehir'de karargâhlarını kuruyorlar, Karabekir'ler, Kâzım'lar, Nurettin'ler, Ali Fuat'lar, Salâhattin'ler —ahvalın hakikatlerini bildiğimiz için— lâfzı murâd kolorduların başına geçiyorlar, Yunanlılara karşı büyük taarruza hazırlanıyorlar. Bu çılgınca teşebbüsün elim neticesini, size bir kelime ile hülâsa edelim mi? İzmihlâl, yine izmihlâl, dalma izmihlâldir!

Çünkü hakikatte Yunanistan'ın orduları var, mühimmatı var, teçhizatı var, nihayet İngiltere gibi büyük bir müzahiri var. Alel itlâh ahallî ile de fikir, emel ve gaye itibarıyla her nokta nazardan iştirakleri vardır.

Bu sergerdelerin ise, her hususça yoksullukları yürekler acısıdır. Fazla olarak da, gaddarlıklarına, haydutluklarına mebnî, Anadolu halkı, hasm-ı canlarıdır. Bahusus, O saf ve müttaki halk ile onların aralarında gittikçe bir uçurum hasıl oldu. Evvelâ; Anadolu Allahını, peygamberini, dinini sever, onlar ise mühlid, zındık, nihayet münafiktırlar...

Sanıyen; Anadolu, padişahı, resulün halifesi bilir, öyle tekrım eder. Halbuki onlar böyle necib hislerden destî istirdad-ı hakla minel ezel mahrumdurlar.

Salisen; Anadolu, «Eşşefkatü ilâ halekallâh ettaazzûm alallâh» hükümü münifince ibâdullâhtan kime olursa olsun zulmü, asla reva görmez, fakat onlar «ve men lâ yazlem, ennâs yazlem» düsturu peygamberisine tebaan evler yıkmaktan, hanumânlar söndürmekten bir lâhza geri kalmazlar.

Bu şartlar içinde, en son facialardan olsun ibret almayarak, o zorbalığın Yunanlılara hâlâ meydan okumalarına, dediğimiz gibi, çılgınlıktan başka bir sıfat verilemez. Bu askeri zürriyeti ta Hamid devrinden tanıdık. Evet, bu beyler, paşalar mektep görüyorlar, tahsil görüyor, hattâ bazen Almanya'da bile uzun müddet bulunuyor, okuyor, yazıyor, çalışıyorlar. Lâkin hakikî irfan ve umumî tehzib itibarıyla de bir noksanlık, bir galat içine gömüldükçe gömülüyorlar. Varsa askerlik, yoksa askerlik... Varsa harb, yoksa harb ve darb... Hazreti Ali der ki; «Ennas âlem ev müteallem velbâki...» Bu müstesna kafalarca cihan bir kısladan ibarettir. Cihanın gayesi de muharebedir, bakî ne varsa, hiç ender hiçtir. O «hep» i yaşatmak, idâme etmek için, bu «hiç» i mahvetmek iş bile değildir. Takriben bir buçuk ay evvel İzmir cephesinde Yunan taarruzu başladı. Yunan askerleri fersah fersah

mesafeler aşarak ta Bursa'ya kadar geldiler, çıktılar. Bütün o düzme kabramanlar, o sümmededarik askerleri, düşmana karşı zabıtsız, â-mırsız, erkânsız bırakarak, çala taban kaçmağa mecbur oldular. Çün-cü aklen de, ilmen de, kuvvet itibariyle her nokta nazardan, arada bu derece nisbetsizlik varken böyle muharebelere girilmezdi. Fakat vakte ki o taarruz, vazifesini ikmal ettiğine hükmeyleyerek durdu. Bu sefer Kuvay-ı Milliye serkerdeleri yeniden ayaklandılar. Adeta uyuyan düşmanın kuyruğuna bastılar. Yarın o düşman Eskişehir'e girer, bu yadigârlar da, Anadolu'nun daha içlerine çekilerek aynı suretle böbürlenmeye koyulurlar. Sonra, aynı faciayı, ya faciâ-i mudhikeyi aynı suretle oynarlar

Gam ve şâdi-i felek böyle gelir, böyle gider.

Esasen o zorbalara da, şahsi olarak bu yüzden bir zarar gelmez. Hattâ belki, kâr bile vardır. Çünkü bu serdar-ı ekremler böyle barut kokusuyla yaşadıkça, memleketi iktisaden diledikleri gibi kasar kavurur, para kazanırlar.

Veyl o memlekete ki, onlar ızmlıhâllere düşer, bu hallere giriftar olurlar da, yine o püsküllü belâlardan kurtulamazlar. Böyle zararlı kafalara millî mukadderatı kaptırmak, o salka ile de yeniden yeniye dertlere tutulmak gibi musibetlere müptelâ olurlar. İşte zavallı memleketimiz bugün böyle bir vaziyettedir.

7 Ağustos 1920

(Peyam-ı Sabah) — Ali Kemal

İstiklâl Savaşı günlerinde, bir vatan haini sehpa.

FRANSIZ ORDUSUNA KATILAN KARABET

Memleketimize düşman sıfatıyla gelen Fransızlara (askerlik) ederken, bize de (casusluk) ettiği iddiasıyla yakalanıp, Ankara Mevki Kumandanlığından 12 Ekim 1920 günü İstiklâl Mahkemesine verilen Kayserili Karabet oğlu Danyel, bu mahkeme huzurunda 28 yaşında, bekâr ve vaktiyle fes kalıpcılığı yaptığı tesbit edildikten sonra şöyle sorguya çekilmişti:

— Seferberlik oldu. Sen yaştakilerin hepsi askerlik vazifelerini yaptılar, hâlâ da yapıyorlar. Sen neredesin? Seferberlik ilân edildiği günden beri nerelerde bulundun, ne iş gördün, hepsini bize anlat bakalım?

— Ben on iki sene kadar evvel, Mısır'da bulunan dayım, Armanak'ın delâletiyle, ticaret için oraya gitmiştim. Orada dayımın yanında fes kalıpcılığı yapıyordum. Seferberlik oldu, yollar kapandı, Mısır'dan çıkamadım. Benim gibi birçokları vardı. Mütareke olup da yollar açılınca kadar, oralarda kaldık. Yollar açılınca Mısır'dan ora parasıyla 132 kuruşla Mersin'e kadar vapurla geldim. İskeleye çıktım. Daha çıkar çıkmaz ne askeri olduğunu bilmem, şapkalı dört asker beni yakalayarak hapsedtiler. Onbir gün hapis yattım. Hüviyetimi tahkik ettiler. Ermeni milletinden olduğumu, Mısır'a da ticaret için gittiğimi, Kayseri'de peder ve validem bulunduğunu, maksadımın da oraya gidip vatanımda yaşamaktan ibaret olduğunu söyledimse de kulak asmadılar, şahitler gösterdim, inanmadılar ve sırtıma cebren asker elbisesi giydirip, beni Ceyhan'a götürdüler. Orada, rütbesini bilmediğim bir zabıtın yanına seyis olarak verdiler. O adamın atına bakmak suretiyle iki buçuk ay kadar hizmetini gördüm. Sonra bir hiyle tertip ettim: Güya pederim Tarsus'a gelmiş de, beni görmek istiyormuş gibi bir mektup uydurarak verdim. Fransızlar bana, dört gün izin verdiler, Tarsus'a geldim. Kayserilli Katırcı İsmail Ağa vasıtasıyla Kayseriye kaçmanın çaresini buldum. Bu suretle üç ay Kayseri'de kaldım. Sonra malûm. tevkif edildim.

— Sen yeni tutulduğun zaman, ecnebilere askerlik yapmadığını iddia etmişsin. Şimdi itiraf ediyorsun... Bunun sebebi ne? Sözlerinin hangisi doğru?

— Hayır, ben o zaman da doğru söyledim, inkâr etmedim. İfadem, şimdikininkin aynıdır.

— Babanın ifadesinde (oğlum Danyel on iki senedir İstanbul'da bulunuyor, ayak ticaretiyle meşguldür. Seferberlikte

asker olarak Çanakkale'ye sevk olunmuştu. Bundan sonra haberini alamadık, nereye gittiğini anlayamadık. Bir sene önce buraya geldi. Nerede bulunduğunu sorduk. Çanakkale'de kaldığını ve bir defa yaralandığını ve mütarekede tezkere aldıktan sonra, biraz İstanbul'da oyalanıp buraya geldiğini söyledi. Geldiği günden beri yanıma aldım. Fescilik ediyor) diyor. Sen ise aksini iddia ediyorsun. Babanın ifadesine ne dersin?

— Babam ihtiyardır, kulağı da sağırdır. Bana, bu ifadeyi verdikten sonra geldi: «yanıldım, dedi, Mısır'da olduğunu söyleyecek yerde, İstanbul'da demişim...»

— Babanın ihtiyar ve sağır olması; senin Çanakkale'de askerlik ettiğini ve bir defa da yaralandığını iddiası veçhile, yanlış olarak söylemesine sebep olur mu?

— Benim askerlik şubem Kayseridir. Harpte nerede bulunduğumu Kayserideki şubemden öğrenebilirsiniz. Ben tekrar ediyorum ki, harbde Mısır'da idim...

— Sen, Ceyhan'da, silâhsız olarak, seyislik ettiğini söylüyorsun. Halbuki senin orada, askerlik ettiğini gören ve haber veren Hamdi ile yüzleşmenizde, onun sana: (Silâhlı askerdin. Fransızlarla birlikte islâm ahaliye karşı silâh kullanmadın mı?) demesi üzerine «Ne yapayım, beni zorla asker ettiler. Bu suretle ister istemez asker olunca da, tabîî onun icaplarını yaptım. Başka ne yapabilirdim. İşin doğrusu budur. Evvelki ifade mi korkudan söylemiştim» demişsin. Şimdi ise (ben silâhsızdım) diyorsun?..

— Efendim, Fransızlar kaçmayalım diye mahsus bizi hafif işlere koydular. «müsellâh» ın mânasını bilmediğim için öyle ifade vermişim. Şimdi mânasını öğrendim. Ben, silâhlı asker değildim.

— Kayseri'ye gelir gelmez, fesci dükkânında çalışmaya başladınız mı?

— Hayır, sıtma olmuştum. Bu yüzden bir buçuk ay kadar çalışmadım, evde kaldım.

— Hiç dışarı çıkmaz mı idin?

— Cumartesileri çarşıya traş olmağa çıkardım...

— Eviniz, Kayseri'de, hangi semttedir?

— Tekke önündeki Çuhadar sokağındadır. Şehrin garbına düşer.

— Bir buçuk ay zarfında Kayseri'nin büyük çarşısına geldin mi?

— İki defa, babamın kalıpcı dükkânına geldim. Ondan başka çarşıya uğramadım.

— Ama polise verdiğin ifadede: (Ben seferberlikten bir

gün evvel, ticaret için Mersin'e gittim. Orada beş sene kadar manifatura ticaretiyle meşgul oldum. Bundan sonra Mısır'a gittim. Oradan, müterekeyi müteakip, Mersin'e döndüm ve eniştemi aramak üzere Adana'ya giderek bir hafta kaldım. Eniştemi bulamayınca da oradan ayrıldım. Memleketim olan Kayseri'ye geleli de tam bir sene oldu.) demişsin. Bu ifaden doğru mudur?

— Evet doğrudur!

— Bundan önceki ifadende ise; doğrudan doğruya enişten delâletiyle Mısır'a gittiğini ve orada onüç sene filân kaldığını söylüyorsun. Arada fark var. Hangisi doğru?

— Doğrusu; ben daha Mısır'a falan gitmeden, çocukken, Mersin'de beş sene kaldım. Manifaturacılık yaptım, sonra Mısır'da on iki sene oturdum. Mısır'dan dönüşümde de, evvelce söylediğim gibi, beni tutup Ceyhan'a götürdüler, orada zorla askerlik yaptırdılar. O askerlik esnasında, eniştem Yarzıcioğlu'nu bulmak üzere Adanaya gittim, buldum görüştüm. Valdem ve pederim hakkında malûmat aldıktan sonra Ceyhan'a döndüm. Oradan da firarla memleketime gittim.

— Ceyhan'da, maiyetinde bulunduğun Fransız zabitanın rütbesi ve adı neydi?

— İsmi (Amr) mı, (Omar) mı, öyle birşeydi, rütbesini bilmiyorum.

— Ceyhan'daki Fransız zabiti yüzbaşı Tiarveyi tanıyor musun?

— Ceyhan'da esasen Fransız kıtası yoktu. Asker (Kurtkulap) yahut da (Putkulap) denilen bir köyde idi. Benimle birlikte diğer dört nefer, maiyetinde bulunduğumuz zabitle Ceyhan'da kalıyorduk. Kıtaların ekmek ve erzakını göndermek için orada bulunuyorduk.

— Polise verdiğin ifadede; evvelâ askerliği silâhlı olarak yapmadığını iddia etmişsin. Fakat, senin silâhlı olarak Ceyhan'da askerlik yaptığını ve Fransız askerleriyle birlikte müslümanlara silâh kullandığını gören, şahit Hamdi'nin yüzüne karşı söyleyişi üzerine, suçunu itirafa mecbur kaldığını biliyorsun. Beş kişi huzurunda verdiğin ve altını imzaladığın bu ifadeni inkâr etmekte mâna yoktur. Doğru söyle. Fransızlar seni zorladılarsa, ne surette cebr ettiler ve nerelerde, ne işlerde kullandılar?

— Ben böyle bir ifâde vermedim. Ben Türkçe okuma yazma bilmediğimden, ne yazmış olduklarımı bilmeden, imza ettim.

— Kayseriye, hangi tarihte ve ne gün geldiğini hükûmete haber verdin mi?

— Ulukışla'ya kadar, katırcı İsmail ile gelmiştim. Oradan

sonra birçok adamlarla beraber Kayseriye vardık. Hükûmete haber vermedim.

Muhakeme burada sona erdi.

Ertesi gün de, mahkeme salonunu dolduran dinleyici kalabalığı huzurunda, yüzüne karşı, şu karar okundu:

— «... Gerek Kayseri polis idaresinde tutulan zabıt varakasında ve gerek Divânı harpte dinlenen şahitlerin şahâdetiyle ve gerekse mahkememizdeki müevvel itiraflarıyla, Fransız ordusuna iltihak ve müslümanlara karşı silâh kullanarak, fazahat irtikâp eylediği sabit olmuş olduğuna ve hareketi hiyâneti harbiye kanununun 14 ü(ncü maddesinin onuncu fıkrasının son cümlesine uyduğuna binaen, merkumun asılmak suretiyle idamına ittifakla ve vicahen karar verildi.»

Bu karar üzerine, ertesi sabah şafak sökmeden hükmün infazından sonra, ilgililerce tanzim edilen 15 Teşrinievvel (Ekim) 1920 tarihli zabıt varakasında da, şu satırlar vardı:

«... Kayserili Topkara oğullarından 33 yaşında Karabet oğlu Danyel, bu sabah, hapishaneden getirilerek, Karaoğlan çarşısında, dinî ve kanunî merâsim ifa ve bir diyeceği olup olmadığı soruldukta, (üzerinde zuhur eden beş yüz kuruşun pederi Karabet'e gönderilmesini ve hamile olan ailesini de valdesine emanet eder olduğunu tebliğini) söylemiş ve idâm hükmünün infaz edildiğini mübeyyin işbu zabıt varakası tanzim ile imza olunmuştur.»

ALİ KEMAL'DEN...

«Büyük Millet Meclisi» muhteşem ünvanını verdiğimiz mastabalar'la (meyhanelerde) şu gelişi güzel hükûmetlerimiz, milleti temsil eylediklerini, Kanun-u Esasinin hükümlerine uygun olarak hareket ettiklerini iddia ediyorlar. Amma bu vâhi sözlerle artık kimi aldatabiliriz? Ekseriyetle bu meclislere doldurduğumuz insanlar temaşa dilinde (Figurant) dedikleri bir nevi kuklalar, hükûmetlerimizin elinde oyuncaktırlar. Düş dedikçe, düşerler, kalk dedikçe kalkarlar. Seçilerek değil tâyinle o makamlara geldiler.

Hamdullah Suphisinden Şehbenderi mersûmuna, Tuzlu Hilmi'sine, Besim Atalay'ına kadar bütün şu efendileri, şu beyleri göz önüne getiriniz.

Bak şu külhanlar, şu beyler başka âlemden midir?

Ey diyen, dünya benim çeşmimde gülşendir bugün.

Bu ibâdullahın bu milletle, zavallı Anadolu Türküyle ne irfanen, ne neslen, ne fikren, ne imlâen münasebetleri yoktur ki, başka türlü rabitaları, alâkaları olsun. Maamafih bu devlet ve milletin mukadderatı güya onlarla istişare edilerek, onların reyleri ve fikirleri alınarak kararlaştırılıyor. Hakikatte ise ister İttihat ve Terakki, ister Kuvay-ı Milliye deyiniz, hükûmet ve hâkimiyetimizi bu kahır ve gazapa almış bir ne idüğü belirsiz hızla, haricen ve zahiren dilediğini yapıyor. Miras kalmış malı imiş gibi bu mülkü emellerine, ihtiraslarına göre alt üst ediyor, güya çıkarmak iddiasıyla, batırıyor.

Meclislerin, mebusların vazifeleri Ocağa kavuk sallamaktan, o keyfi icraatı tasdik etmekten ibarettir. Fakat artık bıçak kemiğe dayandı. Son kerteye geldik.»

1 Eylül 1920

Ali Kemal (Peyam-ı Sabah)

KARZAK SÜLEYMAN PAŞANIN MUHAKEMESİ

Yakalanarak İstiklâl Mahkemesi huzuruna getirilen Karzak Süleyman paşa, sorguya çekiliyor:

— İsmim Karzak Süleyman paşa, babamın ismi Karzak Hacı Musa Beydir. Altmış iki yaşındayım. Aslen Kafkasyalı olup 1282 (1866) tarihinde göçmen olarak Türkiye'ye geldik, Adapazarı Çaybaşında iskân edilip, bu memleketin vatandaşı olduk. İstanbuldaki ikametgâhım, Erenköyde Zihni Paşa konağıdır. Orada kiracı bulunuyorum. Memuriyetim yoktur. Süvari mirlivalığından (generalliğinden emekliyim ve mektepli değilim. Evliyim, bir tek evlâdım vardır. Şimdiye kadar hiç bir mahkûmiyetim yoktur. Yalnız Sultan Hamid'in huzurunda istintak edildikten sonra, bir sene altı ay evimde mevkuf, yani tarassut altında kaldım.

Arifiye civarındaki köyler ahalisi, Arifiyedeki toprakları ekip biçiyorlardı. Arifiye civarındaki «Kalaycı», «Bozacı», «Asmalar» köyleri kadınları, evleri yandığından ve soyulduklarından bahisle derhal yardımlarına koşmamı, benden yirmi iki gün evvel, İstanbula haber göndererek istediler. O taraflarda arazim ve çiftliğim olduğu için, İstanbul hükûmetinden müsaade alarak Arifiyeye geldim ve gönderilen haberin doğru olup olmadığını tahkik için, isimlerini söylediğim köylere gidince, gördüğüm manzaradan hakikaten bunların yakılmış ve soyulmuş olduklarını anladım. Ve tahkikatım neticesinde, bu tahribatın Kuvayı Millîye namına hareket eden birtakım Gürcülerle Lâzlar tarafından yapılmış olduğu meydana çıktı. Bu esnada Bozacı köyünde bulunduğum bir gece, ansızın bir tabanca sesi duyuldu. Kadınlar çığlık çığlığa feryada başladılar. «Abazalar, Gürcüler, Lâzlar geliyor!..» diyerek bağırıyorlardı. Köyde erkek yoktu. Ben, tek başıma, yatakta yatan koca karıları sırtımda taşımak suretiyle, bu kadınlara elimden gelen yardımı yaptım, hepsini Yeniköye getirdim.

Sabahleyin Arifiyeye geldim, oradan Sabancaya geçtim. Meseleyi Sabancadaki müdüre anlattım. Ve müdürü Bozacı köyü ile diğerlerine götürerek, olup bitenleri gözleriyle görmesini istedim. Ben Bozacı köyünde iken Sapanca hâkimi geldi ve bana dedi ki: «Ben Kuvayı Millîye kumandanı ile görüştüm. Yanımda Hacı Hüseyin Bey de vardı. Kumandan bize, vatanımızı o iki paralık Rumlara, Yunanlılara çiğnetmiyeceğiz. Çerkezlerle aramızda bir fark yok, onlar da bizim kardeşimiz,

evlâdımız, babamızdır. Hiç bir ayrılığımız gayriliğimiz yoktur ve olamaz. Lâkin, onların da bizimle beraber, Yunanlılara lânet etmesi lâzımdır.»

İşte, gerek hâkim beyin bu sözüne ve gerekse İstanbul hükûmetinin bizim bulunduğumuz yerleri taarruz ve tecavüzlerden koruyamamasına ve sadrıâzamla, Zeki Paşa gibi İstanbul'daki sair devlet büyüklerine yapılan müracaatların da neticesiz kalmış olmasına binaen, ben de Kuvayı Milliye müracaate karar verdim ve bize en yakın Kuvayı Milliye kumandanının nerede ve kim olduğunu soruşturarak, Çerkez köyle Kireç arasındaki kuvvetin başında bulunan Arnavut Kâzım Bey olduğunu anlayınca, Açmalardan yol bilen iki Çerkez alarak, bu kumandanın bulunduğu yere doğru hareket ettik. Yolda, Arnavut müfrezesine rastgeldik. Bizi «davranma!» diyerek tuttular. Meğer, Kâzım bey de orada imiş. Bunu anlayınca, ona hitapla:

«Ne telâş ediyorsunuz. Ben, kadınlara doktor aramağa geliyorum. Doktorunuz varsa veriniz!» dedim. «Doktorumuz yoktur» cevabını verdiler. Bunların kumandanlarının da doktoru yokmuş, daha ilerideki kumandanın da yoktu.

Nihayet ayrıldık. Ben yanımdakilerle Geyveye, oradan da Söğüt'e ve nihayet Bozöyüke geldim. Burada Merkez Kumandanlığında Ali Fuat Paşayı buldum. Buldum amma... Şimdi işte, onu bulduğum yerde mevkufum (tutukum).

— Anzavur'la tanışır mısınız? Münasebetiniz var mı? İlk Düzce vak'asında Anzavurla beraber bulundunuz mu?

— Anzavurla görüşürüm. Uzaktan akrabaliğim da vardır. Bnudan bir sene kadar evvel Düzce ve Adapazarı taraflarında, eşkıya ve hırsızlar tarafından asayişin mütemadiyen bozulmasından bizar olan ahali, beni murahhas tayin ederek, Anzavurun İzmitte mutasarrıf olarak gönderilmesini hükûmetten istemek üzere, İstanbula göndermişlerdi. Ben de, İstanbula gidip, ahalinin bu arzularını Dahiliye Nazırı Ali Kemal beyefendiye arzettim ve kendilerine ayrıca, rica ettim ki; «bu ciheti padişahımıza da arzediniz. Anzavur becerikli, işgüzar bir adamdır, bizim tarafa tayin edilip biran evvel gönderilsin.» Dahiliye Nazırı, benim bu rıcamı kabul ederek, o sırada Bigaya gönderilmesi kararlaştırılmış olan Anzavuru, oraya göndermekten vazgeçerek, bizim tarafa mutasarrıf tayin edip, gönderdi. Ben de, Anzavurun istemesi üzerine, kendisiyle beraber Adapazarına gittim. Orada ahali toplandı ve hükûmetle karşılıklı hak ve vazifeler nokta nazarından bir anlaşmaya varılarak, ahdeleşildi. Bunun üzerine, Anzavurun birçok icraatı görüldü. Eşkılar birbiri ardı sıra teslim oldular. Sonra Hendek'e gidildi,

orada da icraat yapıldı. Oradan bendeniz İstanbula döndüm. Bir müddet sonra da Anzavur azledildi. Yerinde bırakılması için tekrar müracaat ettimse de, bu müracaatım kabul olunmadı. Ondan sonra... Anzavur Bandırma'ya, Biga'ya gidiyor, benim de artık onunla münasebetim kesiliyor...

— Anzavur nasıl bir adamdır? Anzavurun, Anadolu hükûmeti aleyhinde bulunduğunu biliyor muydunuz?

— Anzavur çok namaz kılar, iyice bir adamdır. Onun, Anadolu hükûmeti aleyhinde bulunduğunu biliyordum. Zaten bu ciheti, İstanbulda olanlardan, bilmiyen yoktur.»

— Peki o halde, Anadolu hükûmeti aleyhinde olduğunu bildiğiniz Anzavurun, mutasarrıf olarak İzmir'e gelmesine neden delâlet ettiniz?

— Bu delâletim, bir seneden, yani Düzce vak'asından evveldir. O zaman Kuvayı Milliye var mıydı, yok muydu, vallahi bilmiyorum...

— Üzerinizde bulunan İngilizce evrak, neyin nesidir?

— Bunlardan birinin köşesinde 30, diğerinin köşesinde 29 rakamları vardır ve her ikisi de 1 ve 2 numaralarıyla işaretlenmiştir. Fakat kâğıtların ikisi de bir mektuptan ibarettir. Bu mektubu, İstanbulda bulunduğum zaman yanıma gelen Şileli Arnavt Nuri Bey bana: «Bir İngilizin kendisine verdiği teşekkürname» olduğundan bahisle, göstermişti. Sonra bilmiyorum, nasıl olmuş, yanımda unutmuşum. Kendisine iade etmek üzere, muhafaza ediyorum. Yazılarının mahiyetini de bilmiyorum.

— Ya bu Rumca kâğıt nedir?

— Bu varkayı, Adapazarı ile Arifiye arasında serbestçe gidip gelmek için bir Rum komisyoncudan aldım. Bu bölgede harekâtta bulunan Rum ve Ermeni çetelerine, gerektiğinde bunu göstermek çok faydalı oluyor.

— İzmir mutasarrıflığı damgasiyle, mühürü basılmış şu varaka nedir?

— Mutasarrıflık bunu Türkçe yazmış olsaydı, yollarda rastgeleceğim İngilizler okuyup anlayamazlar, bu yüzden de belki adamın canına da kıyarlar. Bunun için bu gibi vesikaların İngilizce olması şarttır, diyerek, bana bunu yazıp verdiler. Ama, içerisinde ne yazılıdır, bilmem.

— Ya şu İngilizce kâğıt nedir?

— Amcazadem Kâzım Paşadan kalan veraset dolayısıyla, Bağdatta bulunan mallarımın elime teslimi hakkında İngiliz kumandanına verdiğim dilekçedir.

— Ya bu, Fransızca kâğıt?

— Demiryolu kumpanyası tarafından verilmiş bir vesikadır.

— Sizin, bilhassa Kuvayı Milliye aleyhinde bulunmak üzere Arifiye taraflarına geldiğiniz ihbar olunuyor.

— Hayır.. Ben, Arifiye taraflarına, biraz evvel arzeyelediğim ahval dolayısıyla geldim. Yoksa Kuvayı Milliye aleyhinde hareket etmedim ve etmem... Böyle bir şeyi kabul de etmem... Hattâ Kuvayı Milliye mensup olduklarından dolayı İstanbul'da tevkif edilen beş yüz kişiyi, ben kurtarmıştım. Şimdi Hariciye Vekili olan Bekir Sami Beyi İstanbul'dan kaçırıp Geyveye kadar hayvanla getiren Kafkal zade Osman Beyi de bir ay evimde sakladım. Bu hal de delâlet eder ki, ben Kuvayı Milliye aleyhtarı değilim. Bilâkis taraftarıyım. Propaganda ihbar ve iddiasının da aslı yoktur, katiyen kabul etmem.»

Karzak Süleyman Paşanın duruşması burada sona erdi. Mahkeme heyeti, bu duruşma ve elindeki bazı vesikalarla yetinip, işi uzatmadan vardığı hükme göre, hemen ertesi günü aşağıdaki idam kararını verdi:

«İcabi müzakere edildikte, sanık Süleyman paşa her ne kadar kendisinin İstanbul'da İngilizlerle münasebeti olmadığını ve yakalandığı zaman üzerinde çıkan evrakın bir kısmının kendisine ait olmadığını ve kendisine ait olanların da, isnat olunan fiillerle münasebeti olan bir tarafı bulunmadığını ve Arifiye taraflarına propaganda maksadiyle gelmeyip, oralardaki bir takım kadınlara yardım etmek üzere geldiğini söylemişse de, Arifiye civarında dolaşmakta olduğunu itiraf etmesi ve bu kadınların halini gördükten sonra kendilerine ilgilenip yardım edilmesi için evvelâ İzmit mutasarrıflığına ve sonra da İstanbul'a Sadaretle, Harbiye ve Bahriye Nezaretleri ve Şeyhülislâmlık makamlarına telgrafla müracaat etmiş olduğunu beyat etmesine ve Anzavurun İzmit mutasarrıflığına tayini için. o çevre halkının vekil ve murahhası sıfatiyle, yanında dört beş kişi bulunduğu halde İstanbul'a gidip Zeki Paşa ve Dahiliye Nazırı Ali Kemal bey vasıtasıyla padişahın iradesini istihşalle tayin ettirdiği ve ayrıca üç sene evvel Karadenizden getirilmiş bir odun muamelesi münasebetiyle tanımış olduğunu söylediği Mehmet Nuri efendiye, takriben iki ay evvel Erenköy istasyonunda görüp, kendisine köşkünün selâmlık kısmını kiralamış olduğunu ve İngilizlerin tutmak istedikleri harem kısmını da - dostları çok olmak düşüncesiyle - kiraya vermek için Nuri efendiye salâhiyet verdiğini ve kira bedelini de Nuri edendi alıp kendisine vereceğini itiraf etmesine, Nuri efendiyi üç senedenberi ancak iki üç defa gördüğünü ve köşkünün Nuri

efendi tarafından İngilizlere kiralanması işi ancak iki ay evvel olduğunu söylediği halde, kiralanmaya ait mukavelenin 1 Kânunuevvel - Aralık - 1919 tarihli olduğu görülmesine ve bu tarih delâletiyle, İngilizlerin adamı olan adı geçen Nuri efendi ile münasebetini gizlediği anlaşılmış olmasına ve İzmit mutasarrıfı Hakkı imzasiyle İngilizce yazılmış ve tercümesi kendisine okunan vesikada, kendisinin (İngiliz taraftarlarının en mahrem adamı) olduğu ve İzmit çevresinde faaliyet halinde bulunan adamlarını görmek üzere geldiği yazılı olmasına ve diğer Rumca vesikada da «İngilizlerin bölgelerinde, yalnız kendisine itiraz etmiyecekleri» kaydedilmiş olmasına binaen, Süleyman paşanın İstanbul hükûmeti ve İngilizlerle Yunanlılar hesabına ve meşru Anadolu hükûmetile onun mümessili olan Büyük Millet Meclisi aleyhine, İstanbul, İzmit ve Arifiye bölgelerinde faaliyette bulunduğu ve bu suretle düşmanların, Osmanlı memleketlerini istilâ ve vatan ve dini müdafaa uğrunda mücahede eden kuvayi islâmiyeye (islâm kuvvetlerine) galebe etmelerine, hizmet ve yardım eylediği ve mülk ve milletin açıkça düşmanı olanlarla mektuplaşıp münasebette bulunduğu sıralanan sebepler dolayısıyla sabit ve bunlara karşı ileri sürdüğü müdafaalar da asılsız bulunmuş olduğundan mücrimiyyetine (suçlandırılmasma) ve hareketine uyan Hiyanetli Vatanîye Kanununun birinci ve Mülkiye Ceza Kanununun ondördüncü maddesi beşinci bendi mucibince idamına ittifakla karar verildi.

Bu karar üzerine Karzak Süleyman paşa, 10/21 Ekim 1920 gecesi sabaha karşı saat beşte, tutuk bulunduğu Eskişehir Merkez kumandanlığı dairesinden, Çarşı polis karakoluna getirilip, orada Hacı Ali bey mahallesi imamı Hafız Mehmet efendi tarafından yapılan telkinler ve dinî merasimle, hükûmet tabibi Cemil beyin tıbbî muayenesinden sonra, ağır ağır söylediği vasiyetnamesi de, karakol mürettebatından 21 numaralı Kemal efendiye yazdırılarak, her iş tamamlanınca, usuli dairesinde, hazırlanmış olan merasimle asılarak idam edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Çerkes Ethem'le (ellerini kavuşturmuş) beraber. Bu resmin çekildiği 1920'de millî kahraman olan Çerkes Ethem, bir yıl sonra hatalı bir hareketiyle vatan haini olmuştu.

ETHEM PAŞA İSTİLÂL MAHKEMESİ HUZURUNDA

Düşmanla muhabere ve düşmana davet heyetleri göndermek, minarelere beyaz bayraklar çekmek ve Yenişehirde hükûmeti devirip, kaymakamı tevkif ile, muvakkat hükûmet kurduktan sonra, kendini hükûmet reisi ilân ettirip, civar kazaların da iltihakı için tehditlerde bulunmuş olmak gibi suçlardan sanık Yenişehirli Ethem Paşa, Garp cephesi kumandanlığının 7 Teşrinisani - Kasım - 1920 tarihli tezkeresiyle İstiklâl mahkemesine sevk edilmişti.

Garp cephesi teşkilât heyeti reisi de, İstiklâl Makmesi başkanlığına, hâdiselerin cereyan ettiği günlerde Yenişehir mevki ve Kuvayı milliye kumandanı olan Binbaşı Yahya Hakkı Beyin, heyetçe alınmış ifadesini göndermişti. Binbaşı Yahya Hakkı Bey, tutulmuş ifadesinde aynen şöyle diyordu:

«1336 (1920) senesi 5 Teşrinievvelinde (Ekiminde) taburumla Yenişehire gittiğim zaman, Ethem paşayı orada gördüm ve tanıdım. Bursanın işgaline kadar, orada kaldım. Bu müddet zarfında bilhassa Kuvayı Milliye teşkilâtıyla meşgul olduğum zamanlarda Etme mpaşa ile daima münasebette bulundum. Herkes arasında hissesine isabet eden iane miktarı olan sekiz yüz liradan, birçok tazyik ve ricalar neticesinde ancak doksan lirasını alabildim.

Kendisi gayet kurnaz bir adam olduğu cihetle, hiç bir tarafa hissettirmeksizin el altından ahali üzerindeki tesir ve nüfuzundan istifade ile Kuvayı Milliye aleyhinde çalışmaktan ve propaganda yapmaktan geri durmazdı. Eskişehirden atıldıktan sonra, Lefke boğazından geçerlerken İngilizlere karşı, elli altıncı fırka (Tümen) kumandanlığının emriyle ikiyüz milis neferinin kaza merkezine getirilişlerinde, Ethem paşanın teşvik ve tesiriyle bu efrat dağılmış ve bunların hükûmetçe toplanamayan silâhlarını da, Ethem paşa toplamıştır. Çünkü bu adamlar Ethem paşanın bendeleri idi ve bu suretle, Lefkeden kaçan İngilizler üzerine, bu iki yüz neferden ancak yetmiş sevkolunabilmiştir. Ethem paşanın, silâh toplamak bahanesiyle gittiği Makriköyde ahaliye: «— Ahmaklar, Kuvayı Milliye niçin para vesaire veriyorsunuz. Bir defa bana baksanıza... Ben bir şey veriyor muyum?» Diye teşviklerde bulunduğu, o zaman ihbar dılmış olduğundan, kendisine gereken nasihatlerde bulunulmuş-

tu. Fakat ahali, Ethem paşadan korktuğundan, yapılan tahkikatın bir netice alınmamıştı.

Bursa valisi Hacı Bey, Eskişehirde gelişinde, Rumların hiyanet ve casusluklarını önlemek için, Yenişehir Derbent köyünü, Adapazarından yüz otuz kişilik avanesiyle gönderdiği Çerkez İzzete yaktırmıştı. Bu İzzet, o tarihlrde, gerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine mensup olarak ve gerek ahali, eşraf ve hükûmetle iyi bir vaziyette bulunarak muti bir adam iken, işte bu Ethem paşanın teşvik ve telkinleriyle fikri fena halde zehirlenmişti. Nitekim: Ethem paşanın konağından doğruca hükûmete gelerek, orada bulunan İsmail Efe'nin yaverini dövüp hapseylemiş ve ertesi gün kaza kaymakamını da yine hükûmette tevkif ederek, Meşrutiyet otele haps ve hakimi de çarşıda tutup, süngülülerle yine bu otele getirip tıkmış ve bunlardan başka Milis tabur kumandanı yüzbaşı Tevfik Efendiyi de aynı surette hapseylediği ve bu sırada Ethem paşanın da pek memnun ve keyifli bir halde, İzzetin yanında bulunmakta olduğu görülmüştü.

Bursanın düştüğü günün ertesi sabahı çarşıya çıktığımda, tekmi evlere beyaz bayraklar çekilmiş, İzzetin maiyetindeki Abazalar da, Kuvayı Milliyeci olan eşraf ile bilhassa Hacı Ahmet Efendinin, evleriyle dükkânlarını, kapılarını kırarak, yağma ediyorlardı. İzzet de, diğer bazı Abazalar ortasında hayvan üzerinde ve Ethem paşa da yanında bulunduğu halde, çarşıda benim etrafımı sardılar. İzzet evvelâ, boynumda asılı olan dürbünü, çekip aldı. O sırada şaşkınlığımdan istifade ile, cebimdeki otuz beş liranın da alındığını sonradan anladım. İşte, ben sardıkları sırada, karşıma dikilen Ethem paşa, bana hitaben: «Şimdi hayatını kurtar bakalım!» diye tehdit etmeğe başladı. Fakat Abazaların, o esnada öbür tarafta peyda olan başka bir mesele ile ilgilenip telâşla koşuşmalarından istifade ederek, hemen aralarından sıyrılıp, Bilecik yoluna doğru kaçtım.

Ben kaçarken, Ethem paşanın, ahaliyi belediyeye davet ederek, kendisini muvakkat hükûmet reisi seçtirip ilân ettirmiş olduğunu, sonradan, Bileciğe varışımda öğrendim.

Hülâsa, Ethem Paşa, sâbık ahvalini bilemezsem de, gözümle görerek anlattıklarıma nazaran dahi, müstebit, hain ve Kuvayı Milliye aleyhtarı bir adam olduğu kanaatindeyim.

Ben Eskişehirden ayrıldıktan sonra da, Bursadaki Yunan kumandanlığına belediye reisi ile doktor Hüseyin ve daha dört kişilik bir heyeti göndererek Yunanlıları Yenişehirde davet ettiğini haber almıştım.

Yenişehir eşrafından ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti âzasından Hacı Tahir zade Mehmet Efendi ile yine Yenişehir Cami-i Kebir mahallesinde mukim Müdafaai Hukuk âzasından Hacı Nazif zade Hacı Ahmet efendiler de, Ethem paşa hakkında, müstereken müracaatle bildiklerini şöyle not ettirmişlerdi:

«Ethem paşa, Meşrutiyetin ilânını müteakip İstanbulda kurulan İttihad-ı Muhâmmmed cemiyetini, Yenişehirde ilk tesis edendir. 31 Mart 1909 hâdisesinden sonra, İstanbulda teşekkül eden Hurşit paşa Divanı harbi, bu hareketinden dolayı kendisini müebbet kalebentlikle Midilli adasına sürmüştü. Kâmil paşanın sadrâzam olduğu anda ilân olunan umumî aftan faydalanarak yine Yenişehire dönen Ethem paşa, o zaman da yeni kurulan Hürriyet ve İtilâf kulübünü, kendi malı olan binalardan birisine yerleştirip paraca da yardımda bulunmak suretiyle, ihya eylemiştir ve Mahmut Şevket Paşanın sadrâzam oluşu üzerine, kulübü kapatmıştır. Yalnız, Mahmut Şevket Paşanın şehit olduğu sırada Yenişehrın Millet bahçesinde bir eğlence tertip ederek, şenlikler yaptırmış ve Paşanın katillerinden Kâzımın kardeşini de bir müddet kendi konağında saklamıştır. Umumî harp esnasında da şaki İzzeti himaye ettiği için, Bandırma Örfi Divanı harbince mahkûm edilerek, Ankaraya sürülmüştü. Bir sene kadarda bu suretle sürgün kaldıktan sonra af olarak tekrar Yenişehre dönen bu adam, yine yılan gibi fırsat kolluyarak mütarekeyi müteakip, Damat Ferit Paşa sadrâzam, Gümülcineli İsmail Hakkı da Bursa valisi oldukları zaman, evvelce kapatmış olduğu Hürriyet ve İtilâf kulübünü açıp, tekrar siyasî faaliyete başlıyor.

Damat Ferit paşa düşüp, yerine Salih paşa kabinesi gelince, yine kulübü kapatıyor. Salih paşa kabinesi istifa edince, kulübü bu defa daha faal bir halde açıp, tekrar çalışmağa başlıyor. Yani, menfaatine göre renkten renge giren, değişen, bukaletun gibi bir adam... Salih Paşa kabinesi iktidarda bulunduğu günlerde, her yerde olduğu gibi, istiklâlini muhafaza azmiyle mücadele meydanına atılmış olan millet Yenişehirde de Müdafaai Hukuk teşkilâtiyle çalışır ve her vatandaş da, bu çalışmaya uyarak, gücünün yettiği kadar yardımı seve seve yaparken, Ethem paşa, hiç bir yardımda bulunmamak, para vermemek ve kimseye verdirmemek için var gücü ile çalıştı. Hattâ bir de şu melaneti yaptı. Eskişehirden tardedilen İngiliz askerleri, Lefke köprüsüne geldikleri vakit, oranın muhafazı için, her kaza Müdafaai Hukukundan yardımcı efrat istenmişti. Bizim Müdafaai Hukuktan da bu maksatla, muntazam bir surette silâhlandırılan iki yüz neferlik bir kuvvet, oraya göndermek

üzere yola çıkarıldığında, bu mel'un Ethem paşanın teşviki eseri olarak, bu iki yüz silâhlıdan yüz otuz kadarı kaçmıştı. Ethem paşanın bu melanetleri hakkında birçok makamların da malumatları vardır.

«ALEMDAR» DAN...

Mustafa Kemal ve taraftarlarının, kendiliklerinden hatalarını takdir eylemelerini beklemek, bisût bir harekettir. Yeniden mühlet vermek, yeniden aklar ilân eylemek az çok memleket hesabına düşünceli şahsiyetler için mümkün olabilir. Mustafa Kemal ve taraftarlarının bu gibi lütufkârane muamelelerle alâkaları olamaz. Onlar, bir kere çapulculuğun zevkini tatmışlardır. Bu lezzetten, bu zevkten nefislerini mahrum edemezler. Esasen hattı hareketlerini çizmişler, ne yolda hayatlarını, mevcudiyetlerini idame edeceklerini hesap eylemişlerdir. Onlar, herhangi hükûmet zamanında olursa olsun soymakla, çalmakla, çırpamakla yaşayabileceklerini anlamış ve takdir etmişlerdir. Hükûmete geçtikleri zaman, resmen hırsızlık ederler, geçmedikleri zaman da dağlarda eşkıyalık yaparlar.

Binaenaleyh bu adamlara, vatandan behsetmekten, memleket muhabbeti ihtar eylemekten ne fayda melhuz olabilir? Bu sebeple, hükûmet bu sefer tenkil kuvvetlerini esaslı bir surette hazırlamalı, vü esasları da pek metin bir surette tarsın eylemeli ve biraz iyi niyetle adam intihabı hususunda cüzî bir isabet, muvaffakiyetli temin için kâfidir. Hükûmet şunu katıyetle bilmelidir ki; Anadolu arkasındadır, millet onunla beraberdir. Fakat hükûmetten biraz mevcudiyet ve hayat istiyor. Hükûmet bu mevcudiyetli ve hayatı göstermekle, memleketin hayatını kurtarmış olacağını unutmamalıdır...

(Alemdar) 27 Ağustos 1920

Riyadan başka bir hünerleri olmıyan bu koca Anadolu kahramanlarının ne mal olduklarını hâlâ bu millet anlamadı ise, bundan sonra da anıyacağı yoktur. Gündüz yeşil cübbe giyen Halide Hanım, geceleri tüllere bürünüyor. Hepsinin en büyük emelleri bir münasebetle iktidar mevkilini ele geçirerek son vurgunu vurmak ve hocalarının (yani ittilhatçıların) yanlarına kapağı atarak, izmihlâl ve perişanlığına sebep oldukları vatanın aşkına hep beraber kadeh kaldırmaktır. Ne çekiyorsak, biz zavalı millet çekiyoruz.

(Alemdar) 1 Eylül 1920

Refik Cevat

— Yenişehir ve etrafında nekadar emlak ve arazi sahibi bulunuyorsunuz ve bunların ne suretle sahibi oldunuz?

— Yenişehirde Umran köyünde bulunan çiftliğimde bin dörtyüz dönüm arazim ile, Yenişehir içerisinde üç dört kadar dükkân, iki otel ve iki ev ile iki değirmennem vardır ki, bunlardan bir ev, otel ve hanı, yaptırdığım mektep ve camiın ihtiyaçlarını temin için vakfetmişimdir. Bunlarda, tapu ile benim malımdır.

— Siyasî fırkalardan hangisine mensupsunuz? Ve ne gibi vazifeler gördünüz?

— Ben çiftlik sahibiyim, hiç bir fırkaya mensup değilim. Çiftliğime gider gelirim. Siyasetle alakam yoktur. Yalnız, son zamanlarda Yenişehirde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde veznedar bulunuyordum.

— Halbuki, 1325 (1909) yılında İttihad-ı Muhammedî cemiyetini Yenişehirde kurup, bazı işler karıştırdığınızdan dolayı Divanı harpçe müebbet kalebentliğe mahkûm edilip, Midilliye sürülmüşsünüz. Bu meseleyi izah ediniz?

— Gerçi doğrudur, müebbet kalebentliğe mahkûm edildim. Fakat bu, bana şahsen garaz beslenmesi dolayısıyla yapılmıştır. Üç dört sene kadar kaldıktan sonra affolunarak Midilliden döndüm, geldim. Benim aleyhimde bu fırıldak çevirenler, Yenişehir eşrafından Hacı Tahirin Mehmet Efendi ile Yeğeni, Hacı Nazifin Ahmet Efendi ve Haranözlü Tevfik, sonra Emin Efendinin Ahmet, Subaşı köylü Hacı İsmail.. Daha sayayım mı, evet, birisi de Alyanak Ali, Hacı Gökgöz, sonra... Saatçi Nuri, Kürt Mehmet, Karaçacığın çocukları Ömer ve Ali nam şahıslardır. Bunların çevirdikleri fırıldak neticesinde yakalanıp sürüldüm. Bunların her birerleri de, birer suret ve sebeple benim aleyhdarındırlar.

— Mahmut Şevket Paşa şehit edildiği vakit, burada şenlik yaptığınız söyleniyor?

— Hayır, böyle bir şey yoktur. Gerçi o zaman, şimdi isimlerini saydığım kimseler, ihbarlar yapmışlar ve bunun üzerine bir heyet de tahkik için, buraya geldi ise de, birşey bulamadı. Hürriyet ve İtilâf fırkasının sukutu üzerine oğlum eşkiyalarla temas ediyor diye, beni de bu sefer Ankaraya sürdüler. Yedi sekiz ay kadar kaldıktan sonra, hastahığım dolayısıyla serbest bırakılınca, yine döndüm buraya geldim.

— Yenişehirde hükûmet devirip, reisini tevkif ile muvak-

kat hükûmet teşkit etmiş ve kendinizi hükûmet reisi seçtirip ilân ettirmiş, düşmanla da muhabere etmek üzere heyetler göndermiş ve hattâ komşu kazalara fikir ve emelinizi terviç için tehditlerde bulunmuşsunuz. Lütfen bu hususu da izah eder misiniz?

— Hakikaten bir hükûmet teşkili meselesi cereyan etti. Lâkin izah edeyim: Bursanın sukutundan sonra ki.. Yunanın, yarım saatlik bir yere geldiği söyleniyordu. O sırada, hasta olarak evimde yatıyordum. Sabahleyin kapımı çaldılar. Pence-renden baktığımda, yüzelli kişi kadar, her birerlenin koltuğunda bohça, yatak, yorğan vesaire bulunduğu halde, ağlaşıyorlar ve: «Hükûmet kalmadı. Aman, aşağıya gel, bize reis ol.. Hicret etmiyelim.» diye feryatları üzerine ben de tahammül edemedim, indim. Belediye önüne geldiğimde, beş, on, yirmi bin kişi toplanmışlar, bunlar da ağlaşıyorlardı. Aynı zamanda bayrak, beyaz bayrak da çekmişlerdi minarelere...

Ben de gidip belediyede oturdum ve reisliği kabul ettim. Müftü Kâmil efendi de ahaliye hitaben, belediye reisliğini kabul ettiğimi ilân eyledi, ahali de dağıldı. Sonra ben, asker teşkilâtına başliyerek, oradan düşmanı şehre sokmadım. Hattâ bu hususta Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşa hazeratının da malûmatı vardır. Hükûmet reisini ben değil, araya gelen İzzet çetesi tevkif etmiş ve benim bundan haberim olmamıştır.

Hattâ İzzet çetesi, bütün memleketi yakacaktı. Bunun üzerine, bir saatlik bir yere giderek, İzzet gibi âdi bir herifin ellerine, ayaklarına kapandım, bu suretle şehri yanmaktan kurtardım. Kazalara falan telgraf çekerek tehditlerde bulunduğum da vaki değildir, katiyen yalandır. Bunlar hep iftiradır, kabul etmem. Ben memlekete borçlu olduğum vazifeyi yaptım. Tahkik ediniz, herşey tezahür eder.

— Yunan askeri şehre geleceğinden dolayı reis tayin olduğunuz zaman her eve, her yere, hattâ minarelere bayraklar çektermişsiniz ve Bursaya, Yunanı buraya davet için bir heyet göndermişsiniz, bu heyette kimler vardı?

— Biz, istilâya uğradığımız için, bayrak çekmeği zaten bilmiyoruz. Varşa, bayrak çekenler herhalde göçmenlerdi. Ben gittim, hayvan üstünde mahalleleri dolaşarak, bazı bayrakları kendim indirttim. Hattâ bu yüzden, belediye çavuşlarından birini de dövdüm.

Heyet gönderdim meselesine gelince; belediye dairesine geldiğim zaman, belediye reisi Yasin ve Kolağası Hüseyin ve Müftü Bedeli İsmail efendiler, bana müracaatla, düşmanın vaziyetini anlamak ve Bursada ne yapıp yapmadığını bilip, ona

göre tedbirli bulunmak maksadiyle, Bursaya gitmek istediklerini söylediler ve gittiler. Birkaç gün sonra, Müftü Bedeli'nin döndüğünü haber aldım. Ötekilerin Bursada kaldıkları anlaşılıyordu. Lâkin, bunların gitmesini kim tensip etti bilmiyorum, esasen bu meselede, benim bir gûna alâkam yoktur.

— Yenişehirde bir belediye reisi zaten vardı. O varken, ayrıca sizi de belediye reisi yapmalarının sebebi nedir? Sizi, belediye değil, hükûmet reisi seçtikleri anlaşılıyor.

— Yenişehirde o sırada hükûmet yoktu. Ahali, göçmek için, beni hükûmet reisi seçmiş olabilir. Ben de zaten göçü menederek, düşmanı memlekete sokmadım. Davet heyetinden ise, tekrar ediyorum, alâkam da, haberim de yoktur. Gidenler, daha ben reis seçilmezden evvel aralarında kararlaştırmışlar, ben belediyeye gittiğimde, onlar yola çıkmak üzere arabaya biniyorlardı. Ben vazifemi yaptım, ayrıca bu hususta hisse-i hamiyetinden birçok para da sarfettim.

— Bu paraları nerelere ve ne suretle sarfettiniz?

— Ben, millî kuvvet teşkil ettim, şehre düşmanı sokmamak için... Köylerden adam topladım, bunları silâhlendirdim. Askerlik şubesinden yüzbaşı Ahmet ve Ali efendileri de başlarına kumandan tayin ettim. Bu suretle memleketi muhafaza ettik. Bütün bu teşkilât için kendi kesemden para sarfettim. Kimseden kırk para daha almadım. Tahkik ediniz, kimseden kırk para aldığım tahakkuk ederse, kurk kurş vereceğim. Hattâ yüzbaşı dediğim Ahmet ve Ali efendilerin maaşlarını da bazzat kesemden vermişimdir, tahkik ediniz.

— Yenişehirde, hükûmeti devirdikten sonra, hükûmet reisi olan kaymakamı tevkif ettirerek, idam olunmak üzere çete reisi İzzete teslim ettirmişsiniz. Bunun sebebi ne idi, anlatır mısınız?

— Benim böyle şeylerden haberim yok. Kaymakam ile, Mevki kumandanı Binbaşı Yahya Hakkı Beyi ve Jandarma zabıtları Yüzbaşı Kadir ve mülâzim (Teğmen) Şükrü ve fâkim efendileri yakalayıp götürün, çete reisi İzzettir. Ben, bunu daha sonra öğrendim. Yoksa ne hükûmeti devirdim, ne de kaymakamı İzzete teslim ettim.

— Derbent Rumlarını davet ederek, köyleri yandığından dolatı, Kuvayı Milliyeye verilmiş olan yardım paralarıyla, bu Rumları giydirip kuşatmış, yedirip içirmişsiniz. Fakat aynı Derbent Rumları tarafından eşleri barkları yakılarak, bütün erkekleri feci bir surette boğazlanmış olan Atiye ve civar köyleri kadınlarının, size hükûmet reisi bulunduğunuz sırada, gelip yalvararak müracaatlarına karşı: «Cezanızdır çekiniz.» di-

yerek, bu zavallıları huzurunuzdan kovmuşsunuz, buna ne dersiniz?

— Hayır.. böyle şey olmamıştır. Ben, Kaymakam Celâl Beyin de malûmatı altında olarak, Derbent köyü Rumlarını çağırttım ve bunlardan Kuvayı Milliye için beş bin lira istedim. Çok olduğunu söylediler. Nihayet, üç bin lira getirmelerini emrettim. Birkaç gün sonra, bin üçyüz elli lira getirdiler, arkasından, yedibin lira daha getirip teslim ettiler. Ancak ben, Kaymakamın tavsiyesi üzerine, makbuz vermedim. Defterimde kayıtlıdır...

Bu sıralarda, ortalık karışmağa başlamıştı ki, gerek Derbent, gerek Atiye köyleri ahalisi şehre gelerek, kadınları belediye dairesi önünde bulunup, erkeklerden - yine Rum ve islâm karışık olmak üzere - belediye dairesine çağırttım ve belediye heyeti hazır olduğu halde, odanın bir tarafına islâmları, öte tarafına Rumları oturttum. Atiye köyleri ahalisine, yerlerine, evlerine barklarına dönmelerini emrettim. Lâkin, korktuklarından dolayı gidemeyeceklerini söylediler. Ben de, ısrar ettim ve aynı zamanda, orada bulunan Rumlara, islâmlarla iyi geçinmelerini teklif ve tavsiye ettim ve birbirlerine hiç bir surette fenalık etmiyeceklerine dair bir taahhütname yaptırıp iki tarafa mühürlettim. Kendilerine birer tayın da ekmek vererek, köylerine geri dönmeleri meselesini hallettim. Yoksa, buyurduğunuz gibi, Rumlara on para bile vermedim. Ve katiyen huzurumdan kimseyi kovmuş da değilim. Bu, uydurulmuş bnr iftiradır. Tahkik ediniz.

— İzzet çetesi orada bulunduğu sırada, Yenişehir Müdafai Hukuk Cemiyeti âzalarından birçoklarının mağaza ve evlerini yağma ettirip, yaktırmak için de emir verdiğiniz halde, ahalinin feryat ile yalvarması üzerine yakmaktan vazgeçip, yalnız İzzete yağma ettirmekle yetinmişsiniz. Bunlar, hep tahakkuk etmiş şeylerdir. Bu bapta dermeyan edeceğiniz iddia nedir?

— Ben, İzzet çetesine dükkânlarını yağma ettirmek için değil, ettirmemek için uğraştım ve muvaffak oldum. Bir gün, evimde otururken, İzzet çetesinin, şehir içerisine dağılarak, yağmaya başladıklarını ve hattâ ellerinde gaz tenekeleri olduğu halde, bazı evleri ve mağazaları tutuşturmaga kalktıklarını Haraccı Ali Molla haber verdi. Hemen, İzzetin bulunduğu, Arabın oteline gittim. Kendisinden, böyle fenalık yapmaması için rica ettim. O da bana: «Bunlar, benim kardeşimi öldürdüler.» dediyse de, aman, zaman falan diye yalvardım ver de «elini öpeyim..» dedim. «Hayır, ben senin elini öperim..» diyerek, elimi alıp öptü ve hemen yanındaki silâhlı yedi sekiz

kişiyе, çerkezce birtakım emirler vererek, yağmacıları durdurdu.

Ertesi günü, belediyenin yanibaşında oturuyordum, birden, ortalık bir karıştı. Bana gelip: «— Aman paşa, İzzet yine şehri yakmağa geliyor!» dediler. Köprüye geldiğini haber verdiler. Hemen yanıma, Şube yüzbaşlarından Ahmet efendi ile, Çerkez Ali Ağayı ve nazırım Abdürrahman beyi alarak, arabama bindik, oraya gittik.

Orada İzzet, yüzelli kişiyе yakın çetesiyle duruyordu. Kendisine hitaben: «— Oğlum, buraya iş yapmağa geldinse, işte Yunan yarım saatlik yerde bulunuyor. Yok memleketi müz-mahil etmek için gelmişsen, yazıktır. Allah rızası için çekil, buradan git!» dedim. O da bana: «Borcan boğazında Yunanla çarpışacağım» dedi ve ilâve etti: «— Yalnız arkadaşlardan bazılarının parası yok..»

Bunun üzerine, ben de elimi cüzdanıma götürüp, ikiyüz elli lira kadar paramı kendisine verdim. O da çıkarıp, bana bir pusla verdi. Hattâ bana, efradını topladı, yağmacılık etmemeleri için nasihat etmemi istedi. Ben de kendilerine «Yağmacılık etmeyiniz, icap ettiği kadar size, ben para veririm.» dedim. Onlar da «Allah ömürler versin» diyerek, ayrıldılar.

Dört beş gün sonra, Ali Fuat Paşa hazretlerine, İzzet isyan etti diye şikâyet etmişler. Paşa da, İzzeti istemiş. O sırada, İzzet de şehre gelip, biraz evvel arzettiğim veçhile kaymakamı, hâkimi, Jandarma zabıtını falan alarak gitmişti... Bir daha da kendisini görmedim. Mesele bundan ibarettir. Yoksa ben, yağmacılık yaptırmadım. Aksine, yaptığım iyiliğe mukabil, böyle iftiraya uğradım.

— Yenişehre yaklaştıklarından bahisle, ahali arasındaki heyecanı teskin etmek maksadiyle, Yunanlılara duacı olduğunuzu söylemişsiniz. Düşman olan Yunanlılara böyle duacı olmağa cüretinizin sebebi nedir?

— Benim ismim Ethemdir. Artın veya Mıgırdıç değildir. Böyle şeyler söyledimse, dilim kurusun. Memlekete herkesten fazla bağlı bir insanım, dört yüz yıllık bir hanedanım. Ben Türküm... Ben, Yunan gibi köpeğe, memleketimi çiğnetmek isteyen adam değilim. Katiyen, bunu kabul etmem.

— İngilizler Lefke'ye sürüldüğü günlerde, Yenişehirden oraya gönderilmek istenen ikiyüz elli kişilik bir kuvveti, propaganda yaparak, dağıtmağa sebep olduğunuz, hattâ bu dağıttığınız efradın silâhlarını bile adamlarınıza toplattırdığınız söylüyor, buna ne dersiniz?

— İngilizlerin Lefke'ye sürüldüğünden haberim oldu ise,

evlâdımın ölüsünü öpeyim. Vallâhi böyle bir şeyden haberim dahi yoktu. Katiyen bunu reddederim. Bunlar hep iftiradır. Kabul etmem.

— Yenişehirde, onaltı göçmen köyü, gelecek olan Kuvayı Milliye efradını öldürmek için pusu kuracaklarmış.. Bu meselede doğrudan doğruya sizin tesirinize olmuş.. Ne dersiniz?

— Bir defa düşününüz, bunu hangi vicdan kabul eder? Onaltı köy değil, bir köyden iki kişi çıksın da gelsin, benim böyle bir teşebbüste bulunduğumu, yüzüme karşı söylesin. Bu yaşımda, şuracıkta intihar ederim. Ben, vicdansız bir adam değilim. Ben Kuvayı Milliye için, canımı bile fedaya hazırım. Memleketim, malım, ırzım, onun sayesinde korunuyor. Bunların hepsi, hepsi iftiradır.

— Siz Yenişehre gelen İzzeti, yemeğe davet ederek zehirlemiş ve İsmail Efenin yaveri ile kaza kaymakamını hapsederek, hâkim efendiyi de çarşıda yakalatmışsınız, süngülülerle göndermişsiniz. Bunları niçin yaptınız?

— Ben, böyle şeyler yapmadım. Bunları yapan çeteci İzzettir. Anlatayım; Kaymakamla yaver ve hâkim beylerin, İzzet, Ermenilerden birçok paralar aldıklarını ve bu arada bir Ermeni terzi çocuğunu da hapis ile namusuna taarruz etmek istediklerini işitmiş olduğu için, her üçünü de alıp otele götürerek, orada ifadelerini almış ve keyfiyeti bir telgrafla valiye bildirmişimdir ki, bu telgrafın müsveddesi herhalde telgrafhanede vardır. Bunların aldıkları paralar çıkarılarak, aralarında taksim etmişler. Ertesi günü İzzet, hepsini bir arabaya bindirip, Yenişehirden iki saat dışarıya çıkarmış, bırakmıştır. Bana bunları, jandarma yüzbaşı Kadir anlattı.

— Muvakkat hükûmet reisi tayin olduğunuz zaman, Yenişehir telgraf müdürüne Bilecikle muhabere etmemesini emretmişsiniz. Bundan, Millî hükûmeti tanımak istemediğiniz anlaşılıyor, öyle değil mi?

— Hâşâ... Kabul etmem. Böyle bir emrim de yoktur. Bursa valisi Hacim Beyle muhaberemiz devam etmiştir. Ben hükûmete karşı, dört yüz senedenberi sadakat göstermiş bir aile ferdiyim ve onunla iftihar ederim. Yalnız bir kabahatim vardır ki, cehaletimdir.

— Siz, Yenişehirde kurduğunuz muvakkat hükûmetle, müstakil bir idare tesis etmiş oluyorsunuz... Bunu hangi salâhiyete dayanarak yaptınız?

— Ben bunu, kendi başıma değil, ahalinin istemesi ve benimle beraber çalışması üzerine, yapmağa mecbur olmuşum

ve bunu yapmaktaki maksadımız da, güzel memleketimizi düşmana çığnetmemektir. Esasen, düşmana karşı koymamız için, Ali Fuat Paşanın da emirleri vardır.

— Aileniz efradını Bursaya kaçırdığınız söyleniyor.

— Benim ailem, yani zevcem ikidir. Birisiyle aramızda bir parça dırsızlık vardır. Bu dırsızlık fazlalaşınca, oğlum ile Bursaya gittiler, iki senedir Bursadalar... Diğer zevcem ise, gözlerine ârız olan bir illetin tedavisi için, yedi yaşlarındaki çocuğumuzla epeydir Bursada bulunuyorlar. Hiç birini kaçırmış değilim. Dedğim gibi, biri dırsızlıktan, öteki hastalık yüzünden gitmiştir.

Muhakeme hitam bulmuştur.

Mahkeme heyeti, kararını şu suretle tefhim etmiştir:

«.... Yenişehirli Ethem paşa, Anzavurla birleşerek bir cephe teşkil etmek suretiyle, Kuvayı Milliyeyi sokmamak ve devlete vergi vermemek hususunda onaltı göçmen köyünü teşvik eylemek, Bilecik ile muhabereyi kesmek, İngilizlerin Lefkeye atılmaları sırasında, Yenişehirde toplanan kıtaların dağılmasına sebebiyet vermek gibi fiilleri irtikâp ettiğine dair vicdanı temin edecek deliller mevcut olmadığı gibi, çeteci İzzeti teşvik ile hasımlarının ev ve dükkânlarını ona yağma ve tahrip ettirdiği hakkında Yahya Hakkı efendinin bir ifadesi varsa da, şahitlerden Tahrirat kâtibi Ali Rıza efendinin, İzzetin, dükkân ve evlerine taarruz edilen Yenişehirliyle eskiden beri husumeti mevcut olduğunu ve geçen sene de bunların mallarına taarruz etmek istediğine dair olan şahitliği, yine İzzetin yağma ve tahrip etmeğe cüret edişinin bu eski husumetten dolayı olup, başka bir şehsin teşvikile olmadığı hakkında kanaat husule getirilmiş olmakla, Ethem paşanın bu cürümlerden beraatine ve fakat; hükümet memurların İzzetin tevkif edişine kayıtsız kalmasından başka, Yahya Hakkı efendiyi onun yanında tehdit ve tahkir etmesiyle bu işi teşvik eden kendisi olduğu ve Yunanlılara giden heyete verilen mektubun altını muvakkat hükümet reisi sıfatıyla tasdik ettiği, sabık Müftü Sadık efendinin şahitliği ve muvakkat hükümet reisi olarak vaziyete hâkim olduğu halde, Bursaya gidecek şahıslarla temasta bulunması ile sabit olmakla bu cihetlerden suçlandırılmasına ve işgalde sonra Bursaya giden heyet âzası arasında bulunmakla sanık Müftü Bedeli İsmail efendinin de bu işe cüreti, şahitlerin şahadeti ve kendisinin ikrar ve itirafıyla sabit olduğundan, onun da bu fiilin faili olmak üzere mücrimiyetine ve her ikisinin a'zâm-ı cürm itibariyle, fillerine tetabuk eden Mülkiye Ce-

za Kanununun 50 nci maddesinin ve Hıyaneti Vataniye Kanununun 14 üncü maddesinin 10 nuncu fıkrası gereğince idamlarına ve fakat görülen takdiri hafifletici sebeplere binaen Ceza Kanununun 47 nci maddesine tevfikân işbu cezanın onbeş sene küreğe tahviline, vecahen ve müttefikan icrası lâzım olmak üzere karar verilerek, kanun maddesinin okunması suretiyle tefhim olundu.

14 Teşrinisani (Kasım) 1336-1920

ALİ KEMAL'DEN...

Son günlerde «Büyük Millet Meclisi» dedikleri mastaba-î garâpte evvelâ Kanunu Esasîye dair evvelî yok, ahırî yok müzakereler cereyan etti, sonra «Hıyanetî Vataniye» bahsî münakaşa edildi. Galiba, vatan ve millet namına istisafaların, zulmün bu derecesinden artık Anadolu'da dağlar, taşlar bile müteessir olduğu içindir ki, Meclis âzasından bir kısmı artık bilfarz Yozgat mahkûmları gibi, bu yüzden ağır ağır cezalara uğrıyanların affedilmelerini istedikler. Belki bir kısmı da bu isteğe muhalefet etti. Biz de bu münasebetle bazı hakikatleri yeniden dikkat nazarına arzulemek isteriz. Ankara kahramanları Türk'lüğe ne hizmet ettiler, biz hâlâ anlayamadık.

Hıyanetî Vataniye cürmü ile iptidadan beri tâ Bozkırdan Yozgat, Zile vesalreye kadar asılanlar, kesilenler bir tarafa dursun, bugün bile Ankaranın, Kayserinin, Çorumun vesairenin zindanları binlerce mahkûmlarla doludur. Hiç bir havsalaya sığar mı ki, Anadolu'da bu derece vatan hainleri olsun. Cihanda bir Türk, bir Anadolu Türkü tasavvur olunur mu ki, Yunan gibi kahrolası bir düşman, o muazzez vatan topraklarımızı murdar vücutlarıyla kirlletirken vatana hıyanet eylemeği tasavvurundan geçirsün, hattâ o melun düşmanı İzmir'den denize dökmekten başka bir endişe gözetmesin, bir emel beslemesin. Filhakıka aramızda böyle alçaklar görüldü, fakat onlar da meselâ Yozgadlı, Zileli urmak, yerle yeksan etmek için Ankaranın kullandığı Ethem vesale gibi Türklükle hattâ insanlıkla alâkalı olmıyan canavarlardı.

İstiklâl mahkemelerinin öyle durmaksızın karakuşlı varî hükümlerle vatan haini olarak mahkûm ettikleri masumlar ise, ekseriyetle hattâ belli başlı bir siyasi muhalefet şöyle dursun, Ankaranın vergi, asker vesale gibi takatlı aşan fermanlarına kör körüne baş eğmeyen ve istibdat ve itisafın bu mertebesine karşı ihtiyarı elden çıkararak az çok mukavemet gösteren âvârelerdir ve hattâ bazı garaz sahlplerinin, magsubâne endişeleriyle öyle isnatlara, iftiralara uğrayan biçarelerdir...

Ali Kemal

ASKER KAÇAKLARI

— Hüviyetini söyle?

— Ankaranın Zir nahiyesi, Bimik köyünden, 1306 tevel-lütlü Mustafa oğlu Ali... Kuvâyı milliye efradındanım...

— Sen, hayvanın, silâhın, paran ahali tarafından temin edilerek, gönüllü kaydedilip cepheye gittiğin halde, kaçmışsın, bu nasıl istir?

— Hayır efendim, kaçmış değilim. İsmail beyin kuman-dası altında, otuz nefer Abaza efratla Nasif'e gittik. Orada Abazalar kaçtılar, onları haber vermek üzere Eskişehir'e gel-dik. Oradan bizi fırkaya teslim ettiler. Fırkadan hayvanla si-lâhımı aldılar. Mesele bundan ibarettir.

— Tahkikatımıza göre, sen Umumî harp esnasında da kı-tandan kaçmışsın. Sonra bir kolayını bularak, başka bir yere kaydolunup izini kaybettiirdiğin tebeyyün ederse, ne dersin?

— Bir şey diyemem. Kaçmadım.

— Bu sefer ne suretle askere girdin, hangi kıtada idin, anlat!

— Nahiyemizden çete istediler. Köylüler silâh ve atımızı verdiler, otuz lira maaşla gönüllü olduk. Elbise kendimizin, cephe de köylüden... Kırk lira da para aldık. Elli iki kişi böyle çete olduk, cepheye gittik. Çete reisimiz Sait bey, İnegöle gidiyoruz. Bu esnada İsmail beyin kumandasındaki efrattan bir kısmı firar etmiş, bizden kuvvet istemişler. Sait bey de üçü-müzü ayırdı. İsmail beyin bakiye kalan kuvvetine katıldık ve Tuzdağına kadar firarileri takip ettik, orada, hep firar edece-ğiz, diyerek İsmail bey ile beraber hepimizi cebren Düzceye götürüyorlardı. Biz de yolda bunların elinden kaçtık. Alpi ka-rakoluna müracaat ettik. Eskişehirde kıtamıza gönderilmemizi istedik. Buna karşılık Onbirinci fırka yaveri silâhımızla atımızı almak istedi. Biz vermedik. İşte orada, bizi farar etti diye ih-bar ettiler. Halbuki biz, kıtamızdan değil, bizi kaçmağa teşvik edenlerin elinden firar etmiş ve kıtamıza iltihak etmek isti-yorduk. Eskişehirde işi karmakarışık ettiler.

— Hayır... Siz fırkaya gelip oradan kaçmışsınız ve Alpi İstasyonunda yakalanmışsınız. Onbirinci fırka kumandanlığın-dan böyle bildiriliyor. Neden doğru söylemiyorsun?

— Bir insan, olan biten işi söyler. Burada yalan yoktur, sorabilirsiniz.

— Sizi Abaza takibine kim gönderdi?

— Fırka istemiş, kumandanımız Sait bey gönderdi. Fırkadan da Yüzbaşı Esat Bey sevketti.

— Sen, cephede hiç bir hizmet etmediğin gibi arkadaşlarını da kaçmağa teşvik ederek, onların fikirlerini zehirlemişsin. Fırka kumandanlığının hakkındaki jurnalda böyle bildiriliyor. İyice düşün, sizi kaçmağa kim teşvik etti? Arkadaşlarınızı da kaçın diye teşvik edip, size bunu öğreten kim? Ne gibi bir mecburiyetle, vatanınızı Yunan işgali altında bırakarak, geriye kaçtınız? Son nedamet para etmez. Bu mahkeme sendur. Başka yoktur. Doğruyu söyleyeceksin!

— Olan bu... Biz takibe gittik. Zaten gönüllü idik üçümüzde... Kimi zehirliyeceğiz?

— Böyle gönüllülük olur mu?

— Tabii ya...

— Siz bilirsiniz... Mahkeme affeder, hem de en ağır ceza-yı verir...

— Yemin ederim, böyledir.

Mahkeme reisi ikinci sanığa hitap etti:

— Hüviyetini söyle?..

— Ahmet oğlu Hasan... Zir nahiyesi, Karaahmetli köyünden... Otuz beş yaşındayım... Evliyim.

— Ne olmuş, gönüllü bulunduğunuz halde, kaçmışsınız... Anlat bakalım.

— Ben kaçan adam değilim beyim.. Ömrümde kaçmış değilim... Balkan Harbinden sonra İstanbula döndük. Şehzade Cemalettin efendini maiyetinde idim. Ankara bizi istedi. Şile taraflarında muhafızlık ettik. Sonra Alem dağında Pertev Paşanın maiyetinde idik. Oradan bir ay mezuniyetle köye gelip, oradan da kıtaya iltihakla Kafkasyaya hareket ve Palo'ya kadar gittik, Dersim Kürtlerini tedip edip, yine mezunen geldim. Yine duramadım, gönüllü oldum.

— Bunlar iyi amma, firarınız tahkikatla anlaşılıyor.

— Yoktur.

— Var. Neden kaçtın?

— Sait beye iltihakla cepheye gittik. İnegöl'de idik. Hasan Paşa köyünde süvari bölük kumandanı Esat Bey vardı. Bu kumandan bizi firar eden Ahazaları takibe gönderdi. Bu Abazalar bizi zorla Sakarya civarına kadar götürdüler. Biz de yolda kaçtık. Eskişehire geldik. Ali Fuat Paşa bizi istedi. Silâh ve atlarımızı da almak istediler. İşte bizi bu cürümle buraya, huzurunuzda getirdiler. Bu kaçmak mı? Çete reisimiz burada, sorun...

— Mademki Abazaların elinden kurtuldunuz, neden doğruca mensup olduğunuz kıtaya gitmediniz?

— Yollar tehlikeliydi de ondan...

— Silâhlı üç kişisiniz. Hayvanlarınız da var. Böyle olunca, yollar tehlikeliydi demek akıl ve mantığa uyar şey midir? Doğru söyle, niçin kıtanıza dönmeyip ötede beride dolaşırken yakalandınız?

— Biz takibe giderken, vesikalarımız İsmail Beyde kalmıştı. Vesikasız nereye gitsek kaçmış gözüyle bakılacağımızdan, en yakın yere müracaat ettik.

— Onbirinci fırkaya geldikten sonra, oradan da kaçıp Alpi istasyonunda yakalandığınız, fırka jürnalinde yazılı... Bu meseleyi anlat...

— Bu mesele yok... Yemin ederim, mesele, anlattığımdan ibarettir. Vallahi hilâfımız yoktur.

— Siz Alpi istasyonunda tutulmadınız mı?

— Ne münasebet beyim?.. Vallahi tutulmadık... Ormandan yolu çıkaramamış, kendimiz Alpi karakoluna gitmiştik.

— Alpi karakolu Eskişehir - Ankara arasındadır. Siz Abazalardan Sakarya civarında kurtulduğunuzu söylüyorsunuz. Eğer maksadınız Eskişehirde fırkanıza gelmek olsaydı, Alpi istasyonunda ne işiniz vardı? Anlaşıyor ki, siz kaçarak Ankaraya gelmekte iken Alpi istasyonunda yakalanmışsınız. Doğruyu söyleyin..

— Biz, som dikine kadar geldik. İstasyon Ankaraya sekiz saat kadardır. Biz kestirme geldik. En yakın karakola başvurduk.

— İçinizden hanginiz, ötekileri idare ediyordu? Akıl öğreteniniz kimdi?

— Yoktu... Herkes kendi akliyle gidiyordu.

Sıra, üçüncü sanığa gelmişti. Mahkeme reisi, ona hitap etti:

— Hüviyetin?

— Ali oğlu Cafer, Zir nahiyesi Bitik köyündenim. Otuz iki yaşındayım. Rençperim, evliyim. Harbî Umumîde kolordumuz Acemistana, Kirmanşaha kadar gitti.

— Sen onu bırak şimdi... Bu sefer nasıl asker oldun, onu söyle?

— Arkadaşlarım gibi, gönüllü olarak çeteye dahil oldum. Yunanı da görmedik daha... Çetede iken, kaçan Abazalar için bizi takibe istediler, biz de gece gittik, takibe koyulduk, firarî Abazalara yetiştik. Lâkin bunlar bize: «Memleketimize gidiyoruz. Sizi de götüreceğiz. Gelmezseniz zorla götürürüz» diye

cebren önlerine kattılar. Karşı koyamadık. Sakarya civarına kadar onlarla gittik, orada yanlarından kaçarak, Alpi karakoluna vardık ve teslim olduk.

— Niçin müfrezeyle gelmediniz de, Alpiye iltihak ettiniz?

— Bilmiyerek oraya geldik. Sonra Eskişehir'e vardık. Silâhlarımızı aldılar. Ama atları vermedik. Sonra zorla aldılar. Bizi de fırkaya teslim ettiler.

— Kumandanınız Sait Bey nerede?.. Ve nasıl bir adamdır?

— Köydedir... Kulak asma beyim, cahil ve hırsız adamın biridir.

Muhakeme hitam buldu.

Mahkeme heyeti, her üçü hakkındaki kararını «Kânun-u evvel - Aralık 1920 günü şu şekilde tebliğ etti:

«Askerlik yaşı içinde oldukları halde Zir nahiyesi ahalisi tarafından silâh, at ve cephaneye teçhiz edilip yüksek maaş verilerek cepheye sevk edildikleri ve son defa kaçıp yakalandıkları cürümleriyle maznunen mahkememize tevdi olunan Zir nahiyesinden Mustafa oğlu Ali ve Ahmet oğlu Hüseyin ile Ali oğlu Cafer hakkında icra kılınan aleni muhakemeleri neticesinde, bunların cepheye sevk edilişlerinden bir ay sonra, her üçü de atları ve silâh ve cephaneleriyle birlikte firar ve hükûmet tarafından yakalandıkları sabit olduğundan, her üçünün idamlarına, şu kadar ki; bunların, bundan sonra vatana kemali sadakatle iyi hizmetler ifa edecekleri hakkındaki teminatlarına ve yüzlerinde bu teminatların samimî olduğuna dair kanaat verici bir mahiyet görülmesine binaen, bu seferlik evvelâ her üçünün Elcezire cephesine sevkleriyle, verilmiş hükme orada da utanç verici kaçmak fiilini irtikâp eyledikleri takdirde derhal infaz ve icrasına ittifakla ve vicahen karar verilmiş ve bu karar tefhim edilmişti.

CASUSLUKLA İTTİHAM EDİLEN HANIMLAR...

Şefika, Belkis, Zekiye, Ulviye'nin muhakemeleri

Bütün sanıkları İstanbullu ve oldukça kültürlü hanımlar olan bu enteresan dâvâ, ilk önce, İneboludaki istihbârat zabiti Nedaî Beyin, Ankaradaki Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine, 10/11 Mayıs 1921 gecesi şifreli telgrafla verdiği şu haberle başlar.

«Kadıköyde Koşuyolunda ikâmet ettiği evde, İngilizleri kabul eden Şefika hanımın kızlarından olup, evvelce Ankaraya sokulan, büyüğü kara kaşlı ve kara gözlü (Belkis), ortancasıyla küçüğü de, uzun boylu, buğday benizli, kumral saçlı ve kaşlı (Zekiye) ve (Ulviye) nin, İngilizlerin delâletiyle. İzmit yoluyla Anadolu'ya sevk edilmiş oldukları, halen de Eskişehir Hilâliâhmerinde hastabakıcı bulundukları mevsuken haber alınmıştır.»

Bu haberden fena halde kuşkulanan Erkânıharbiyei Umumiye Reis vekili Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak) 11 Mayıs sabahı Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey'e (Paşa) çektiği bir şifreli telgrafla meseleyi anlatarak, işin tahkik edilmesini istiyor. İsmet Bey de, yine o gün, Fevzi Paşaya verdiği cevapta aynen şöyle diyor:

«Belkis, Zekiye ve Ulviye hanımlar elyevm burada, Eskişehirdedirler ve Hilâliâhmerde (Kızılayda) hüsnü-niyet ve gayretle çalışıyorlar. Bu ihbâratın, bu hanımların düşmanları tarafından isnat olunması ihtimali de varit görüldüğünden, haklarında açıkça tâkibat yaptırmamıştım. Şimdiye kadar şüpheyi mucip bir halleri görülmedi. Şimdiden sonrası için de tetkik usullerine devam olunduğunu arz ederim. Bunlar hakkında ihbaratta bulunanların, bir garazı terviç etmeleri de kuvvetli bir ihtimal dahilinde bulunduğundan, haberi verenler hakkında tahkikata medar olacak, malûmat verilmesini de ayrıca arz ederim.»

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Beyin bu telgrafı üzerine, İnebolu istihbarat zabiti Nedaî Beyden, kendisine haber verenleri soran Fevzi Paşa, ondan aldığı şu cevabı, tekrar İsmet Bey'e bildiriyor:

«... Bu hanımlar hakkındaki istihbârat, İstanbuldan emekli süvari binbaşı Varnalı Nuri Beyin, İnebolu Hat kumandanı Salih Bey'e yazdığı mektup münderecatından anlaşılmıştır. Bu Nuri Bey, mert ve namuslu tanınmış bir zat olduğundan, iti-

mada şayân olması lâzımdır. Başka bir delil mevcut değildir. Bununla beraber, tahkikatı derinleştirmek için keyfiyet muharip gurubuna iş'ar edilmiştir.»

Bu üç hanıma ait soruşturmalar bu safhada iken, Fevzi Paşa, İstanbuldaki - gizli - (M. M. gurubu) ndan aldığı diğer iki hanım hakkındaki haberi de, 10 Haziran 1921 tarihli şifre ile Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey'e (mahrem ve zata mahsustur) kaydile, şöyle bildiriyor:

ALİ KEMAL'DEN...

Anadolu'da harb hâlesinin gelişme tarzı gösteriyor ki, bugün Kütahya alındıydı, yarın Karahisar istirdat olunduydu, der ve zafer hâlesinin kâh bir tarafta, kâh öbür tarafta yüz gösterdiği heyecan ve heyecan ile temâşa ederken, devletlerin yeniden müdahalelerini işiteceğiz. Bu dâvamızı fasletmek için ya (Paris) te, veya (Londra) da toplanacaklarımıza göreceğiz. Asıl bu cıdalde hak kazanabilmek için şimdiden bir siyasî faaliyete muhtacız ki, bize o mazhariyetli Ankara hükûmeti değil, asla değil, ancak Bab-ı Âlî temin edebilir. Çünkü;

Helvacıya tablakâr lâzım

Ol kâra da iktidar lâzım.

İşte Anadolu ricall, ne zaman hakkı teslim ederler, bu hakikatı anlarlar, millî birlik gayesinde onlardan bu derece olsun fedakârlık ibrâz ederlerse millî haklarımızı yalnız kuvvetle değil, siyasetle, hikmetle de müdafaa etmiş olurlarsa, şimdye kadar bir türlü elde edemediğimiz şahid-i maksudu, âkıbet yakalarız.

Kütahya ve Eskişehir muvaffaklyetsizliklerinden sonra en nıkbinlerimiz bile ne ümit edebilirler? Düşmanı İzmir'den denize dökeceğimizi mi? Heyhat, olsa olsa, Ankara'yı da feda ederek Sivas'a çekileceğiz de, öyle dayanacağız, değil mi? Fakat bu mukavemetten devlet ve millet itibarıyla ne kazanacağız?

Bu memleketli cidden düşünenler, Osmanlı devletinin Avrupaca siyasî vaziyetinden istifade ederek, artık bu hâlleye bir nihayet vermek istemezler mi? Bu elim macerayı bir an evvel bitirmeli, bu yangından ne kurtarabileceklerse kurtarılmalıdır, yoksa;

Gideriz böyle cehl-ü gaflet ile

Kaar-ı girdâb-ı mevte hasret ile

Türlü mihnetle, bin meşakkat ile

Mahv-u kemnâm eder bizi dünya.

27 Temmuz 1921 — Ali Kemal

«Eski Trakya mebusu ve halen Trakya Cemiyeti Merkez Heyeti âzasından, Kocabaş denmekle mâruf Arif Beyin kızının Kadıköyde bir İngiliz zabitiyle (Vaftiz) merasimini yaptırdıktan sonra izdivaç ettiği, itimada şayan kimseler tarafından söylenmektedir. Mumaileyh Arif Beyin haremının de, İngilizlere men-subiyeti olduğu temin ve bu hanımın halen, Eskişehir mutasarrıfı Hilmi Bey yanında misafir bulunduğu ihbâr olunmaktadır. Keyfiyetin sureti mahremanede tahkik ve neticesinin bildirilmesi mercudur.»

Bir hafta süren tahikât sonunda, İsmet Bey de, buna şu cevabı veriyor:

«Kocabaş Arif Beyin refikası hanım, hemşiresi olan Eskişehir mutasarrıfı Hilmi Beyin hanımıyla buraya gelmiş ve merkez hastanesine, hastabakıcı sıfatıyla girmiştir. Kızı onyediyasındaki Melâhat hanım da Şoker isimli bir İngiliz tayyare zabitiyle mânasebet peyda etmiş ve annesinin Anadolu'ya hareketinden birkaç gün önce de, ortadan kaybolmuştur.

Şefika hanımın kızları ve yüzbaşı Fehmi Efendinin hemşireleri Belkiz, Zekiye ve Ulviye hanımların ise, hiç olmazsa, harekât sahasından uzaklaştırılmaları muvafık olacağı ve cümlesinin harekâtı ve bilhassa muhabereleleri - alelûsul - tarassut altında olarak, ikamet ettirilmeleri mütalâasında olduğum maruzdur. Bunlar Ankaraya gönderilmişlerdir.»

Bu hanımlar, Garp Cephesi kumandanlığının, ihtiyatî bir tedbirle Ankaraya gönderilmiş olmalarına rağmen, takibattan kurtulamıyorlar. Bir yandan Dahiliye Vekâleti, bir taraftan da Erkânı Harbiyeî Umumiye Riyaseti, ellerindeki haber alma vasıtalarını, âdeta peşlerine takmış, adım adım takip ettirmekte devam ediyorlarsa da, şüphelerini kuvvetlendirebilecek hiç bir delil veya olay da bulamıyorlar. Meselâ: Erkânı Harbiyeî Umumiye Riyasetinin emriyle, tahkikata devam eden ve bu arada İstanbuldaki evlerini dahi sıkı bir göz hapsine alan (Muharip gurup) ile (Felâh gurubu) ayrı ayrı, müsbet bir neticeye varamadıklarını belirten şu raporları veriyorlar:

«Bunlar hakkında yapılan devamlı tahkikat İngiliz casusu olduklarıpa dair kat'i ve müsbet bir neticeye iktiran etmemiştir. Yalnız bu ailelerin İngilizler ve eski İstanbul Polis umum müdürü Tahsinle münasebette bulundukları anlaşılmıştır.»

«Belkis ile kardeşlerinin ikâmet ettikleri ev, bir hafta müddetle tarassut edildiği halde, şüpheli denebilecek hiç kimşenin girip çıktığı görülmemiştir. Bu ailenin, İngilizlerle temas ve münasebette bulundukları tahakkuk etmiş ise de, ca-

suslulukları hakkında hüküm vermeğe medar olacak hiç bir şeye henüz desteres olunamamıştır.»

İşte durum, bu merkezde iken, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti, Belkis, Zekiye ve Ulviye hanımların annelerinin de Antalya yoluyla Anadolu'ya geçtiği veya geçeceği hakkında bir haber alınca, tekrar kuşkulananarak, Dahiliye Vekâletinden keyfiyetin tahkikini istiyor.

Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey de (Okyar) alelâcele yaptırdığı tahkikat sonunda, Fevzi Paşaya şu cevabı veriyor:

«Kızlarıyla görüşüp tekrar dönmek üzere onbeş gün evvel İstanbul'dan gelen ve polisce harekâtı tarassut ettirilen Hatice Şefika hanım, dünkü 20-12-1921 günü, Erkânı Harbiyei Umumiye'den verilmiş bir vesikayı göstererek, Polis müdürlüğünden bir seyahat varakası almıştır. Daha önceki tezkere'nize ilişik raporda; bu hanımın kızlarının İngiliz casusu olduklarına vicdanî kanaat hasıl olmamış ise de, İstanbul'da bazı İngiliz zabıtlarıyla, bilhassa yüzbaşı Palmestron ve yüzbaşı Maflaklan ve mülâzim Rekatonhet ile teklifsizce temas eyledikleri tebeyyün ettiği yazılı idi. Şimdi, haklarında yapılması gereken muameleyi tâyin edebilmemiz için Erkânı Harbiye'ce hasıl olan kanaatin sarahaten bildirilmesi ve İstanbul'a dönmek isteyen valdelerinin gitmesine mâni olup olunmaması hakkındaki mütaleâlarınızı da ilâveten ve serian iş'arı mercudur.»

Fevzi Paşa, bu tezkereye hemen ertesi günü verdiği cevapta evvelâ; Hatice Şefika hanıma, Erkânı Harbiyei Umumiye'ce herhangi bir vesika verilmemiş ve ancak oğlu yüzbaşı Fehmi Efendinin bu konudaki dilekçesinin altına bir ilâm yazılmış olduğunu belirttiikten sonra, bunlar hakkındaki kanaatini de şöyle ifade ediyordu:

«Gerçi bu kızların, İngilizlerle olan münasebetlerinin, kötü bir niyete makrun olduğu hakkında müsbet bir delil elde edilememişse de, Anadolu'ya geldiğini şimdi tesadüfen öğrendiğim anneleri Hatice Şefika ismindeki kadından, şüphe edenlerin ihbarı üzerine, tahkikat yaptırıyorum. Zira daha evvel, bu isimde casus güruhundan bir kadının Antalya'ya geleceğini haber almış bulunuyordum. Bu kadının, gerek İngilizlerle münasebetleri olduğu anlaşılmış olan kızların anneleri olması, ve gerekse yolculuğun çok müşkül şartlarla yapılabildiği şu sırada kalkıp da İstanbul'a gelmesi ve dönmek istemesi keyfiyeti, şüphelerimi arttırmıştır. Bu sebeple, bu kadının İstanbul'dan gelişi ve şimdiye kadar hakkında ne gibi muamele yapıldığı hususunda, tanvir buyurulmaklığımı rica ederim.»

Fevzi Paşa, Dahiliye Vekâletine yazdığı bu tezkereden baş-

ka aynı günde İstanbuldaki - gizli - Felâh Gurubuna da bir şifre yazarak, Hatice Şefika hanımın İngilizlerle olan münasebetleri hakkında tahkikat yapıp, acele bildirmelerini istemişti. Bu isteklerine Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey, 26-12-1921 tarihli (zata mahsus) tezkeresiyle şu cevabı veriyor:

«Verilen vesikanın, Fehmi Efendinin dilekçesine yazılan derkenardan ibâret olduğu ve onun da bu derkenarı gösterek annesi için seyahat vesikası almış olduğu anlaşılmıştır. Halen Ankarada Maktam mahallesinde Saraç Hacı Mustafanın evinde kızları ile birlikte oturmakta olan Hatice Şefika hanım, bu ayın altısında Adapazarı yoluyla İstanbuldan Ankaraya gelmiş ve yolda, arabada birlikte bulundukları mülâzım (teğmen) Ali Rıza ile arkadaşı Hayreddin, bu kadının mütecessisâne suallerinden ve bazı bulanık düşünce ve fikirlerinden şüphelenmişlerdir. Şimdi Garp cephesine gönderildikleri anlaşılan bu iki zabitle temas eden bir memurun ihbarı ve Ankarada birkaç gün kalıp kızlarını gördükten sonra dönmek maksadiyle geldiğini söyleyen bu kadının, böyle bir kış kıyamette seyahate çıkması, sırf kızlarını görmek maksadiyle olamayacağı dikkat nazarına alınarak, hareketlerinin tarassut edilmesi kararlaştırılmıştır. Polisce yapılan tarassutlardan henüz bir netice alınamamış ve kendisine verilen seyahat varakası da bugün geri alınmıştır.

Tuvalate boğulmuş olan bu kadının yaşı, ve üç kızkardeşlerin anneleri olup olmadığı halen meçhul ve aranılan İngiliz casusu olması da muhtemeldir. Bu noktai nazardan, Riyaseti celilerince, hakkında tahkikat ve tetkikat yaptırılarak, neticesinin ısharını rica ederim. Yüzbaşı Fehmi Efendi, geçende Emniyeti umumiyeye müracaatla, hemşirelerini Konyaya götürmek istediğini söylemiştir. Dahilde seyahat varakası ilğa edilmiş bulunuyorsa da, hareketlerine müsaade olunmaması ve sıkı tarassut altında tutulmaları icap edenlere tebliğ edildiğinden, tarafınızdan da ait olan memurların bu cihetten dikkat nazarlarının celbi istirham olunur.»

Bu şekilde, çeşitli kollardan yapılan tahkik ve tarassutlar hızını ve kuvvetini arttıra arttıra - fakat hiç bir müsbet netice vereceğe benzemeden - devam ederken, yüzbaşı Fehmi Efendi de, pek ziyade üzüntüsünü mucip olan bu hale bir nihayet verilmesi maksadiyle, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti ile Dahiliye Vekâletine, sunduğu şu dilekçe ile, durumu izah ederek annesiyle kız kardeşlerinin de sürüp giden bir iztiraptan kurtarılmaları için, İstiklâl Mahkemesine verilmelerini istiyor.

«Büyük hemşiremin sâbık zevci Ziya ve üvey teyzemin zevci Salâhaddin ismindeki kimseler, bir miras meselesinden do-

layı, öteden beri aleyhimizde bulunur, iftira ederler. Bu cümleden olarak, son defa da hemşirelerime İngiliz casusluğu isnat etmekten çekinmemişlerdir. Bu mesele üzerine keyfiyeti, ait olduğu makamlara arz ve şikâyet etmiş ve neticede yapılan tahkikat ile, bu iftiraların kâmilten asılsız olduğu resmen anlaşılmıştır.

Şimdi, büyük babamdan miras kalan, Ankara vilâyeti dahilindeki emlâkimize ait fermanları getirip vekâlet vermesi için buraya dâvet ettiğim valdeme de, iftira ediyorlar. Pek ıstırap verici bir şekil alan, ailem hakkındaki bu çeşit ihbar ve iftiralara bir hatime çekmek ve şeref ve kaysiyetimi kırmağa mâtuf bu hallere bir nihayet vermek için valde ve hemşirelerimin Ankara İstiklâl Mahkemesine tevdieleri ile, meselenin bir hükme bağlanmasını ve bu suretle, beni artık vazife yapamayacak derecede zihnen de perişan eden bu işin hallü faslını istida ve istirham eylerim.»

Yüzbaşı Fehmi Efendinin bu teklifi, Dahiliye Vekâleti gibi Erkânı Harbiyei Umumiyece de, —epeydir içinden çıkılamıyan bir meselenin tek hal çaresi olarak kabul edildiğinden— Hatice Şefika hanımla üç kızı 28.12.1927 günü tanzim edilen gerekli evrakla Ankara İstiklâl Mahkemesine tevdi edildiler.

MUHAKEME BAŞLIYOR

Celibereket milletvekili Topçu İhsan Beyin başkanlığında toplanan Ankara İstiklâl Mahkemesi 9-1-1922 günü huzuruna getirdiği bu hanımlardan, ilk önce anneleri Hatice Şefika'yı sorguya çekti. İstanbul'da Çamlıca'da oturan Büyük Hafız Paşa'nın torunu, yaşının da elli olduğu tesbit edildikten sonra reis, sorgusuna şöyle devam etti:

— Buraya ne maksatla geldiniz?

— Burada, kainpederim merhum Rüşumat Nazırı İzzet Efendi tarafından zevcim Sami Bey merhuma, ondan da oğlum Ferit Efendiye intikal etmiş tevliyetim (mütevelliliğim) vardır. İkipınar ve Hacı Bayram-ı Veli hâsılatına ait tevliyetler... Bunları, pürüzlü taraflarını hal ile satmak istiyorum. Diğer evrak ile fermanlarını da getirdim. Oğlum Fehmi Efendi, bir mektup yazmış, istemişti... İşte bu maksatla, işlerimi takip için buraya geldim.

— Oğlunuzun bu mektubunu, Damat Ferit Paşa iktidarda iken mi, yoksa evvel veya sonra mı aldınız?

— Bilmem... Bu cihetleri şu ânda iyi hatırlayamıyorum.

— Bu mektubu size kim getirdi?

— Posta ile geldi...

— İstanbul'da, İngilizlerden hiç tanıdığınızı var mı?

— Hayır, Beyefendi... Tanıdık denebilecek yok... Yalnız arasıra evimizi bastıkları zaman yüzlerini gördüklerim var.

— Kadıköy'de, Koşu mahallinde oturduğunuz eve bazı İngilizlerin misafir gelmekte oldukları iddia ediliyor. Bunlar kimlerdir?

— Katiyen misafir değillerdir. Bahsedilen bu İngilizler evimize üç defa gece otomobille geldiler. Kim ve ne olduklarını bilmiyorduk... Meğer evi taharriye gelmişler... Her tarafı aradılar, taharri etmedik köşe bucak bırakmadılar, hiçbir şey de bulamadılar. Bundan başka üç defa da gündüz gelmişler. Bu gelişlerinin yalnız birinde ben evde idim... Bütün bunların sebebi olarak, sâbık damadım Ziya ve eniştem, yâni üvey hemşiremin kocası olan Selâhaddin'den şüpheleniyoruz... Bunlar, biz Anadolu ile münasebetteyiz diye İngilizlere bir şeyler söylemiş olabilirler. Biz böyle zannediyoruz. Yoksa, durup dururken ne diye evimizi basarlar... Bunlar... Ziya esasen İngiliz Muhipleri Cemiyetine mensup, âzâdır. Selâhaddin de Karaköy'de İstihbarat Hafiyesidir.

— Kızlarınız, İstanbul'dan ne gibi mecburiyetlerle ve hangi tarihte ayrıldılar?

— İngiliz tazyik ve şiddetinin artışı üzerine, bundan bir yıl kadar evvel, Adapazarı yoluyla, ikisi birlikte geldiler. Hattâ, Zekiye evvelce yalnız gelirken, Yunanlılar kendisini iki defa Adapazarında tevkif ile İstanbul'a iade etmişlerdi. Daha sonra, zan ederim geçen sene Martta idi, ikisini birlikte gönderdim.

— İngiliz yüzbaşı Palmeston ve gene İngiliz yüzbaşı Maf-laflan ve gene İngiliz mülâzimi Rıkatsonh'ı tanır mısınız?

— Bu isimleri, şimdi sizden duyuyorum. Belki evimi basan İngilizlerdendir, bilmem... Evimi basmaya geldikleri zaman, isimlerini soramazdım ya... Hepsi de birbirine benziyor; sarışın, kesik bıyıklı, yılışık...

— Kerimelerinizin hangi lisanlara vâkıf olduklarını ve tahsil dereceleri ile, okudukları mektepleri söyler misiniz?

— Mahalle mektebinde okudular. Türkçeden başka dil bilmezler...

— Kerimeleriniz, zamanımızda ekser hanımlarda tesadüf edildiği gibi, tavr-ı hareketlerinde ve giyinme tarzlarında serbest ve şatafata mütemayil midirler, yoksa, bu hususta anâneperest ve muhafazakâr bir ruh ve terbiye mi almışlardır söyler misiniz?

— Bizim sağda solda alacağımız vereceğimiz pek çok...

Oğlum bu yüzden, daima gezginci... Bu sebeple ev işlerimizi kendimiz görürüz. Buna rağmen ne horozlardan kaçacak kadar muhafazakâr, ne de eğlencelere, ziyafetlere ve sairelere devam edecek kadar serbestiz...

— Evinizi taharri maksadiyle geldiklerini söylediğiniz İngilizler, sizlere karşı, ne tarzda muamele yaparlardı? Anadolu millî teşkilâtına büyük bir bağlılıkla hizmet etmekte olduğunuza göre, İstanbul'da serbestçe yaşayabilmek için, bu İngiliz memurlarını oyalayıp aldatarak, itimatlarını kazanmağa lüzum görmediniz mi?

— Hayır... Bu gibi bir mecburiyet duymadık... Zaten, çocuklarım böyle şeyleri beceremezler... Gelenler asık suratla silâh ve evrak arıyorlardı, aramadık yer bırakmıyorlardı... Komşumuz Necip Beyin köşkü basıldığı zaman, biz de korkumuzdan evrak ve saireyi bahçeye gömmüştük...»

Hatice Şefika Hanımın sorgusu burada bitti. Usulü daire-sinde ifadesini imzaladıktan sonra, sanık mevkiinden ayrılan Hatice Hanımın yerine büyük kızı Zekiye Hanım getirildi.

Reis, hüviyetini sorarak, isticvaba başladı:

— İsmim Zekiye... Pederimin, Sami, binbaşdır, merhumdur. Bâkiyeyim... İstanbul'da, Anadoluhisarı'nda doğmuşumdur. Yirmi üç yaşındayım...

— Bu defa Anadolu'ya, ne suretle ve ne maksatla geldiniz?

— Adapazarında dayım var, diye oraya gittim. Fakat, varır varmaz tevkif ettiler, istintaka çektiler, şüphelendiler ve bir Türk polisinin muhafazası altında, İstanbul'a iade ettiler. Meğer, eniştem Selâhattin ihbar etmiş... Vesikamı, İstanbul Polis Müdüriyeti Dördüncü Şube Müdürü Sâdettin Beyden almıştım. Ben Adapazarında iken, biraderim Anadolu'dan gelmiş, bir kaç gece evde gizlenmiş, kalmış... Bunu da ihbar etmişler...

Bunun üzerine İstanbul'a dönüşümde İngiliz Mister Meniç'e müracaat ettim. Harbiye Dairesinde oturuyordu. Vaziyetimi anlattım ve Adapazarındaki dayımı ziyarete gittiğim halde, orada kalmama müsaade edilmediğini sövleverek, müsaa-de istedim. Bu İngiliz, İstanbul'daki İngiliz polisinin başı olan Mister Baller ile görüşeyim dedi. O da (Kardeşi Anadolu'ya kaçmıştır, gönderemem...) diye müsaade etmemiş. Nihayet, gide-gele, güç halle razı oldular. Sadettin Beyden aldığım vesikayı, Mister Baller de imzaladı. Böylece geldim, Adapazarda eşyayı aradılar. Geyve'ye varışımda da (casustur) diye ihbar etmişler... Ben bunu duyunca, İsmet Paşaya müracaat ettim ve onun müsaadesiyle buraya, Ankara'ya geldim. Burada hemşiremle birlikte, fahrî olarak, dört ay hastabakıcılık yaptık. Bilâ-

hara hemşirem, cepheye Çolak Kemal Bey (Kemalettin Sami Paşa) nezdine gitti.

— İsimlerini söylediğiniz İngilizleri, sizlere kim tavsiye etti?

— Mister Baller'i hiç tanıımıyordum... Bir gece İngiliz memurları evimize gelmişler, hemşiremi götürmek istemişlerdi. (Evde yok.) dedik. Sonra, bizim Türk polisleri ile birlikte, bir kaç defa daha, geceleri geldiler ve bir seferinde, hemşiremle beni, yakalayıp bu Mister Baller'e götürdüler. O da, Anadolu komitacılarına yardım ettiğimizi söyleyerek, bizi tevkif ile tehdit etti. Ben, katiyen böyle bir şey olmadığını ve bunun eniştemin bir iftirası olduğunu söyledim.

İngiliz Meniç'i de tanıımıyordum. Bunu bana Mustafa Paşanın yaveri Hilmi Bey tavsiye etti. Uzun boylu, kumral bıyıklı bir kimsedir, daha evvel Kâzım Paşanın yaveri idi.

— Ama, Hilmi Bey böyle demiyor. Hilmi Bey sizi, Meniç ile görüşürken görmüş, onun yanına girip çıktığınızı görmüş. Siz de, bir dâvâ işiniz olduğu için gelip gittiğinizi söylemişsiniz.

— Hilmi Bey lütfen gelsin, burada bunları yüzüme karşı söylesin. Beyanları yanlıştır. Doğrusu benim söylediğimdir. Dâva meselesi başkadır. O günlerde Kâzım Paşa bile serbest geziyordu. Yakup Şevki ve Nureddin Paşalar da öyle, serbesttiler. İngilizlerin en sıkıntılı, buhranlı zamanları idi. Hattâ, bizzat Hilmi Bey de, diğerleri de bize: «— Ne zaman sıkışırsanız, doğru Mister Meniç'e gidiniz. Ona müracaat ediniz.» diyorlardı. Rica ederim, İngilizler benimle dost olsalardı, evimizi basarlar, bizi bu kadar sıkarlar mı idi?

— Evinize gelen İngilizler, size ne tarzda muamele ediyorlardı?

— Gayet haşin... Suratları daima asık, sert... Emrederlerdi, sakladığımızı iddia ettikleri askerî eşyayı nereye koyduğuzu sorarlar, yerlerini göstermemizi isterlerdi. Halbuki bu aradıkları şeyleri biz çok daha evvel Anadolu'ya sevk etmiştik. Hiçbir şey bulamadılar.

— Pederiniz vefat etmiş, valdeniz de üç bâkire kerimesiyle hâmisiz kalmış bulunduğuna göre, İstanbul'un işgalinden evvelki hayatınızın darlığı veya genişliği hakkında biraz malûmat verir misiniz?

— Hiç bir şeye ihtiyacımız yoktu. Nekadar nakit paramız olduğunu bilmiyorum. Evimizin idaresi annemin elindedir. Yalnız çok zengin olan büyük valdemin pek fazla yardımını gördüğümüzü biliyorum. Fakat, son zamanlarda, Anadolu'ya oluşumuzdan dolayı, büyük valdemle aramız açıldı.

— Biraderiniz Fehmi Efendinin Anadolu'ya geçişi sıralarında, hayatınızda büyük bir değişiklik olduğunu ve birçok mücevherat satın aldığınızı iddia ediyor ve diyorlar ki: «Belkis Hanım ve hemşireleri, evvelce ikamet ettikleri hanelerini terhin suretiyle, ihtiyaçlarını tehvin eyledikleri halde, sonraları, bazılarının isimleri yukarıda geçen İngiliz zabitleriyle teklifsizce münasebette bulunmağa başlayınca, Fehmi Efendinin de Anadolu'ya geçtiği günlerde, malî vaziyetleri birdenbire düzelecek, birçok mücevherler bile aldılar,» diyorlar. Şuna nazaran; malî vaziyetinizdeki bu anî değişikliğin sebeplerini anlatır mısınız?

— Bunların hepsi iftiradır. Akrabalarımızdan bir çoklarında dünya kadar alacaklarımız olduğu halde, alamıyarak biraderimden para istedik. Geyve'ye vardığım zaman, o kadar parasız kalmıştım ki, on lira borç almağa mecbur oldum.»

Zekiye hanımın sorgusu da burada sona ermiş, sıra kızkardeşi Ulviye hanıma gelmişti. O da, yirmibir yaşında, bakire ve İstanbul'da Çamlıca'da oturduklarını söyledikten sonra, şöyle isticvap edildi:

— Ne suretle geçiniyorsunuz?

— Ben pek büyük bir aileye mensubum. Kabataşta emlak ve arazimiz, pederimden kalan maâşım da var. Her nekad, ahvâl dolayısıyla emlakimizden bir kısmını sattık, bir kısmını da terhin ettikse de, hamdolsun, gene kimseye muhtaç değiliz. Mücevherlerimden bir kısmını büyük valdem almıştı, bir kısmını da, kardeşim Anadolu'ya geçerken, sattık ve terhin ettik..

— Kardeşiniz Anadola'ya geçtikten sonra evinize birkaç defa İngilizler gelmiş. Ne maksatla geldiler, ne yaptılar?

— Anadolu ile münasebetimiz olduğundan şüpheleniyorlarmış. Muhabere ediyor muyuz, oraya silâh filân kaçırıyor muyuz diye kuşkullanmışlar... Evimizi aradılar... Kaç defa geldiler, hep boş döndüler...

— Anadolu'ya, niçin, ne maksatla geldiniz?

— İngilizlerin tazyikinden kurtulmak için... Arzettiğim gibi, boyuna gece demeyip, gündüz demeyip evimizi basıyorlar, köşe bucak her tarafı arıyorlar, bizi mütemadiyen sıkıştırıyorlar, rahat vermiyorlardı. Çaresiz, Anadolu'ya geçmek istedik. Kardeşimin yerini bilmediğimiz için gelemiyorduk. Nihayet, Jandarma binbaşısı Salih Beyden yerini öğrendik ve hemşirelerle beraber, Adapazarı'ndaki dayım Mustafa Remzi Paşayı ziyaret edeceğiz diye birer seyahat vesikası aldık. Annem, önce hemşiremi yalnız olarak göndermişti. Onun tevkif edilip, İstanbul-

bula iade ediliŝi üzerine, bir yolunu bularak, tekrar ve bu sefer ben de beraber Adapazarına gittik. Oradan da Ankaraya geldik.

— Ankaraya geldikten sonra, ne işle meşgul oldunuz?

— Hastabakıcılıkla... Umumî Harpte, Taşkıŝla Hastanesinde gönüllü olarak çalışarak hastabakıcılığı öğrenmiştik. Burada da fahrî olarak bu işte hizmet etmek istedik...

— Peki, ya valdeniz niçin Ankaraya geldi?

— Burada, miras yoluyla kalmış emlâkimiz var. Annem, onların fermanlarını getirdi. Kardeşimin daveti üzerine, burada bu işleri takip ile, vekâlet vermek için gelmiştik...

— Bize lütfen, hemşireniz Belkis hanım hakkında malûmat verir misiniz?

— Onunla, aramızda geçen bir mesele sebebiyle dargındık, iki yıldır görüşmüyorduk. Sonra kocasından ayrıldı. Selânikli Hamit Beyle dâvalı oldular. Dâvayı Hamit Bey kazandı. Bunu, başkalarından duyuyorduk. Nihayet, eniştem olacak Ziya Beyin, hepimizi mahv etmek maksadiyle aleyhimizde bir takım şeyler uydurarak İngilizlere ihbaratta bulunduğunu anladık.. Maksadı, hepimizi mahvetmekmiş.. Belkis ablamın bu işlerde bir günahı olmadığı muhakkaktı.. Nitekim şimdi onunla görüşüyoruz.»

Mahkeme reisi Topçu İhsan Bey, bu sorguyu da bukadarla yeter görerek muhakemenin hitam bulunduğunu bildirdi ve hemen yarım saat kadar sonra da — önden tasarlanmış olduğu anlaşılan — şu kararı okuttu:

«İngilizlerle temasta bulunmak ve Anadoluya gelmeleri, casusluğa müstenit olduğu zannedilmek iddiası ile mahkememize tevdi kılınan Büyük Hafız Paşa torunlarından Ŗefika hanımla kızları Zekiye ve Ulviye hanımların icra kılınan muhakemelerinde, kendilerinin casusluklarına dair, vicdana kanaat verici emâre ve delillere desteres olunamamış olduğundan berâatlarına müâttefikan ve vicahan karar verildi.»

Başta büyük kumandanlar olmak üzere birçok devlet ricâlini merak, telâş ve endişeye düşüren bu önemli dâva da, işte böyle, sükûn ve huzur veren bir netice ile sona ermiş oldu.

HİLÂFET ORDUSU SUBAYLARINDAN SAFFAT NEZİHİ- NİN MUHAKEMESİ

Sapancada yakalanıp, muhafaza altında Ankaraya gönderilen — İstanbulun Kuvayi inzibatiye deneni (Hilâfet ordusu) — zabitlerinden teğmen Saffet Nezihi Beyin, Ankara İstiklâl mahkemesi huzurunda 21 Haziran 1921 günkü duruşması:

— Hüviyetiniz?

— Ali oğlu Saffet Nezihi. Taşköprülü, otuziki yaşındayım. Evliyim. Ticaretle meşgulüm. Seferberlikte İstanbulda Haliç Komodorluğu Bahriye Hastahanesi merkez sefindesinde divanhane itfaiye bölümünde idim. Mütarekede, Küçükmustafapaşada Akif beyin fırınında ortak olarak bulundum ve yazıhanesinde çalıştım.

— İzmit taraflarında dolaştın mı? Oralarda kimleri tanır-sın ve kimlerle münasebetin vardır?

— İzmit ve havalisinde hiç dolaşmadım. Yalnız bir aralık İstanbuldan ailemin köyü olan Sapanca civarındaki Yanık köyüne gittik, iki gün kaldık.

— Ticaretle meşgul bulunduğunuz sırada, Kuvayı inzibatiye ile münasebetiniz var mıydı?

— Hayır efendim, ben aslen bir askerim, bu işlerle bir alâkam yok.

— Ben sana, mütarekeden sonra İstanbulda teşkil edilen Damat Ferit paşanın Kuvayı inzibatiyesinde bulundun mu ve bununla münasebetin nedir diye soruyorum. Dikkat et ve iyi cevap ver!

— Katiyen bulunmadım.

— Adapazarının Aziziye mahallesinden Süleyman oğlu Halit ve Yahşiler mahallesinden Nurettin oğlu Ömeri tanır mısın? Bunlarla yüzleştirilmedin mi?

— Tanımıyorum efendim, böyle kimselerle hiç yüzleştirilmedim.

— Bu Halit ile Ömeri İzmitte trene bindireceğim diye, ellerinden sekiz lira alıp, Yunanlılar eline düşürerek tevkif edilmelerine sebep olduğun iddia olunuyor. Buna ne dersin?

— Katiyen böyle birşey bilmiyorum. Bundan dolayı, beni Adapazarı mahkemesine de çıkarmışlardı.

— Bak, bu Ömer senin hakkında ne söylüyor, dinle:

«Ben, Aziziye mahallesinden Süleyman oğlu Halitle birlikte İstanbul'dan geliyordum. İzmit'te Yunanlılar bizi trenden in-

İstiklâl Savaşı esnasında bilhassa askerlik bakımından kesbettiği ehemmiyetle Anadolu'nun en mühim durağı vaziyetine giren Eskişehir İstasyonunun o zamanki hall.

dirdiler. Serbest bıraktılar. Bir aşçı dükkânında yemek yerken, bu mülâzim Saffet yanımıza geldi. «Ben sizi trenle Adapazarına sevkederim. Size kimse mâni olamaz. Fakat sekiz lira vereceksiniz.» dedi. Biz de çaresiz kabul ettik. Sekiz lirayı verdik ve o sabah gelen yolcu trenine gittik. Bize biletleri Derbente kadar aldırıldı. Kendisi de, bizimle beraber trene bindi. Hakikaten orada kimse bize mâni olmadı. Derbent istasyonuna geldik. Burada «İniniz, ilerdeki köprüde bekleyiniz. Ben treni köprüde durdururum, binersiniz.» dedi. Trenden indik. Derbent köprüsüne kadar yürüdük. Biraz sonra tren de geldi, fakat durmadan geçti. Yunan askerleri de bizi tuttular. Yirmi dört saat hapsedtiler. Sonra serbest bıraktılar ve yürüyerek Adapazarına vardık. Bundan başka, bir ay evvelisi Hamparsa-mın hayvanlarını İzmitte götürüyordum. Sarımeşe mevkiine geldim. Orada Hocanın hanında yine bu mülâzim Saffet, maiyetinde Rum ve Ermenilerden mürekkep çetesi ile görüldü. Benden beher hayvan için yarımşar lira para istedi. Götürmekte olduğum otuz baş hayvan için onbeş lira verdim. Bu «murûriye ücretidir» dedi. Ama, makbuz falan vermedi..

— Katiyen böyle birşey olmamıştır. Nasıl olur efendim, trenin benim sözümle durmayacağı tabiidir. Böyle şey olur mu?

— Peki, başka bir Adapazarlı, Aziziye mahallesinden Halit de bak, hakkında ne diyor dinle:

Halit de ifadesinde, Ömerin anlattıklarını tekrar ettikten sonra, şöyle diyordu:

«Bir ay öncesine kadar bu mülâzim Saffet, Sarımeşede Hocanın hanında bulunuyordu. Maiyetinde Rum ve Ermenilerle islâmlardan on kişilik bir çetesi vardı. Yolu muhafaza ediyorum diye, nöbetçi dikerek gelen geçen yolcularla arabacıardan birer ikişer lira alıyordu. Ben de verdim. Her kim bu parayı vermiyecek olursa, yolun ilerisine yerleştirdiği iki üç silâhlısı vasıtasıyla, o yolcuyu soyduruyordu.

— Ne dersin bu ifadeye?

— Hayır efendim, bunlar beni tanımıyorlar. Gelsinler, bana yakından, iyi baksınlar, bahsettikleri Saffet efendi eğer bensem, yemin etsinler, her cezaya razıyım.

— Peki, senden şikâyet eden bu Halit ile Ömerin, sana bir düşmanlıkları var mıdır?

— Tanımam efendim, ben bunları tanımam... Başka bir Saffet vardır herhalde...

— Daha başka şahitler de, senin İzmit ile Derbent arasında Sarımeşe mevkiinde Hocanın hanında on neferden mürekkep Rum ve Ermeni çetenle, yolcuları haraca kestiğini ve maiyetindeki bu Rum ve Ermenilerle beraber, Yunanlılarla da

ALİ KEMAL'DEN...

Nihayet dediklerimiz bu sefer de çıktı. Korktuklarımız vâ esefâ ki yine hep tahakkuk etti. Düşman orduları Sakarya'yı geçtiler.

Son kozlarını oynadıkları için Ankara'dakiler de, velev ne mühlik bir çıkmaz olduğunu artık anlasalar da, her çibâdâbâd yollarına devam etmek mecburiyetindedirler.

Fakat ne bekliyoruz, ne umuyoruz? Niçin sulh çarelerini aramıyoruz? Tasavvur edilsin ki, Yunan daha ziyade ilerleyemedi, hattâ rı'ate mecbur oldu. Eskişehir demiryolu boyunca yerleşti, kaldı. Bu keşmekeşi uzatmaktan ne kazanacağız? Maazallah Ankara da düşecek olursa.

Bu milletin varlığıyla bu derece oynamaya ne hakkımız vardır? Bu muharebe vesilesiyle en salih millî haklarımız, böyle sellmüsselâm tarzında etmek hakkını Yunanistan'a elimizle ve gafletle veren biziz. Eminiz ki büyük devletlerin bir kısmı olsun, bu maceradan hoşnut değildirler. Fakat bizi böyle, Ankara'nın peşine takılarak, gaflet içinde yuvarlanırken slyaseten olsun müdafaa-ı nefis için hiçbir teşebbüste bulunmaz görünce, ne yapsınlar?

işbirliği edip kuttâ-i tarık (yol kesmek) fiiline ictisâr eylediğini iddia ediyorlar. Ne dersin bu işe?

— Yanlıştır efendim, bu hususta tahkikat yapılsın, o Saffet bensem, her cezaya razıyım. Fakat ben değilim.

— İnkâr etme. Bak, Halit de, Ömer de aynı şahadette bulunuyorlar.

— Hayır, ben kimseden para almadım.

— Hâlâ inkâr ediyorsun. Adapazarının tarafsız bölge olmak esaslarını tesbit ve tayin için İzmit'e giden Hacı Fahri Efendinin riyaseti altındaki murahhaslar heyetini de, tehdit ve tahkir etmiş olduğu iddia olunuyor.

— Hayır, bu Saffet ben değilim, Abaza Saffettir. Onun hakkında şikâyet oldu. Fakat kulak asan olmadı.

— Yakalandığın zaman, üzerinde çıkan vesikalara göre, senin kuvayi inzibatiyede bizzat hizmet ettiğin iddia olunuyor. Ve bu iddiayı, şimdi yüzüne karşı okuyacağım. Vesikalarla tevşik etmek istiyorlar. Bunlara ne diyeceksin?

— Yemin ediyorum ki, ben değilim.

— Şimdi seni, Celâl Beyle yüzleştiriyorum. Celâl Bey, buyurunuz, (Saffeti gösterek) bu zat kimdir?

— Defterihâkani odacısı Ali efendinin oğlu Saffettir. İstanbul'da Aksarayda, Sinekli bakkalda, Ahmet Kethüda camii şerifinin karşısında oturur. O civarda bundan başka Saffet isminde kimse yoktur. Gösterdiğiniz ilmühaber de, bu zata aittir. Habeşmiş. Bizim İrfan efendi de, bunun çok fenalıklar ettiğini söyledi. İrfan efendi biliyor. Kuvayi inzibatiyede bulunmuş...

— Benim kuvayı inzibatiye ile bir alâkam yoktur. Müdafaa şahitlerimi dinleyiniz.

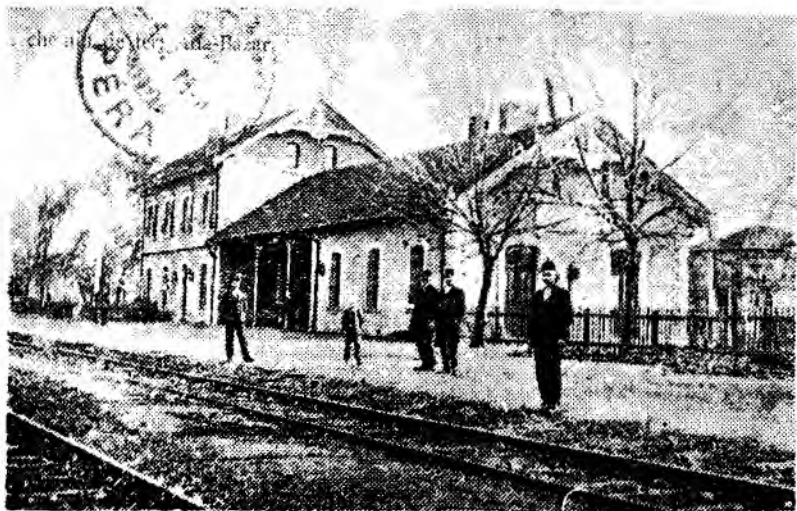
— Adapazarını kuvayi inzibatiyenin son işgalinde, jandarma takımı kumandanı bulunduğunuz sıralarda Soğan pazarındaki Şükrü Efendinin hanında Kuvayı Milliye efradından olduğunu iddia ederek yakalattığınız Rizeli İslâm efendi ile Yakup Kaptanı, jandarma dairesinde dört gün tevkif ile birçok dayaktan sonra, üzerlerindeki üçyüz seksen lira paralarını da alıp, serbest bıraktığınız iddia olunuyor.

— Bunlarla Adapazarı mahkemesinde yüzleşmiştik. Ben olmadığımı orada bildirdiler.

— Adapazarında, Şükrü efendinin otelinde kalan Rizeli Ömer oğlu İslâm ismindeki zat da sizden şikâyetçi... Bakın sizin için ne diyor:

«Abazaların Adapazarını son işgalinde ben ve şimdi İstanbul'da bulunan Rizeli Yakup Efendi, Soğan pazarındaki Şükrü

Efendinin otelinde ayrı odalarda kalıyorduk. Abazalar bizi burada bastılar. Beş yüz liraya yakın paramızı aldılar. Şikâyetimiz üzerine müddei sıfatıyla, polis dairesine davet edildik. Evraklarımızı yaptılar. Müddeiumumîliğe sevk için, kaymakamlığa gönderdiler. Kaymakam Fuat Bey yerinde yoktur diye bizi jandarma kumandanı Rifat, jandarma dairesine götürdü. Burada nezarette kaldık. Gece yanına celbetti. Bizi şiddetle döverek nezarette bıraktı. Sabah olunca, jandarma takım kumandanı Saffet güler bir çehre ile yanımıza beldi: «Ben sizi buradan kurtarırım.» diyerek beşyüz lira istedi. Dört yüz liraya razı olduk ve kendisinden bizi artık dövdürmemesini istirham ettik. Katiyen birşey yaptırmam, diye söz verdi. Kısaca o gün de nezarette kaldık. Gece tekrar çıkardılar ve yine şiddetle dövdüler. Sabah oldu, üç yüz lira Saffete verdim. Çıkardıktan sonra yüz lirasını daha vereceğimi söyledim. Derhal bizi serbest bıraktılar. Seksen lira daha verdim. Yirmi liram olmadığı için kaldı. Burada, Saffet bize: «Eğer bu parayı verdiğinizi bir yerde söyler veyahut şikâyet ederseniz, sizi sokak ortasında öldürtürüm.» ihtarında bulundu. Otele gittik. İki saat kadar kaldıktan sonra bu mülâzim Saffet, yanında boy boy bir sürü gözleri dönmüş Abazalarla birlikte geldi ve beni, aldığı emir üze-

Milli Mücadele günlerinde birçok bozguncuların faaliyet sahası haline getirdikleri Adapazarı'nın o zamanki istasyonu.

rine tekrar tevkif edeceğini söyledi. Allahtan ki: çete reisi Gür-cü Deli Şaban, «Lâzlara hücum edilip Abazalar tarafından soyulduklarını» işitmiş de hemşerilik gayretiyle hemen yetişti, bizi kurtardı. İşte olup bitenler bunlardır.

— Katiyen bu adamı tanımam..

z

— Adapazarındaki Osman Efendi hanının kiracısı Hacı Hafız Efendi de, bu vak'ayı teyit ediyor.

— Katiyen, ne bunu, nede öteki adamı tanırım..

— Yakalandığınız zaman üzerinizde bulunan Sapanca nahiyesi jandarma karakol kumandanlığına hitaben yazmış olduğunuz «Hükûmeti meşrua ve ahaliî sadıka sol cenah grubu kumandanı Saffet» imzalı şu vesikaya ne dersiniz? Bakın, okuyorum:

«Göndermiş oldunuz tahrirat mütalâa olundu. Zirinde mevzuubahis edilen Hafız İbrahim'in silâhı, tarafımdan müsadere edilmiştir. Müsadere edilişinin sebebi ise, kendisinin ne jandarma, ne de bir memur veyahut asker olmadığını itiraf ettiğinde, herhalde silâhı bir denaet maksadiyle taşımakta olduğunun anlaşılmasıdır. Halbuki, müsademe esnasında arkadaşım ikinci grup kumandanı mülâzimevvel Mustafa efendi ile birlikte müsadere edilmiştir. Bu da vazifemiz iktizasındandır. Eğer silâhı almak isterseniz, İzmit hükûmetine kadar teşrif buyurulur Çünkü doğrudan doğruya siz, beni celbedemezsiniz. Bu husustaki vazifenizi öğrenmek üzere, orada bulunan mütekait (emekli) veyahut ihtiyat zabitlerinden (Yedek subaylardan) birinden sormanızı tavsiye ile sizi edep dairesine davet ederim. Aksi halde doğrudan doğruya mesul olacağınızı beyan eylerim.

25 Teşrinisani (Kasım) 1920

Hükûmeti meşrua ve ahaliyi sadıka

Sol cenah gurupu kumandanı

Yüzbaşı Saffet

— Dinledin mi?.. Buna ne dersin?

— Benim üzerimde böyle bir kâğıt çıkmadı.

— Size gösterdiğim, Yunan ordusuna mensup onaltıncı alay, birinci tabur, üçüncü bölükten Vatikakis isimindeki adam hakkında bize malumat veriniz? Bu da cebinizden çıktı, kimdir?

— Hayır efendim, bununla benim ne alâkam var ki, yanımda taşımış olayım?

— Yine mi inkâr?.. Peki... İngiliz Muhipleri Cemiyeti erkânından ve altı aydanberi padişah'tan yüz altın aylık almakta ve yine padişahın arzusu veçhile Ankarada suikast yapmak üzere bir komite kurup, Anadolu'ya geçeceği bizce malûm olan Şerif Yahya ile yakınlığınız ve münasebetiniz ne derecededir?

Kendisiyle tamasınız nerede oldu?

— Kendisiyle münasebetim yoktur. Şerif Yahya paşa, bir zamanlar babamı tevkif ettirmişti, ondan tanıyorum. Bizim mahallede oturuyordu. Şimdi tanımiyorum. Ailem de onlarla temas etmez.

— Yakalandığınız zaman, üzerinizde çıkan, imzası sizce malum şu mektuba ilişik bulunan adrese ne dersiniz? Bakın

ALİ KEMAL'DEN...

Hiddet ve şiddet, şarlatanlık ve şaklabanlık para etmez. Sulh ve itidal ile gerçekleri göz önüne getirmeliyiz.

Ankara'yı, başından nihayetine kadar bütün o siyasi teşkilâtıyla, o icraatıyla, efkârıyla, a'mâlîyle, Asya'daki endişeleriyle büyük devletlere kabul ettirmek için, yalnız Yunanistan'ı mağlûp etmek değil, hattâ gerektiğinde Kanunî Sultan Süleyman ve Dördüncü Mehmet devirlerinde olduğu gibi ordularımızı Macaristan sahralarına ve Viyana kapılarına kadar sevkeylemek icap etmez mi?

Hakikatî gördüğümüz ve olduğu gibi söylemek lâzımsa, deriz ki, Ankara ile harb, alelhusus, böyle yarım yamalak bir harb olur ve o harb ile de İzmir'den çıkarmak istediğimiz Yunan, Eskişehir'e kadar getirilir. Daha bu kabilden birçok marifetler de gösterdiler. Lâkin bu devletin selâmetine, bu milletin necatına hizmet ile bir sulh akdolunamaz. Öyle bir sulh için bir hükûmet ister ki; hariçte ve dahilde vaziyetimiz nedir, görsün. O görüşe nazaran da bir siyasi düstura ittibâ eylesin. Hep gördüğümüzü yapmakta ne maharet olabilir? Bir parça da düşündüğümüz gibi yapmalıyız.

Asmakla, kesmekle hükûmet ve hâkimiyet bu topraklarda, o meş'um neticeleriyle beraber, asırlardan beri görüldü. İnsan bir parça düşününce anlamaz mı ki, bu usul bu devleti izmihlâlden izmihlâle uğratmak için birebirdir. Lâkin başka bir işe yaramaz.

Ankara; harb, hariçte harb, dahilde harb demektir. Zaten harb olmasa, Ankara kahramanları yaşayamazlar, küflenirler, sönerler, ehemmiyetten sakıt olurlar.

Fakat felâket o ki, bu mülk ve millet için muharebe ile, felâh müyesser değildir. O halde bu ikiden birini feda etmek zaruridir. İşte öte den beri körü körüne Ankara'ya bel bağlayanlarımızın fedakârlık etmeğe mecbur oldukları bu muadele ibret nazarına alınarak halledilince anlaşılır. Hâdisatın gidişine bakılırsa yakın, pek yakın bir zaman en kapanmış, en bağlanmış basiretleri bile açar, sanırız.

okuyorum,

«Aşağıki adrese müracaat ediniz: İstanbulda Silivrikapı civarında, Birinci Karagöz mahallesinde, Çeşmeli mescit sokağında 11 No.lu hanede şerefmükim sürefâyî kiramdan Yahya Adnan paşanın mahdumu necâbetpenahileri Şerif Mehmet Şerafettin Beyefendiyi bulursunuz.»

— Bana böyle bir mektup gelmedi. Benim bundan habirim yok. Benim İstanbulda fırınım vardı. Orada çalışıyordum. Üzerimde böyle bir mektup da, adres de çıkmamıştır.

— İfadenizde, Yahya paşayı ne sizin, ne de ailenizin tanımadığını iddia ediyorsunuz. Halbuki yakalandığınız zaman, üzerinizde çıkan zevceniz Ayşe hanım tarafından imzalanmış, Yahya paşa hazretlerine adresli bir mektup var. Buna ne dersiniz?

— Katiyen, benim üzerimde çıkmadı.

— Bak, bir şahit daha var. Onu da dinliyeceğiz. Buyurun. Evvelâ hüviyetinizi söyleyin.

— Adım Mehmet İrfan, babam Mehmet Arif, İstanbulluyum. Aksarayda Yusufpaşa, Hacıbayram efendi mahallesinde otururum.

— Bu efendiyi tanır mısınız?

— Evet efendim, ismi Saffettir. İstanbulda aynı mahallede, komşumuzdu. Babası Ali ağadır.

— Bu Saffet efendiyi nasıl tanırırsınız? Hakkında ne biliyorsanız, söyleyiniz?.

— Saffet efendi, ötedenberi bazı münasebetsiz hareketlerde bulunurdu. Birkaç defa hırsızlık, askerî vesikaları taklit gibi cürümlerle mahkûm olmuştu. Mektep arkadaşım olan kardeşi Ziya efendi ile de bu yüzden araları açıktır. Son zamanlarda, İstanbulda Harbiye Nezareti meydanında bu Saffete rastgelmiştim, Kuvayi inzibatiye elbisesini givinmişti. «Ne oldunuz?» dedim, «Zabitim, Harbiye Nezaretindeyim» dedi. Ondan sonra, burada gördüm.

— Bu şahitliğe ne dersiniz?

— Kabul etmem... Benim böyle şeylerle alâkam olmamıştır..

— Bir şahit daha var... Buyurun... Hüveyetiniz?

— Mustafa oğlu Hakkı... Sapanca'nın Yanık şarkiye köyündenim. Evliyim, çiftçiyim.

— Yahya paşa ile bir münasebetin var mı?

— Evet, Yahya paşanın kainbiraderiyim. Kendisiyle miras yüzünden mahkemedeyiz. Benden dâvacıdırlar.

— Bu zatı tanır mısınız? Aranızda bir husumet var mıdır?

— Aramızda bir husumet yoktur. Tanırım, Saffet efendi-

dir. Bizim taraftan bir kız almıştır. Bunun hakkında duyduklarım şunlardır: Bu Saffet efendi, Adapazarında kuvayi inzibatiye imiş, orada düğüne gelmişler, kendisini gördüm. Sapanca'daki Kuvayi Milliyeci Lâzlardan bir silâh almış, «Kuvayi Milliye'ye götürüyorlardı, bellerinden aldım» dedi. Sonra İzmit'e gitmiş, orada bir teşkilât yapmış, bilmem ne bilet meselesinden bir sahtekârlık yapmış, bu sebeple evini basmışlardı. Fahri çavuş bunu yakalamış, Sapancaya göndermişlerdi. Ondan sonrasını bilmiyorum. Aldığı kız için, Yahya paşanın kızıdır derler ama, doğrusunu bilmiyorum.

— Bu ifadeye ne dersiniz?

— Kendisile alâkam yoktur. Esasen ailemle akrabalığı vardır. Benim ailemi bir zamanlar, bu almak istiyormuş, benim için, «Bu kadını almasın, köye gelirse öldürürüm.» demiş. Hatâ sonra, beni Yunanlılara tutturmak de istemiş. Yahya paşa ile de alâkası yoktur. Ben bu adamdan korkumdan, köye girememiştim. Şahitliğini kabul etmem.»

Muhakeme burada hitam buldu.

Mahkeme heyeti, ittifakla verdiği idam kararını, 21 Haziran 1921 günkü duruşmasında, yüzüne karşı şu suretle tebliğ etti:

«İcabı müzakere edildikte; Kuvayi inzibatiyeye iltihakla Yunan kıtalarıyla işbirliği halinde harekâtta bulunmak cürmü ile (sanık) olarak mahkememize verilen Sapancada Yanık Şarkıye köyünde evli olduğu söylenen 1305 (1889) doğumlu ticaretle meşgul Ali oğlu Saffet efendinin, yapılan muhakemesinde, kendisinin kuvayi inzibatiyeye gönüllü olarak iltihak ve İzmit ve havalisinde mülâzim (teğmen) rütbesi ve kuvayi inzibatiye jandarma takım kumandanlığı vazifesiyle aynı zamanda Yunanlılarla işbirliği ederek vazife yaptığı, yakalandığı zaman üzerinde çıkan müteaddit vesikalar ve Yunan ordusuna mensup bazı şahısların adresleri delâletiyle ve yüzleştirilmesinde yeminle şahitlik eden müteaddit şahitlerin ifadeleri ve kendisinin muhakeme esnasında birbirini nakzeden beyanlarıyla sabit olduğundan, merhum Saffetin Hiyaneti vataniye ile mahkûmiyetine ve hareketine uyan Hiyaneti vataniye Kanununun birinci maddesi delâletiyle, ikinci maddesinin: «Bilfiil hiyaneti vataniyede bulunanlar idam olur.» diye yazılı olan fıkrası gereğince idamına ittifakla karar verildi.»

Bu suretle, Saffet efendi, Haziranın 22 nci günü gecesi, saat sekiz raddelerinde Ankaradaki askerî tevkifhanede gereken dinî telkinat yapıldıktan sonra, götürüldüğü Koyunpazarında, biriken büyük bir kalabalık huzurunda idam edilmiştir.

Saffet efendi, sehpaye götürüleceği sırada, ailesine hitaben şu vasiyetnameyi yazıp bırakmıştı:

Muhterem refikam hanım;

İşte yavrum, bir takım kimselerin iftiralarına kurban oluyorum. Seninle evlendiğimiz günden itibaren, bir arada mesut olamadık. Cenabı Hak, âdili mutlak belki huzuru yevmel ahırda mesut edecektir. Abazalıkla bir alâkam olmadığı halde, beni Abaza zabıtlığıyla itham ettiler. Lâkin sebep olanın da yakın zaman dünyevî ve uhrevî cezasını göreceğine emin ol. Müteesir olma. Allahın emanetini yerine teslim etmek zamanı gelince; elden birşey gelmez. Cenabı Hak son nefesimde iman ve ahirette Peygaberimizin şefaatinde mahrum bırakmasın. Kendini iyi muhafaza et. İlelebet beni hatırla. Ve bu yazımı aldığı anda, bir hatim devrettirmeni istirham eylerim. Eğer icra eylemezseniz, huzuru yevmelahırda iki elim yakanızdadır.

Elveda sevgili refikacığım, ebedî elveda.

Yalnız İstanbuldaki hemşirem ile buluşunuz, ona göre hareket ediniz. İlelebet namus ve haysiyetinizi muhafaza ediniz. Ramizciğim ve Fahriyeciciğim size emanet. Baki gözlerinizden öperek elveda ciğerim.

22 Haziran 1337 (1921)

Hafız - Saffet

ALİ KEMAL'DEN...

Ah evet, anlıyoruz. Bu devlet, bu millet hakkıyla istiklâl mazhar olmalıdır. Bütün o imtiyazlar, o kayıtlar, o zincirler ortadan kalkmalıdır. Lâkin, onları kaldırmak için ne lâzımdır, bilmeden, anlamadan böyle bir teşebbüse girişmek âdeta kaş yaparken, göz çıkarmağa döner.

«Sakarya» ve «İnönü» zaferleri değil, hattâ Yunanlılar denize dökseller de, yine kuvvet bize böyle (Sevr muahedesindeki) bir mazhariyet temin edemez.

Anadolu'nun bir köşesine çekildikten sonra Avrupa'yı, büyük devletleri hiç mesabesinde telâkkl eylemek, o da bir müddet için mümkündür. Fakat yarın var, yarın, o bir belâdır ki, her gün irtikâp ettiğimiz hatâların hesabını bizden sorar. Ankara azıcık duredişi olaydı, yarını göz önüne getirince titremek iktiza ederdi.

6 Aralık 1921 — Ali Kemal

CASUS ZANLISI KEMAL CENANİ BEYİN MUHAKEMESİ

Eski Ticaret Vekili Ali Cenani Beyin oğlu Kemal Cenani Bey, İstiklâl mahkemesine, Dahiliye Vekâletinin şu tezkeresiyle verilmişti:

«İstanbul İngiliz polis müdürü sabıkı ve bugün mütteliklerarası zabıta heyeti reisi Kolonel Ballar'ın yaveri Birkishert'in delâletiyle aldığı seyahat varakasıyla İneboluya gelen Gazi Antep mebusu Ali Cenani Beyin oğlu Kemal Cenani Bey hakkındaki tahkikat evrakı ile sair vesikalar leffen takdim kılındı. Kendisi hâlen Kütahya mebusu Cevdet beyin evinde bulunmaktadır. İktizasının ifa buyurulması rica olunur.»

Bu suretle, mahkeme huzuruna getirilen, Kemal Cenani Bey, şöyle sorguya çekilmişti:

— Ali Cenani oğlu Kemal Cenani. Antepliyim. 1320 (1900) doğumluyum. Evvelâ Galatasarayda, sonra Roberkolejde okudum. İki senedir Süper kollejdeyim. Viyanaya gittim, marta kadar hasta yattım. Bir daha gitmedim. İngilizce, Fransızca, Almanca konuşurum.

— İstanbulda İngiliz ve Fransızlardan kimleri tanırırsınız?

— Mister Lekehin Hed, bir de Mister Biland. İkisi de İngilizdir. Bunlardan biri eskiden İstanbul polis müdürü idi, sonra kumandan Balların yaveri oldu. Diğeri yüzbaşdır, galiba İngiliz sefaretinde memurdur.

— İstanbulda İngilizler hesabına birer siyasî vazife gören bu zatlarla tanışmanız hangi tarihte başlar ve aranızdaki münasebet ve samimiyetin derecesi nedir?

— Babam Ali Canip Beyin Malta'ya götürüldüğü tarihten başlar. Babam gitmezden evvel de Tahsin Bey isminde bir mebus vardı, hapsetmişlerdi. Bu zatın Amerikan kollejinde okuyan kızı Mebruke, tanıdığı mister Lekchin Hed'i babama ve hemşireme takdim etmişti. Sonra bu Mebruke delâletiyle Tahsin Bey hapisten kurtarılınca, bir defa bu adam bize geldi. Evimizi öğrenmişti. Babam o sırada henüz yakalanmamıştı. Nihayet yakalanıp, Malta'ya sürülmek üzere Arapyan hanına götürüldüğü vakit, annemle kızkardeşim, babamı kurtarmak için, teşebbüste bulunarak bu adama üç dört defa gittiler. O da her defasında bize telefon eder veya gelir giderdi. Bazan da bizde yemek yerd.

— Bu İngiliz siyasî memurunun, ecnebilerce kabul edilmiş âdet hilâfına, söylediğiniz gibi sık sık size gelmesinin sebeplerini bize açık olarak izah edebilir misiniz?

— Aramızdaki münasebet, hep babam içindi.

«ALEMDAR» DAN...

Anadolu'nun ruhunu tetkik ediniz, gözlerini kıblegâhı Hilâfete dikmiş, babasını müştak bekliyor ve onu, ondan ayırmak isteyenlere lânet okuyor.

Anadolu şunu bilmiyor ki; ancak İstanbul kanalından geçmek suretiyle Avrupaya meramını anlatabilir. Bu, yapılacak işlerin en müsta'cel, en mühimmidir. Bunun müzakereye, münakaşaya tahammülü yoktur.

Zira «Büyük Millet Meclisi» namı verilen zatlardan çoğunun hüviyetleri bizce malûmdur. Henüz unutulmamıştır.

Cavlı Bey, Mebusan Meclisinde: «Ya biz, hükûmet edeceğiz veya hut bizden sonra tufan olsun!» diye bağırmıştır.

İttihat ve Terakki ise, muhaliflerine: «— Memleket mi? Ölecekse, bızlm kucagımızda ölecek. Sizin kucagınızda yaşatmıyacağız» diyordu.

İşte bugün tatbik edilmekte olan program budur. Bugün Kemâller arasında hükümsüren ruh budur.

*
*
*

Avrupanın tanıdığı meşru bir hükûmet var: Babıâll... Ankara hükûmeti, Avrupa için kâbil-i hitâp bir hükûmet değildir ve olamaz. Binaenaleyh, düşüncelerini izah ve müdafaa edebilmesi için Babıâll ile işbirliği yapması lâzım idl. Ankara hükûmeti ise, Bab-ı âliyi tanımamak ve avrupaya doğrudan doğruya muhatap olmak istiyor. Halbuki, Ankara hükûmeti, Anadolu'yu dahi temsil etmiyor. Ankara Meclisi, ancak İttihat ve Terakkî'nin son enkazını temsil ediyor.

Ankara hükûmetini temsil ederek yola çıkan murahaslar, kendi kendilerine gelin olan mahalle kızları gibi, sulh konferansının huzurunda arz-ı endam edecekler :

— Efendiler, siz kimlersiniz?

— Ankara hükûmetinin murahasları...

O zaman konferans âzası düşünecekler, taşınacaklar bir Ankara hükûmeti ve onun murahasları... Hemen hemen şimdiden hükmedilebilir ki, Londra konferansı bu zatlara evirecekler, çevirecekler ve tanıyınadıkları itiraf edecekler...

O zaman bu iki zatın mevkil, vaziyeti, bilhassa Ankaranın hüviyeti ne olacak?

Ne olurdu Yarabbi, Ankara Meclisindekiler, kendilerini düşündükleri kadar biraz da memleketi düşünselerdi.

— Bir senedir Malta'da esarette bulunan babanızı kurtarmak için bu mister Hed'e lüzumundan fazla müracaatınız bir netice vermediğine göre, demek ki bu adamla başka lüzum ve mecburiyetlerle münasebette bulunuyordunuz. Bunu bize izah eder misiniz?

— Ben, esasen gelmesi taraftarı değildim. Çünkü babamı kurtaramadığımı görüyordum. Fakat annem, kadın ve hasta... Ümit ediyordu. Babam gidince, hâmisiz kaldık. İslâmız, bir yabancı erkeğin gelip gitmesi muhitte iyi tesir yapmaz, diyerek, ne kadar bunların gelmesini mahzurlu gördüğümü söyledimse annemle, kızkardeşim, babamı kurtarmak sevdasına düştüler, bana ehemmiyet vermediler. Mister Armistron ile Kolland'ı da mister Hed iki defa bize getirdi. Biz de ziyaretlerini iadeye gittik. Hed daima babamın kurtarılmasından bahsediyordu. Bugün böyle yaptım, şöyle yaptım, sefarete müracaat ettim der durur, bize ümitler verirdi.

— Babanız Malta'ya giderken, size ne kadar para bıraktı?

— Az bir para bırakmıştı. Bir miktar da Antep'ten gelirdi. Yüz altın kadar. Fakat yetmezdi. Şuradan buradan faizle para alırdık..

— Kıymetli eşyanızdan bazılarını rehin vermek suretiyle öteden beriden borç aldığınıza göre, babanızın gidişinden sonra, sizin için İstanbul'da yaşamak biraz zor olmuştur. Şu halde bir iş bulup çalışmanız gerekirdi. Çalışmadınız mı?

— Hayır efendim...

— İnkâr etmeyiniz. Sizin beş altı aydanberi İngilizlerin yanında çalışmakta olduğunuzu iddia ediyorlar. Bize doğrusunu söyleyiniz.

— İnkâr etmiyorum. Şubata kadar kollejde idim. Sonra hasta yattım. Hiçbir işte bulunmadım. Bugüne kadar da hiçbir memuriyet almadım.

— Ankara'ya geldiğinizden bu İngilizlerin malûmatları var mıdır?

— Evet, malûmatları vardır. Mahalleden usulü dairesinde ilmühaber çıkartmıştım. Bu ilmühaberle polis karakoluna gittim. Nüfus tezkeremde göze çarpan bir yanlışlık sebebiyle hüviyetimin tahkikine lüzum görüldü. Annem de Hed'den tavsiye al, zorluk çıkarmasınlar, dedi. Tavsiye aldım, işimi bitirdim, bu suretle geldim.

— Bu İngiliz arkadaşların sık sık evinize gelip gidişlerine göre, hem garp âdetlerine riayet edilmiş olmak, hem de nezaket icabı sizin de bunların evlerine sık sık devamınız bir zaruret haline gelir. Çünkü İngilizler karşılık görmedikleri yerlere

gitmezler. Şu halde bize açık söyleyiniz bu adamları nerede ziyaret ederdiniz?

— Ben gitmezdim. Annemle, kızkardeşim belki giderlerdi.

— Sizin kızkardeşinizle annenizin, hareketlerine bu kadar bigâne duruşunuzu neye hamledelim?

— Ben aile reisi değildim. Ağabeyim Ekrem Cenânî vardı, o bilir, belki o da beraber giderdi. Ben, daha ziyade kulûbe gider, gece eve geç gelirdim. Ben Hed'e bir defa, o da Ankara yolculuğu için icabetti de gittim.

— Polise verdiğiniz ifadede, evvelâ İngilizlerden kimse ile temasta bulunmadığınızı ve Malta'da mevkuf bulunan babanızdan gelen mektupları almak ve ona gönderilecek mektupları vermek üzere arasına İngiliz sefarethanesine gittiğinizi ve orada adını hatırlamadığınızı bir Rum ile temas ettiğinizi ve bundan başka hiçbir İngilizle görüşmediğinizi iddia etmiş, fakat müttefikler arası komisyon reisi ve İstanbul İngiliz polis kumandanı Kolonel Baller'in yaveri tarafından, Ankara'ya seyahatiniz için verilen tavsiyename ile birlikte çekilmiş fotoğrafların kopyaları size gösterilince, inkâr vâdisinden dönmüşsünüz, maksadınız saf idi ise, polis karşısındaki bu inkârınızın sebebi ne idi?

— Annem tembih etmişti. Buraya, Ankara'ya geldiğimde, İngilizleri tanıdığını söylersen, fena muameleye mâruz kalabilirsin. demişti. Onun için böyle hareket ettim. Hattâ, ileriye de vararak, yemin de ettim.

— Madem ki, İngilizlerle samimî münasebetlerinizin Ankara'da hoş görülemeyeceğini anneniz söylemiştir. O halde, âdetâ fedakârlık ederek buraya gelişinizdeki, maksat nedir?

— Babam kurtulunca, Malta'dan doğru buraya gelecekti. Ben de onunla buluşacaktım. Beni Edirne mebusları Şeref ve Faik Beylerle Cevdet bey, İstanbul'da evimize gelerek; «Kalk gidelim, seni Ankara'ya götüreceğiz» diye ısrarla teşvik edip, çağırışlardı. Yoksa gelmeğe niyetim yoktu. Babamın, Malta'dan dönüşünü bekleyip, ondan sonra buraya gelerek, kendisiyle buluşacaktım.

— Madem ki, İngilizlerle temasınızın Anadolu'da duyulmasından bile korkuyor ve bundan başınıza bir takım işler gelebileceğini düşünüyordunuz, o halde, İstanbul'da vapura kadar onların arabasında, onlarla beraber gelip vapurda da bir çeyrek saat yine onlarla başbaşa verip konuşmanıza ne diyelim?

— Bilmiyorum... Kendisi telefon etti, arabasını getirdi. Bizi aldı...

— Anadolu'ya geldikten sonra İstanbul'a telgraf, mektup, pusula falan gönderdiniz mi?

— İnebolu'da vapurdan çıkarken, kamarotlardan biri: «Ben Beşiktaş'ta oturuyorum, mektubun falan varsa, evini söyle götürüp, vereyim.» demişti. Ben de; «Salimen İnebolu'ya geldim. Rahatım, bakalım ne olacak» diye kızkardeşime hitaben yazmış olduğum mektubu, kendisine vermiştim.

— Bu mektuptaki «bakalım daha neler olacak?» kelimelelerini ne maksatla yazdığınızı izah eder misiniz?

— Hiçbir maksadım yoktu. Gelişimi haber vermektir. Her gittiğim yerden telgraf çekerim demiştim.

— Şehzade Ömer Faruk Efendiyi tanır mısınız?

— Hayır tanımam.

— Üzerinizin aranmasında çıkan siyah kaplı cep defterinizde, kendi elyazınızla «Şehzade Ömer Faruk Efendi ava gitmiş» ibaresi görülüyor. Bundaki maksadınız nedir? Tanımadığınız bir adamın ava gitmiş olmasından size ne?

— Nişantaşı'nda, kahvede biri oturuyordu. Onun aşçısı imiş ava gidiyor, ava gideceğine, Anadolu'ya gitsin» dedi, ben de kulüpteki arkadaşlara bunu yazdım.

— Polis müdürü Hasan Tahsin isminde bir kimse tanır mısınız?

— Hed'in yanma tavsiye almağa gittiğim zaman, polis müdürüne telefon etmişim. Orada o gün adını işittim.

— Sizin İnebolu'ya geldiğiniz «Bahricedit» vapurunda doktor Emin Bey isminde bir zat varmış. Bu zatın hüviyetini bize söyler misiniz?

— Böyle bir zat tanımıyorum. Hilâli Ahmer'de (Kızılay'da) bir doktor tanırım. İhtiyar, gözlüklü... Vapurda idi. Hilâli Ahmer namına Anadolu'ya geliyordu. Şimdi nerede olduğunu bilmiyorum.

— Sizin, İngilizler tarafından, İngilizler nam ve hesabına bazı hususların tahkiki ve neticesinin İngilizlere haber verilmesi vazifesiyle buraya gönderilmiş olduğunuz iddia ediliyor. Ne dersiniz bunlara?

— Ben şimdiye kadar kollejde idim. Sonra, başı boş gezdim. Beni kimse göndermedi. Beni buraya çağırdılar. Yoksa hiçbir vazife ile gelmiş değilim. Öyle, sizin dediğiniz gibi bir vazife ile gelmekten, ölmek daha iyidir.

— Anadolu ile ciddi ve samimî temasta bulunan ve bugün İstanbul'daki hükûmet heyeti nezdinde pek büyük bir mevki işgal evleyen bir zat, Ankara hükûmetine «Bahricedit vapurunda Ankara'ya gitmek üzere şüpheli bir şahsın bulunduğunu, ismi de Kemal Cenânî olan bu çocuğun İngilizler tarafından Anadolu'ya gönderildiğini» beyan ve bir fotoğrafını da bu be-

yannameye iştirilerek göndermiş bulunuyor. Buna ne dersiniz?

— İyi tahkik etmemişler... Fotoğrafımı nereden bulduklarını bilmiyorum. Tahkik etseler, böyle yapmazlardı.

— Doktor Emin Beyin, hakkınızdaki ifadesini okuyacağım, dinleyiniz;

«Sadriâzam Tevfik Paşa Hazretleri ile son defa Babîlî'de görüştüğüm zaman yanlarından ayrılacağım sırada, İstanbul Polis Müdüriyeti Dördüncü Seyrüsefain Şubesi Müdürü Sadet'in Bey içeriye girerek, paşa hazretlerine bazı mahrem ifade-

ALT CENANÎ BEY

Mütareke esnasında İstanbul'da vatansever tanınmış kalburüstü şahsiyetlerin, hemen hemen hepsini yakalayan İngilizler, Antep mebusu Ali Cenani Beyi de alıp Malta'ya götürmüşlerdi. Garip bir tecellidir ki, o orada Polverista zindanında inlerken, oğlu da Ankara'da İngilizlere casusluk etmek suçuyla sanık olarak İstiklâl Mahkemesine verilmiş bulunuyordu. Fakat Kemal Cenani Beye isnat olunan suç sabit olmadığı halde, o zaman pek haklı bir endişe ile, uçan kuştan şüphelenen ve bu şüphe ile hükümlerini verirken memleket menfaatinden başka hiçbir şey düşünmeyip, hiç bir tesir altında kalmayan mahkeme, kendisini tamamiyle serbest bırakmayıp, kurtuluş gününe kadar nezaret altında bulundurmağa karar vermişti. Ali Cenani Bey de Malta'dan dönüp, Meclise itihak ettiği zaman, bu karara yine memleket menfaatli düşüncesiyle itiraz etmemişti. O günler, işte, böyle günlerdi.

lerde bulunurken, bir fotoğraf dahi verdiğini ve o anda bu fotoğrafın sahibi Kemal Cenani Beyin İngilizlerden hususî talimat

almak suretiyle Anadolu'ya gideceğini ve Anadolu'ya girmesi için İngilizlerin İstanbul'daki hafiye şebekesinin reislerinden memurlarına iltimasnameler gelmekte olduğunu söylemesi üzerine, zaten Anadolu'ya gitmek üzere bulunduğum cihetle, bu fotoğraf bana teslim edildi ve bu zat hakkında Anadolu'da millî hükûmetin dikkat nazarının celbedilmesi sadrîâzam Tefvik Paşa hazretleri tarafından iltimas ve tavsiye edildi. Ondan sonra İstanbul'dan ayrıldım. Anadolu'ya, yâni evvelâ İnebolu'ya Bahricedit vapuruyla gidecektim. Daha rıhtımda iken vapurun birinci kamarasına girince, orada kamaranın bir köşesinde iki İngilizle bir müslüman kızının ve biraz sonra bunlara katılan fesli birgencin bir hayli müddet başbaşa görüştüklerini gördüm ve vapurun süvarisi Hikmet Kaptan'a bu İngilizlerle böyle sıkı fıkı görüşen müslüman kızıyla yanındaki gencin kim olduklarını, tanıyıp tanımadığını sordum. Hikmet Kaptan bunların Antep eşrafından Ali Cenânî Bey familyasından olduklarını ve birisi Ali Cenânî Beyin kızı, diğeri de Kemal isimdeki oğlu olduğunu söyleyince, merak ile hemen, bana verilmiş fotoğrafı, kamaramdaki bavulumdan aldım. Dikkatle baktım. Tamamdı, bu fotoğraf, işte karşıkı köşede İngilizlerle konuşan Kemal Cenânî Beyin ta kendisi idi. Fakat hiç sesimi çıkarmadım ve İnebolu'ya gelinceye kadar da kendisiyle katiyen görüşmedim. Ayın on altıncı günü İnebolu'ya varışımızda, vapurdaki yolcuları teftişe gelen, kaza kaymakamı İsmail Bey ile Emniyet müfettişi Ragıp Beye gereken malûmat ve izahat ile Ali Cenânî Beyin fotoğrafını verdim. Onlar da bana, zaten bu genç hakkında kendilerine malûmat ile vesikalar gönderilmiş ve kendisinin yakalanıp sorguya çekilmesine de karar verilmiş olduğunu söylediler. Benim bildiklerim bundan ibarettir.»

— Doktor Emin Beyin bu ifadesine ne dersiniz?

— Bu doktor Emin Beyin ben vapurda gördüm. Daha evelden bilmem. İhtiyarcadır. Vapura gelen İngiliz iki değil, bir tanedir. Kamarada konuşan da annemdi. Çünkü bizim bindiğimiz otomobilde yer kalmadığından kızkardeşim tramvayla gelmiş, rıhtımda kalmış ve beni oradan selâmlamıştı.

— Sizin dedikleriniz doğru olsa İstanbul hükûmeti sadrâzamı Tefvik Paşanın, İngilizler tarafından hususî talimat ile Anadolu'ya gönderildiğini haber alması ve hattâ bir fotoğrafını da tedarik ederek bu doktor Emin Bey vasıtasıyla Anadolu hükûmetine malûmat verip ikaz etmesine ne lüzum ve sebep olabilirdi?

— Bu işi herhalde Tefvik Paşanın hafiye şebekesi yapmıştır. Bizzat kendisi tahkikatta bulunmuş olsaydı, imkânı yok böyle

yapmazdı. Yapamazdı. Çünkü, bunlar aslı esası olmıyan şeylerdir. Ben İngiliz casusu değilim. İngiliz casusunu bilmem. Evime de getirmem ve getirmedim. Çektiklerim hep kendi kabahatimdir. İngilizlerin evimize gelmemeleri için kızkardeşime ve anneme çok söyledim dinlemediler. Hattâ bu münakaşalarda onlar dövüştüm. Benim babam Maltada İngilizlerin elinde bin türlü işkenceler içinde inlerken, ona zulüm edenler hesabına ben, rica ederim, nasıl casusluk yapabilirim?

Mahkeme, 24 Temmuz 1921 günü şu kararı vererek, sanığa bildirdi:

«İngilizler nam ve hesabına casusluk yapmak üzere hususî talimatla İstanbuldan Anadoluya geldiği iddiasıyla zanlı olarak, mahkememize verilen Ayıntaplı 1904 doğumlu ve bugün Gaziantep mebusu bulunan Ali Cenani Beyin oğlu Kemal Cenani Efendinin icra kılınan mahkemesinde, İstanbulda Roberkolej talebesinden Mebrûke hanım isminde bir müslüman kızının delâlet ve tavsiyesiyle, İngiliz hükûmetinin İstanbul hafife teşkilâtına memur ettiği heyetten, İngilizlerin İstanbul Polis müdürü Mr. King Hed'e ve bunun delâletiyle de yine İngiliz sefarethanesinde memur bir İngiliz yüzbaşısı ve keza İngiliz ordusu zabitlerinden ve İstanbul müttefiklerarası Polis müdürlüğü maiyetinde bulunan Mr. K. Armistorm ile münasebet tesis eden kızkardeşi Sabiha ve annesi Nazire hanımların, bahsolunan İngiliz siyasî memurları ile bir seneden fazla bir zamandan beri Kemal Cenani efendinin annesinin Teşvikiyedeki evlerinde vakitli vakitsiz toplanıp sohbet ettikleri ve Kemal Cenani efendinin annesinin telefonla iltiması üzerine, kendisinin Ankaraya gelmesi için İngiliz memurlarının lüzumlu kolaylıkların gösterilmesini isteyen bir vesika da elde ettiği ve İstanbuldan ayrılacağı sırada İngiliz otomobili ve isimleri geçen İngiliz zabitleriyle annesi ve kızkardeşi de beraber olduğu halde, Bahricedid vapuruna gelerek uğurlandığı tahakkuk etmiş ve fakat bu vak'aların Kemal Cenani efendinin hususî talimat ile İngilizler nam ve hesabına casusluk yapmak işinin temini için olduğu anlaşılamayıp daha ziyade genç kızkardeşinin İngilizlerle tesis ettiği münasebetlerin tabii neticelerinden olduğu zannı ağırlık addedilmiş olmakla, Cenani efendinin casusluğu sabit olamamış ve fakat kendisinin karanlık bir şahsiyete sahip olduğuna da kanaat haşıl olmuş olduğundan, hükûmetin münasip göreceği bir yerde millî dâvanın nihayetine kadar ikametina ekseriyetle karar verilmiştir.»

Bu kararnamenin altına, yalnız mahkeme reisi İhsan Bey, imzasıyla şu şerhi yazmıştır:

«Casus olduğuna kaniim. Deliller bunu teyit ediyor. On beş sene küreğe konulması taraftarıyım.»

HARB ARTIK MAZİ SANATIDIR.

Bütün millî hayatımızı silâhlı teşebbüsler massetti. Medeniyet dünyasına ne bir kubbe, ne bir habbe ilâve etmedik. Bizim kılıçlarımızdan evvel kınından çıkaracağımız ve pasını sileceğimiz bir şey vardı: Kendi fikrimiz!..

Bunu ihmal ettik. Ticarî galebeler, sınai fetihler, fikrî muzafferiyetler hepsi Türk'ün gayri unsurlara kaldı. Pazarda ve tezgâhta, mektepte ve matbaada hâkimiyet onların.

«Efendisiniz!» dediğimiz evin içinde bir çocuk mahiyeti aldık. Akıl ve faziletle devlet tesisine çalışacak yerde, kuvvetle ordu teşkiline kalkıştık. Muhtelif şekillerde istibdat, esas varlığımızı kemirdi.

Ooh istibdat. Dünyada onun kadar menfaatlerinden gaflet eden bir mahlûk yoktur. Ne yaparsa sınır ki, kendisine kuvvet temin ediyor, halbuki, kuvvet diye yaptığı her hareket bir mani-i kuvvettir. Denebilir ki; her müstebit oturduğu dalı keser.

Birbirini takıp eden müstebit hükûmetler anlamadılar ki, akıntıya kürek çekilebilir, fakat tarihin akışına karşı gidilemez. Anlamadılar ki, zilya artık Semerkant ve Buhara'dan gelmiyor, medeniyet merkezi gaptadır.

Anlamadılar ki Cengiz Hanın torunu Timurlenk'in yeğeni olduğumuzun unutmamalı ve bahusus unutturmalıyız.

Harb, artık bizim için, şüphe yok ki mâzî sanatı oldu. Son izmihlâlimiz, silâhlı hayata bizzarure vedâ rûkuumuzdur. Bundan sonra, Enver gibi çılgın serseriler rüyalarında yeldeğirmenleriyle döğüşebilirler. Artık askeri musibetlerden mâsunuz. Avrupa'dan ameli manda top tüfek yerine biraz da ilimler ve fikirler alalım. Arz fütuhatından vazgeçmemizle, fütuhât işi bitmiş olmaz. Toprak fütuhatından daha geniş, daha şanlı fikir fütuhâtı vardır. Tarihe biri kan ile, öteki nur ile yazılır. Birini ecdadımız yazdı. Ahfadımız da ötekini yazsın. Artık silâhın zaafını ve fikrin kuvvetini teslim etmeliyiz.

Bakınız her tarafta iş başına mütefekkirler getirilmiş; İngiltere'de Balfur'dan, Romanya'da Takoyenesko'ya varıncaya kadar. Yirminci asırdayız. Mütefekkirlerini iş başına çağırmayan milletler, medeniyetli inkâr etmiş olurlar ve yaşayamazlar.

Cenab Şahabettin

20 Eylül 1920

BİR İŞKENCE DÂVASI

Ankaranın Balâ ilçesine bağlı Bünyam köyü birinci muhtarı Veli Çavuş, 23 Ekim 1921 günü, Ankara İstiklâl mahkemesi başkanlığına verdiği dilekçede şöyle diyordu::

«Köyümüzde, iki aydanberi odun kesmeğe mahsus üç askerî müfreze ile nokta, menzil, hastahane ve anbar mensubu olarak yedi yüz kadar efrat ve zabitan daimî surette oturmakta ve her gün dört yüzden fazla kağrı ve at arabaları hayvanları ile efradının barındırılması için de bin türlü sıkıntıya katlanmakta ve ötedenberi tekâlifi harbiye gibi diğer vergilerimizi de muntazaman vermekte ve bir an kendi işlerimize bakmayıp daima hükûmetimize hizmet edegelmekte olduğumuza ve bugün harmanlarımız tamamlanmayıp yüzüstü kaldığı halde, köyümüzden bir tek asker kaçağı da bulunmadığı ve böyle bir kaçak geldiği anda derhal askerlik şubesine haber ve malûmat verilmekte olmasına rağmen, biz Bünyam köylülerine hatır ve hayale gelmedik işkenceler yapılmaktadır.

Şöyle ki; Balâ kazasının inzibatına memur yüzbaşı Nuri Bey, maiyetindeki yirmi üç atlı ve ona bağlı altı kişilik bir müfreze kumandanı Ahmet Çavuş da maiyetile, beş gün evvel köyümüze gelerek:: «Bize yer bulacaksınız» dediler. Hemen yer bulduk. Fakat bu esnada, yüzbaşı Nuri Bey, maiyetindeki efrat ile beraber asker ailelerinin evlerine hücum ile bizim din, iman, ırz ve namusumuza ağıza alınmaz lâfızlarla küfürler etmekle de kalmıyarak, Nuri bey elindeki sopa ile muhtarı dövmeğe ve buna da kanaat etmeyip, yatırıp falakaya takarak durmaksızın sopa atmağa koyulmuş ve bu esnada maiyetindeki Hikmet ve Hasan Çavuşlara verdiği emirlerle, ailelere mahsus evlere, rastgeldiklerini döve döve zorla girmişler ve evimde ailem arasında beni de bayıltıncaya kadar sopalarla dövmüşlerdir. Şimdi de hayvanlar için arpa ve saman bulunmasını, bulunmazsa sopa ile öldürüleceğimizi söylediklerine aşağıda isimleri yazılı maiyeti efradının da şahitlik edeceğini arzeylerim.

Köyümüzde askeri menzil ve nokta bulunduğu ve bunlar köyümüzce beslendiği halde, bunların bizden ayrıca ve zorla arpa, saman ve yemeklerini aldıklarını, halbuki bir tek vatandaştan dahi haksız yere, zorla hiç birşey alınamıyacağı ve aldıkları takdirde İstiklâl mahkemelerince cezalandırılacağı ilân edilmiş olduğundan, arzettiğim ahval nazarı merhamet-

lerine alınarak bahsi geçen Nuri beyle efradından Hikmet ve Hasan Çavuşların emsaline ibret olmak üzere cezalandırılmalarını adalet namına talep ve dâva ederiz. Ferman..»

Köylülerin bu müracaatı üzerine, Ankara İstiklâl mahkemesi derhal işe el koyarak, yüzbaşı Nuri beyle adı geçen çavuşları ve dilekçe sahibi köylülerle şahitlerini huzuruna getirterek, şu suretle sorgularına başladı:

— Bünyam köyü muhtarı sen misin? Hüviyetini söyle!

— Evet, benim. İsmim Veli, babam Hüseyin. Rençberim, elli yaşındayım. Okuma yazma bilmem..

— Mahkemeye, yüzbaşı Nuri efendi aleyhinde bir istida vermişsin. İstidanda bahsettiğin şeyleri, şimdi burada mahkeme huzurunda da açık ve sarih olarak anlat...

— Saat oniki sularında Nuri efendi ile maiyeti köyümüze geldiklerinde, ben harmanda idim. Beni istediklerini haber verdiler. Koştum, yanlarına vardım. «Hoş geldiniz» dedimse de, ağzını bozarak: «Çabuk bize yer bulunuz.» demesiyle geri çıktım. Hemen eve gittim. Aileme: «Burayı boşaltınız...» dediğim sırada, arkamdan gelen Hikmet Çavuş «çabuk.. çabuk!» diye dipçikle vurdu. O anda Nuri bey de gelerek:

«Şu pezevengi yıkınız!» diye emir verdi. Hikmet ve Hasan Çavuşlar da beni yere yıktılar, ayağıma falaka takarak, habre ha sopa ile vurmağa başladılar. Yirmibeş ve otuz sopa... Dayaktan sonra, hemen yer buldurulması için tekrar emirler veriyordu. Evime kalabalık girdi, odama sekiz nefer koydular. Hikmet Çavuş, yüzüme bir de tokat attı. Buradan bizim, evden Topçuoğlu Yusuf Çavuşun evine gittiler. Gece, köyümüz imamı Hayri efendi geldi. «Seni Nuri bey istiyor» dedi. «Halim kalmadı, kolum tutmuyor, mecalim yoktur» dedimse de, yine beraber gittim. Nuri efendinin elinde bir defter, gecenin bu saatinde firari istiyordu. Bizde firari (kaçak) yoktu. Onun üzerine birşey demedi, geri döndüm, eve geldim.

— Bu iddiayı tevsik edecek şahitlerin var mı?

— Var... İmam Hayri efendi.. Köy kâhyası Karakoca oğlu Halil... Sonra, Habibe kadın, Ömerin karısı Akkız, ve Nuri beyin maiyetindekilerden Derekişlalı Ahmet Çavuş, İshak Çavuş, İsmail Çavuş ve daha başkaları...

— Diğer dâvacı Kâzım beyi çağırınız.

Çağırıldı.

— Hüviyetiniz?

— Kâzım, babam Cemal, yirmibeş yaşındayım. Rençberim. Bünyam köyündenim.

— Anlat, ne oldu?

— Akşam üstü, Nuri bey, maiyetindeki müfrezesiyle beraber köye geldi. Asker ve kalabalık ahali dolayısıyla köyümüzde boş yer bulunmadığından, hemen yer tedarikine başladık. Bir kadının evini boşaltalım, misafirlerimizi yerleştirelim, derken «kadınla evimi boşaltırsın, boşaltamazsın..» diye biraz gürültü oldu. Nuri bey elinde bir sopa ile geldi: «Bu gürültü nedir?» diye, yer meselesinden olduğunu anladı. Bu sırada maiyetinden Hasan ve Hikmet Çavuşlar da geldiler. «Muhtar bize yer bulamıyor.» dediler. Bunun üzerine Nuri bey elindeki sopa ile muhtarı dövmeğe başladı. Sonra falakaya takarak, tabanlarını dövdü. Ve bunun evine girerek: «Çocuk çocuğu dışarıya atın» diye müfreze emir verdi. Müfreze de muhtarı önüne katarak evine gittiler. Muhtara dipçik vuruyorlardı. Hikmet Çavuşa: «Bu yaptığınız zulümdür, ayıptır, ne istiyorsanız söyleyiniz yapalım.» dedimse de, ırzımıza, namusumuza söverek, üstümüze yürüdü. Bir yandan da köyün imamı ve kâhyasını arpa ve saman diye sıkıştırmışlar, benim yanıma geldiler: «Aman, bunların yirmi kadar hayvanı varmış, acele arpa istiyorlar..» dediler. Ben de: «Anbarım a'şar anbarıdır. Arpa veremem, sonra mesul olurum.» dedimse de, «Ya... Senin de mi canın dayak istiyor?» diyerek anbarı açtılar ve arpayı aldılar. Nekadar arpa aldıklarını bilmiyorum.

Mahkeme reisi, sanık Nuri beyi çağırtdı:

— Hüviyetiniz?

— İsmim Nuri, babam Yusuf, İstanbullu, Eyüpsultanlıyım. Jandarma mesleğindenim. Halen takip müfrezesi kumandanıyım. Otuz iki yaşındayım. Dokuz yıldır jandamayım. Umumi Harpte Yemende idim. 1Kânunusani (Ocak) 1920 de Yemenden döndüm.

— Bünyam köyünde ne işiniz vardı. Neler yaptınız? Hakkınızda şikâyet var. Müfrezenizle bu köye giderek, muhtarı dövmüş ve işkence etmiş ve İstiklâl mahkemesinin gazeteler vasıtasıyla ilân etmiş olduğu beyanname hilâfına bu köyde, maiyetiniz efradından Hikmet ve Hasan Çavuşlara verdiğiniz emirlerle Kâzım beyin anbarını zorla açtırıp otuz yarım arpasını almışsınız. İddia olunan bu hususu tafsilâtiyle anlatınız.

— Evet, o gün akşam üstü bu köye müfrezemle gittim. Muhtar köyde yoktu. Yalnız imam Hayri efendi vardı. İmam Hayri efendiye asker kaçaklarını sordum. Muhtar bilir, dedi. Sonra muhtar geldi. Ona da sordum. Yok dedi. Ben de cevaben: «kaçka çıkarsa senin için iyi olmaz» dedim. O da: «Ben mebus kardeşiyim. Bana birşey yapamazsınız» dedi. Ben de:

«Sana kanunen muamele yapacağım.» cevabını verdim. Gece; «Mustafa oğlu Ömer ismindeki yaralı firariyi getiriniz» dedim. Çavuşlara da bu firariyi getirmeleri için emir verdim. Kimseyi dövmedim. Yalandır. Arpa işinden katiyen haberim yoktur. Zorla otuz yarım arpa almışım, halbuki yirmiüç hayvanım mevcut olduğuna göre, beher hayvana ondört kile arpa lâzımdır. Bir hayvanın sabah akşam yiyeceği altı okka arpadır. Esasen, hayvanlarımızın arpa parasının verildiğini çavuşlar bana söylediler.»

— Peki...

Reis, şahit Habibe kadını huzuruna getirtiyor.

— Adın, babanın adı, kaç yaşındasın. Evli misin?

— Habibe... babam Osman. Evliyim, erim büyük muharebede kaldı. Yaşım...

— Şahitlik edeceksin. Bildiklerini doğru söyleyeceğine Valahi mi?

— Vallahi... Vallahi...

— Sizin köye, Nuri efendi isminde bir yüzbaşı gelmiş, muhtarı dövmüş, sen gördün mü?

— He... Ben evde otururken, bir şapırtı oldu. Kapıya koştum çıktım.. Etrafını çevirmişler, muhtarı yüzbaşı döğürdü. Başka diğeni görmedim.

— Bedava arpa alınmış, gördün mü?

— Onu görmedim efendim.

— Muhtarı döven, bu efendi mi, iyi bak!

— He efendim, bakıyom ya... Bu efendi... Elindeki değnekle vurdu...

— Buna ne dersiniz Nuri efendi? Bu kadını tanır mısınız, aranızda husumet var mıdır?

— Tanımam, bir husumetimiz yoktur. Ancak köylüler mütegalibedir, bu da onların adamı...

— Öteki şahidi dinliyeceğiz. Getirin...

Akkızı getirdiler.

— Adın ne, babanın adı, hangi köydensin?

— Adım Akkız, bubam Hasan, Bünyam karyesinden...

— Seni buraya şahit olarak çağırdık. Ne sorarsak doğru söyleyeceğine Vallahi mi?

— Vallahi...

— Yüzbaşı Nuri efendi isminde birisi, sizin muhtarı dövdü mü?

— Evet, elinde bir sopa vardı. Şakırtı patırdıylan sokağa fırladık. Evimize yakındı, hepsini gözümle gördüm. Bu yüzbaşı, muhtara onbeş yirmi sopa vurdu.

— Arpa aldıklarını da gördün mü?

— Hayır, görmedim.

Getirilen öteki şahitler de aynı ifadeyi doğruladılar.

Bunun üzerine mahkeme reisi yüzbaşı Nuri efendiye hitap etti:

— Karşınızda yemin ettirilerek ifadeleri alınan şahitlerin hepsi, muhtarı dövdüğünüzü görmüş olduklarını yüzünüze söylüyorlar.

— Kabul etmem...

— Fakat bu kadınlar, yalnız dayak hakkında şهادette bulunuyorlar. Arpa hakkında birşey bilmediklerini söylüyorlar. Şu halde, dediğiniz gibi müteğallibenin bazıçesi değildirler.

— Evet, arpayı göremezler. Çünkü gece alınmıştır. Fakat bunlar, daima muhtarın hizmetçileridir. Her işlerini gören muhtardır. İmdatlarına daima muhtar koşar, bu sebeple, aleyhinde bulunamazlar, lehinde konuşmağa mecburdurlar.

— Başka bir diyeceğiniz var mı?

— Hayır efendim.

Muhakeme hitam bulmuştur.

Mahkeme heyeti 16 Kasım 1921 günü kararını, şu suretle tebliğ etti:

«Köylüye zulüm ve işkence yaptıkları ve parasını vermeden hayvanları için arpa topladıkları şikâyetile maznunu aleyh olarak muhakemeleri icra kılınan Balâ kazası inzibatına memur Kütahya Jandarma kumandanı yüzbaşı Nuri efendi ile maiyeti efradından Hikmet ve Hasan Çavuşların Bünyam köy muhtarı Hüseyin oğlu Veliyi kendilerine yer bulmakta ağır davrandıkları bahanesiyle, dövüp işkence ettikleri ve bu köyden Kâzım beyin anbartından parasını vermeden otuz yarım arpayı zorla aldıkları tahakkuk ettiğinden jandarma kumandanı yüzbaşı Nuri efendinin silkiaskeriden tardiyile, tevkifi tarihi olan 15 Teşrinisani (Kasım) 1921 den itibaren iki sene ve Hikmet çavuşun keza jandarma mesleğinden tardiyile bir sene küreğe konulmalarına ve Hasan çavuşun da jandarma mesleğinden tardiyile, yaşına göre hakkında askerî muamele yapılması lüzumuna ve bu hükmün bütün jandarma kıtalarıyla Ankara ve mülhakatı köyleri halkına neşir ve ilânına ittifakla ve vicahen karar verildi.

YUNAN ORDUSUNA KATILAN TÜRKİYELİ RUMLAR

İstiklâl mahkemesi huzurundaki birkaç ibret verici duruşma:

— Hüviyetin?

— İsmim Nikola, babamın ismi Papa Nikolavus... İstanbulluyum. İstinye kilise mahallesindenim.

— Yunanın hangi fırkasındansın?

— Birinci fırka, dördüncü alay, ikinci tabur, yedinci bölük, birinci takımdan. Bir senedir bu takımdayım. Aydın, Uşak ve Çivril taraflarındaki muharebelerde bulundum. Sonra buraya getirdiler.

— Bu sefer nasıl esir oldun?

— Cephede, muharebe ederken bir derede yaralandım, kaçamadım, esir oldum.

— Bölüğünüzde neferler vurulunca, yerine yeni asker veriliyor mu? İşeniz nasıldır?

— Zabitlerimiz tamamdır. Onlardan bu sefer vurulan olmadı. Yaralananların yerine asker yetiştiremiyorlar. Cephanemiz de vaktinde yetişmiyor. Bazan sıcak yemek veriyorlar.

— Peki, sen Türkiye tebaasısın, hem de İstanbullu olduğun halde, kendi hükûmetine ve orduna karşı silâh kullanan, düşman Yunan ordusuna nasıl girdin?

— Ben yapmadım. İstanbulda İngilizler, bizim için «bunlar Yunan tebaası oldu, bunları toplayın» dedi. Yunan da bizi zorla aldı.

— Hüviyetin?

— Yuvan oğlu Todori... Bileciğin Başköyündenim. Onbeş yaşındayım.

— Yunanın hangi kıtasına girdin ve nerede esir oldun?

— Kıtayı bilmiyorum. Boş arabalara angarya gördürürlerdi. Arpa yüklü arabalar da vardı. Bilecikte esir oldum.

— Bilecik Türkiye arazisidir. Sen de Türkiye tebaasısın, niçin Yunan ordusuna girdin?

— Arabayı bıraktım, köye gittim. Orada takırtı oldu. Meydana çıktım. Yunan askerlerine doğru gidiyordum. Süvaler çıktı. Onlara teslim oldum.

— Hüviyetin?

— Yani velet Dimi... Karakilisenin, Vize kasabasının Özey köyündenim. Yirmiüç yaşındayım.

— Türk ordusunda askerlik ettin mi?

— Hayır, etmedim.

— Yunanın hangi fırkasına mensupsun?

— Onikinci fırka (tümen) ondördüncü alay... Burada asker arkadaşlarım hep o alaydayız. Fırkamızın mevcudunu bilmiyorum. Ben Vizede hizmetkârdım.

— Hangi muharebede, nasıl esir oldun?

— Seyyitgazide sabahlıyacaktık. Hücum ettik, kaçtılar. Biz de tüfekleri verdik, teslim olduk.

— Vize ve Kırkkilise Türk memleketi olduğuna, sen de bu memleket tebaası bulunduğuna göre niçin düşman ordusuna girdin ve silâh istimal ettin?

— Onlar alıyorlar, kaçarsan aileni sürgün ediyorlar..

* *

— Hüviyetin?

— Dimitri velet Tanaş... Edirnenin Ortaköy tarafında, Dolcagaz köyünden, ondokuz yaşındayım.

— Yunanın hangi fırkasında bulundun? Nasıl esir oldun?

— Ondördüncü fırka, ondördüncü alay, ikinci tabur, altıncı bölükte bulundum. Seyitgazi muharebesinde sardılar, tutulduk. Zabitler önce geri çekilin, dediler. Biz de çekildik, esir olduk.

— Edirne Türk memleketi, sen de Türk tebaası. Böyle olduğu halde niçin düşman ordusuna girdin ve vatandaşlarına karşı silâh kullandın?

— Zorla aldılar paşam, kaçarsak evimizi yakıyorlar, ailemizi sürüyorlardı.

— Hüviyetin?

— Apostol velet Koço... Bilecikliyim. Yirmiiki yaşındayım...

— Yunanın hangi fırkasında idin. Nasıl esir oldun?

— Bilmiyorum hangi fırka idi... Seydigazide çevirdiler bizi, ne oldu bilmiyorum, esir olduk.

— Ama Türk tebaası olduğunu elbette biliyorsun. Nasıl olur da düşman ordusuna girer, vatandaşlarına karşı silâh kullanırsın?

— Zorla sokuyorlardı beyim. «Biz sizin için buralara geldik. Bu kadar askerimiz kırıldı.» diye Herkesi topluyorlardı. Bizi kurtarmağa gelmişler, gitmiyenı mahvediyorlardı. Ben üç defa gitmedim, kaçtım. Ben kimsesizdim, kaçtım, yine yakaladı-

lar. Zorla sevk ettiler. Bizi aldılar, ne yapayım beyim, gitmem olmuyordu. Ben Türküm... Fakat zorla götürdüler, vallahi zorla beyim.

Bu şekilde muhakeme edilenler hakkında verilen aşağıki karar 30 Temmuz 1921 günkü duruşmada sanıkların yüzlerine karşı okunmuştur.

«Osmanlı devleti tebaasından oldukları halde düşman Yunan ordusuna iltihakla kendi hükûmeti ordusuna karşı silâh kullanmak cürmiyle sanık olarak mahkememize verilen (Edirneli, Kırkkiliseli, Bilecikli, Adapazarlı, Uzunköprülü, Manisalı, Gelibolulu..) elli bir kişinin icra kılınan alenj muhakemeleri neticesinde (yine isimleri yazılı) yirmi sekizinin filhakika Osmanlı devleti tebaasından oldukları halde düşman ordusu ile birlikte Seydigazi civarında yaptıkları bir muharebe neticesinde esir edildikleri kendi ifadeleri ve mevcut evrak delâletiyle sabit olduğundan, vatan haini addiyle, Hiyaneti Vataniye Kanununun ikinci maddesinin «fiilen vatana hiyanette bulunanlar idam olunur.» fıkrasına tevfikân cümlesinin asılarak idamlarına ittifakla ve vicahen karar verildi.»

Bu yirmi sekiz mahkûm, 30 Temmuz 1921 gecesi sabaha karşı saat üçbuçukta, gereken dinî merasim de yapıp Ankaranın Karaoğlan çarşısında, yüzlerce Ankaralının huzurunda sıralanmış sehpalara asılmışlardır.

ALİ KEMAL'DEN...

Bir seneden beri, İzmir'i kurtaracağız, milli haklarımızı müdafaa edeceğiz diye bu şaklabanlar Anadolu'yu baştan başa kasıp kavurdular. Şimdi artık merhun vakti geldi: İzmir kurtulmadıktan başka, düşman Anadolu'nun göbeğine girdi, ilerledikçe ilerliyor. Bütün o düzme kahramanlar ise —mâruf tâbiri ile— hem kaçıyor, hem davul çalıyorlar. Lâkin son haberlere göre, Eskişehir'de bile, Balıkesir'de, Bursa'da olduğu gibi bir lâhza olsun dikış tutturamıyorlar. Bu manzaranın fecâatini kabil midir ki, bir Türk kalbi hissetmesin?

Şimdi Cafer Tayyar gibi, Mustafa Kemal'i, Kâzım Karabekir'i, Ali Fuad'ı söyletiniz. Onlar da size bin türlü dereden su getirirler, askerî mülhimmâtının azlığından, zemin ve zamanın müsaadesizliğinden, neler neler söylemezler.

Lâkin insan bilfarz bu Mustafa Kemal'e demez mi ki; «Behey hane harap, vaktiyle bu hakikatleri açıktan açığa gözüne sokanlara neden öyle ateşler püskürüyordun? Hâlâ bile deve kuşu gibi başını bacakları-

nın arasına alarak, üzerine doğru muttasıl yürüyen tehlikeli niçin görmek istemiyorsun? Siyaset, askerlik, insanlık her hangi noktalar nazarından olursa olsun bir fert için iflâs ve izmihlâlin bu elim şekli, tarihte görülmüş müdür?

Maamafih evvelce de arzettik, Enver'leri Halil'leri gördükçe kabına sığamıyan bu adam hiç şüphe yok ki, sade bir hırsı cah ile bu isyan ve şekavet yolunu tuttu. Nihayet gide gide o hıyanet çukuruna düştü. Fakat, sâbık İzmir valisi Nurettin Paşa biçaresine ne denir ki, hattâ iş işten geçtikten ve elim âti büsbütün yaklaştıktan sonra, Erenköy'deki köşkünden kalktı, gizlice bir yolunu bularak o darülfitne ve fesadı boyladı. Güya İzmir cephesine serdar-ı âzam oluyordu. Oldu mu, olmadı mı bilmiyoruz. Fakat oldu ise ne zillet, olmadı ise ne rezalet!

Herhalde ne o cephede, ne de başka bir cephede Yunanlılar cüz'î bir mukavemete, cüz'î bir celâdete, bir hazbı kalîlin yüzünü ağartır cüz'î bir harekete tesadüf etmediler, ilerlediler. Bu yalancı pehlivanların vücutlarını değilse de, yalancı şöretlerini çılgıneye çılgıneye, mahiyetlerinin hiçliğini meydana çıkardılar.

Bu mağsûsane hareketlerin salkırları olsa olsa ikidir.

Ya bu taşkın ve şaşkın mahlûklar çılgındırlar, öyle olunca, tabii divâne râ kalem nist, ne yaptıklarını bilmiyorlar demektir. Onların bu marifetlerinden mülklerini, mallarını koruyamayan halkımız nasıpsızlığına, talihsizliğine yansın, dursun.

Ya öyle değildir de, bu hın oğlu hınlar zındıkane kurnazdırlar, memleketten, milletten, ırz ve namustan evvel keselerini düşünürler, harbin sonu bu fırsattan istifade ederek ne vurabilirlerse vurmak endişesine düşer, hakkaki muvaffak da olurlar.

Anadolu Umumi Harb esnasında bile, böyle bir musibet ve garete uğramadı. Zavallı halkın ne elinde, ne avucunda kaldı. O şakillerin ise cepleri sıvama doldu.

Sonunda, işler bittince bunlar da şüphesiz, öbür haydutlar gibi bir meçhul iklim kapağı atarlar, vakta bütün bu yerlerde haşre kadar lânetle yâd olunurlar amma, ne beis var?..

Sana ısmarladılar mı bu yalan dünyayı?

Âkıbetleri ah... Evet bu mahlûkların fecidir, darağacı, ya birkaç dirhem kurşun olmasa bile, kâinatın terzili ve tel'ini altında haşre kadar bir azab-ı vicdanidir.

Allı Kemal

HİNTLİ EBÜLFADL'IN MUHAKEMESİ

Hintli müslümanlardan Abdulhânnan bin Abdullah, diğer adıyla de Ebülfadl olan bu sanığın serüveni şöyle başlamıştı: Hindistan'dan, Afganistan ve Türkistan yoluyla Erzuruma gelmiş, oradan Ankara'ya gelirken, kendisinden şüphelenilerek, tevkif edilmiş, mevkuf bulunduğu sırada Sakarya muharebesi dolayısıyla Ankara'nın boşaltılmasına lüzum görüldüğü sırada bir kafil ile Kayseri'ye sevk edilirken de, kaçmış, tekrar yakalanmıştı.

Ankara Polis Müdürlüğünde alınan ifadesi şudur:

— Siz İstiklâl Mahkemesince mahkûm edildiniz mi? Seviniz esnasında kaçan arkadaşlarınız kaç kişi idi, isimleri nedir ve nasıl kaçtınız?

— İstiklâl Mahkemesince henüz muhakeme edilmedim. Bir mahkûmiyetim de yoktur. Vaziyet dolayısıyla umum meyanında Kayseri'ye gönderilmek üzere yüz kişilik bir kafil halinde yola çıkarılmış idik. Ankara'ya on iki saat mesafede bulunan Hasandede köyünde bizi camii şerife koydular. Camii şerifin kapısı açık olduğu halde, yalnız bir asker nöbetçi bırakılmıştı. Biz de iki saat kadar bu camide istirahat etmekte iken, birdenbire mevkular, hep birden kapıya hücum ettiler ve o esnada silâh atılmağa da başlandı. Ben korkumdan camiinin bir köşesine saklandım. Üç dört dakika sonra mevkuf ve muhafızlardan hiç kimsenin meydanda kalmamış olduğunu gördüm ve ben de oradan savuşarak, dört günde Ankara'ya geldim ve sabahleyin erkenden Afganistan Elçiliğine iltica ettim. Arkadaşlarım yüz kişiden mürekkepti ama, isimlerini bilmiyorum.

— Kaçtıktan sonra, arkadaşlarınızla birleştiniz mi? Onlar hangi taraftan gitmişlerdir? Bunların kaçmalarına sebebiyet veren kimdir? Bu hususta vazifesini suiistimal eden memur var mıdır?

— Kaçtığımız akşam, nehir tarafında, isimlerini bilmediğim on dokuz hapisane arkadaşıyla birleştik. Sabaha kadar bilmediğim semtlerden yürüdük. Sabahleyin bana: «Sen nereye gideceksin? Biz seni İngilizlere teslim edeceğiz.» dediler. Ben de: «Yapmayın yahu.. Teslim ederseniz, İngilizler beni derhal idam ederler.» dedim ve Ankara'ya döneceğimi anlattım. Onun üzerine benden ayrıldılar. Ben başka bir şey bilmiyorum. Memurlar ve muhafızlar hakkında da bir şey diyemem. Zira ne olup bittiğini anlamış değilim.

— Afganistan elçiliğine ne suretle iltica ettin, bu elçilikle ne münasebetin var?

— Hiçbir münasebetim yoktur. Yalnız Kâbil şehrinde bulunduğum zaman, elçi Sultan Ahmet Han hazretleriyle görüşmüştüm. Kendilerini oradan, bu suretle tanırım. Dolayısıyla, muhakememin bir an evvel yapıp bitirilmesi ve mümkünse mevkuf olmayarak yapılması için delâlet buyurmalarını rica ve istirham maksadiyle iltica ettim.

— Kaçışınızdan itibaren Ankara'ya gelinceye kadar yollarda kimlere tesadüf ettiniz ve sizden vesika soran kimse olmadı mı?

— Ben arkadaşlarımdan ayrıldıktan sonra, bütün gece dağları aşmak suretiyle yol aldım. Ertesi günü akşama kadar da, dağda bir yerde yattım. Gece yoluma devam ederek, yatsı zamanı Bala kasabası civarında koyun çobanlarına tesadüf ettim. Biraz etmek istedim, verdiler. Orada dinlenmekte iken iki silâhlı Kürt çoban, beni tehdit ederek tepeden tırnağa soydular. Çırılçıplak bir halde kaldım. Ankara yolunu onlardan sorarak, bu halde devam ettim. Yollarda başka kimseye tesadüf etmedim.»

Ebulfazl hakkında, Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşadan istenen malûmata da paşa şu cevabı vermişti:

«Ebulfazl'ın casus olduğuna dair henüz bir emare yoktur, Hintliler sureti umumiyede sayt ve şöhrete düşkünlükleri ziyade olduğundan, bu adamın da şöhret kazanmak, Hindistan Afganistan'da, Türkiye'ye gidip vekiller heyeti ve sair tanınmış şahsiyetlerle görüştüğünden bahsederek, bu suretle orada şerefli bir mevki ihrazına çalışması muhtemeldir. Kendisi Afganistan'dan gelip, Ankara'ya gitmek üzere yola çıkan ve bu kerre yoldan karargâhuma celb olunan Yüzbaşı Kâzım Efendi ile beraber cepheden geçmişti. Haline nazaran, her hususta itimat edilmesi caiz değildir, kanaatindeyim.»

Nihayet, İstiklâl Mahkemesi, Hariciye Vekâleti vasıtasıyla, Afgan elçiliğinden de malûmat istemiş ve elçilikten şu cevap alınmıştı:

«... Geçen sene mezkûr Hintli Ebulfadl Hindistandan Afganistana geçerek, oradan Türkistanın Taşkent şehrine gelmiştir. Kendisini biz Afganistanda görmemişiz. Taşkente birkaç ke-re onu gördük. Diğer bazı Hintlilerle beraber Hindistan için çalışıyordu. Lâkin orada, bazı Hintliler komünist olduğu halde, kendisi komünist olmamış ve zannediyoruz ki, «El ahrârül Hindi» ismiyle bir cemiyette çalışıyordu. Lâkin bu cemiyeti, kendisi bizim kâtibimiz Muhammet Yan Mevlana Mansur Han

ile istişare ederek mi teşkil etmiştir, bu hususta, kâtibimiz Mansur Han şimdi Afganistanda bulunduğundan, bir malûmat arzedeceğiz.

Ebulfadl sonra, Bakû yoliyle Anadolu'ya geçmiş ve Ankarada murakabe altında bulunduğu vakit de, kendisi ile burada görüştük. Hindistanda İngilizler aleyhinde yaptığı işlerden bahisle daha sonra Afganistana geçerek İngilizlere karşı mücadeleimize dahi iştirak ettiğini beyan etmiştir ve bazı vak'aları hakikate uygun bir surette izah etmiş ise de, kendisinin bütün beyanatının ne dereceye kadar doğru olduğunu biz de bilmiyoruz. Maamafih bu adam hakkında Afganistandan malûmat istedik, gelince arzedeceğimiz tabiidir.»

Ebulfadl, sonunda Ankara polis müdürlüğünün aşağıki (zabt) 1 ile, tekrar İstiklâl mahkemesine verilmişti.

«Hal ve tavırlarından şüphe hasıl edilmesine binaen daireye celbolunarak üstünün aranmasına lüzum görülen Hintli Ebulfadl Abdulhannan bin Abdullah nam şahsın, aranmak istenmesine muhalefet ederek, «hain, edepsiz Türkler. Siz Türkler, daha azıcık küçülecek ve yeniden harp olacak ve sizi ortadan kaldıracaklar» diye kelimeler kullandığı maruzdur. Üzerinde çıkan rumca ve hintçe birkaç evrak da, tetkik edilmek üzere takdim edilmiştir.»

SORGU BAŞLIYOR

Ebulfadl'ın muhakemesi, Martın altıncı günü mahkeme reisinin, hüviyetini soruşu ile, şöyle başladı:

— Benim asıl ismim Abdülhennan ibni Abdullah'dur. Şöhretimiz ise Ebulfadl'dır. Kırk beş yaşındayım. Sanatım çiftçiliktir. Evli değilim. Hindistanın Balakut kasabasında doğmuşumdur. Hazara vilâyetinde ikamet ediyorum. Ben Arabî, Farisî, Ordu, Afgan, Pencabi dillerini okur, yazarım. türkçe ve rusça da konuşur, yazarım. Tahsilim, müteaddit medreselerdedir. Bilhassa Delhide Medresei Emniye'de, Mevlâna müftü Mehmet Kefaletullâh hazretlerinin rahlei tedrislerinde üç sene kadar okudum. Ondan sonra muhtelif fırkalara girerek İngilizler aleyhine çalıştım. İngilizler benim hapsim için emir verdiklerinde, kaçarak Mekkei Mükerreremeye gittim. O sırada Mekkedeki Şarif, Osmanlı hükûmetini tanımıyordu, ben de Medinei Münevvereye gitmek istedim. Çünkü orada Türk askeri bulunuyordu. Fakat beni bırakmadılar. Bu sebeple, Mekkei Mükerreremde bir ay kaldıktan sonra pasaport alarak Bombay'a dönüşümde, İngilizler yine beni tevkif etmek istediler. Bunu anlayınca, bir

ahbabımın evinde saklandım ve oradan da gizlice Delhiye git-
timse de, İngilizler bu sefer izimi keşfederek, beni yakaladılar.

Fakat hocam Mehmet Kefaletullah ile doktor Muhtar Ahmet Ensari hazretlerinin tavassut ve yardımları sayesinde, bir hafta sonra hapisten çıkabildim ve nezaret altında tam bir sene kaldım. O vakit Cihan harbi de sona ermiş, İngilizler İstanbulla girmişlerdi. Hindistanda da ihtilâl hareketleri başlamıştı. Ben de işte o vakit, hilâfetin kurtarılması için teşviklerde bulunmağa başladım.

Yine o vakit İngilizler, benim tevkifim için emir vermişler, ben bunu duyunca tekrar kaçtım ve Afgan kabilelerinden biriyle birleştim ve yine İngilizler aleyhinde çalıştık ve onlarla muharebe dahi ettik. Bir müddet sonra İngiliz ve Afgan arasında sulh başlayınca, Afganın merkezi Kâbil'e gittim. Afgan hükûmetine masafir oldum. Üç ay kadar sonra, oradaki bolşevik elçisi Travın ile Afganistan Hariciye Nazırı Mehmet Tarzini'müsaadeleriyle verilen pasaportla Türkiye'ye gelmek için, Türkistana, Taşkent'e vardım. Oradan, yoluma devam etmeğe hükûmetten müsaade alamayınca, on ay kadar kaldım. Tabii bu müddet zarfında boş durmadım. Ahrar cemiyetini kurdum ve reis de bendim. Bu cemiyet Bolşevik ve komünist değildi. Sadece. İngilizleri korkutmak için kurulmuş bir cemiyetti ve sekiz ay faaliyette bulundu. Ondan sonra, başka Hintliler, komünist programını kabul ettiler. Bolşevik hükûmeti de beni, mecburen Bakuya gönderdi. Ben Bakuda iken de, İran cephesinde, Enzeli ve Reşt'e gitmekliğim için de bolşevik hükûmetinden emir geldi. Gittim ve orada beni dil mekteplerine reis tayin ettiler. Vazifeme başladım. Bir buçuk ay kadar sonra, Türkiyeden İrana Memduh Şevket bey isminde bir elçi geldi. Bu elçi ile görüştüm ve kendisine: «Ben müslümanım, Türkiye'ye hizmet etmek isterim. Bolşeviklere hizmet etmek istemiyorum. Beni Türkiye'ye gönderiniz» dedim. O da: «Biz henüz geldik. Birkaç gün sabret. Seni, buradan memleket'e dönecek esirlerimiz arasında gönderebilirim» dedi. Bunun üzerine ben de vazifeye devamla bekledim. Nihayet, Memduh Şevket beyin yerine gelen muavini Lütfi bey, pasaportuma da ismimi Ebulfadl diye yazarak, yüzbaşı Kâzım bey riyasetindeki dört kişi ile birlikte, yola çıkardı, Karsa gönderdi. Karsta yirmi beş gün beraberce kaldık, sonra Erzuruma geldik. Oradan da Şark cephesi kumandasını Kâzım Karabekir Paşanın gösterdiği kolaylıklarla, hareket ederek, Erzincan, Sivas, Kayseri, Ulukışla, Konya, Eskişehir yoluyla 5 mart 1921 gecesi Ankaraya vasil oldum.

— Ne kadar paranız var? Yollarda kimlerden para yardımını gördünüz?

— Üç adet Osmanlı altını ve iki de gümüş meci diye olarak param var. Bundan başka param yoktur. Yalnız Karsta Kâzım Karabekir Paşadan otuz kâğıt lira aldım ve Sivasta Fırka kumandanı Hayri Beyden de bir pantolonla, bir ceket, Kayseri belediyesinden dahi on kâğıt lira aldım. Başka kimselerden yardım görmedim ve Karsta iken, iki adet halı seccademi altmış dokuz kâğıt liraya satmıştım. İşte hepsi bu kadar.

— Sizin üzerinizde külliyetli altın para bulunduğu haber verildi, bu paralar nerededir?

— Haber verenlere sormalı efendim. Benim, arzettiğim üç altın ile iki gümüş meciyeden başka tek kuruşum dahi yoktur.

— Sizinle beraber Ankaraya geldiği anlaşılan Hintli Seyyit Eşref Muhammedi nereden tanıyorunuz? Ve bununla nerede buluştunuz, söyleyiniz!

— Bu Hintli Seyyit Eşrefi, Ulukışladan tanıyorum. Ben Kayseriden Ulukışlaya geldiğim zaman, bir otele inmiştim. Tabii orası ufak bir kasaba olduğu için, «otele bir Hintli gelmiştir» diye duyulunca, bu Seyyit Eşref de yanıma geldi. Hoş beş yaparak, orada kahve çıraklığı ettiğini söyledi ve benimle Ankaraya gelmek istediğini de anlattı. Bunun üzerine kaymakamdan müsaade alarak, birlikte yola çıktık ve işte buraya kadar geldik. Onunla tanışmaklığım ve birlikte gelişim bu suretle olmuştur.

— «Ahrar-ı Hint Cemiyeti» nerede, hangi tarihte ve kimler tarafından kuruldu ve idare heyeti âzaları kimlerdi?

— Tarihini iyice hatırlayamıyorum. Kurucusu ve reisi bendim. Benimle beraber, kurucular arasında Hintli makbul beş zat ve Hintli İbrahim vardı. Bu cemiyet orada hâlâ faaliyettedir. Bütün âzası Hintlidir.

— Kendiniz için iki isim söylüyorsunuz. Böyle iki isim taşımaktaki maksadınız nedir?

— Ne vakit ki, Afganistanın paytahtı Kâbil şehrinden, Türkiyeye gelmek için Rusya yolculuğuna hazırlandım. Afgan Hariciye Nazırı Mahmut Tarzi Han ile Bolşevik elçisi yoldaş Travin, bu ikisi bana bu yolculuk için Ebulfadl ismini münasip gördüler. Ben de o suretle geldim. Çünkü bendeniz Hint milliyetçilerindenim ve müfrit milliyetçiyim. İngilizler aleyhinde, Hindistan ve Hindistan dışında ittifak muharebelerinde çalıştım. Bu sebeple İngilizler gözünde mücrim sayıldığım âşikârdır. İşte, İngilizlerin bildiği asıl ismim yerine Ebulfadl'ı kullanmak lüzumu bundan duyulmuştur.

Bozgunculuğun kaynağı olan saray ile Babıâli hükûmetini temsil eden iki kafasız, kafadar: Sultan Vahidettin ile arkasından giden Damat Ferit Paşa.

— İfadenize göre, Afganistan hükûmeti Hariciye Nezareti ve Rusyanın Afganistan elçisinin tensip ve kararlariyle buraya geldiğiniz anlaşılıyor Şu halde Türkiyeye ne maksatla geldiniz, bunu anlatınız!

— Biz Hintlilerin kendi millî hükûmetimiz yoktur. Biz, altıyüz seneden beri Türk millet ve hükûmetini kendimize mukteda bilirnz. İşte bu düşünce ile evimden çıktım, doğrudan doğruya Türkiyeye gelmek istedim. Bu hususta başkalarının tesiri olmamıştır. Ancak ahval dolayisiyle yolculuk etmek, bir ta-

kım kayıtlar ve şarttlara bağlıdır. Bu sebeple Afganistan Hariciye Nezaretine müracaat ettim. Buranın müzaheretiiyle bana verilen pasaportu, vize edilmek üzere Bolşevik elçiliğine gönderdiler. Bu suretle Bolşevik elçiliği de işe karıştı.

— Hindistan tebaası bulunduğunuz halde, Afganistana hangi tarihte gitmiş ve orada ne kadar kalmıştınız?

— Arzetmiştim efendim ki, bundan iki buçuk sene evvel İstanbulun işgali sırasında biz Hindistanda büyük bir ihtilâl çıkarmıştık. O zamanki Afgan hükûmeti de İngilizlere karşı cihat ilân ediyordu. Ben de o vakit, Pişavir'deki Afgan mücahitleri yanına giderek, onlardan aldığım Afganistanın cihat beyannamesini, Hindistana yolladım, sonra cihada katılarak, nutuklar iradeyledim. Asker, sivil herkesi İngilizler aleyhine ayaklanmaya davet eyledim. Bunun üzerine İngilizler beni takip edince, ben de kabileler vasıtasıyla Afganistana geçtim. Afganistanda da Hacı Duranzi ve maiyeti mücahitleriyle birlikte iki ay İngilizlere karşı harbettim. Afganlılar, İngilizlerle mütareke yapınca, ben de Afgan paytahtı Kâbil'e geldim, üç ay orada kaldım. Sonra buraya geldim.

— Taşkente ne kadar kaldınız ve ne yaptınız?

— On ay haldım. Fakat bana, neden İran yolu ile değil de, başka yoldan Türkiye'ye geldiğimi sormalıydınız, asıl mühimmi budur, zira bu yollar, İngilizlerin elindeydi. Onun için Taşkent yoluyla geldim. Düşmanım olan İngilizlerin, düşmanları yani bolşeviklerle birleşmek zaruretinde kaldım. Fakat bolşeviklerle maksat ve meslekte değil, sadece müşterek düşman bildiğimiz İngilizlere zarar vermek için, birleşmiş oldum. Ve Taşkette iken, Ankara Afgan elçiliği ikinci kâtibi Mevla Mansur ile yaptığım istişare neticesinde, orada (Ahrar-ı Hindi) cemiyetini kurdum. Bu cemiyetin maksadı, Hindistanda ihtilâl çıkarmak ve Hindistandan İngilizleri tard ve def etmektir.

— Gayeniz Hindistanın kurtarılması olduğuna ve Bakûda da bu gayeye hizmet etmek üzere bir gazete çıkarıldığına ve bir de Şark dilleri mektebi kurulduğuna göre, Bakûda kalma-yıp, Anadolu'ya gelmekteki mecburiyetiniz ne idi? Bilmiyor muydunuz ki, Anadolu batının ve hristiyanlık âleminin hainane teşebbüsleriyle suikastlerine ve tecavüzlerine uğrayarak, hayat ve istiklâlini müdafaa azmiyle kendini kurtarmak savaşıyle meşguldur?

— Fakat Beyefendi, Bolşevik hükûmeti de çalışıyordu. Evet onlar da faaliyet gösteriyorlardı. Lâkin o taraflarda din eksikti. Biz, dine itibar etmeyenlerle anlaşılamayız. Onun içindir ki, Türkiye'ye geldim. Orada hükûmet, komünist hükûmetidir.

Bolşevikler, ne olursa olsun islâmiyete muhaliftirler. Böyle, müslüman olmayan hükûmetlerle elele vererek, memleketimizin kurtarılmasına çalışmaktansa, aynı gayeyi güden bir islâm ve kardeş memleketle elele verip çalışması tercih ettim. Türklerin uğradıkları zulümler her tarafta olduğu gibi, Hindistanda da işitildi. İşte bunun için Ankaraya geldim.

— Bir şahit dinliyeceğiz. Buyurun.. Hüviyetiniz nedir? Ankaraya hangi tarihte geldiniz? Nerede ikamet ediyorsunuz? Ne işle meşgulsunuz?

— Sait Hamza... Babam Seyyit Mehmet. Türkistan eşrafındayım. Altmış üç yaşındayım. Ankaraya bir ay evvel geldim. Afganistan elçiliğinde ikamet ediyorum. Geçen sene esaretten sonra da, Ankara'ya gelmişim. Türkistan, Afganistan, Hıyve, Çin din kardeşlerimizin ittihadı için ve hem de bolşevikler ile aramızda olan vaziyeti anlatmak üzere, gönderilmişim. Burada Türkistan, Hıyve, Hindistan ve Türkistanı Çini ahvalinin muhaberesini temin etmek için kalmışım.

MEMLEKETE HİYANET EDENLER AF EDİLEMEZ

Devletler hukuku ordinaryüs profesörü Cemil Bırsel, o zamanlar «Af» meselesi hakkında izahat verirken demişti ki:

«Hemen her sulh muahedesinde yazılı olan af, cümlece malûm olan dahill sebeplerle yapılan umumî aflardan değildir. Harb ile ilgili suçların, harb etmiş olan devletlerce artık taklîp edilmemesi demektir. Harb içinde yapılan işler, sulhten sonra taklîp edilir ve cezalandırılır ise, harblın yaraları yeniden deşilir ve kanar ve böylece iki memleket arasında unutulması lâzım gelen acılar yeniden yaşar.

Devletler hukukunda, iki tarafın tam ve mutlak bir af kabul ettikleri vakıdır. Fakat, kendi tebalarının bir kısım suçlarını bu aftan istsna ettikleri de vâkıdır. İki tarafın menfaatlerine göre meseleyi halletmek, görüşmek lâzımdır. Türlü türlü mezheplerde ve soyda insanlardan mürekkeb devletlerde affın mutlak olması daha zarurî görünür. Eğer af mutlak olarak kabul edilmişse, memleket aleyhinde yapılmış olan ihanet suçlarını cezalandırmak hakkı mahfuzdur. Harble münasebetli olmayan âdi suçlarla, yabancı memleketlerde yapılan suçların af edilmesi için sebep yoktur.»

İsmet Paşa da, Lozan'da, aynı tezi ileri sürerek, şöyle demişti:

«Bir kısım kendi tebamızı vatandaşlık hukukundan mahrum etmemiz, onların memlekete karşı işledikleri cürümler dolayısıyla zaruret olursa, bunun, harb suçluları ile bir ilgisi yoktur. Ve bu sadece bir iç meselemizdir.»

— Ebulfadl'ı hangi tarihte, nerede ve ne suretle tanıdınız?

— Ebulfadl'ı Taşkent'e gelen Hintli mücahitler içinde gördüm.

— İngilizlere casusluk etmek üzere Anadolu'ya İngilizler tarafından sureti mahsusada gönderildiği iddia olunan bu Ebulfadl efendinin, hakikaten bir İngiliz casusu olduğuna veya aksine, İngiliz aleyhtarı mazlum bir şehir ve islâm âlemine leh-dar ve hizmet eder bir kimse bulunduğuna dair delilleriniz var mıdır, varsa, nedir?

— Ebulfadl, büyük şeyh Ebulhayr hazretlerinin müridi olması ve kendisinin ilim ve fazlî hasebiyle, böyle casusluk gibi bir denaeti irtikâp edeceğine katıyen ihtimal vermiyorum. Benimle beraber Bakûdan gelen ondört arkadaşın mübaşiri Şahabeddin ve Cengiz Han efendiler halen Kastamonudadırlar. Onlar, bunun ahvalini benden fazla bilirler. Benim bildiğim de, kendisinin bir mücahit olmak ve islâm âlemine yardım etmek üzere gönderilmiş olmasıdır. Bendeniz gibi, Afgan elçisi hazretleri de bu kanaattedirler ve rica ediyoruz, bu nokta dikkat nazarından kaçmasın, Ebulfadl gibi, cümlemiz de, dünyada islâm âlemiyle birleşmek maksadındayız. Mustafa Sagir Hindistan havalisinde yetişmiş en fena ve menfur bir sima idi. Ben bütün vicdanımla kaniim ki, Ebulfadl, Mustafa Sagir'le katıyen alâkadar değildir. Bu cihet, kendisini iyice bilen, hususî ahvalıyla, mefkûresine tamamiyle vakıf bulunan Kastamonudaki mücahit arkadaşlarımdan sorulursa, mesele tezahür eder. Aksi halde, gaye ve maksat namına kendisini, bizzat biz, itlâf edebileceğimizi arzeylerim.

— Sizi istediğimiz zaman, nerede aratalım?

— Daima Afgan elçiliğinde bulunuyorum efendim.

Mahkeme heyeti bukadarı kâfi gördü ve aynı gün 6 Ocak 1921 de kararını vererek, tebliğ etti:

«Taşkent, Bakû, Erzurum yollariyle Ankaraya gelen ve Hindistan İngiliz zabıtlarından olması ihtimali üzerine yakalanıp, İngiliz casusluğu ile sanık olarak mahkememize tevdi olunan Hintli Ebulfadl ve diğer ismiyle Mehmet Abdulhannan bin Abdullahın icra kılınan muhakemesinde, kendisinin bilfiil İngilizlere casusluk ettiğine dair bir kanunî delile desteres olunamamış bulunduğundan beraatına ve fakat mütebayın ve mütenakıs ifadeleri ve naklettiği sergüzeştli hayatı, şüpheli bir şehir olduğu hissini vermekte olduğundan, Anadolu'da kaldığı müddetçe zabıta tarafından ahvalinin daima ve kemali ihtimamla teftiş ve tetkiki lüzumuna müttetik karar verildi.»

MUSTAFA SAGIRIN İFŞAATI

Ebulfadl muhakeme edildiği günlerde aynı şekilde casusluktan sanık olarak muhakemesi devam etmekte olan Hintli Mustafa Sagir'den İstiklâl Mahkemesi reisliği, Ebulfadl'ın kurduğunu iddia ettiği (Ahrar) fırkası hakkında malumat istemişti. Mustafa Sagir'in bizzat yazarak mahkemeye verdiği bu malumat İngilizlerin casusluk işlerinde takip ettikleri usulü izah etmesi bakımından enteresandır ve aşağıdadır:

«Hindistandaki (Ahrar-ı Hindî) ismindeki cemiyet hakkında malumat vermekliğim, merkez kumandanlığı tarafından emredildi. İsim biraz gayri munistir ve İngilizce en yakın tercümesi şöyle olabilir. Hindistan Hürriyetperverler Cemiyeti. Bu cemiyetin asıl maksat ve gayesi hakkında pek esaslı malûmata sahip olmamakla beraber, malumdur ki, Hindistanda İngilizlerin malûmatı ve tasdiki olmaksızın hiç bir İngiliz aleyhtarı cemiyet kurulamaz.

1914 yılında Umumî Harp ilân edildiği zaman, Hindistanda, sırf Almanları aldatmak için böyle bir çok cemiyetler kurulmuştu. Bunların birçok âzaları Almanyaya gönderildi ve orada pek hararetli surette karşılandılar. İngiliz Bingale üniversitesi talebesinden bir çokları «Bengale İhtilâl Fırkası» ismiyle bir cemiyet kurup, sözde gizli âzasından altı kişiyi kurnazlıkla Almanyaya ve Avusturyaya gönderdiler ve bunlar orada uzun müddet kaldılar, Londra ile muhaberede bulundular. Önceleri gidenlerden şüphe edilmedi. Fakat sonra mesele anlaşıldı ve bu talihsiz gençlerin kaçamıyan yarısı, hâlâ Almanya topraklarında gömülüdür. Harp nihayete erdikten sonra, bu sahte cemiyet Hindistanda baki kaldı. İngilizler böyle işlerde daima yüksek tahsil görmüş adamları kullanırlar. Anadolu'da ufak tefek muharebeler devam ettikçe Türkleri aldatmak için daha böyle bir çok «Hürriyetperver» cemiyetler kurulur ve bu yolda birçok Hintlilerin hayatları uzak memleketlerde yok edilir. Hiç bir hürriyetperver Hint cemiyetine inanmayınız hattâ bu cemiyetler ecnebi memleketlerde Hintliler tarafından kurulmuş olsa bile. İngilizler uzak memleketlerde nüfuz sahibidirler ve Hindistan hudutları dışında dahi olsa aleyhlerinde çalışan hiç bir cemiyetin hayatını devam ettirmesine müsaade etmezler. Hindistan hudutları içinde ise bu gibi cemiyetler bir gün bile yaşayamaz. Merkez yapılan ev derhal hâk ile yeksan edilir. Azaları ise en yüksek ağaçlara asılır. Bu sebeple, bu gibi cemiyetler, daima İngilizlerin haberleri olarak, muvafakatlari ile kurulur. Bu suretle kurulan cemiyetler ise ihtilâlcî ve bomba atır-

cı insanlardan değil, aksine İngiliz dostu olan adamlardan müteşekkil olur.

İngilizler bu cemiyetleri, bilhassa başka memleketlerde sır çalmak için siyasi bir entrika olmak üzere kullanırlar.

1913 yılında İranın Şiraz şehrinde birkaç aylık konsolosluğum vardır. O esnada bir gün: Şirazda bulunup, Tahrana hareket edecek olan bir Hintli ihtilâlcî hakkında rapor aldım ve kendi mesuliyetim altında bu adamı tevkif ettirdim ve büyük bir memnuniyetle Hindistana telgraf çekerek; hâdiseyi haber verdim ve talimat istedim. Bir ihtilâlcîyi yakalamış olduğumdan dolayı teşekkür ve takdir beklerken, hayretle gördüm ki, bu «ihtilâlcî» meğer, hakiki ihtilâlcî değil, bizim kendi adamımız imiş. Cevap olarak gelen telgrafta derhal kendisini serbest bırakmaklığım ve tarziye vermekliğim emrolunuyordu. Daha

GİDEYİM Mİ?

Şimdi Anadolu zorbaları «İstiklâl» kelimesini, bir nevi seyyar sehpalı mahkemelere izafe ederek gözden düşürmeğe, korkunç bir mânaya sokmağa çalışıyorlar. «Hürriyet» i ilk defa Otuz bir Mart Divanı Harblerinin sehparlarında ezberleyen ahali, bugün «İstiklâl» i Ankara'dakiler gibi aklı çürük tahtadan kof mahlûkların verdikleri hükümlerle darağacına çekilen cesetlerden mi öğrenecek?

On bir senedir kirlenmediğimiz, çirğnetmediğimiz hangi mukaddesat kaldı? Şimdi de, aynı oyun; hıyanetli vataniye kanunları ve İstiklâl Mahkemeleri, milleti ihya ve memleketi kurtarma sözleri altına yine darağaçları ve para dolapları... Yine bu kabilden bir isim, «Hâkimiyet-i Milliye» ünvanını taşıyan bir Ankara gazetesi bana hitaben diyor ki: «Vicdanınızın temizliğinden emin iseniz, İstiklâl Mahkemelerinden hiç korkmayınız, durmayıp teşrif ediniz!..» Alâ... Fakat kendi vicdanının temizliğine emin olmadan evvel, İstiklâl Mahkemesi hâkimlerinin vicdanlarının temizliğine emin olmalıyım ki, dâvetiniz mucibince teserrüf mümkün olsun!

On parmağında on kara bir hayta herifin elinde evlirip çevireceği, muayene edeceği bir vicdan zannetmem ki temiz çıkabilsin.

O hâkim bana, vicdanın kara derse, ben de ona, tencere gibi, derim ki:

— Senin ki benden kara!

Fakat belki şu cevabı alırım:

— Hayır, benim ki kara değil, kan kırmızı, kıp kırmızı!

sonra, Hindistandan mahrem bir mektup aldım. Bu mektupta, bu gibi adamlar hakkında izahat verilerek, şüphe etmemekli-
ğim yazılıyordu. Bu sebeple, tecrübelerime istinaden söyliyebilirim ki; bu cemiyetler beş para etmez. Cemiyetin hakiki ismi bildirildiği takdirde daha fazla malûmat verebilirim.

Mustafa Sagır

«Ahrar Cemiyeti» mührü şimdi bana gösterildi. Binaenaleyh beyanatıma deva medeyim: Bu cemiyet henüz yenidir ve Rusya ihtilâlini müteakip kurulmuştur. Rica ederim bunu kurana yahut âzasına, veyahut her kim ise, ona sorunuz ki, «Molay Bereketullaâh» ı, doktor «Zühreverdi» yi ve «Gordos Çarak» ı tanıyor mu? Bunların hepsi Hintlidir. Bilhassa sonuncusu, mühim şahsiyettir. Biraz evvel bahsettiğim (Bingale İhtilâl Cemiyeti) nin maruf bir âzası idi. Bu adam son zamanlarda (Hiyve) de bulunuyordu. O da hintlidir. Fakat ekseriya (Seyyit Hamit Muhani) müstear ismini kullanır. Umumî Harp esnasında Münih'de tevkif edildi. Fakat ciheti askeriye bir takım yararlı malûmat verdiği için, serbest bırakıldı.

Muharebeden sonra İngiltereye döndü ve oradan Türkistana gönderildi. Taşkende gitmiş ise de, sonra Hiyveye geldiğini duydum. Doktor Zühreverdi Kalkutenin maruf islâm ailelerinden birine mensuptur. Harp esnasında bir ihtilâl devresinde daima Moskovada kalmıştır. Rus tiyatrolarına piyesler yazardı. Aynı zamanda muntazaman Londra ile muhabere ederdi. Bu zat da (Cemiyetülahrâr) m âzasından bulunuyordu.

Mevlay Bereketullâh'a gelince; uzun zamandan beri Japonyada ikamet ediyordu. Ben kendisine bir defa Tokyoda rastgelmıştim. Orada Üniversitede profesördü. Geçen sene bir zaman, meşhur bir ihtilâlcı olan (Lala Hardabal) siyasî fikirlerinden vazgeçip, İngiltereye sığındığı zaman, kendisine bir kitap yazarak geçmişteki siyasî hatalarını bizzat tenkit, ve muaheze etmesi teklif edildi. O da bu teklifi kabul ile kitabı yazdı. Kitabın ismi (Almanyada, Türkiyede 44 ay) dır ve bunda Türkleri ve Almanları merhametsizce hicvetmektedir. (Hardabal) in dostu olan (Bereketullâh) bu kitabı Ordu lisanına tercüme etti. ve Hardabal'ın fikirlerine iştirak ettiğini İngiltereye bildirdi. Bunun üzerine kendisi affedildi. Bu adam şimdi Orta Asyadadır ve Ahrar cemiyetinin âzasıdır. Her şey, üç isim üzerinde dönüyor: Gordas Çarak, Doktor Zühreverdi, Mevlay Bereketullâh...

Hiç şüphe edilmemelidir ki, gerek dost, gerek düşman, hangi memlekette olursa olsun kurulan bu gibi cemiyetler, Londra Hariciye nezaretine kayıtlıdır. İngilterenin noktai nazarınca Cemiyeti Ahrar, teşkilâtı İngiltere için tehlikeli değil-

dir. Yukarıdaki üç şahsın bu cemiyete âza olduğunu söylemek bu iddiamı teyit eder. Hindistanı elinde bulundurmak için İngiltere her fedakârlığı yapmağa amadedir. Bolşeviklerin hareketlerini tecessüs etmek, İngiltere için birinci derece ehemmiyeti haizdir. Bu cemiyetin Taşkente kurulmuş olması, bu cihetten dikkati caliptir. Bu sebeple, böyle İngiliz aleyhdarı cemiyetler kurarak bunları kendi işlerinde kullanır. Ben bu çeşit teşkilât ile altı seneden fazla meşgul olduğum için, İngilterenin (Pekin), (Tokyo), (Stokholm), ve (Berlin) arasında bu gibi teşkilât ile neler yaptığını pek yakından bilirim.

Umumî Harp esnasında İngiltere, Türkiyeye pek büyük ehemmiyet attetti. Bu hükûmetin Almanya ile hayat memmat mücadelesine girişini ehemmiyetle takip etti. Başlıca emeli Almanyaya vurmaktı. Şimdi o büyük tehlike bertaraf oldu. Artık Türk meslesi ile uğraşmağa rahatça vakit buldu. Bu cemiyetleri işte bu maksatla kullanıyor.

İngilterenin nazarında «Taşkent» son zamanlarda pek büyük bir ehemmiyet peyda etti. Göç ve esaret zahiri sebepleriyle oradan Afganistana ve hattâ Türkiyeye geçen insanlar, hakikatte bolşevizm propagandası için geçiyorlar, yahut o niyetle geçiriliyorlar. Aynı zamanda, o civarda Türkler de bir parça faaliyet eseri göstermektedirler.

Cemal Paşa da oradan geçti. Taşkentlilerle Türkler aynı soydandılar ve aynı dili konuşurlar. Bu sebeplerden dolayı, Taşkente olup bitenlerden haberdar olmak, İngiltere için hayat memmat meselesidir. Adamlarını bu bölgelere İngiliz pasaportuyla göndermek mümkün değildir. O halde böyle Hintli ihtilâl cemiyetleri kurarak, Hintli ihtilâlcileri göndermek mecburiyetindedir ki, ne Türkler, ne de bolşevikler bundan şüphe ederler.

13/3/1921

Mustafa Sağır

BÜYÜK ZAFERDEN SONRA EBULFADL...

Ebulfadl Mehmet Abdülhannan'ın İstiklâl Mahkemesinden sonra ne olduğu, nerelere gittiği ve ne yaptığı garip bir tesadüfle, gazeteci arkadaşlardan Cemalettin Saraçoğlu'nun «Yirminci Asır» dergisinde yayınladığı şu yazıdan anlaşılıyor. Yine gariptir ki, onu sonraları görenler, İstiklâl Mahkemesi macerasından tamamiyle habersiz bulunuyorlarmış. Yazı şudur:

«İzmir'in düşman işgalinden henüz kurtulmuş olduğu günlerdeydi. Hükûmet konağında, vali Abdülhalik Renda'nın odasından çıkıyordum

ki, kapının önünde boy bos yerinde, ırıl parlak gözleri, kömür karası yün sakalı, uzun kametli, kocaman sarığı ile gerçekten müheykel bir manzara arzeden bir Hintli ile gözgöze geldik. Delici bakışlarını bir müddet üstümde gezdirdikten sonra acayıp bir Türkçe ile vali beyin yalnız olup olmadığını sordu. Ben de müsbet cevap verdim.

Serde hem gazetecilik, hem de toyluk var. Hintli kıyâfetinde, koca sarıklı bir zatın valiyi ziyareti, meraklı bir haberin, çıkardığımız «Anadolu» gazetesinin ertesi günkü nüshasında ehemmiyetli bir yer alabilirdi.

Kimdi bu zat-ı şerif? Validen ne istiyordu? Bekledim. Bereket versin ki girmesiyle çıkması bir oldu. Merdivenleri o önde, ben arkada indik, avluda tekrar karşılaştık.

Ben gazetecilik merakımı tatmin için lâf açmak çarelerini düşünürken, hazret benden evvel davranıp söze başladı, galiba Merkez Kumandanını nerede bulabileceğini sordu idi.

Uzatmıyalım, bir çeyrek saat sonra ben, hazretin ismini, İzmir'i ve İzmir valisini ziyaretinin sebebin öğrenmiştim. İsmi Ebûlfadl Mehmet Abdülhannan imiş, Hindistan müslümanları namına Gazi Paşa hazretlerine bir «Zafer Sancağı» takdim edecekmiş. Hazretin Türkçesi oldukça garip, İngilizcesi ise pek acayıptı. Tek kelime Fransızca da bilmiyordu. Gazeteci olduğumu öğrenince büsbütün sevindi. Hemen davranıp cebinden bir kart çıkardı. Sonra yere çömelerek kartın köşesine «İkdam gazetesi İzmir muhabiri Necabetlû Ahmet Cemalettin Efendi hazretlerine bir hâtıra-i muhabbet olmak üzere 4 Kânunsânî (Ocak) 1339» ibaresini yazıp imzaladıktan sonra, diğer köşesine de: «Anadolu muzafferiyetli münasebetiyle alemdar-ı İslâm Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine takdim ettiğim bayrağın resmidir» kaydını düştü ve kartı bana uzattı.

Ben ne olur ne olmaz düşüncesiyle Ebulfadl Efendinin, valiyi ziyaretini kısaca «Anadolu» gazetesine yazmakla yetindim. İzmir muhabiri olduğum «İkdam» gazetesine bir şey yazmadım. İki üç gün sonra Hintli de sırta kadem bastı, İzmir'de görünmez oldu. Gerçekten o dev ipek bayrağı Gazi'ye takdim etti mi? Şayet etti ise bu bayrak ne oldu? Yanı gerçekten hazret, dinî bütün bir müslüman mı idi, yoksa o da Mustafa Sâgir'in başka bir örneği mi idi, bu muammanın düğümünü bugüne kadar çözümüş değiliz.

Hemen ilâve edeyim ki, o ana baba günlerinde Ebulfadl Efendi hazretlerini de, çeşitli yazılarla ve türlü dillerdeki vecdelerle süslü üç buçuk metre uzunluğunda, iki metre genişliğinde ipek şaldan muazzam zafer sancağını da tamamiyle unutmuştum. Geçen gün vesika kol-

CASUS MUSTAFA SAGIR

İstiklâl Savaşı esnasında yakalanan casuslardan en mühim, en şeytan ve cüretkârı şüphesiz ki Mustafa Sagir'di. Entellicens Servis'in büyük ihtimamla yetiştirmiş olduğu bu Hintli casus Kembriç Üniversitesinden mezun, kültürlü, tecrübeli, cesur ve İngilizceden başka Arapça, Farsça, Türkçe de bilirdi. Esasen böyle her bakımdan tam bir profesyonel casus olduğu için İngilizler bilhassa Ankara'daki işlerini görmek için birçokları arasından onu seçmişlerdi.

Anlaşıldığına göre İstanbul'daki «İngiliz Muhipleri Cemiyeti» nin Seyit Molla'larla, Rahip Frou'lar ile diğer çeşitli teşkilâtlarının faaliyetini kâfi görmedikleri için, daha süratle hareketle, Ankara'ya nüfuz ederek, orayı içerden —akıllarınca— fethetmek suretiyle bir şeyler yapmak ve mümkünse Mustafa Kemal'i ortadan kaldırarak, bir an evvel işi bitirmek maksadıyla bu çekirdekten yetişmiş, hakikaten kurt casusu evvelâ İstanbul'a getirip, durum hakkında iyice bilgi sahibi kıldıktan ve gereken her türlü tertibatı aldıktan sonra Ankara'ya göndermişlerdi. Mustafa Sagir, sessizce İstanbul'a geldikten sonra, burada İngiliz Sefaretinde misafir edilmiş, General Harington ve maiyetindeki gizli teşkilât mensuplarıyla temas edip, tâlimat ve direktifler aldıktan ve işine yarayabilecek yerli elemanlar da temin ettikten sonra, işe başlamak için, tıpkı bir aktör gibi, kendine yepyeni bir hüviyet vermek lüzumunu duymuş ve böylece Sirkeci'de bir otele, sonra Aksaray'da kiraladığı bir eve yerleşerek, «İngilizlerin düşmanı, onlardan kaçan bir «Hint Hilâfet Komitesi murahhası» hüviyeti almıştır.

Elinde tesbih, beş vakit namazında, camiden camiye müslümanlarla temas ederek, Eyüp Sultanda etrafına toplananlara Hintli müslümanların selâmlarını ve sevgilerini getirdiğini söyleyerek, kendini bu hüviyetin gerçek sahibi imiş gibi tanıttıktan sonra, itimadını kazandığı bazı kimselerle bir Türk Hint Cemiyeti kuruyor, yine plânı icabı sözde Anadolu'ya gitmek için en emniyetli yol olan Bulgaristan'a gidip oradan mo-

leksiyonumu karıştırırken bu kart ellme geçince vak'a bütün vuzu-huyla hafızamda canlanıverdi.

Evet, Ebulfadl Mehmet Abdülhannan Efendi hazretleri kimdi? Neyin nesl idi?.. İşte bugünlerde zihniml kurcalayıp duran mesele bu.»

«Yirminci Asır» — Cemalettin Saraçoğlu

torla İnebolu'ya geçmektir diye Bulgaristan'a gidiyor, oradan Karadeniz yolculuğuna çıkınca, Yunanlılar tarafından yakalanıp Atina'ya götürülüyor, sonra serbest bırakılınca, yine İstanbul'a geliyor ve İstanbul'da —yine plân icabı— İngilizler tarafından tevkif edilerek Arapyan hanına tıkılıyor. Burada on yedi gün —sözde— mevkuf kaldığı esnada belli başlı İngiliz memurlarıyla başbaşa yeni plânlar hazırlıyor. Arapyan hanından kurtulunca İstanbul'da edindiği Müslüman-Türk dostlarının yardımıyla güç halle Anadolu'ya geçiyor.

Bütün bu başına gelenleri, ustalıkla Ankara'ya duyurarak, oradaki istediği zemini hazırlayan Mustafa Sagir, daha İnebolu'ya ayak bastığı anda başta Kaymakam olduğu halde, birçok ileri gelenler tarafından, pek muteber, muhterem ve kıymetli dindaş misafirimiz, «Hint Hilâfet Komitesi murahhası Mustafa Sagir Han Hazretleri» diye karşılanmıştır.

Bu suretle, memleketimizin kıymetli misafiri yollarda da ızaz, ikram edilerek karşılanı, uğurlanı, vardığı Ankara'da ikametine tahsis edilen otele inmiş ve derhal Dahiliye Vekili doktor Adnan Beyi ziyaret etmiştir. Kendisini Meclisteki riyaset odasında kapıdan karşılayarak kabul eden Adnan Beye evvelâ —tabîî sahte— Hindistan Hilâfet Komitesinin suret-i mahsusada gönderdiği mektubu takdim etmiş ve Hindistan müslümanlarının, kardeş ve dindaş Türk milletine candan selâmlarını tebliğ ettikten sonra Hint müslümanlarının Türk kardeşlerine yardım için şimdilik beş milyon İngiliz altını topladıklarını ve daha da toplamakta olduklarını tebşir etmiştir.

Adnan Bey memnun, teşekkür ediyor. Daha görüşecekler, bilhassa Hindistan müslümanları ile Türkiye arasındaki münasebetleri daha samimî bir hale getirmek için neler yapmak lâzım geldiği hususlarında konuşmaları lâzım.

Mustafa Sagir, mazhar olduğu büyük iltifatlar ve teveccühlere teşekkürler ederek, Adnan Beyin yanından ayrılıp, oteline döndüğü zaman, orada da grup grup gelen mebuslarla karşılaşılıyor. Ankara'ya Hintli müslüman kardeşlerin bir murahhasının gelmiş olduğunu duyan, bilhassa sarıklı mebuslar işlerini güçlerini bırakmışlar murahhas hazretlerini ziyarete koşuyorlar, onu kucaklıyorlar, saygı ve sevgi ile iltifatlarda bulunuyorlar. O da hepsine Hint müslümanlarının selâmlarını söylüyor. Hint müslümanlarının, her hususta Türk kardeşlerine yardıma hazır olduklarını, bütün kalbleriyle bağlı bulunduklarını temin ede ede bitiremiyor.

Bu esnada Yunus Nâdi Bey de ziyaretine geliyor. Mustafa Sagir, bilhassa Yunus Nâdi Beyle tanışmaktan pek memnun ol-

duğunu söylüyor, ve ondan, Ankara'daki gazeteler hakkında malûmat alıyor. Bu arada, Yunus Nâdi Beyin (Yenigün) gazetesinden, her gün bir kaç bin tane alıp dindaşlar arasında temas sağlamak ve Ankara'nın fikirlerini oraya duyurmak maksadiyle Hindistan'a göndermek istediğini söylüyor ve kendisiyle daha esaslı görüşmek için matbaada ziyaretine geleceğini söylüyor.

Yunus Nâdi Bey, memnun, müşerref oluruz, beklerim, diyor.

Akşama kadar ziyaretine gelenlerle meşgul olan Mustafa Sagır, gece odasında, Ankara'dan ilk mektubunu yazıyor. Bütün gün temas ettiği hükûmet erkânı ve mebuslarla görüştüğü şeylerden edindiği intibaları yazıyor. Kullandığı mürekkep —renksiz bir nevi eczadır ki— bir müddet bırakılınca, kurumakta ve hiçbir iz bırakmamaktadır. Kâğıt, hiçbir şey yazılmamış gibi boş gözükmektedir. O zaman, bu boş kâğıt üzerine hakikî mürekkeple havadan sudan bir mektup yazarak asıl ecza ile yazılanları gizlemiş oluyor.

Mustafa Sagır, bu işi yaptıktan sonra, pek iyi bir gün geçirdiğine memnun, ferah, yatağına yatıyor ve rahat bir uykuya d alıyor. Ertesi günü, tekrar Adnan Beyi ziyaret ediyor, «Hindistan'la muhabere etmek için İstanbul'daki arkadaşşıma mektup göndermem lâzım. Mektubumun muhteviyatını telgraf olarak İstanbul'dan Stokholm yoluyla Hindistan'a gönderecek. İstanbul'da İleri gazetesi muharrirlerinden Cavit Beyle bu hususta anlaştım. Fakat buradan emin bir vasıta ile İstanbul'a göndermem icabediyor» diyor.

Adnan Bey: «Biz göndeririz. Vasıtamız var. Memnuniyetle göndeririz, merak etmeyin» diyor. Mustafa Sagır de, mektubu Adnan Beye veriyor.

Mustafa Sagır, böylece, mektuplarından —ellerine verdiği için— şüphelenilmiyeceğinden emindir.

Fakat, Mustafa Sagır tekrar görüşmek üzere yanından ayrıldıktan sonra, Adnan Bey, zaten —yine—şüphe edilmemesini temin için olmalı— zarfı yapıştırılmadan bırakılmış mektubu merak saikasıyla okuyup da, içine doğan bir şüphe ile, ne olur ne olmaz düşüncesiyle tetkik ettirmek lüzumunu duyunca, çantasına koyuyor.

Mustafa Sagır, Adnan Beyden ayrıldıktan sonra, Yunus Nâdi Beyi, «Yenigün» matbaasında ziyaret ediyor ve kendisine gazetede yayınlanmak üzere mektup tarzında bir makale veriyor. Mustafa Sagır'ın bu mektubu «Yenigün» de yayınlanıyor. Aynen şudur:

Muhterem beyefendi,

Seksen milyon ehl-i islâmın mümessili olan, mensubu olduğum Hindistan Hilâfet Cemiyetinin, kahraman ve muhterem Türk milletine karşı beslediği hürmet ve aşk derecesindeki muhabbetinin gelişmesi ve bu hissin daha maddî ve fiilî bir saha-ya intikali için iki milleti birbirine daha yakından tanıtacak vasıtaların hazırlanması hakkında Cemiyetimizin tasavvur ettiği esasların münasebet düştükçe muhterem gazetenizle dere ve neşrine yüksek müsaadelerinizi temenni ederim.

Beyefendi,

Yüz yıllardan beri bedbaht vatanımı, insanî en basit haklardan tecrit eden barbar siyasetin gaddar ve öldürücü idaresi din-dar vatandaşlarımı asrın değil, tarihin bile idrak edemediği bir cehalet ve yoksulluk içinde boğmuş ve bütün yüksek ve insanî duygularını öldürerek onları kanmak bilmez kudurmuş ihtiras-lara kör bir âlet haline getirmiş idi. Böyle olmakla beraber din hususundaki taassupları dolayısıyla bütün islâm ahali kendileri-nin bir mukaddes makama bağlı olduklarını idrak edebiliyor ve kurtuluşlarının o mukaddes makamın yegâne muhafız ve müca-hidi olan kahraman milletin hayırlı tesiriyle husul bulabilece-ğini de kendilerine bir akîde olarak kabul ediyorlardı. Ona bi-naendir ki Hilâfet muhitinin leh ve aleyhinde vuku bulacak en küçük bir hâdise onları muzdarip ve müteheyyiç ediyordu. An-cak onlardan herhangi bir hareket imkânını nez'eden kaatil pen-çe, onlara her türlü müzaheret fırsatını bahşetmekten pek uzak-tı. Çok şükür ki, zaman bize elde edilebilecek vasıtaları hazır-lamağa mehmaemken müsait oldu. Kendimizi, muhitimiz, seksen milyon ehli islâmın gördüğü zulmü ve bu zulümden kur-tularak, hariçteki kardeşlerimizle işbirliği için ne hal ve şart-lar içinde hareket olunmak lâzım geleceğini takdir ve idrak ede-bilecek nimete mazhar etti. Bu nimetten azamî derecede istifa-de etmek için bütün varlığını ve hayatını tehlikeye bırakan bir çok fedakâr vatandaşlarımız meydana atıldı. Hindistan'ın aydın tabakasını teşkil eden bu zatlar bütün azm ve inâyetleriyle bu u-ğurda himmet sarfetmekte ve bu hedefe varmak için gereken vasıtaları hazırlamak ve tamamlamak hususunda herhangi bir zorluğa katlanmaktan geri durmamaktadırlar.

Ancak, bu sahada faaliyeti görülmeyen Hindistanlılar bu hususta kendilerine rehber ve kurtarıcı olarak islâmiyetin eşref evlâdı ve bin yüz senelik yegâne müdafii olan Türk millet-i mu-azzamasını tanıdığı için, o milletin bu tükenmez fazilet hazine-sinden istianeyi kendisine hareket üssülesası olarak kabul et-miş ve bu fedakâr ve kahraman milletle münasebet kurmağa başlamıştı. Bu münasebeti daha sağlam bir şekle sokmak için

bugün bütün Hindistan mekteplerinde Türk dilinin tahsili mecburiyet altına alınmıştır. İngilizlerin bu iki millet arasına soktuğu fesatlara ve Hindistan'da tatbik ettiği şiddete rağmen Hindistanlıların bu esası kabul ve tatbik etmeleri tabiidir ki, büyük bir bağlılık ve muhabbetin eseridir. Binaenaleyh bu sevgi ve bağlılığa karşı bir cemile olmak ve aynı zamanda iki milleti birbirine daha yakından tanıtmaya vasıta olmak üzere Ankara'da Hindistanın ve bilhassa Hint müslümanlarının umumî lisanı olan Ordu lisanını öğretecek bir mektep açılmasına himmet buyurulursa perestîşkârı olduğu milletin kendisine karşı teveccüh-kâr bir mukabelede bulunduğunu anlamakla bütün Hindistan islâmları dilşad olacak ve iki millet arasında mânevî bağlar daha sağlam ve esaslı bir şekle ifrâğ edilmiş olacaktır. Bu münasebetle ihtirâmat-ı faikamın kabulünü rica ederim muhterem başmuharrir.

**Hint Hilâfet Cemiyeti Murahhası
Mustafa Sagir**

Mustafa Sagir, Adnan Bey vasıtasıyla, Mustafa Kemal Paşa'yı da ziyaret ediyor. Büyük bir saygı ile paşanın ellerini öpmek istiyerek, Hindistan müslümanlarının selâm ve muvaffakiyet dileklerini getirdiğini söyleyen Mustafa Sagir, daha birçok diller dökerek, Hindistan'da toplanan beş milyon İngiliz altınının da bahsediyor. Bu miktarın arttırılması için çalışıldığını, fakat hangi vasıta ile Ankara'ya ulaştırılması daha muvafık olacağını tâyin edemedikleri için, «bu hususta emirlerinize muntazırız» diyor.

Mustafa Kemal Paşa, hepsini sükûnetle, dikkatle dinliyor. Kendisini ziyarete gelmiş bir yabancı misafire karşı gösterilmesi gereken nezaketi, iltifatı esirgemiyor. Fakat daha evvel hiç bir muhabere, hiçbir iş'ar ve herhangi tanınmış bir makam veya şahsiyetin tavassutu olmadan, böyle elinde bir mektup ile çıka gelen, adı sanı malûm olmayan bir Mustafa Sagir Hanın, gerçekten «Hint Hilâfet Cemiyeti murahhası» olup olmadığı ne malûmdu? Hindistan'da bize yardım için bir hareket oluyor, para toplanmaya başlanıyor, bu para milyonları buluyor da, şimdiye kadar hiç haber alınmıyor, ancak bu Mustafa Sagir müjdeyi getiriyor. Böyle şey olur mu? Bütün bunlar, Mustafa Kemal Paşa'nın zihnini kurcalıyor, tereddüt, acaba filân derken şüphe... Fakat, kendisine karşı hiçbir şey hissettirmeden, yine aynı sükûnet, ve aynı nezaket ve iltifatla, Mustafa Sagir'in, sözlerini bitirmesini bekliyor.

Mustafa Sagir, Paşa'dan ayrılınca, yine Yunus Nâdi Beyi ziyaret ediyor ve bu sefer, yayınlanan mektubunda bahsettiği

Ankara'da Hint Ordu dilinde bir mektep açılmasından başka, bir de yine bu dilde gazete çıkarılması lüzumundan bahsediyor. Hindistan müslümanları ile yakınlık ve samimiyet tesis ederek karşılıklı münasebetleri sağlamak için böyle bir gazetenin pek lüzumlu olduğunu ve Hint müslümanlarının bundan son derecede memnun olacaklarından bahisle, böyle bir gazete çıkarılması için ne kadar paraya ihtiyaç olduğunu soruyor.

Yunus Nâdi Bey, bu iş için evvelâ Ordu dilinde hurufat lâzım olduğunu ve ayrıca bu dili bilir muharrirlere, müretteplere, musahhihlere ihtiyaç olduğunu söylüyor.

Mustafa Sagir, böyle bir gazetenin, müşterek gaye bakımından yapacağı tesirin büyüklüğünü düşünmek lâzım geldiğini, bu sebeple, Hint Hilâfet Cemiyetinin bu uğurda her fedakârlığa katlanarak, lüzumlu şeylerin hepsini temin edebileceğini, ayrıca yirmi bin İngiliz lirası da tahsis edebileceğini, basılacak üç dört bin gazetenin her gün doğrudan Hindistan'a gönderileceğini ve bu paranın kâfi gelip gelmediğini soruyor.

Yunus Nâdi Bey, bu kadar gazete basılacaksa, bu miktar paranın fazla bile olduğunu, ancak diğer zorlukları dikkat nazara almak gerektiğini tekrar ediyor.

Mustafa Sagir, İngilizlerin aleyhinde çalışmak için her zorluğu yenmeğe azimli olduklarını, binaenaleyh bu işe olmuş bitmiş nazariyle baktığını, Hint Hilâfet Komitesine de keyfiyeti böylece bildirip gereken tahsisatı temin edeceğini ve nihayet üç dört ay sonra Ankara'da Ordu dilinde bir gazete çıkarmağa muvaffak olacaklarından dolayı şimdiden duyduğu sevincin pek büyük olduğunu söyliyerek, Yunus Nâdi Beyden ayrılıyor. Yunus Nâdi Bey, durumdan pek memnundu. Ankara'da, kendi idaresinde ve binaenaleyh tamamiyle Türkiye efkârını, maksatlarını yayınlayan Ordu dilinde bir gazetenin, her gün Hindistan'da binlerce kişi tarafından okunması suretiyle, memleket hesabına yapacağı müsbet propaganda az şey değildi. Bu aranıp bulunamayacak bir propaganda vasıtası idi. Biz kendi imkânlarımızla, şimdiki halde Hindistan'a şöyle dursun, hiçbir yere sesimizi duyuramıyorduk. Şu halde bu fırsat kaçırılmamalı idi.

Mustafa Sagir, Adnan Bey vasıtasıyla İstanbul'a gönderdiği mektuba aradan beş altı, hattâ yedi sekiz gün geçtiği halde henüz bir cevap alamamıştı. Biraz daha bekleyince, içine bir kurt düştü. Cevap vermemeleri ihtimali yoktu. Acaba ne oluyordu? Bu vaziyette Ankara'da daha fazla bekleyemezdi. Gidip, durumu öğrenmeli idi. Kalktı, Adnan Beyi ziyaret etti. Hoş beşten sonra, yaptığı temaslar neticesini, arkadaşlarına bildirip,

onlarla lüzumlu kararları verdikten sonra tekrar gelmek üzere Hindistan'a dönmek niyetinde olduğunu söyledi.

Adnan Bey, zaten hazırlanmıştı. Mustafa Sagir'in mektubu gibi, ona İstanbul'dan gönderilen mektupları da gerekenlere muayene ve tahlil ettirerek, eczalı mürekkeple yazılmış olduklarını tesbit ettirmiş bulunuyordu. Bundan dolayı da, Mustafa Sagir, kaç gündür otelinden itibaren sıkı bir tarassut ve takip altında idi.

Mustafa Sagir, hiçbir şeyden haberi olmaksızın, her zaman ki gibi gülümseyerek, konuşurken, Adnan Bey ağır ağır uzanarak çekmecedan aldığı mektupları, gözlerinin içine bakarak, Mustafa Sagir'e uzattı:

— Bu mektuplar nedir beyefendi?.. Sizin yazdığınız ve size İstanbul'dan gelen mektuplar...

Tecrübeli, şeytan, hin oğlu hin casusun bir anda maskesi düşmüş, oynadığı oyunun son perdesi inmişti. Şimdi vazife, oda da, Adnan Beyin yanında bulunan Ankara Müddeiumumisi ile Polis Müdürüne intikal ediyordu.

Adnan Bey son söz olarak:

— Ankara'ya gelişinizin hakikî sebebini lütfen söyler misiniz? dedi.

Mustafa Sagir, yutkunarak:

— Şu anda, kendime hâkim değilim. Müsaade ederseniz, suallerinize yazılı olarak cevap vereyim.

Cevabını verince, Adnan Bey:

— O halde, size şu andan itibaren casusluk suçuyla mevkuf olduğunuzu tebliğ ediyorum.

Mustafa Sagir mahvolmuştu. İki sivil polis ortasında, doğru tevkifhaneye götürüldü ve hücreye kapatıldı.

Aynı günde Anadolu Ajansı, şu haberi her tarafa yaydı:

«Bir müddettenberi Ankara'da misafir bulunan Hint Hilâfet Komitesi murahhası Mustafa Sagir Han dün akşam Antalya yoluyla memleketine dönmek üzere Ankara'dan mufarekat buyurmuşlardır.»

Bu esnada Mustafa Sagir'in İstanbul'daki adamı gazeteci Cavit Bey de, daha evvel kendisine Mustafa Sagir'in ağzından ve imzasıyla bir mektup yazılarak dâvet edilmiş olduğundan, Ankara'ya geliyor ve gelir gelmez, o da yakalanıp tevkifhaneye tıkılıyor. Cavit Beyin ilk sorgusu ile, Mustafa Sagir'in mektuplarını, Hindistan'a değil, İstanbul'daki İngiliz casusluk teşkilâtı şefi Albay Nelson'a göndermek istediği anlaşılıyor.

Nihayet Mustafa Sagir ile Cavit Bey, İstiklâl Mahkemesine veriliyorlar. Biri casusluk, diğeri hıyaneti vataniye suçlarıyla sa-

nık olarak muhakeme ediliyorlar. Mustafa Sagir, her şeyi itiraf ediyor. Eldeki deliller de zaten inkârı imkânsız derecede kuvvetli. Buna rağmen birçok tanınmış şahsiyetlerle, mebusların da şahadetine müracaat ediliyor. Ve neticede Mustafa Sagir idama, Cavit Bey de müebbet küreğe mahkûm oluyor. Hükûm Mustafa Sagir'e, ancak idam edileceği sırada sehpaye götürüldüğü zaman tefhim ediliyor:

«— İstiklâl Mahkemesi kararıyle idama mahkûm edildiniz. Son bir arzunuz var mı? dendiği zaman:

— Bir mektup yazmak isterim. Ancak yazacağım yere vermiyecekseniz boşuna yazmayım.. demiş, yazdığı yere verileceğinden emin olması söylendiği vakit de, uzatılan kâğıda, İstanbul İngiliz Konsolosuna hitaben İngilizce bir mektup yazmıştır. Bu mektupta «İngiltere hükûmetinden aldığı vazifeyi sadakatle yapmış olduğunu ve muhakeme esnasında her şeye rağmen İngiltere hükûmetine ait hiçbir sır vermediğini ve İngiltere ve Hindistan imparatoruna karşı ötedenberi olan sadakatinin son dakikaya kadar devam ettiğini ve okulda bulunan kardeşini İngiltere hükûmetinin himaye ve şefkatine bıraktığını» vasiyet etmiştir.

Mustafa Sagir, son dakikada kendisine dinî telkinlerde bulunan imam efendiden, Sûre-i Meryem'i okumasını istemiş ve sûrenin okunmasını dinledikten sonra, namaz kılmak isteyip istemediği sorusuna, hayır, cevabını vermiş, tövbe ve istiğfar etmesi teklifine de:

— O, Allahla kul arasındadır, diye reddetmiştir.

Üç yüz lira parasını, imam efendiye, kolundaki saati hapse hane gardiyanına hediye eden Mustafa Sagir, sehpanın altındaki masaya, kimsenin yardımını istemeden, çevik bir hareketle çıkmış ve bu esnada cellâdın, zahmet çekmemesi için yutmasını teklif ederek uzattığı zeytin tanesini, «Lüzumu yok...» diye ağzına almadan büyük bir soğukkanlılıkla boynunu ipe uzatmıştır.

Beyaz gömlekli göğsüne takılan yaftada: «Mustafa Sagir'in bir İngiliz casusu olduğu, Ankara'ya Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir suikast tertip etmek ve millî Türk hükûmetinin esrarını öğrenerek, bunları düşman devletlere bildirmek kararıyle geldiği, bu kasıt ve niyetlerinin bizzat kendi el yazısı ve eczalı mürekkeple yazdığı mektuplarla anlaşıldığı, esasen, kendisinin de her şeyi itiraf ettiği için İstiklâl Mahkemesi kararıyle idama mahkûm edilerek asıldığı» yazılı idi.

HÜRRİYET VE İTİLÂFÇILARIN HAINLIĞINI GENE BİR HÜRRİYET VE İTİLÂFÇI ANLATIYOR.

«Prangmatistler, içtimal hâdiselere hayattaki rollerine göre kıymet verirler. Bir Amerikalı filozof der ki: (Eğer tarih bugünle alâkadar değilse ölüleri mezarlarında rahat bırakmalıyız.) Fakat bugünü iyice anlamak için dünü bilmemiz icabeder. Çünkü bugünün anahtarı dündür. Öyle ise bugünü izah ancak dünü bilmekle kabildir. O halde tarihi ihmal edemeyiz.))»

Balkan Harbinden önce Hürriyet ve İtilâfçıların en ileri gidenlerinden biri olarak tanılan Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi Bey, bu felâketi gördükten sonra mensup olduğu fırkanın vatana ne büyük hıyanet ettiğini etrafiyle anlamış ve 1916 yılında «Muhalefetin iflâsı» adında küçük, fakat ehemmiyetli çok büyük bir risale bastırmıştır ki o zamana kadar başımıza gelen felâketlerin en büyük müsebbibinin bu vatan haini partî olduğunu ispat etmiştir. İşte aşağıdaki satırlar Şehbenderzade'nin bu eserinden alınmıştır:

«... İttihat ve Terakkî Fırkasının Bâb-ı Âlî'ye hücumundan birkaç gün önce bütün vilâyetlere emirler verilerek İttihat kulüpleri kapanmış, araştırmalar yapılmış, tutulan evrakin İstanbul'a gönderilmesi emir olunmuştu. Sadrîâzam Kâmil Paşa, Bab-ı Âlî'ye İttihatçıların hücumundan hemen önce, cemiyetin öldüğünü söylemişti. Fakat bu işi hemen yapamadığı, Hürriyet ve İtilâfçıları nezaretler ve büyük memuriyetlerle taltif etmediği için, İtilâf komitesi de Kâmil Paşa kabinesini devirmeğe ve yerine Harbiye Nazırı Nâzım Paşa'nın başkanlığında Gümülcineli İsmail, Basri ve Hoca Sabri'den müteşekkıl bir kabine getirmeğe azmetmiş ve Kâmil Paşa kabinesinin iskatı için cumartesi gününü münasip görmüştü. Yâni İttihatçılar perşembe günü Bab-ı Âlî'ye hücum etmemiş olsalardı, cumartesi günü İtilâfçılar hücum edecek ve kabineyi devireceklerdi.

Gayet mevsuk olarak işittik ki; İstanbul Muhafızı Memduh Paşa bazı tedbirler almak için Nâzım Paşaya başvurunca Nâzım Paşa: «Bir kaç güne kadar sadrîâzam olacağım, bu gibi tedbirlere aslâ hacet kalmıyacak» cevabını vermiştir.

Kâmil Paşa hükûmeti Avrupa'ya aldanmıştı. Büyük devletlerden bazıları, bilhassa İngiltere «Balkanlıların Osmanlı memleketine hücum etmeyeceklerini» temin etmişler, acaba kime? Hiç şüphe yok ki siyaset ve kıyasî göklere çıkarılan ve maamafih bütün ömrünü muvaffa-

klyetsizlikler içinde geçirmiş olan Kâmil Paşa'ya...

Bu teminat neticesinde Rumell'nde ve hudutlara yakın yerlerde toplanmış yüz otuz bin kişi terhis edilmiş, Mahalle Bekçilerinden bile silâhlar toplanmış, bir hükûmetin ihtiyar etmeyeceği büyük bir hatâ işlenmiş ve bu büyük hatâdan sonra da gene muharebeye kalkışılmış, daha büyük bir vatan cinayeti işlenmiştir.

Hükûmetin harb ilân edemeyecek bir halde olduğunu, itiraf etmekte olduğuna dair de pek çok delil vardır. Bilhassa boşboğazlıkta ve belâhate yakın garabette tanınan Dahiliye Nazırı Danış Bey, hükûmetin halini her önüne gelene söylemekte idi. Bir gün ahabplarımızdan (şimdilik adını söylemeğe lüzum görmediğimiz) bir zatın ziyaretine gitmiştik, bize şu sözleri söyledi: «İki saat önce Dahiliye Nazırı Danış Beyin yanında idim, bana aynen şu sözleri söyledi: Eğer İngiltere Bulgarları bir hafta daha oyalamayacak olursa Çatalca ve İstanbul'a geleceklerdir.»

Demek oluyor ki kabine, askeri terhis neticesinde muharebe edemeyeceklerini biliyordu. Şimendifer katarlarının işletilmesi kumpanyadan alınmış, bu işle uğraşmayan zabıtların eline verilmişti. Bunlar, kumpanyanın işleteceğinin ancak yarısını yürütebiliyorlardı. İbretle görülecek bir haldir ki sonradan idare gene kumpanya'ya iade edildi.

Demiryolunun türlü noktalarında içinde pek çok erzak ve levazım olan vagonlar bulunmuş, bunlardan askeri idarenin haberi olmadığı tahkik edilmiştir. Bu işlerde bilgisi olan İttihatçı subaylar işe karıştırılmadı. Halbuki dört yıldanberi, ordunun idaresi Mahmut Şevket Paşanın emrinde toplanmıştı. Hele levazım tarafı onlardan başkası tarafından yapılamazdı. Orduda bu kadar birikmiş erzaka rağmen, asker ylyeksiz ve silâhsız bırakıldı.

Yabancı gazeteciler görmüş ve itiraf etmişlerdir ki; Kırklareli, Lüleburgaz savaşlarında Bulgarların eline pek çok erzak geçtikten başka, henüz sandıklarından çıkarılmamış mitralyözler ve ilâçlar da geçti.

Bu kadar mühim bir savaşta, dört yıl Savunma Bakanlığını idare eden Mahmut Şevket Paşadan istifade edilmek kadar tabii bir şey olamazdı. Paşayı bir işe tâyin etme şöyle dursun, adının bile gazetelerde yazılmasını yasak etmişti. Kan ağlanacak facialardandır ki, düşmanın en şiddetli hücumlarına Edirne'nin uğrayacağı belli iken, İstihkâmlardaki projektörlere lâzım olan kömür takımları, muhasaradan bir kaç gün önce İstanbul'da arandı, yetmeyecek kadar bir miktarı bir Alman'dan satın alınarak gönderildi.

Hele ordu kumandanlarının seçiminde en kötü hareketlerde bulunuldu. Bir teğmen vazifesini yapmaktan âciz Mısırlı Aziz Paşanın, mühim bir fırka ve jandarma neferliğinden yetişmiş Tahsin Paşanın, Yu-

nan hududu kmandanlığına tâyinî bir mîsal olarak gösterilebilir.

Hattâ gazete muhbirliğinden siyasiliğe yükseltilmiş olan, horoz döğüşdürücüsü Pehlivan Kadri'nin, oyuncuğu olan Kâmil Paşanın hamiyet ve siyasi maharetine ümit bağlayanlar ve bu zatın iş başına gelmesinden vatan ve millet için hayır bekleyenler acı surette aldandılar. Bir kere düşünmeli ki, koca bir Osmanlı milletinin idaresini, mal ve canını korumasını üstüne alan Kâmil Paşa, kendi nefsinin bile koruyamayacağına kanaat getirmiş olduğundan, Şıgılı Mustafa gibi bir kaatil, evinde oturtuyordu.

İdarî işlere gelince, bunları saymağa bile imkân yoktur. Abdülhamit devrinde bile memuriyetlerin satılışı bu kadar rezilâne olmamıştır.

Hızlıp meselesi ise; Sadık Bey, yanında Şaban Efendi olduğu halde Selânik'e giderek Umumi Merkez'le uzun uzun konuştu. Dönen şayialara göre Sadık Bey'in dedikleri kabul edildi. Söylentilere göre bu tekliflerin en mühimmi bazı genç İttihatçıların kabineden çekilmesi ve Masonlukla İttihatçılığın bir ilgisi olmadığının ilânı gibi şeylerdi. Sadık Bey, İttihat ve Terakki Fırkasına bağlı yüz altmış mebusdan on tanesini gizlice kendi evine çağırması ve yemin ettirmişti. Bir yeni «hızlıp» yâni «kısım» teşkil etmişti. Görülüyor ki Sadık Bey, vaziyete hâkim olmak için, lâzım gelen kuvvetin birkaç misline mâlik idi. Fakat o hemen mağlûp oldu. Bunun sebebi:

1 — Sadık Beyin ağır davranması ve cesaretsizliği,

2 — Başına topladıklarının münafıklığı ve birbirine uyamaması... Karşısındaki İttihatçıların ise cür'etle çabuk hareket etmeleri ve bir kafada oluşlarıdır.

Yeni hıziple, eski hızlıp birkaç gün devam eden müzakereden sonra birleşti. Sadık Beyin de işi bitti.

Hürriyet ve İtilâf kulüplerinin haline gelince: Vilâyetlerden birine İtilâf namına mebus namzedi olarak giden bir zatın, şu sözleri ibret alınacak şeylerdendir: «Kulûbe girince istikbal olundum. Beni karşılayan zat, kunduralarımı çıkarmamı söyledi, niçin dedim, kulüpte namaz kılmyormuş. Kulübün hemen karşısında koca bir cami vardı. Niçin namazın camide değil de kulüpte kılındığını sordum. Maksat ahâlinin gönlünü kazanmak imiş. Ve âzânın çoğunluğu başı sarıklılar imiş. Bu çırkın rüyaya karşı iğrenerek kunduralarımı çıkarıp içeri girdim. Kulübün büyük salonunda otuz kadar sarıklı zatlar oturuyordu. Kulûbe büyük bir medrese şekli verilmişti. Selâm verip meclise girdim. Azametli ve soğuk bir tavırla karşılandım. Sol tarafımda köşe mînderinde oturan limon kadar sarı benizli bir zat, mebus adaylığımı anlayınca kaşlarını çatı. Ve dedi ki: «Mebus olmak istiyorsanız, önce sakal

koyverin, sakal bırakmayı akledemeyen adam nasıl mebus olur?»

Doğrusu ya, sakalın ehemmiyeti bir adama mebus olmak liyakatini verecek derecede olduğu hatırıma bile gelmemişti. Kendimi mahalle imamlığına aday sandım. Vilâyet kazalarını dolaşırken benden önce giden iki sarıklı hoca, sarıklılardan başkalarına rey verilmemesini tembih etmiş.

Hemen İtilâf kulüplerinin çoğu, İttihatçılıktan atılanlar, yahut İttihada girmeye yol bulamıyanlar, İttihatta ikinci derecede kalmaya tahammül edemiyenler, entrikacılar elne düşmüştü... İtilâfçılar arasında Sadık Bey ve taraftarları gibi müslümanlık politikası ileri sürenler, Lütfi Fikri, Mahir Salt, Rıza Tevfik Beyler gibi liberal düşünenler, gerici medreseliler, dinsizlikle şöhret alanlar da vardı... Tarafsız bir görüşü olanlar, böyle bir partinin dağılmaya mahkûm olduğunu anlıyorlardı.

Hürriyetin ilânıyla beraber, Türk olmayan unsurlar arasında milliyet hisleri uyanmıştı. Hele Arnavutlar bu cereyanda başta gelyorlardı. Arnavut subaylar Başkımçı oldukları gibi Arnavut olmayanlar da Halâşkâr adıyla İttihatçılara karşı teşkilât yaptılar. Halâşkârlarla İtilâfçılar resmen münasebet peyda etmemişti. «Resmen» diyoruz. Çünkü Halâşkârlar içinde İtilâfa mensup zabıtların bulunduğu malûmdur. Fırka erkânından bazılarının halâşkâr harekâtına yabancı kaldıkları inkâr edilemez. Halbuki Arnavut ihtilâlinde gerek Prens Sabahattin ve gerek Kürt Salt Paşanın oğlu Şerif Paşa daha faal rol oynamışlar. Abdülhamid'in tüfekçilerinden Celâl Paşa zade Emlin Bey, Prens Sabahattin ve Yakovalı Rıza Bey arasında vasıta olmuş. Gümlücineli İsmail Bey, Mahir Salt Bey. Rıza Nur Bey de Arnavutlarla münasebet peyda etmişlerdir...

Balkanlılar ilân-ı harb için vesileyi elde ettiler. Dört küçük hükümetin birliktelikte hücum etmesi kararlaştı. Bizim Hürriyet ve İtilâf Fırkasına girmiş olan Rumlar ile bazı İtilâfçılar ve bu arada Şaban Efendi, Yunanistanla İslav devletlerin aralarını açmak için, Rumlar evvelce hükûmete verdikleri takrirlerin kabulü halinde Yunanistan'ın Balkan ittifakından ayrılacağı katıyen vâdettiler. Şaban Efendi Rum mebusu Buşo Efendiyi Kâmil Paşanın yanına götürdü. Neticede Buşo Efendi «bizimle mi, yoksa milletle mi alay ediyorsunuz?» diyerek hiddetle ayrılmıştır.

O aralık Kâmil Paşa yerini Gazi Muhtar Paşaya bırakmış, kendisi Şûray-ı Devlet Reisi olmuştu. «Kâmil Paşa gene kabinede kaldı» diyerek İngiltere'nin hemen bize arka olacağı sananlar vardı. İtilâf kabineleri meşrutî bir usulle meydana gelmiş değildi. Halâşkâr Subayların

«Pronunciamento» su, yani sllâh zoruyla meydana çıkmıştı. Bu kadar garip bir kabineye bir de «büyük kabine» adı takılmıştı. Lâkin kısa bir müddet sonra büyük kabinenin en büyük muhalflı gene eski İttihatçılara muhalflı olanlar oldu. İş başına tekrar Kâmil Paşa getirildi. Osmanlı tarihine göz gezdirenler itirafa mecburdurlar ki Kâmil Paşanın her iş başma gelmesi Millet için yeni bir felâketin vukuunu haber veriyordu: Mısır, Rumeli-i Şarkî, Bosna, Bulgaristan istiklâl, Garb Trablus'u... hep onun kabine kurduğu zamanlar vatandan kopup gitmiştir... Kırklareli ve Lüleburgaz mağlûbiyetlerinden sonra Millet gözünden kabine büsbütün düştü. Vakıa hatâsız insan olamayacağı gibi, yenilmeyen ordu da yoktur amma, bizim mağlûbiyetlerimizde pek fevkalâdelikler vardı. Kâmil Paşa yıkılışın dehşeti karşısında, ezilmiş kalmıştı. Osmanlı talil Avrupahların mürüvvetine kaldı.

Kâmil Paşa, Harbiye Nazırı Nâzım Paşa'yı atmak istiyordu. Kâmil Paşa Nâzım Paşa'yı atmakla, mağlûbiyetin hasıl ettiği kinden kendisini kurtarmak istiyordu. Neticede İttihatçılar, cumartesi günü kabineyi düşürmek isteyen Nazım Paşadan, iki gün önce harekete geçip, Kâmil Paşa hükûmetini yıktılar.

... ..

Hürriyet ve İtlâf Fırkasının Paris'e kaçan bakiyesi, orada Kürt Salt Paşanın oğlu, vatan haini Şerif Paşanın reisliğinde, Gümülcineli İsmail ve Sadık Beyn ikinci reisliğinde gene İtlâf adıyla fırka kurdular. İlk hareketleri, Osmanlı devletini (terbiye) için Rusya Çarı'na, İngiliz ve Fransız devletlerine telgraf çekmek, müdahale istemek oldu.

İbret alınacak bir olaydır ki, Osmanlı birliğinin samimî taraftarı olan Emir Şekip Arslan, Paris'te kongre kurmuş olan Arap ileri gelenlerini kabahatlendirmiştir. Emir Şekip Arslan'ın bu hareketine karşı Arap ileri gelenlerinden biri, neşrettiği bir makalede: «Türk hükûmeti için Araplardan, Türklerden ziyade mi sadakat bekleniyor? Sadık Bey Türk devleti için Rus İmparatoruna müracaat etmişken, Arapların Paris'te kongre teşkili neden çok görülüyor?..» diyor.

★
★

İşte eski Hürriyet ve İtlâfçılardan Şehbender zade Hilmi Beyin kaleme aldığı bu risalede, teşhir ettiği menhus İtlâfçıların, daha sonra, Millî Mücadele esnasında da tekrar aynı menfî ruhla, aynı hırsların ve şahsî menfaatlerin zebunu olarak, tıpkı Rûm ve Ermeni komitacıları gibi vatan hainliği yaptıkları düşünülürse, risale sahibinin, bu Hürriyet ve İtlâfçıların mahiyetleri ile aslî cıbilliyetlerini geçmişleri tarihle çok daha önce ortaya koymuş olduğu görülür.

Başkumandan Mustafa Kemal ile İsmet Paşa büyük zafer günlerinde.

HESAP GÜNÜ GELİP ÇATINCA...

İstiklâl Savaşı esnasında vukubulan bozgunculuk ve casusluk teşebbüsleri bu anlattıklarımızdan ibaret değildir. Bunlar sadece kitabımızın hacmine göre verebildiğimiz örnekler mahiyetindedir. Gerek İstiklâl mahkemelerinin, gerek Divanı Harplerin elinden geçmiş daha birçok bozgunculuk ve casusluk dâvaları vardır. Bunlar İstiklâl savaşı sona erinceye kadar, Anadolu'nun her tarafında devam etmiştir. Aynı şekilde İstanbuldaki belli gazetelerin bozguncu, yıkıcı ve haince yayınları da keza durmaksızın, büyük zafere kadar azgınlığını arttıra arttıra sürmüştür.

İstiklâl Savaşı zaferle nihayet bulunca, bütün bu hiyanet hareketleri birdenbire kendiliğinden iflâs ile, sönmüşse de, ortada yaptıkları kötülüklerin henüz cezasını görmemiş olanlar vardı.

Millî Mücadele ve İstiklâl savaşı boyunca düşmanlarla işbirliği edercesine bu memleketin bu en mukaddes mücahedesini baltalamak, bozguna uğratmak için yapmadıklarını bırakmayan İstanbuldaki hainlerden birçoğu, ele geçmemiş olduklarından, sorguya dahi çekilememişler, ve millete yaptıkları hainliklerin hesabını vermek günü gelip çatıldığını görünce de, başta Vahidettin olmak üzere, birer ikişer İstanbul'dan kaçmağa başlamışlardı.

Fakat, bunların kaçak da olsalar, cezaları verilmeli ve bilhassa bir daha bu memlekete ayak basmamaları, artık bu millet arasında yerleri bulunmadığı kat'î şekilde tesbit edilerek, bir esasa bağlanmalıydı. Halbuki, milletlerarası her sulh muahedesi, bir umumî af ilânını icabettiriyordu.

Şimdi bizim, zaferden sonra yapacağımız sulh muahedesi-ne de böyle bir umumî af kaydı koymağı asla kabul edemezdik. Mustafa Kemal Paşa da, arkadaşları da buna katiyen razı değillerdi. O halde ne yapılacaktı? Ankara İstiklâl mahkemesi reisi Topçu İhsan Bey, hatıralarında, bu konuyu tafsilâtiyle şöyle anlatmaktadır:

Gazi Paşa tarafından davet edildim. Huzurunda İsmet, Fevzi ve Kâzım Paşalarla, Ali Fethi, Yusuf Kemal ve Seyyit Beyler bulunuyordu. Gazi dediler ki:

«İhsan Bey, hatırlar mısınız, bir gün sizinle zannediyorum ki, Doktor Adnan ve sabık Maliye Vekili Ferit Beylerin bulunduğu bir hususî toplantıda, zaferden sonra memlekette kalma-

ları, vatanın huzuru bakımından endişeyi mucip olacak kimse-lerin listesinden bahsetmiş ve hatırımda kaldığına göre siz, bunların daha o zaman tesbitini istemiştiniz. Şimdi Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey her milletlerarası muahedenin bir affı derpiş ettiğini söyleyerek, böyle bir ihtimale karşı hazır bulunmamızı istiyor.

Burada, Yusuf Kemal Bey dedi ki:

«— İhtimal değil Paşam. Bu bir vakıadır ve milletlerarası müsalâhaların tabii şartlarından. Bilhassa bizim bu sefer aktedeceğimiz müsalâha, devletin teşekkül ve teessüsünü milletlerarası bir vesikaya bağliyacığına göre, elbette geniş bir affı derpiş edecektir.

Gazi devam etti:

«— O halde bizim yapacağımızı tasavvur ettiğimiz hazırlıklar, bir emrivaki oluyor demek... Şimdi İhsan Bey, bu hususta bizi bilhassa aydınatabilecek durumda olan arkadaştır. Çünkü kendisi, İstiklâl Mahkemesi reisliği yapmıştır. Ankara İstiklâl Mahkemesi, meşguliyeti ve kendisine tevdi edilen dâvaların şümül ve ehemmiyeti bakımından, devletin emniyetini ilgilendirecek bütün dâvaları rüyet etmiştir. Öyle değil mi?

Vakıa, Ankara İstiklâl Mahkemesi Gazi'nin ifade ettikleri gibi, mahiyet itibariyle memleket ölçüsünde olan dâvaları rüyet etmiş ve gayet kat'î kararlar da vermiştir. Fakat bu dâvalar artık gündeminde değildi. Milletlerarası muahedede bahis konusu edilecek affın şümülü dairesiyle bu dâvaların münasebetini kavrayamamıştım.

«— Paşam, dedim, bize tevdi edilen suçlular, cezalarını görmüşlerdir. Bu dosyalar kapanmıştır. Şimdi, İstiklâl Mahkemeleri faaliyet halinde ve kanun da yürürlükte olduğuna göre, mahkememizin faaliyeti sahası içine giren mevzuları yine aynı adalet ve ciddiyetle neticelendireceğimiz şüphesizdir. Fakat ben-deniz, affınıza mağruren şunu sormak istiyorum; İstiklâl Mahkemesindeki dosyaların tetkiki ile af arasında ne münasebet vardır?

Bu suale İsmet Paşa cevap verdi:

«— İstiklâl Mahkemesine intikal eden ve neticelenen mevzuların, benzerleri suçları işlemiş olanlardan bir kısmı, bugün millî hudutlar dışındadırlar. Bir kısmının da hudutlarımız içinde kalmasına, iç emniyetimizin müsaadesi yoktur. Meselâ öyleleri vardır ki, bunlar vaktiyle ele geçmiş olsaydı, İstiklâl Mahkemesinin benzeri suçlarda verdiği kararlar, kıstas olarak kabul edildiği takdirde derhal idam edilmeleri lâzım gelirdi. Sonra İstiklâl Mahkemesi bazılarının da giyabında karar vermiştir.

Lozan'da milletlerarası geleneğe göre, muahede ile birlikte bir umumî af kararını da kabul meecbur olduğumuzu hatırlatan ve dış işlerdeki bilgi ve ihtisası hâlâ aranan eski Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirçenk.

Bir affın bahis mevzuu olması mutlak olduğuna göre affa lâ-yık olmayanların şimdiden tesbiti zarureti var. Bunların kimler olduğunu nasıl tesbit edebileceğiz?

Mevzuu anlamıştım. Bu, haklı bir noktai nazardı... Memleket içinde kalmaları vatanın emniyeti için tehlikeli olacak kim-selerin nasıl ve hangi suçların faili olduklarını anlayabilmek için ihticaca salih vesikalar, ancak İstiklâl Mahkemelerinde bulunabilirdi.

— Bu, dedim, incelenmesi uzun zaman isteyen bir meseledir. Vakia böyle bir tahkik ve tetkik nihayetinde tatmin edici neticeler elde edilebilir. Fakat bunun hafıza ile halledilmesi mümkün değildir. Bilirsiniz ki, bu hususta Mecliste alınmış bir karar gereğince, İstiklâl Mahkemeleri tarafından kat'î karara bağlanıp, infaz edilen dosyalar, yüksek Mecliste muhafaza edilmektedir. Eğer burada bazı prensipler vaz edilecek olursa, ben bu mevzuda emrinizi ifa için çalışırım.

Bu mütalâa tarzım, Gazi'yi tatmin etmemiş mi idi, yoksa orada hazır bulunanlardan farklı mı düşünüyordum, bilmiyorum, bana kat'î ve cevabı biraz güç verilebilecek bir sual sor-du:

— İhsan Bey, bana lütfen sarîh cevap veriniz... Sarîh cevap veriniz ve kat'î kanaatinizi söyleyiniz: Siz, umumî af içinde böyle bir istisnaya suret-i katiyede lüzum görüyor musunuz?

Bu suale cidden güç cevap verilebilirdi... Derhal hafızamda iki türlü muâdele kurdum. Evvelâ; Millî Mücadelenin ne kadar ağır şartlar içinde tahakkuk etmiş olduğunu düşündüm. Ona karşı devamlı muhalefet, hattâ hıyanet etmiş olanlar gözümün önüne geldi. Ben İstiklâl Mahkemesi Reisi olarak, dar-ağacına gönderdiğim yüzlerce insanın mânevî ukubetini omuzlarımda taşıyordum. Fakat vicdanımı asla huzursuz eden bir günahın izi dahi yoktu. Eğer bir kusur ve hatâ yapmış isem, bunu da bilmeden yapmışımdır. Hangi hâkim böyle bir hatâdan münezzeh idi? Fakat vicdanen kani idim ki, birçok hakikî suçlular, elimize geçmemişti. Bunlar, ya cürümlerinin hakikî failleri idiler veya nefislerini maharetle kanunların cezasından kurtarmışlardı. Şimdi bunlar, milletlerarası bir anlaşma içinde muhakkak bulunur diye af mı edileceklerdi? Bunu havsalam almıyordu.

İstiklâl Mahkemesi Reisi olarak yine düşünüyordum ki, bunlar ele geçmiş olsalardı, ne olacaktı?.. Kapanmış olan bu dosyaları tazeliyecek mi idik? Yeniden kan mı dökülecekti? Vatandaş fikrinde yeni şüpheler mi uyanacaktı? Hayır!.. Buna lüzum yoktu. Hukukî bir sebep de yoktu. Fakat bunların başı

boş gezmeleri de doğru değildi... O halde?... O halde bunları memleket dışına atardık, mesele de kapanırdı. Fakat bu suçları kim tâyin edecekti? Suçların başlangıç ve bitiş tarihleri ne olacaktı? Bütün bunlar karışık, içinden çıkılmaz birer dâva idi ki, halledilmesi pek de kolay değildi... Bütün bu ihtimaller hatırımdan geçti ve dedim ki:

— Muhterem Paşam, size iki sıfatla cevap vereceğim. Birincisi, Millî Mücadelenin ne kadar güç şartlar içinde tahakkuk etmiş olduğunu bilen insanlardan birisi olarak... Bu sıfatla bize, bu devre içinde dış düşmanların değil, fakat bu memleketin nimetiyle perverde olmuş, ekmeğini yemiş ve şeklen bizden olan bir takım insanların ısrarla, taammütle ve bilerek yaptıkları kötülüklerin cezasız kalmasına gönlüm razı değildir. Onları bugün adalet huzurunda hesap vermeğe dâvet edemiyorsak, hiç olmazsa millî hudut içinde bırakmayız. Nereye isterlerse oraya giderler, gözüümüz görmez... Bu bir.

İkinci olarak da, ben İstiklâl Mahkemesi reisi sıfatıyla arz ve itiraf ediyorum ki; bizim cezalandırdığımız birçok insanlar içinde bu suçlarını, bugün cezalarını bulmamış olanların teşfik ve telkinleriyle işlemiş olanlar vardır. Yani asıl suçlular, elimize geçmediklerinden, ceza görmemişlerdir. Şimdi bunların birer birer yakalandıklarını düşünelim. Ne olacak? Yeniden bir muhakeme safhası mı başlayacak? Bendeniz bunu hem fuzulî bulmaktayım, hem de artık bu dâvalardan kanıksamış olan halkın zafer neşesi içinde, yersiz olacağını düşünüyorum. O halde yapılması münasip olacak olan netice, bu suçluları kat'î surette gözlerimiz önünden uzaklaştırmaktır. Fakat Paşam, şu suallerin cevaplarını verebilmek şartıyla: Evvelâ, bu cürümlerin mebde ve münteha (başlangıç ve bitiş) tarihleri ne olacaktır? Çünkü öyle suçlar işlenmiştir ki, bunlar işlenmemiş olsaydı, bu kadar ıstırap çekmemiş olurduk. Başlangıç tarihini nasıl tesbit edeceğiz?

İkincisi; hangi cürümleri ele alacağız? Şahsî cürümler erbabını da bu liste içinde mütalâa edecek miyiz? Etmiyeceksek, bir cürmün, şahsî mi değil mi olduğunu nasıl tâyin edeceğiz?

Üçüncü Millet Meclisi içinde cereyan etmiş barzı hâdiseler vardır ki, bunların vahameti de malumdur. Bu hâdiseler, bizim için cürümlerin tesbitine medar olacak esasların bir diğer şeklinin, nerede cereyan ettiğini şüpheye yer bırakmadan hatırlatır. Bu şekildeki maruzatımla neleri kasdetmek istediğimi elbette biliyorsunuz. Şimdi bu suretle, şeklen teşriî vazifenin yapılması, fakat hakikatte karşılaşılan dertlerin esas unsuru olmuş vak'aların müsebbipleri için neler düşüneceğiz? Eğer böyle

şamil bir tefrik yapılmıyacaksa, umumî affın dışında bırakılacakları daha doğrusu buna hak kazanmış olanları ayırmak, ne fayda verecektir? Böyle bir ayırma ile adalet ruhu müteessir olmayacak mıdır?

Eğer bu suallere müsbet cevap verebilmek mümkün olacaksa, benim mütaleam müsbettir. Yok, ceffelkalem birşey yapılacaksa, bu hâdise milletlerarası bir anlaşmanın maddeleri içinde yer alacağına göre, haklı olarak kilükâli mucip olur ve sebepsiz yere adaletimizin varlığından şüpheyne düşülmesine yol açmış oluruz.

Gazinin bir itiyadı vardı. Bir heyette, bir mevzu münakaşa edilirken, daha çok sual sorar, kendi düşünce ve kanaatini belirtmeği en sonraya bırakırdı. Bu belki, şahsî kanaatını açıklamak suretiyle karşısındakilerin düşünceleri üzerinde tesir yapmamak endişesi, hattâ ihtiyatkârlığı idi. Çünkü, böyle umumî mevzularda değil zaferden sonra, daha ilk Millî Mücadele günlerinde bile onun fikirlerine itiraz edilmesi biraz güçlü. Bu güçlük, sade kendisinden çekindiğimizden değil, bilhassa onun müstesna şahsiyeti ile daima temkinli, ihtiyatlı ve makul hareketleriyle, esasen itirazları mucip olacak herhangi bir fikri ileri sürmesine hemen hemen hiç bir zaman imkân vermeyişinden. Şimdi de üzerinde durulan mevzua hususî bir ehemmiyet verdiği ve yanlış bir hükme varmaktan ictinap ettiği anlaşılıyordu. Benim sözlerim bitince, evvelâ Fevzi Paşaya döndü:

— Müşir hazretleri... Ne buyuruyorsunuz?

Fevzi Paşa bir müddet düşündü. Bir çoklarımızın kanaati hilâfına olarak, Fevzi Paşayı ben, bir hayli münasebetlerimizin verdiği intibala müsamahakâr ve hatta şefkatli bir insan tanımadım. Bu belki, fazlaca prensip adamı oluşundan, belki de orduda muvaffakiyetin asıl şartı olarak bulunmasını kabul ettiği disiplini muhafaza endişesindendi. Fevzi Paşa için her müsbet hareketin ve fedakârlığın karşılığı muhakkak takdir olmayabilirdi. Mükâfatlandırmak bahsinde cömert değildi. Fakat cezalandırmanın vaktinde yapılmayıp, geciktirilmesini suiistimal sayarak, endişelenirdi. Nitekim bu bahiste de aynı endişeyi belirtti:

— Ordu mensupları arasında Millî Mücadeleye karşı filen vaziyet almış olanların vaziyeti olduğu gibi bırakılamaz. Fakat bazıları millî hudutlar dışında iseler, bunların hiç olmazsa kaydi hayat şartıyla memlekete sokulmamaları lâzımdır.»

Müşirin bu şekildeki konuşmasıyla, kısmen anlaşılıyordu ki, Erkânı Harbiye Umumiye bu durumda olanları tesbit etmiştir.

Diğer zatlar sessiz oturuyorlardı. Gazi, onların mevzu üzerinde birşey söylemediklerini görünce, dedi ki:

— İhsan Bey doğru söylüyor... Evvelâ bu işin prensibini koymalı. Ortada, siyasi ve hukukî kuvvetli bir tez bulunmalı. Bunu nasıl vaz'edeceğiz?

Hatırımda kaldığına göre — eski Adliye Vekili — Seyyit Bey şu mütaleada bulundu:

— Fiil ve hareketlerinden dolayı millî hudut dışına çıkarılacakların muhatap olacakları müddetin başlangıcı, Millî Mücadelenin iptidası olmalıdır. Çünkü bizim milletlerarası hukukî bir vesikaya bağliyaacağımız sulhname, bu devrenin neticelerine aittir. Benim kanaatime göre, hükûmet bu mevzuda yetkili bir komisyon kurmalı ve kabul edilecek esaslara göre fertlerin hal ve hareketleri bu esaslara ne derece uyup uymadığı araştırılmalıdır. Çünkü yüksek Meclis, Osmanlı devletinin yaptığı bütün anlaşmalarla muahedeleri hükümsüz addetmiştir.

Yusuf Kemal Bey de, bu mütaleaya karşı dedi ki:

— Bu takdirde, Osmanlı devletinin yürürlükte saydığı kanunları ve Meclisin aldığı bu karardan sonra, yeniden çıkardığı bütün tedbirleri alan ve tatbik edenlerin ve meselâ bu arada Meclisin bahis mevzuu kararından sonra İstanbul hükûmetine dahil bütün şahsiyetlerin millî hudut dışına çıkarılmaları lâzım gelecektir. Bilmiyorum, böyle bir tedbir ne derece kabili tatbiktir?

Seyyit Bey fikrini izah etti:

— Hayır efendim, dedi, kanunî ve meşru faaliyeti kasdetmiyorum. İstanbul hükûmetleri, şahsı saltanatı temsil eden padişahın emir ve tensibiyle iktidar mevkiine gelmişlerdir. Padişah saltanatın meşruluğunu fiilen nakz ve cerh eden hâdiseler, müessir kuvvet haline gelmiş oluncaya kadar böyle bir iddia bahis mevzuu olamaz.»

Senelerdenberi içimde ukte olan bir hakikati ortaya koymak zamanı geldiğine kani olarak, dedim ki:

— Yok efendim, bence böyle bir başlangıç hakikati ifade edemez. Çünkü bizi Mondoros, daha sonra Sevr muahedesi karşısında bırakan hâdiselerin de sorumluları vardır. Balkan Harbine kadar olan hâdiselerin sebebi sayılan İkinci Abdülhamit, bu hareketlerinin hesabını, tahtından indirilmekle ödemiştir. Ondan sonra devletin mesuliyetini ellerine alanlar, bu devleti ortada icbar edici hiç bir sebep yok iken Dünya Harbine sokmuşlardır. İşte bizi, Millî Mücadeleye mecbur eden Mondros ve Sevr, bu harbin neticesi değil midir? Şimdi biz, hakikî suçluları ele almıyoruz da, talî sebepler üzerinde durarak, memleketi

felâkete sürüklemiş olmakla bu neticeyi menfi şekilde tefsir edenleri cezalandırmak istiyoruz. Böylelikle, yani bu şekilde hareket edersek, yarın oturacağımız milletlerarası bir sulh konferansı masasında tezada düşmüş olmayacak mıyız? Bendeniz, tarih başlangıcı derken, bunu kasdetmek istiyorum. Millet, başına gelen hâdiselerin hakikî suçlularını bilmelidir. Şimdi biz, umumî aftan kimleri istisna edeceğiz? Milli Mücadelenin iptidasından itibaren, karşımıza belki de iktidarı dışında sebepler ve âmiller ile çıkmış bir takım bedbahtları... Halbuki bizzat Millî Mücadeleye milleti mecbur edenler vardır. Bu memleketi Dünya Harbine sokup bu harpten mağlûp çıkaranlar olmasaydı, Millî Mücadeleye ne lüzum kalacaktı? Binaenaleyh, memleketi mağlûp ve perişan bir vaziyete sokanlardan, henüz hesap sorulmamıştır. Eğer hakikaten bir hesap devresi düşünülüyorsa, milletin ve tarihin huzuruna evvelâ, asıl ve hakikî mesulleri getirelim. Eğer bunu yapamıyacaksak, kanaatimce, ceffekalem bazı kimseleri suçlandırarak, millete, başına gelmiş felâketlerin müsebbibi olarak, asıl suçlulardan başkalarını göstermiyelim. Bu asıl mesulleri siz de bilirsiniz Paşam, lütfen bunlarla, şimdi tasavvur ettiklerimizi mukayese edelim. İstiklâl mahkemesine gelen yüzlerce ve binlerce dosyanın tetkikinden çıkardığım asıl hakikate göre, bendeniz, çok zaman başa gelenlerin, hakikî âmillerinin lâıkiyle bilinmemiş olmasından dolayı milletin ıstırap çektiğine kani oldum. Şimdi mademki, Millî Mücadelenin bir hesaplaşması yapılmak, onu sarsmağa, içinden ve arkasından vurmağa çalışmış olanların ilân ve tel'in edilmesine doğru bir temayül var, o halde bu, tam yapılmalı, tam bir iş olmalıdır. Yoksa tesadüfen veya dolayısıyla işe karışmış olanları asıl suçlu gibi gösterirsek, o zaman milletin haysiyeti müteesir olur. Şu sebeple ki, bu koskoca memleketi, büyük işler yapmağa kudretli olmıyan birtakım basit insanların da, bir yolunu bulup, istedikleri istikamete sürükleyebilecekleri şüphesi uyanır.

Biz, bazı kimselerin vatan içinde, aramızda kalmasından, pek haklı sebeplerle endişe ediyorsak, asıl, koskoca bir imparatorluğu birkaç sene içinde izmihlâle götürenlerin hayatta olanlarından veyahut onları takip edeceklerinde şüphe olmıyanlar için de aynı endişeyi duymamız gerekir. Eğer tasavvur buyurulan tasfiye böyle olacaksa, bendeniz bütün mevcudiyetimle mutabıkım. Aksi taktirde, hissî ve mezî bir iş yapılmış olmasından bihakkin endişe edilir. Bendeniz, ferdî kararlar verirken, İstiklâl mahkemesinde, hakikî suçlular yerine, onların âleti ve vasıtası olmuş olanları mahkûm ederken duyduğumuz endişe

Bazı müfrit Halkçılarca, asıl suçlu sayılarak cezalandırılmaları istenilen İttihat ve Terakki liderlerinden Talât ve Enver Paşalar.

Aziz hanımefendi hazretleri,

Moskova 28 Mart 1921

Şu satırları yazarken ne kadar derin bir teessür içinde bulunduğumu söylemeğe lüzum görmem. Kardeşim Sâi'nin zıyaiyle siz bir arkadaş kaybettiniz. Fakat bizler ümidimizi, memleketimizin ümid-i istikbalini kaybetmişe döndük. Neden böyle memlekete en ziyade yeniden can ve ruh verecek bir zamanda bizi bıraktı. Tabii o şimdi istirahat-ı ebedisinde bulunurken, onun geriye bıraktığı bütün elem, kaygu bizlerin boynumuza çökmüş bulunuyor. Kendimi teselli edemediğim için, sizi teselli edecek hiçbir söz bulamıyorum. Yalnızca Cenabı Hak, O yattıkça sizleri âfiyette daim etsin diyebileceğim.

Sâi Bey, Hakkın takdiriyle sizi terketti ise yerine her zaman, her emirlerini ifâya hazır bir kardeşinin bulunduğunu unutmamanızı rica eder, cümlelerinizi Cenabı Hakkın siyanetine tevdi eyler, arz-ı hürmet ederim efendim hazretleri.

Enver

ve tereddüdü, şimdi Millî Mücadelenin muhaliflerini tesbit gibi çok hassas olunmak lâzım gelen bir bahiste de, duymamız gerektiğine kaniim.»

Gazi sözlerimi, büyük bir dikkatle dinliyordu. Fakat her zamanki taktiğiyle, ses çıkarmıyarak, başkalarının mütalealarını bekliyordu. İsmet Paşa, Gaziye hitapla:

— Paşam, dedi, İhsan Beyefendi, tehlikeli bir bahis üzerindedir. Millî Mücadelenin sebepleri olarak Mondoros mütarekesiyle Sevr muahedesini gösterdi. Sorumlu olan mütareke ve muahedenin elbette kendisi değil, onları imzalamış olanlar olduğuna göre, böyle bir tezin kabulü halinde vaziyet ne olacak?

Odada bulunanlardan çoğu, bu ince nükteyi kavrayamamışlardı. Mondoros mütarekenamesini, imza eden Hüseyin Rauf Bey idi. Ve Rauf Bey de, o gün «İcra Vekilleri Heyeti Reisi» yani Başvekil idi.

Sadece Gazinin dudaklarında bir tebessüm belirdi.

O günkü görüşmelerimiz, müsbet ve kat'î bir neticeye varmadan, dağılmıştı. Zaten alınacak karar da pek yoktu.

Bana o günler içinde hükûmetten de herhangi bir iş'ar vaki olmadı. Esasen İstiklâl mahkemeleri dosyaları, hükümler infaz edildikten sonra, Meclise gönderiliyor ve orada muhafaza ediliyordu.

Ben de, hâdiseyi, diğer çeşitli vak'alar içinde unutmuştum. Vaktaki, sulh müzakerelerinin Lozanda başlayacağı ve İsmet Paşanın da, Yusuf Kemal Beyin yerine Hariciye Vekâletine getirilerek, sulh heyetimiz başkanlığına tâyini kararlaştırıldı ve yine o günlerde, kendiliklerinden memleket dışına gitmiş olanlardan bir daha yurda sokulmayacaklarla, yurttan çıkarılacak olanların kimler olacağı bahsinde listeler hazırlanmakta olduğu duyuldu. İptidadan beri bu konudaki görüşmeler dolayısıyla alâkadar olarak, bir gün Millî Müdafaa Vekili Kâzım Paşayı (Ozalp) ı ziyarete gitmiştim. söz, sulh müzakerelerine intikal etti. Millî hudut dışına kimlerin çıkarılacağını sordum. Kâzım Paşa bu konuda, Erkânı Harbiye Umimiyenin ve şahsen Müşir Fevzi Paşanın bazı hazırlıklarla meşgul ve ayrıca polisin de bazı isimler tesbit etmiş olduğunu söyledi ve dedi ki:

— İsmet Paşa Lozana gidince, karşı taraf devletlerinden, umumî af dışında bırakılacak bir kısım şahıslar için mutabakat isteyeceğini zannediyorum. Bu şahısların isimleri de, tahkikat ve tetkikata göre tesbit edilecektir.

— Meselâ, sizin tahmininize göre, listede kimler olacak?

Kâzım Paşa, bazı isimler saydı... Demek ki bunlar, Vekiller Heyetinde bahis mevzuu olmuştu. Söylenen isimlerin bazı-

larını, ancak düşünerek, hatırladım. Bunlar ilk günlerde infirmité cereyanlarına kapılmış insanlardı. Daha sonra içlerinde Damat Ferit kabinelerinde vazife almış olanlarla, onlara muhtelif şekillerde yardım etmiş kimseler vardı.

Fakat, kıtas bu olunca, asıl akla gelenlerden bazıları yoktu. Bu tenakuzu Kâzım Paşaya söyledim. Gülerek şu cevabı verdi:

«— Canım... İsmet Paşa, Murahhaslar Heyeti Reisi olarak, bazı şahsî aflar yapmağa hakkı yok mu?.. Fakat, ben şahsen, böyle bir liste neşrinin, ortadaki vaziyeti değiştireceğine kani değilim. Çünkü; kendilerini tehlikede hissedenlerin çoğu zaten, memleketten çıkıp gitmişlerdir. Böyleleri hakkında, meselâ İstiklâl mahkemeleri huzurunda hesap vermeden bir karar almayarak kalkışmak nazârî olur. Faaliyetlerinin neticesi olarak, kendilerini tehlikede hisseden insanların, ayakları ile senin karşına gelip; Benim Millî Mücadele devresindeki hesabımı gör! diyeceklerini ben tahmin etmiyorum. Böyle kahraman nerede?»

Kâzım Paşa gülüyordu. Anladım ki; arkadaşlar bu işi basit bir iş telâkki ediyorlardı. Ben ise kanaatlerimi asla değiştirmemişim.

Nihayet, İsmet Paşa Lozana gitti ve bir ara konferansın inkitaa uğrayışı üzerine, birkaç hafta için Ankaraya döndü ve 21 Şubat 1923 günü, Gazinin başkanlığında yapılan Vekiller Heyeti toplantısında, müzakere safhaları hakkında izah verirken, af konusuna da temas ile, «Afların prensibini» izah etti: Bizim affetmek istemiyeceğimiz kimselerin harp suçluları olmamaları lâzımdı. Bu bakımdan, kimleri affetmek istediğimiz isimleriyle malum olmalıydı ki, bunları niçin affetmek istemediğimizi mucip sebepleriyle bildirip, tezimizi müdafaa edebilelim.

Konu bu suretle tazelenince, Başvekil Rauf Bey de dedi ki: «Bir adama memleketine artık gelemiyceksin, diyeceğiz. Bunun ne kadar ağır ve utanç verici bir mânası olduğu meydandadır. Bu derece ağır bir şekilde suçlıyacağımız insanın, işlediği suçla bu cezaya müstahak olması lâzımdır. Bu noktada çok hassas olmalıyız. Fakat suçlarken, elimizdeki ölçü nedir? İstiklâl mahkemelerinin, bu bahiste verdikleri sarîh karar yoktur. Verilmiş olan kararlar çeşitlidir ve meselâ sürgün cezaları da nihayet, memleket içinde bir yerden, başka bir tarafa sürülmek ve belli bir zamana münhasır kalmaktadır. Millî hudutlar dışına sürmek işini ilk defa tatbika başlayacağız. Millî Mücadeleye devamlı şekilde ve ısrarla fenalık yapmış olanların millî hudutlar dışına atılmaları elbette zarurî görülen bir tedip

ve ceza yoludur. Fakat buna çarpılacak olanların hiç olmazsa kendilerini müdafaa etmelerine imkân vermek, bu haklarını tanımak veyahut giyaplarında vaziyetlerinin — adlî hüviyetleri mutlak olan — müesseselerce tetkiki yoluna gitmek de zarurîdir. Benec, bu şekildeki kararı meselâ, Vekiller Heyeti alamaz, ancak İstiklâl mahkemeleri alabilir. Görülüyor ki, ortada, ancak İstiklâl mahkemelerinin verebileceği bir karar vardır...

Burada, Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa sordu: — Bu vaziyette olanlar, tahminen kaç kişi olabilirler?

Rauf Bey cevap verdi:

— Böyle, bu derece ağır cezalara müstahak olabilecek durumdaki suçlular, umumiyetle Ankara İstiklâl mahkemesine verilmişlerdir. Bu mahkemenin reisi İhsan Bey, bir münasebetle, bu mevzuda görüşülürken bana; böyle bir cezaya müstahak olanlar için, suç tarihi başlangıcı, Millî Mücadele iptidası olduğu takdirde, ancak otuz otuzbeş kişinin hatıra gelebileceğini söylemişti. Bence, mevzuun evvelâ düstûrunu vazetmek icap eder. Ancak ondan sonradır ki, salim ve hata payı asgarî bir yol bulunmuş olabilir.»

Görülüyordu ki, hükûmet, bu konuda, bilhassa kine kapılıp, kurunun yanında yaşların da yanması gibi bir hale meydan vermemek için, hakikî suçluları, yani (bilerek, eve bile bile, inatla ve bir maksadı mahsusla Millî Mücadeleye devamlı şekilde fenalık etmiş olanları) son derece titizlikle ve adalete uygun bir şekilde ayırmak gayretinde idi. Bilhassa Başvekil Rauf Bey, «Vatan hainliği gibi pek ağır, son derece ağır bir suç bahis mevzuudur. Vatan haini olarak, memleketten ebediyen fırlatılıp atılacak bedbahtlar arasına, velev bir dereceye kadar da olsa, bir tek masumun, karışması ihtimalini düşünerek, azamî derecede dikkatli ve ihtiyatlı bulunmalıyız. Yoksa, bir masumu, gurbet diyarında vatan haini diye ilelebet inletmenin ve balinden kurtulamayız.» diyerek pek hassas bulunuyordu.

Büyük Millet Meclisinde, bazı mebuslar da aynı hassasiyeti gösteriyorlar, bu işte, haberleri olmadan kat'î kararlara varılması ihtimalini düşünerek, olup bitenleri ve bilhassa İsmet

ENVER PAŞA

Yooo artık kâfi... Enver aleyhtarlığı benim bile kanıma dokunmağa başladı. O kadar ki paşayı müşarünleylehin faziletlerini, meziyetlerini ve kıymetlerini alenen kaydetmekten kalemimi men edemeyeceğim; varsın İttihatçılar ona da, bana da bir dediklerini bırakmasınlar!

Enver Paşa elbette, zamanın paşasından daha sevimli, daha yakışıklı idi; ne cici bir çehresi, ne saf ve lâtif bir bakışı, ne tatlı, cana yakın bir hicabı vardı. Memnuat ve münhlyattan tamamiyle uzak yaşardı, fısık ve fücürdan el yumar, harama yan bakardı. İçmez, aşk menkıbelerine yanaşmaz, bilâ cinsiyet her türlü muşakadan nefsinin hakkan tenzih eylerdi. Sonra öz bir Türk, Kastamonulu bir Türk, halis bir Anadolulu idi. Bir çok meşhurların milliyetleri birbirinden tefrik olunamadığı, aslı seçlemediği bir demde bu, az bir mezliyet, bir mazharıyet midir?

Daha sonrası, dîni bütündü. Âdab-ı islâmiyeye candan rıyetkâr, muttaki ve salâbetkâr olduğundan etrafına hürmet ve emniyet ilka ederdi.

Hakkında tüyler ürpertici fıkralar, günahlar dolu menkıbeler nakle kimse cesaret edemezdi. Onu hususî hayatında herkes iyi bilirdi. Hatâ bizler, eski muhalifleri bile.

Hem, neme lâzım öyle denildiği kadar zırzop, zırtapoz da değildi... Hiç olmazsa bir ittifaka güvenir, bir tarafa yaslanır, öyle dünyaya meydan okur, öyle ögünürdü. Teşbih etmek gibi olmasın amma, nasıl bir zamanlar Sultan Hamid Hana aleyhtarlık etmiş ve ahlâkını gördükten sonra, tashih-i zehap eylemiş isek bunun için de mürur-u zaman ile fikrimizi değiştirmek, ve zemden, medhine dönmek mümkün olabilirdi.

Düşündükçe, —hayır, hayır, düşündükçe değil, aleyhinde İttihatçıların yazılarını okudukça— Enver Paşa gözümde gittikçe bir kıymet kesbediyor, yüreğime bir rıkkat çöküyor, gönlümde bir muhabbet hasıl oluyor.

Zavallı Enver Paşa! Zavallı mağdur

Tam muhalif benim gibi olur: Madem ki Enver Paşa onlara kaka oldu, benim nazarımda cici'dir. Onlar zem ettikçe, bana medhi düşer. Bırakınız, yazsınlar. Ben de, daha olmazsa bugünkü muarızlarımızı hiddetlerinden köpürtmek için bir hususî sütun açar, ve (Enver Paşanın faziletleri) serlevhası altında her gün bir kıssa yazarım. Bu suretle eskidenberi düşmüşlere, âcizlere ve mağdurlara hizmetkâr olan kalemim, vazifesine devam etmiş olur.

Paşa, paşa!.. Batum'dan şu sualıme cevap isterim: Gün gelip, ekmeğini yiyenler sana düşman, silleli yiyenin ise dost olacağını hatırına getirir miydin? Bütün memlekette yalnız bir kişi lehinde bulunuyor, ben!

O da, inat olsun diye!.. Artık mevkin nedir, var sen kıyas et.

24 Kasım 1921

Refik Halit

Paşanın hareket tarzını ve niyetlerini öğrenmek istiyorlardı. Bunların sözcüsü durumundaki Erzurum mebusu Hüseyin Avni bey (Ulaş), İsmet Paşadan, bu hususta izahat vermesini istiyerek; «Millî hudut dışına çıkarılmak cezasının, hukukî dayanağı nedir? İşittiğimize göre, bunları Vekiller Heyeti tesbit edecekmiş. Biz Meclis olarak, Vekiller Heyetine böyle bir salâhiyet vermiş olmadığımıza göre, lütfen vaziyeti izah eder misiniz?» Deyince, İsmet Paşa da, affın milletlerarası anlaşmada hemen hemen mecburî ve umumî olan hükümlerini anlatıp, silâhlı anlaşmazlıklardan sonra, affa ait protokolların bulunmasının, « taraflar arasında iyi münasebetler kurulması bakımından zarurî» olduğunu da söyliyerek, dedi ki:

«Bizim bu mevzu üzerinde tezimiz şudur: Kendi tebaamızın cürüm ve ceza işleri doğrudan doğruya hükûmetin adli makamlarının kanaati ve hükmî meselesidir. Biz, milli hudutlarımıza girmelerinde ve aramızda yaşamalarında, memleketin emniyet ve selâmeti bakımından endişe duyup, tehlike gördüğümüz kimselerin vaziyetini tayin ve tesbit hakkını, kendi hakkımız, yani hükûmetimizin hakları arasında bulmaktayız. Vekiller Heyeti, suçluluklarını bu şekilde tayin ettiği kimseler hakkındaki iddia ve ihtimallerin sübût derecesini de tesbit ettikten sonra, kararın yüksek Meclisinizin temayülüne göre olacağı bedahatı dolayısıyla, elbette huzurunuza getirecektir. Şimdiki halde, Vekiller Heyetinde bahis mevzuu olan sadece, işin nasıl, ne yolda halledileceğinin tetkikinden ibarettir.»

Vekiller Heyeti işi tetkik ededursun, Lozan muahedenesi umumî af protokolundan, kimleri istisna edeceğimizi bir an evvel bildirmemiz lâzım geliyordu. Vekiller Heyeti bunların isimlerini birkaç gün içinde tesbit edemiyeceğini anlayınca, yuvarlak bir hesapla Yüzelli kişiyi af protokolunun dışında tutacağı, yani affa dahil etmiyeceğini Lozana bildirdi. Murahhaslarımızdan Doktor Rıza Nur Bey bu meselenin nasıl hallolunduğunu şöyle anlatır:

«Bizim için ehemmiyetli olan, Millî Mücadele sırasında, çeşitli hiyanetleriyle başımıza dertler açmış olan bazı insanlarla, zaferden sonra, politika icabı mevcudiyetleri istenmiyen adamlardan kurtulmak için bir çare bulmaktan ibaretti. Fakat kim, kimi istemiyor, bilinmiyordu. Devletin şöyle muntazam tutulmuş bir arşivi de yoktu. Doktor Adnan Bey, Dahiliye Vekili iken bu işi yapmak istemişti ama, olmadı. Olamazdı da.. Ne ise, netice şu ki, Lozanda elimizde hiç birşey yoktu. İsmet Paşayı yokladım, o da, muhakkak bazılarının artık memlekete gelmemesi, yerleşmemesi, olup bitenlere karışmamasını hiç

istemiyordu amma, onun gibi, (istemediklerini) istemeyenler de pek çoktu. Bunların hepsini ayrı ayrı tesbit etmek te, kim-senin hakkından gelebileceği bir iş değildi. Nihayet bir gün, Ankaradan bir iş'ar alındı: Umumî af protokolunda mutabakatımızı bildirecektik, evet karşılıklı umumî affı kabul ediyorduk. Yalnız istisnalar şarttı. Bu istisnaların, yani bizim affetmek istemediklerimizin sayısını tam ve kat'i olarak bilmiyorduk. Birçokları zaten kendiliklerinden, İstanbul'dan kaçıp gitmişlerdi. Kollarından gel diye çekip davet etsek de, gelmezler, gelemezlerdi. Ama bunlar kaç kişi idi? Bu da tam olarak bilinmiyordu. Aynı ceza ölçüleri içinde, başka kimlere vatan toprakları yasak edilecekti, o da bilinmiyordu.

Bütün bu meçhuller içinde meseleye bulunmuş olan çare ve hal tarzı, çok dikkate değerdı.

Umumî af beyanname ve protokoluna, isimlerini tesbit hakkı hükûmete ait olarak bir (rakam) kabul ettirecektik.

Şimdi, mesele daha basitleşmişti. Bu rakamı da Ankara bildirdi.

«Yüz elli, dediler.»

İsmet Paşa da, her halde bu konuda münâşaka kapısı açmamak mülâhazasıyle, iyma yoliyle dahi hiç bir şahsı bahis mevzuu etmeden, durumu şöyle izah etmişti:

— Sivil mevkufların ve esirlerin iadesine dair takdim ettiğimiz vesika zaten tatbik mevkiinde olan ve hemen tatbiki bitmekte bulunan bir şeydir. Sonra umumî af beyannamesi geliyor. Bunun ruhu, on sedenberi olup biten birçok meseleleri bir hamlede hal ve tasfiye etmek arzusudur. Kuvvetli olan noktası budur. Elbette hafif olan nokta da vardır. Bu da umumî af ile vatana karşı olan vazifelerini ihmal etmiş ve binaenaleyh her türlü mukaddes hisler karşısında itaptan kendilerini kurtaramıyacak olanların, umumî aftan müstefit olmalarıdır.

Fakat affın başlı başına bir kuvvet veya hususiyeti, geçmiş hâdiseleri tasfiye ederek, mazinin silinmesi ve unutulmasıdır. Bu vasıflar yanında diğer bir mahzur da göze alınabilir. Umumî affa bağlı olmak üzere bir protokol vardır ki, bunun aftan istifade ettirilmeleri, bütün iyi niyetimize rağmen, memleket menfaatleri namına tarafımızdan deruhte edilemeyecek olan yüz elli kişinin bu aftan istisnastnı ifade ediyor.

Çok iyi niyetle hareket etmekle beraber, o kadar çok ve elim hâdiseler olmuştur ki, o hâdiselerin tekerrüründen ictinap için asgarî bir tedbir almak mecburiyetinden kendimizi kurtaramadık.»

Umumî af protokolü da, bu kayıtle hazırlanıp kabul edildi.

Muahede imzalanıp, Murahhas Heyetimiz memlekete döndükten sonra, İsmet Paşa Büyük Millet Meclisinde, Lozanda olup biten işleri uzun uzadıya anlatırken, bu konuya da temas ile, izahat verdiği zaman, yine umumî şekilde, yani millerlerarası teâmüle uyararak bir umumî affı kabul ederken, bir kısım suçluları mümkün değil affedip, tekrar aramıza alamıyacağımız noktası üzerinde durmuş, fakat bunların kimler olduğunu tasrih etmemiştir. Çünkü, bunların kalburüstü olanlar hariç, asıl kalabalığı teşkil edenlerin isimlerini henüz kendisi de bilmiyordu.

Mebuslar ise, asıl bunu merak ediyorlardı. Bilhassa Topçu İhsan Bey ile bir kısım arkadaşları, hâlâ asıl suçlu saydıkları İttihat ve Terakki erkânından hiç olmazsa Talât, Enver, Cemal Paşalarla diğer bazı tanınmış şahsiyetlerin bu affedilmeyenler arasında olup olmadığını öğrenmek istiyorlardı. Halbuki, affedilmek istenmeyenler (İstiklâl Savaşı esnasında memlekete hiyanet etmiş olanlar) dı. Binaenaleyh, İttihat ve Terakki mensuplarının bu suçla bir ilgileri yoktu.

Diğer taraftan, bir kısım mebuslar da af edilemeyeceklerini tahmin ettikleri bazılarını (belki listeye konmalarını önleyebiliriz) diye öğrenmek istiyorlardı. Vekiller Heyeti belki bunları düşünerek listenin bir münakaşa mevzuu olarak, durup dururken bir gürültü patırtıya yol açmaması için, bir tek isim da hi açıklamıyordu.

UMUMÎ AF KANUNU

Lozan sulh müahedenamesi ahkâmından bulunan affı umumî kanunu, şu suretle yayınlandı:

«1 — Ağustos 1924 tarihinden 20 Teşrinisâni 1922 tarihine kadar geçen müddet zarfında askerî veya siyâsî mahiyeti haiz cürümlerden ve Lozan sulh muahedenamesini imzalamış olan ecnebi bir devlet veya tebasına herhangi bir muavenet fiilinden veyahut bu kabil cürümlerden bedihî bir surette merbut bilcümle cinayetler ve cünha fiillerinden maznun ve mahkûm olup da Türkiye'de ikamet eden veya ikamet etmiş olan veyahut Lozan muahedesi gereğince Türkiyeden ayrılan arazi ahalisinden bulunan bütün şahıslar ile mezkûr 20 Teşrinisani (Kasım) 1922 tarihinden evvel Türkiye'de ika edilen aynı mahiyeti haiz cürümlerden maznun ve mahkûm bulunan mezkûr devlet tebası haklarında umumî af ilân edilmiştir.

2 — Mudanya mukavelesi mucibince İtilâf devletleri ordularının mevcudiyeti tanınmış olan bölgelerde 20 Teşrinisani 1922

den sonra mezkûr devletler ordularında askerî ve gayri müsel-lâh hizmet ifa etmiş olan kimseler umumî aftan müstefit olacaktır.

3 — Lozan muahedenamesine bağlı affı umumî protokolunda istihdaf edilen yüz elli şahıs bu aftan müstesnadır.»

Bu suretle, umumî aftan istifade eden yüzlerce mahkûm serbest bırakıldı. Bunlar büyük bir sevinç içinde, «Yaşasın Cumhuriyet» diye hürriyetlerine kavuşurlarken, yüz ellikler de, lâ-yık oldukları cezanın müthiş ağırlığı altında neye uğradıklarını bilemiyorlardı.

Fakat, bu yüz ellilikler, umumî af ilân ve tatbik edildiği sırada, yukarıda kaydettiğimiz gibi henüz kat'î ve sarih bir şekilde ismen belli değillerdi. Gerçi, işledikleri büyük ve devamlı suçu, af edilmez günahı bildikleri için yüz ellilik listeye gireceklerini yüzde yüze yakın bir ihtimalle tahmin ederek, ya zaten memleketten kaçmış, yahut saklanmış bulunuyor idi iseler de, liste daha yayınlanmamıştı.

Lozan sulhünün sevinci devam ederken, bir müddet sonra Cumhuriyetin ilâniyle girilen bayram havası içinde bir sürü işlerle meşgul olunurken bunlar, âdeta unutulmuş gibiydi.

Listeyi, evvelâ Vekiller Heyeti tanzim ediyordu, sonra Dahiliye Vekâletinde bir heyet bununla meşgul oldu. Bu heyet, esas itibariyle, listeye konacakları yedi kısma ayırdı: Vahidet-tin'in maiyeti, Sevr muahedesini kabul eden hükûmet erkânı, Sevr muahedesini imza edenler, Millî Mücadele esnasında isyan çıkaran serkerdeler, Kuvayı İnzibatiyeye mensup olanlar, haince neşriyat yapan gazeteciler ve müteferrik hıyanet-i vataniye erbabı.

Bu heyetin liste üzerinde çalışması haftalarca sürdü. Çünkü, bazı belli başlı suçlular malûm olmakla beraber, ikinci derecede olanların durumlarını iyice tahkik etmek icap ediyordu. Daha evvel, böyle bir şey düşünülerek, hazırlanmış olmadığı için, bir takım suçluların durumlarını lâyıkiyle tesbitte güçlük çekiliyordu.

KUZUM SEN DELİ MİSİN?

Talih oyunları İstanbul'da yasak oldu. Bilmem Silvas'm bundan haberi var mı? Peki ama, şimdi kulüplerde ne oynayacaklar? Tavla, iskambil, domino, konçino, papas kaçtı, yahut yüzük mü? Nesine? Dört okka bozasına...

Benim bu işe aklım ermez. Oyuncu para kaybetmek veya kazanmak için ne iskambil arar, ne zar.

Bakınız siyaset oyunbazlarına: Yedi düvele meydan okumak için ne ordu arıyorlar, ne cephane... Bulduklarıyla ıktıfa ediyorlar. Sekiz on telgraf, bir kaç nefer, bir nebze masa başında hır gürle, işlerini pek âlâ görüyorlar.

İki yoktan ne çıkar, fikredelim bir kere... deyen kimse zaten ne kumar masasına geçer, ne millî hareket başına...

Bu sırada moda: «Zeybek oyunu»... Aydın dağlarında oynanıyor. Maamafih Çerkes oyunları da revaçta. Ben böyle tabancalı, palalı oyunlardan hiç hazetmem amma men etmeğe gücüm yetmez, kolum ermez. Ürkek ürkek seyrederim. Siyasî oyunlardan en basiti: (Millî oyunlar)... Basit amma, ilk günden beri «Peyam» sermuharriri ile, bir benden başka, oyunlara kanamayan, oyunlara gelmeyen kalmamıştı.

En çok: (Orta oyununu) severim... Ah, ne ince, ne lâtif şeylerdir onlar.. Hepsî hayal, kozu hayal üzerine müesses oyunlar... Meselâ, Pişekâr tutup Kavuklu'yu dört tarafı açık kafesten bir yere, konak yavrusu bir ev diye oturtur... Sonra gıdıp, elindeki şakşakla: «Çat, çat!» bir gürültü kıyamet, avazı çıktığı kadar bağırır:

— Hamdi efendi!.. Hamdi efendi?..

Hamdi hiç aldırmaz. Pişekâr gözü önünde, işporta gibi duran Kavukluyu görmemezlikten gelerek, kendi kendine:

— Galiba harem tarafındaki odalarda, yahut cihannümada olmalı... diye söylenerek, daha hızlı, daha sert vurmakta devam eder. Hattâ ara sıra Kavuklu'nun başına isabet eder.

— Hamdi efendi!.. Hamdi efendi!.. Yahu!.. Neredesin?.. Sakın sarnica düşmüş olmayasın?..

Hangi harem, hangi cihannüma, hangi sarnıç?

Nihayet Hamdi efendi hülyahığın bu derecesine, oyunbazlığın bu şekline dayanamaz. Gayet pes, ciddi bir sesle, birden sorar:

— Kuzum İsmail... Sen deli misin?

Tıpkı o hesap. Bir patırdı, bir gürültü... Beyannameler, telgraflar... Sanki bir şeyler oluyor. Bir şeyler olacak. Ayol, şuracıkta her işimiz, her kuvvetimiz meydanda... Dört tarafımız açık... Halkın gözü önünde, bir kafese girmiş oturuyoruz. Dünya vaziyete agâh... Hülyanın, blöfün sırası mı?

İstedikleri kadar kafama vursunlar, hangi teşkilât, hangi kuvvet, hangi kahraman?... Hülyanın bu derecesine, uydurmasının bu şekline ben de dayanamayacağım. Bari Kavuklu gibi ben de sorayım:

— Kuzum Mustafa... Sen deli misin?

Şubat 1920

Refik Halit

KARA LİSTE

Nihayet, 25 Nisan 1924 günü, Anadolu Ajansı yüz ellilik kara listeyi yayınladı. (Mütarekeden sonra düşmanla birleşen veya memleketin hayat imkânını azaltmak için uğraşan yüz eli kişiye bu memleketin kapıları ebediyen kapanıyor. Geri kalan siyasî kabahatlılar umumî affın merhametinden istifade edeceklerdir» başlıkları ile yayınlanan liste, şu idi:

Vahidettin'in maiyeti: Yaver Kiraz Hamdi Paşa, Yaver Avni Paşa, Yaver Erkânıharb Miralay Tahir Bey, Hademe-i hassa kumandanı Zeki Bey, Haziye-i Hassa Müfettişlerinden Kayserili Şaban, Tütüncübaşı Kayserili Şükrü Efendi, serkarin yaver.

Sevr muahedesini kabul eden hükûmet erkânı: Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, Adliye Nazırı Ali Rüştü Paşa, Ticaret Nazırı Cemal Bey, Bahriye Nazırı Cakacı Hamdi Paşa, Defterhakanı emini Refik Bey, eski Maarif Nazırı Rumbey oğlu Fahrettin, eski Ticaret ve Ziraat Nazırı Kızılhançerci Remzi Bey.

Sevri imzalayanlar: Âyandan Rıza Tevfik, eski Bern Elçisi Reşat Halis, sâbık Maarif Nazırı Hâdi Paşa.

Kuvayı İnzibatiyeye dahil olanlar: Süleyman Şefik Paşa, yaveri Bulgar namıyla mâruf Tahsin, Erkânıharbiye Reisi miralay Ahmet Refik, mitralyöz kumandanı damat Ferit'in yaveri Tarık Muhtar, İzmir Kolordu Kumandanı Ali Nâdir Paşa, Nemrut Mustafa, Divanıharbinden Kaymakam Fettah, Çopur Hakkı, İşkenceci Rifkı, İşkenceci Âdil, Kütahya Kaymakamı Hafız Kemal, eski Çanakkale mutasarrıfı Mahmut Mahir, İstanbul Merkez Kumandanı Emin, Kilis Kaymakamı Sadullah Sami, eski Dahiliye Nezareti dâvâ vekili ve Bolu mutasarrıfı Osman Nuri. Çerkes Ethem, kardeşleri Reşit ve Tevfik, Kuşçubaşı Eşref, Hacı Sami, Düzceli Mehmet oğlu Sami, Burhaniyeli Halil İbrahim, Yüzbaşı Küçük İbrahim Demirkapılı Hacı Ahmet, Düzceli Komiser Mustafa, Hendek kazasından Şehriye köyünden Yağlı Osman, İzmit eski mutasarrıfı İbrahim Hakkı, Brav Sait, Berzek Tahir, Adapazarı Muantekeli köyünden Ömer oğlu Hüseyin, Tepebostan köyünden Bağ Kâmil, Hanımnine Ahmet, Melan Ali, Kirmastı Karaosman köyünden Harun Reşit, Eskişehirli Hızır Hoca, Bigalı Nuri, Beyoğlu İsa, Adapazarı Şahin köyünden Kâzım, Güna'nın Tarakçı köyünden Lampat Yakup, Güna'nın Bayramiç köyünden Kompat Hafız Sait, Keçeli köyünden binbaşı emeklisi Ahmet. eski Bursa valisi Gümlücineli İsmail, âyandan Konyalı Zeynelâbidin, Fransızlar zamanında Cebel-i Bereket mutasarrıflığında bulunmuş Fânizade Mes'ut, Hürriyet ve İtilâf Fırkası lideri miralay Sadık, Hürri-

yet ve İtilâf Fırkası kâtibi umumisi Adanalı Zeynelâbidin, Malatya eski mutasarrıfı Bedirhani Halil Rami, eski Manisa mutasarrıfı Giritli Hüseyin, eski Divanı-ı Harb Reisi Nemrut Mustafa, eski Uşak Belediye Reisi Hulûsi, eski Adapazarı Kaymakamı Mustafa, eski Tekirdağ müftüsü Hafız Ahmet, eski Afyon Karahisar mutasarrıfı Sâbit, eski Gaziantep mutasarrıfı Celâl Kadri, âyândan sâbık Evkaf Nazırı Vasfi Hoca, Harput eski valisi Ali Galip, Bursa vali vekili Aziz Kadri, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi, İzmir eski Kadı müşaviri Ahmet Asım, eski İstanbul muhafızı Natık Paşa, eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali, Dahiliye Nazırı âyândan Âdil, eski Edirne valisi Salim, Kütahya'da Yunan mutasarrıfı Hoca Rasihzade İbrahim, Adana'da valilik eden Abdurrahman, Şarkî Karahisar eski mebusu Ömer Feyzi, İzmirli dâva vekili Sait, Acakomit Sai, Şamlı Ahmet Nuri, eski İstanbul Polis Müdürü Tahsin, muavini Kemal, Emniyeti umumiye müdür muavini Kemal, Birinci Şube müdürü Şeref, Birinci Şube başmemuru Sait Arnavutköy merkez memuru Hacı Kemal, başmemurlarından Namık, Şişli komiseri Nedim, Adana Polis müdürü Yusuf, İzmit merkez memuru Fuat, Unkapanı merkez memuru Sakallı Cemal, Büyükdere merkez memuru Mazlum, Beyoğlu ikinci komiseri Fuat.

Gazeteciler ve saire: Serbestî gazetesi sahibi Mevlânzade Rifat, Türkçe İstanbul gazetesi sahibi Sait Molla, İzmir'de Müsavat gazetesi başmuharriri Hafız Hakkı, eski Posta Telgraf Umum Müdürü Refik Halit, Bandırma Adalet gazetesi sahibi Ali Sai, Edirne'de Temin gazetesi sahibi Neyir Mustafa, eski Köylü gazetesi başmuharriri Ferit, Alemdar gazetesi sahibi Refii Cevat, Alemdar gazetesi sahiplerinden Pehlivan Kadri, Adana'da Ferda gazetesi sahibi Fânizade İlmî, Balıkesir'de İrşad gazetesi sahibi Ömer Fevzi, Halep'te Doğruyol gazetesi sahibi Hasan Sadık, Tarsuslu Kâmil Paşazade Kemal, Süleymaniyeli Kürt Hakkı, Mustafa Sabri'nin oğlu İbrahim Sabri, fabrikatör Bursalı Cemil, İngiliz casusu meşhur Ragıp, Fransız zabıtlığı eden Kazak Hasan, meşhur eşkiya reisi Çerkes Davut, Binbaşı Çerkes Bekir, Bursalı fabrikatör Cemil'in kainbiraderi Necib, İzmir umur-u islâmiye müfettişi Ahmet Hulûsi, Uşaklı Mustafa, Gönen'in Toprakçı köyünden Yusuf oğlu Aziz, Geceler köyünden Balcılı Ahmet oğlu Osman, Susıgırlık'tan Yıldız köyünden Molla Süleyman oğlu İzzet, Gönen'in Mezarlar köyünden Hüseyin oğlu Kara Kâzım, Balcı köyünden Bekir oğlu Arap Mahmut, Ömer oğlu Eyüp, Topallı Şerif oğlu İbrahim, Deli Hasan oğlu Selim, Rüstem köyünden Gardiyan Yusuf, Gönen'in Keçeler köyünden Tapuntan oğlu İbrahim Çavuş, Topal Ömer oğlu

İdris, Muhtar Hacıbey oğlu Canbolat, Abdullah oğlu Deli Kasım, Tuğ oğlu Mehmet, Manyas'ın Yolcağa köyünden Koca oğlu İsmail, Marmara'nın Pınar köyünden Yusuf oğlu İshak, Manyas'ın Kazak köyünden Ali oğlu Sabit, Gönen'in Çerkes mahallesinden makineci Mehmet oğlu Osman, Keçidere köyünden Hasan oğlu Galip, Manyas'ın Değirmenboğazı köyünden Kadir oğlu Kâmil, kardeşi Kâzım Efe, Çerkes mahallesinden Hasan onbaşı oğlu Kemal, Kızık köyünden Ballac oğlu Kemal, Manyas'ın Hacıyakup köyünden Sait oğlu Salih, Maktul Şevket'in kardeşi İsmail.

ALİ KEMALİN ÂKİBETİ

Büyük zaferden sonra, Milli Mücadelenin bir çok muhalifleri şaşkına dönerek, kimi memleketten kaçmağa, kimi saklanmağa hazırlanırlarken, Ali Kemal, alınan gizli tertibatla bir pazar günü İstanbul'da, Beyoğlunda ustalıkla yakalanıp, evvelâ Samatya'da bir eve götürülmüş ve oradan izi kaybedilerek, gece karanlığında bir motorla İzmit'e geçirilmişti.

Ali Kemal İngilizlerle müttefiklerinin ve Babiâli hükümetinin polis kuvvetlerinin henüz hüküm sürdükleri İstanbul'da, böyle bir âkibete uğraması ihtimalini katiyen hatırına dahi getirmediği için, hem de Beyoğlu gibi kalabalığın kaynaştığı bir yerde yakalanınca, neye uğradığını bilememişti.

Yolda, nereye götürüldüğünü de bilmiyordu. Kendisini sevk eden memurlar da hiç konuşmuyorlardı. Yalnız, İstanbul İzmit deniz yolu da o esnada İngiliz denizcilerinin kontrolü altında olduğundan, bu kontrolde İngilizlere kendini tanıtip, kurtulması ihtimali vardı. Fakat, kaçırılanlar,

bu ihtimali de düşünerek, İngiliz denizcilerile karşılaşacakları Adalarla Pendik arasına gelince, Ali Kemali motorun kereste ve yağ varilleriyle çeşitli eşyalarla dolu anbarına gizlemeye muvaffak olmuşlardı. Bu tedbirin alınmasıyla, İngilizler tarafından kurtarılamayacağını ve artık tekrar İstanbula ve hürriyetine kavuşmak ümitlerinin söndüğünü gören Ali Kemal, motor İngiliz kontrolünden geçtikten sonra anbardan çıkarılıp da, artık hiç bir endişe duyulmadan, yine kaptan kamarasına getirilip, bir de çay ikram edildiği vakit, yakalandığından beri sessiz devam eden otuzaltı saatlik yolculuğunda ilk defa olarak konuşmak cesaretini göstererek, nereye gittiklerini sormuş, motordakiler de artık gizlemeğe lüzum görmiyerek «İzmitte..» cevabını verince, derin bir düşünceye dala dala, kendi kendine konuşur gibi:

— İzmitte... Anadoluya... Pekâlâ, gidelim... iyi olur, isabet olur. Bu anlaşmazlık böyle sürüp gideceğine, karşı karşıya müdafaamı yapmak suretiyle, anlaşılabilir. Bilerek, istiyerek hiç bir fenalık yapmadığımı da ispata imkân bulmuş olurum. Diye söylenmiştir.

Bu suretle, İzmitte götürülen Ali Kemal, orada Ordu Kumandanı Nurettin Paşaya teslim edilmek üzere, karaya çıkarılınca, haberi duyan halkın «Artın Kemal geliyor..» diye akın akın hücumuna uğramıştır. Alınan bütün tertibata rağmen, halk zaptedilmez bir kin ve gayz fırtınası halinde üstüne saldırdığı Ali Kemali, bağrışarak küfürlerle taşlamağa başlamış, şiddetle karşı koyan muhafızların elinden alarak, üstüne hücumla tartaklamağa ve nihayet sille yumruk, tekme ve sopalarla hınçlarını almışlardır. Ali Kemalın tanınmıyacak hale gelen cesedi, yine halk tarafından bir ağaca asılarak bir müddet teşhir edilmiştir.

Halkın önlenemeyen bu galeyanı, elbette arzu edilmeyen bir neticeye varmıştı. En ağır cezalara fazlasiyle mütahak olmakla beraber, Ali Kemalın bir mahkeme huzurunda bütün günahlarının hesabını vererek, ve bu suretle İstanbuldaki İngiliz fesat ve fitne teşkilâtının da Türklük aleyhindeki çalışmalarının içyüzünü olduğu gibi açıklıyarak, cezasını, orada verilecek bir hükümle çekmesi çok daha isabetli olurdu.

AFFA DOĞRU...

I stiklâl Savaşı esnasında memlekete çeşitli suretlerde kötülük etmiş olanların ilk safta bulunanları bu şekilde toptekûn ve bir daha dönmemek şartıyla yurt dışına atılarak, cezaların en ağırına çarptırıldıktan sonra 15 Haziran 1927 de çıkarılan bir kanunla bunlar Türk vatandaşlığından (tebalığından) çıkarılıp, Türkiye’de mal mülk sahibi olmaktan, tevarüs hakkından da mahrum edilmişlerdi. Bu suretle, yüz elliliklerin artık memleketle hiçbir alâkaları, hiçbir münasebetleri kalmamış olduğu gibi, bunlar dışarıda da, sade sürgün değil, (vatan-sız) duruma girmiş oluyorlardı.

Fakat yıllar geçtikçe, bilhassa bunların yurt dışında sefil ve perişan, hiçbir yerde dikiş tutturamıyarak, hiçbir baltaya sap olamıyarak diyar diyar sürünmekte oldukları duyulup, yurttaki kalan ailelerinin, çoluk çocuklarının da aynı maddî ve mânevî azap ve ıstırapı çekmekte oldukları görüldükçe, bazılarında insanî bir hisle bunlara karşı bir müsamaha duygusunun belirdiği de görülmüyordu.

«Gerçi günahları çok büyüktür. Fakat batırmak istedikleri bu memleketin, nasıl dipdiri, şan ve şerefle varlığını bütün dünyaya kabul ettirerek, yükselmekte olduğunu görerek, yerin dibine batmış olmakla asıl cezalarını bulmuş olduklarına göre, daha fazla süründürülmelerinden ne çıkar?» diyerek aflatari cihetine gidilmesi ve esasen büyüklüğün şanından olan affın, bunları yalnız maddî sıkıntılardan kurtarabileceğini, yoksa, mânen yine ömürlerinin sonuna kadar «af edilmiş hainler» damgası altında ezilmeğe mahkûm oldukları mütalâasında bulunuyorlardı.

Büyük Atatürk aynı insanî duygu ve merhametle, daha Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde, bu mesut hâdise münasebetiyle bir umumî af yapılması düşünüldüğü zaman, bu affa yüz elliliklerin de katılması mümkün olup olmayacağını arkadaşlarına açmış ise de, başta İsmet Paşa olmak üzere bir çokları, bazı mahzurlar ileri sürerek bunun henüz zamanı olmadığını söyleyerek, tasvip etmemişlerdi.

Daha sonra, bir gün Çankaya’da sofrada sohbet esnasında, Refik Halit’in Halep’te yazdığı, dayanılmaz memleket hasretini içi yana yana anlatan bir yazısını kendisine okudukları zaman, son derece duygulanarak, yine büyük bir rahm-ü şefkatle, her şeyi unutup, bunların affı cihetine gidilmesi arzusunu izhar etmişse de, hükûmette bulunanlar bu sefer de işi benimseyip, müsbet bir sahaya getirmemişlerdi.

Nihayet 1938 Mayısı sonlarında yine Atatürk'ün fakat bu defa —belki de rahatsızlığının âsâbı üzerine yaptığı tesirle son derece rikkate gelmiş olduğunu belirten bir hassasiyetle— artık bunlara acımak lâzım geldiğini, yaptıkları hiyanetlerin büyüklüğüne rağmen, onları şahsen af ettiğini Başvekilin de hazır bulunduğu bir hususî toplantıda beyan etmiştir.

Atatürk'ün:

«— Ben onları af ediyorum, amma göreceksiniz, onlar beni af etmeyeceklerdir.» diyerek, birçoklarının affa lâyık olmayacak derecede soysuz mahlûklar olduklarını bile bile, bu şekilde aflatırını isteyişi karşısında, hükûmet bu defa, işi ele almak zaruretinin duymuştu.

Böylece, hükûmet Haziran iptidasında, af hazırlığına başladı. Fakat, umumî efkârda, hattâ parti çevresinde ve gazetelerde yapacağı tesir ve yaratacağı tepki düşünülerek, işin şimdilik gizli tutulması muvafık görüldü.

İşin hazırlamağa başlayanlar, vatan hainidir diye —milletlerarası bir vesikaya da bağlanarak— memleketten ebediyen koğularak vatandaşlıktan da çıkarılmış olanların, şimdilik durup dururken niçin af edilmek istendiklerini, bir kitaba uyduarak izah etmek gerektiğini düşünerek evvelâ, bir (mucip sebepler lâyihası) tanzim ettiler. Epeyce güçlkle tanzim edilen bu mucip sebepler lâyihası, af kanunu lâyihasıyla birlikte Büyük Millet Meclisine verildi.

İLK TEPKİ VE İTİRAZ...

Fakat artık affa doğru gidildiği, bu hususta hazırlıklar yapıldığı haberleri duyulmuştu. İlk tepkiyi Cumhuriyet gazetesi sahibi Yunus Nâdi Bey göstermiş, katiyen affa taraftar olmadığını ilk evvel o ilân etmişti. Atatürk'ün taraftar olduğu bir affın, aleyhinde bulunduğunu pervasızca açıklayan Yunus Nâdi Bey, o sırada Halep'ten Refik Halit Beyden olduğu tahmin edilen ve aleyhtarlığına tariz ve hücum edilen bir mektup da almıştı. Aldığı bu mektup üzerine Yunus Nâdi Bey, yüz ellilikler polemliğini açan şu başmakaleyi yazmıştı:

«Yüz elliliklerin afları bahis mevzuu olduğu şu sırada Halep'ten bu satırların muharririne hitaben yazılmış olan mektup tam zamanında gelmiş bir vesikadır. Bununla Cumhuriyet ulüvü cenabının kimler hakkında samahat göstermek istediği bütün fecaatiyle meydana çıkmış bulunuyor.

Hâlâ vatana hiyanet kastında her türlü nefsanî garazların çirkeflliğini omuzlarında taşıyan bir takım adamlara karşı bü-

Refik Halid

Rıza Tevfik

yüklük göstermek istiyoruz. Onların yüzlerini karalayan vatan hiyaneti üzerinden bir sünger geçirecek, yeni cinayet teşebbüsleriyle boğuşmak üzere kendilerine mübarek vatanın kapılarını açacağız.

Fikrin büyüklüğüne denilecek söz olmasa bile, ona muhatap olanların bu cömert kibarlığa liyakatleri her halde çok su götürür bir iştir! Zaten rejim bu af düşüncesini ele alırken ne ona muhatap olanlar, ne de başkaları, hiç kimseden pervası olmayacak kadar kuvvetli olduğunun kanaat ve imanına dayanıyordu ve dayanıyor. Fakat bu demek değildir ki, yarından öbür güne kadar şirretliğe, edepsizliğe başlayacakları muhakkak olan kimselerin gelişi güzel afları caiz olur.

Cumhuriyet Türkiyesinin yeniden bir takım edepsizler artıklarıyla uğraşmaktan daha ehemmiyetli vatani vazifeleri vardır

Bu terbiyesizleri bir kere daha, bin kere daha kahr ve tedmir edeceğimiz muhakkak olsa bile, bundan sonra onların şahıslarıyla velevki beş on dakika bile uğraşmağa mecbur olmak, biz Cumhuriyet hâdimleri için cidden israf edilmiş bir zaman ve heder kılınmış bir gayret olur.

Halep'ten gelen bu mektubun yazılması sebebini okuyucularımız hatırlarlar. Bazı gazeteler af kanununun kabulü takdirinde memlekete sanki bir takım kahramanlar döneceklermiş gibi işi yaygaraya dökmüşlerdi de, vaziyetin öyle olmadığını,

şayet bu af kanunu kabul olunursa, onun sayesinde memlekete döneceklerin vaktiyle yaralı vatanın bağrında hiyanet tekmeleleri atmış katırlar bulunduğunu yazmağa mecbur olmuştuk.

Bunlar, af kanunuyla rejimin haklarında gösterdiği büyüklüğe karşı süklüm püklüm eski yurtlarına gelerek köşelerinde kendi seyyiatlarının vicdan azaplarını dindirmeğe çalışmağa mecbur ve mahkûm kimselerdir.

RIZA TEVFIK'TEN...

Bütün kabahatleri, cinayetleri, küstahlıkları Türk namına isnat eden Avrupalılara ve bu memleket vatandaşlarımıza rica ediyorum; bu Anadolu haydutları ve çete reisleri ve efradı arasında kaç tane hakikî Türk gösterilebilir? Ve hakikaten Türk ırkına mensup olanlar ne nisbettedir, bir kere bu, dikkat nazarına alınmalıdır. Geçenlerde, İstanbul'a sulkast yapmak için gönderilen bir takım kaatillerin hakikî hüviyetleri, burada Avrupa mümessillerinde dahi ince, uzun tahkik ve tâyin edilmişti. Bunlar içinde birçok «efe» ler vardı ki, Manastırdan Anadolu'ya celbedilmiş ve ilk defa olarak oraları görmüş idi. Yine öyle, gerek hükûmet tarafına, gerekse Kuvay-ı Milliye tarafına meyl ile bu umumî kıtal ve muhaceretin kör ve gafil âmilleri onlanların büyük bir ekseriyetli (çoğunluğu) hele çete reislerinin belki yüzde doksan dokuz buçuğu Türk değil, ve hiç olmazsa Anadolu'lu değildir. Anadolu'da bu adamlar, bugün değil, dün ve daha evvelki gün dahi ya bütün kaçakçılığı veyahut buna benzer gayri meşru (ticaretli) işleri tercih ederek yaşıyorlardı. Hattâ, bunlara mukabil kolcu yazılanlar dahi aynı ırktandır. Binaenaleyh, sulh zamanında dahi, burada birbirlerini telef etmekle geçinir, yol keser, köy basar bir sürü acar herifler yok değildir.

Kuvay-ı Milliye'nin bütün marifeti, bu şer unsuru ile maksadını birleştirmek yolunu bulmuş ve başlıcası erkânını hapishanelerden seçmesidir. Marifetli bundan ibarettir ve bunu Türk milletinin bağrından çıkmış bir hamiyet nıdası gibi göstermek şarlatanlığın son derecesidir. Zavallı milletin sinesinden çıkan müthiş bir âfet ki, Kuvay-ı Milliye-yi o yakacaktır.

Bugün, bütün Anadolu Türk'ü, Kuvay-ı Milliye'ye lânet etmekte ve Hak'tan imdat beklemektedir. Aslen Türk olmayan ve Kuvay-ı Milliye'den zulüm gören bir sürü halk ise, Yunan istilâsını, hiç felâket saymıyor ve ona iltihak ediyor ve yardım etmekten de çekinmiyor.

Demekki, millî mukavemet namına bu mânevi sefaletli, bu rezaletli görmek, bizim uğursuz kaderimizde varmış. Mustafa Kemal, tarihte şüphesiz nam bırakacak, fakat profesör Lomrozonun tettebbu etmiş olduğu siyasi mecnunlar arasında bir isim bırakacaktır. Şu hale göre,

Yüz elliliklerin aflarında sanki geç kalmış bir hak inkârı görmek ve göstermek isteyenler bulunduğunu görmeliğimiz üzerine memleket umumî efkârına, hiçbir af ile silinmek ihtimali olmayan bir kısım yüzkaralarını hatırlatmak bizim vazifemizdi. Son günlerde Ankara'da af için reyimize müracaat eden bazı mebus arkadaşlara: «— Ne yapabilirler, rejim büyüklük göstermek istiyor. Reyinizle yalnız onun bu ulüvvü cenâbını ispat etmiş olacaksınız» diyorduk.

Fakat onlardan bazılarının bir suali vardı ki, gürültüye boğmaksızın kolay kolay cevabı verilemez. Bu arkadaşlar bütün bir acılıkla aynen şu mülâhazayı ileri sürüyorlardı:

«Hepsi iyi ama, çocuklarımıza ve gelecek nesillere bu memlekette vatanı hiyanet dahi yapılsa, cürümlerin en şenii olan bu hiyanetin dahi günün birinde af olunabileceği fikrini vermiş olmayacak mıyız? Bu acı hakikat karşısında insanın eli bir af cömertliğine nasıl varabilir?»

Anadolu mukavemetli bir «blöf» tür. Bir hayli haydut çeteleri vardır, onlara da hadlerini bildirmek elbette lâzımdır. Mademki —Anka gibi— yalnız ismi anılan Türk merkezî hükûmeti bu haydutlarla başa çıkamıyor, elbette Avrupa medeniyetinin ıktızasına göre mesele halloluncak ve Anadolu bu zararlı haşerattan kâmlen temizlenecektir. Bunu Osmanlı ve müslüman menfaatlerine tamamen muvafık bir hüküm olarak telâkki etmeliyiz. Elbette az zaman içinde bu iş bitecektir. Fakat asıl burada bir iki cümle ile mülâhazalarımızı kısaltarak arz etmek isteriz: Hükümet, bu Kuvay-ı Milliye haydutlarını şer'an ve kanunen red ve inkâr ve hattâ ayrı ayrı idama mahkûm ettikten sonra, kalan Kuvay-ı Milliye efradı ki, bunlar ne adamakıllı Türk'tür, ne de doğru dürüst müslümandır. O halde bunlar da şer'an ve kanunen ve insanıyeten ceza görmeli, temizlenmelidirler ve behemehal görecektir ve temizleneceklerdir.

11 Temmuz 1920 — (Alemdar) Rıza Tevfik

AF MESELESİ MECLİSTE

Af kanunu lâyihası, Büyük Millet Meclisi Adliye Encümeninde incelendikten sonra, umumî heyete geldi. 28 Haziran 1938 günü umumî heyet toplantısında af meselesi müzakereye başlandı.

Evvelâ Adliye Encümeninin (Hükûmetin ileri sürdüğü fikirlerle) katıldığını bildirerek sunduğu şu (mucip sebepler) mazbatası okundu:

«Atatürk Millî Mücadeleye atılarak, milletin sînesinde mevcut bütün kuvvetleri feyizlendirip bu hareketin başına geçmiş ve cihanın çıplak bir vaziyet halinde hayret ve hayranlığını kazandığı bu kuvvetle, mes'ut neticeler istihsal olunmuştur. Askerî, ahdî ve sosyal birbirini takip eden zaferlerin ne gibi ıstıraplar ve güçlüklerle kazanılarak elde edildiği artık herkesçe malûmdur.

Düşman istilâsına uğrayan memleketin en mühim kısımlarında birçok sefiller zahirde hilâfet makamını ve devlet otoritesini temsil sıfatını taşıyarak zararlı ve menfî icraata vasıta olurlarken, aldatıcı bir takım propagandalarla bu kötü tesirleri saf unsurlara bile yaymak fenalığını dahi yapmışlardır. İşte yurdu kurtarmak, istiklâl kavuşturmak için çalışılırken içeride de, düşmanın maksatlarına bilerek, bilmiyerek âlet olanlarla da uğraşmak zarureti bulunduğundan, memleketin kurtarılması gibi yüksek bir gayeye erişmek için alınan tedbirlerin başında, Büyük Millet Meclisi İstiklâl Mahkemeleri gelir.

Millî Mücadele ve büyük inkılâp tarihimizde, âdil ve kat'î kararlariyle ihtilâl ve isyanları bastırmak ve zararlı telkinlerle mâsum halkın zehirlenmesinin önüne geçmek hususunda bu mahkemelerin icraatını bütün Türklerin şükran ve minnetle andığı ve tarihin takdirlerle bunu kaydettiğini ve edeceğini, izahtan müstağni bir hakikat saymak pek tabiidir.

Kurtuluş ve inkılâp hareketleri zafere eriştikten ve Türkiye Cumhuriyeti ilerleyip, medeniyetin bütün icaplarına uygun olarak yeni bir nizam kurduktan sonra rejimi tesbite muvaffak olmuş —ve rejimin tesisi kadar bekası azmiyle— yeni nizamın istikrarı için kanunî ve idarî tedbirler alınmış ve bunların fiilî eserleri de müsbet ve feyizli neticeleriyle tecelli etmiştir.

Kuvvetli esaslara istinat eden rejimin muhalif ve hatta haini olanlardan, Türkiye Cumhuriyetinin bir endişesi kalma-

dığı haklı olarak iddia edilebilir. Millî Mücadele sırasında kurtuluş ve istiklâl maksatlarına engel olanları kahir kudretiyle ezen ve bugün kurduğu Cumhuriyetle, on beş senedir bahsedilen tedbirleri, kanunlariyle, nizamlariyle, tesisleriyle yerleşen Türk Milleti, bu maksatlara vâsıl olmak yolunda fazilet ve fedakârlık gösterenleri kahraman olarak nasıl takdir etmişse, mahdut bir zümreyi teşkil eden cehil, gaflet, kötü itiyat ve telkinler tesiri altında şerefli vazifeleri idrak edememiş olan bedbahtlara ve bilhassa aramızda yaşamakta ve bütün millet efradı gibi Cumhuriyetin nimetlerinden faydalanan bunların evlâtları ve akrabaları için karabetlerinin (yakınlıklarının) bir şaibe olarak utanç duygusu altında hissettikleri mânevî ıstıraplardan kurtarmak şefkatini beklemelerine karşı da, lûtfkârlıkta bulunmanın hiçbir mahzuru tasavvur edilemiyeceğinden Kemâlist Türkiye'nin büyüklüğünün ve yüksekliğinin bir âtîfet eseri, âlicenabâne bir mürüvveti sayılan bu af için hükûmetin telhis edilen mucip sebepler lâyihasındaki düşüncelerine Encümenimiz de iştirak ile bu lâyihayı kabule şayan görmüştür.»

Bu lâyiha okunduktan sonra, söz alan mebuslar konuşmağa başladılar.

Kütahya mebusu Mehmet Somer: — Arkadaşlar, Atatürk'ün inkılâbın ilk gününden beri ibda ettiği yüksek eserlerden biri de işte budur. Artık memlekette kimseden pervamız yoktur. Gelsinler, görsünler... Bu adamlar hakkında birçok sözler söylenebilir. Fakat ben buna hacet görmüyorum. Bunların yaptıkları cürümleri zaten tarih kaydedecektir. Kendileri de, evlât ve ahfadı da ilelebet utanacaklardır ve bu kâfidir.

Erzurum mebusu Durak: — Bugün çok mühim bir mevzu üzerinde bulunuyoruz. Vatanın bağına hançer dayayanların affını görüşüyoruz. O kara günlerde işin içinde bulunanlardan olduğumuz için, hatırladığımız faciaları hülâsa etmeme müsaadenizi rica ederim. Aradan yirmi sene geçti ve o sıralarda henüz on yaşında çocuk olanlar, şimdi otuz yaşındadırlar ve belki, şu anda dinleyici sıralarında da oturuyorlar. Onlar bilsinler ki arkadaşlar, bu memleket, bu Türk yurdu yirmi sene evvel parçalanırken, düşmanlarımız yer yer bu mübarek vatani işgal ederlerken, Türk istiklâlini kurtarmak için çırpınan millet, karşısında düşmanların maddî ve mânevî âleti, edevatı olan bu güruhu buldu. Türk Milleti şeref, istiklâl, haysiyet ve namus dâvasıyla uğraşırken bu guruh İstanbul'da ve diğer yerlerde fesat tohumları saçıyorlardı. Allahın bu millete ihsan ettiği Mustafa Kemal, Türk'ün başında memleketi kurtarmak için dişiyle tırnağıyla mücadele ederken, bunlar, bu guruh başlarında ha-

lifeleri, arkalarında dış düşmanlar olduğu halde, Türk'ün en büyük, can alacak düşmanı kesilmişlerdi. Şimdi, bunları af edelim mi, af etmiyelim mi? diye birbirimize soruyoruz. Eğer ben bu Meclisten olmasaydım, asla asla.. derdim. Arkadaşlar babamı, anamı, kardeşimi öldüreni, belki bir gün merhamete gelir af ederim, fakat bunlar vatan hainidir, asla... Hiçbir zaman affı, hattâ hatırımdan geçirmem.

Yozgat mebusu Sırrı: — Yüz ellilikler içinde geleceklerden beni şahsen zarara sokanlar, kardeşimi gözümün önünde koyun boğazlar gibi kesenler ve bana: «Söyle o Mustafa Kemal'e...» diye küfürlerle tehditler savuranlar vardır ki, hiçbirini imkânı yok, şahsen affetmem. Fakat, «hayatta bütün emelim ulu reisimin izinde yürümek ve yolunda ölmektir» diye söz vermiş bir insanım. Madem ki, Onun rahm ve şefkati bu kanunun kabulünü istilzam ediyor, reyimi vereceğim.

Samsun mebusu Ruseni Yarkin: — Gelecek olanlar yüz eli hainin değil, yüz elli bin hainin enkazı dahi olsa bize fenalık edebilecek hiçbir kuvveti haiz olamazlar. Bunlar kâfi derecede ceza gördüler. Muhakkak ki ölümden beter cezanın ağırlığını, acısını çektiler, çekiyorlar. Filistin'de konsolosluk ettiğim zamanlar bunlardan bir kaçını Kudüs'te, Amman'da, Hayfa'da gördüm. Her yerde herkes tarafından nefretle karşılanıyorlardı. Sefil ve rezil bir hayat sürüyorlardı. On beş senenin beş bin küsûr günü içinde bunlar emin olun, inleye inleye beş bin defa ölmüşlerdir. Şimdi, bunları af ediyoruz. Buyurun, gelin, yıkamak istediğiniz memleket işte budur, işte böyle yaşıyor, o kadar müreffeh ve mes'ut ve kimseden pervasız yaşıyor ki, sizi, evet, sizi bile af ediyor... Gelecekler, gelirler arkadaşlar, utanmadan gelirler, sürüne sürüne de olsa gelirler. Gelsinler, görsünler.

Van mebusu Hakkı: — Bu hainlerin kapı dışarı edilerek yurtlarından uzaklaştırılmaları hence ağır bir ceza değildir. Cezanın asıl ağırlığı buraya gelip, hiyanet ettikleri yurdun, mes'ut, müreffeh ve mamur manzarasını görmeleri olacaktır. Yaptıklarına utanmıyacaklar ve gelip bu cezayı çekeceklerdir.

Kütahya mebusu Besim Atalay: — «Gözleri varsa, kör olası gözleri elbette geldikleri zaman, yanılmış olduklarını görecektir. Af daima yüreklerde minnet ve şükran duyguları yaratır. Bırakın bu adamlar gelsinler, rejimin bunlardan korkusu yoktur. Bunlara memlekette kıymet veren hiç kimse bulunmıyacaktır. Her Türk genci bu adamların çehresinde. Milli Mücadele esnasında yanan Türk köylerinin, Türk şehirlerinin alevini, can veren şehitlerimizin kanlarını görecektir. Yüzleri

varsa gelsinler. Fakat şunu iyi bilsinler ki, eski nifaklarına devam edecek olurlarsa, Cumhuriyetin ve gençliğin pençesi yakalarında olacaktır.

Bursa mebusu Muhittin Baha Pars: — Eskişehir ve Konya İstiklâl mahkemesi âzası bulundum. Bir karınca öldürmüş adam değilim. Fakat, mahkeme âzası olarak, yüzlerce adam astım. İdam ettiğim adamların simaları, bugün birer birer gözlerimin önünde... Şimdi, onlar için Allahtan magfiret diliyorum. Çünkü asıl mücrim, asıl suçlu ve günahkâr onlar değil, fakat bugün affetmek istediğimiz insanlardı. Eskişehirde, Konyada yakalayıp idam ettiğimiz bozguncularla, casuslar, bunların İstanbuldan gönderdikleri bozguncularla, casuslardı. Astıklarımız arasında asker kaçakları vardı. Onları «Kuvayı Millîyecilere, Mustafa Kemale hizmet etmeyiniz, gâvur olursunuz» diye igfal edenler de yine bu adamlardı.

Konya isyanını yapanlara: «Mustafa Kemal'in ordusunu arkadan vurun.» diyen sarıklı cahiller, ondördünü bir günde, birden astığımız bu bedbahtlar, yine bu yüzelliliklerin igfaline kapılan cahillerdi.

Bazı arkadaşlar dediler ki, bu adamlar gurbette her gün bir kere ölüyor. Arkadaşlar, her gün bir kere değil, bin kere ölseler yine azdır. Fakat bir şair, «Tanrının rahmetinden de büyük mü günahım?» demiş. Bunlar «Türklüğün merhametinden de büyük mü günahım?» demelidirler.

Nihayet, buraya gelecek adamlar, artık birer müstehase, birer pıhtıdan ibarettir. Gelsinler. Bu milletin önünde eğilsinler. Fakat bunların teşvikiyle, bunların tahrikiyle suç işlemiş ve idam edilmiş olanları, asıl onları... Allah affetsin.

Sinop mebusu Cevdet Kerim İncedayı: «— Arkadaşlar, Mustafa Kemal bir gün Samsunda Anadolu'ya ayak basarak, millete içinde bulunduğu feci vaziyetten kurtulmak için takip edilecek yolu gösterdiği zaman, haydi diyelim ki, bütün vatan-daşlar aynı şekilde düşünüp hareket etmiyebilirlerdi. Her insan bir olmaz. Gösterilen yolu, herkes doğru saymıyabilir. Havdi bu insanları da bir mertebe kısa görüşlü farzedelim. Fakat Erzurum kongresi oldu. O bize bir işret verdi. Sivas kongresi oldu. Haydi idrak ve iz'anları bununla da uvanmadı. İnönüleri oldu. Haydi bu zaferler de gözlerini açmadı, düşüncelerini düzeltmek için yetmedi. Sakarya oldu. Büyük zafer oldu. Haydi bunlar da, bu hainleri bu milletin kurtuluş yolunda muvaffak olmağa başladığını izah edemedi. Mudanya oldu. Yine kara kalplerinde ufak bir değişiklik olmadı. Lozan oldu, yine nafiye, bu da kâfi gelmedi. Cumhuriyet ilân olundu. Atatürk'ün

şefliğinden, Kurtuluş harbinde olduğu gibi inkılâp ve i'tilâ harbinde de bu millet birleşerek ve topluluğunu devam ettirerek, bugünkü büyük eseri meydana geldi.

Nihayet bugünkü bu kanunun müzakere edildiği şu ane kadar bütün dostu değil, düşmanı bile bu millete hürmet ettiren, hayran bırakan bu eserlerin hangisi, bunların kara kalplerinde ses verip, uyandırabilirdi.

Bu kadar da değil, şu anda dahi bunların yer yer, zaman zaman, şu veya bu memlekette, şu veya bu maksatlara âlet olarak memlekete hiyanet ettiklerini bilmiyor muyuz.

En fânî bir münkir, bir an gelir ki, nedamet eder, tövbe ve istiğfar eder. Her fâniden böyle bir hareket beklenir. Hele yurduna, milletine ihanet etmiş bir fâniden, bir gün nedamet edip, milletin vicdanından af dilemesi kadar tabîî bir şey olmaz. Halbuki bunlarda, bu yolda bir hareket te görmedik.. Arkadaşlar, bunlar hainlerdir. Türk milletinin kurtuluş hareketlerini hatırlamak bunların hiyanetleri bilmek için kâfidir. Size, uzun uzadıya anlatacak değilim. Yalnız şu kadar söyleyim. İkinci İnönünden sonra, Millî orduyu yeniden teşkil ederken, nakil vasıtası sıkıntısı çok çekiyorduk. Bu sıkıntı had safhaya girmişti. Hareket zamanlarında, her tarafa, civar köylerden kağıt taplayıp hareket yapacaktık. O zaman Üçüncü Kolordunun Alayunttaki fırkasında idim. Bir tecrübe yapmak istedik. Bize mürettep köylüleri çağırdık. Bütün kağıtları yirmi dört saatte ovaya toplamışlardı. Teftiş için gittiğim zaman, mübarek öküzlerinin başında onikisinden altmış yaşına kadar yüzlerce Türk kadını, üvendirelerini tüfek gibi tutmuş, safiharbe girmiş, emre âmâde bulunuyorlardı. Sorduk:

— Erkekleriniz yok mu? Size ağır ve zahmetli işler vereceğiz.

Askerliği ve cepheyi kasdettik;

— Onlar hizmetteler, biz geldik... dediler.

Aylarca ordu hizmetinde çalıştılar. Aralarında doğuranlar oldu. Fakat işten ayrılan olmadı.

İşte arkadaşlar, bu millet böyle çalışır, böyle ıstıraplarla, böyle fedakârlıklara katlanırken... Bunlar, bizim dışımızda kalmış, düşmanlarımızın hizmetinde, bir hiyanet cephesinde bulunuyorlardı.

Daha birçok mebuslardan sonra, hükûmet adına Adliyevekili Şükrü Saraçoğlu kürsüye geldi ve şöyle konuştu:

— Arkadaşlar, tetkik ve tasvibinize arzolunan bu kanun lâyihası üç hedef istihdaf ediyor. Birincisi yüzellilikler, ikinci hedef heyeti mahsusa kararları, üçüncüsü İstiklâl mahkemeleri

mahkûmlarıdır. Yalnız yüzellilikler kayıtlar, şartlar altında affolunuyor.

Bundan evvel söz alan arkadaşlarım yüzelliliklerin fenalıklarını birer birer anlattılar. Hakikaten arkadaşlar, Umumî Harp sonunda memleket bir karanlık, korkunç fırtına içinde yuvarlanır ve mevcudiyetimiz son derece tehlikeli uçurumlar kenarında bulunurken, bunlardan bir kısmı, düşman saflarında yer aldı, diğer bir kısmı daha ileri giderek memleket çocukları düşmanla harbeder, boğuşurken, onları arkadan vurmak için cephe alacak kadar alçaklıkta, hiyanette ileri gitti. Bunları gözönüne getirecek olursak hakikaten niçin bu adamları affediyoruz, suali çok yerinde olur.

Onlar ve bütün dünya biliyor ki, Yeni Türk Cumhuriyeti, yeni Türk milleti Meclisiyle, Hükûmetiyle, ordusuyla, her türlü teşkilâtiyle dinamik bir devlet, yürüyen, hareket eden ve zamanın icaplarına göre daima müteyakkız ve uyanık bulunan, yerinde ve zamanında tedbirlerini alan bir devlettir.

Eğer biz bundan yirmi sene evvel kanun, vicdan ve muahedelerle haklı olarak bu yüzelliliklerin hükmünü verip, talihlerini tanzim ederken olduğu gibi, bugün de vaziyetlerini, aynı, yirmi sene evvelki haklı kin ve gayz dairesinde mütalea etmiş olsaydık, dinamik devlet vasıflarıyla telifi kabil olmıyan bir hareket yapmış olur ve elbet bu hareketimizi tasvip etmiş olmazdınız. Biz, aradan yirmi sene geçtikten sonra, meseleyi tetkik ederken gördük ki, o günlerde, o zaman doğmamış çocuklar bu suçla hiç bir alâkası olmadığı halde, bugün memlekette hayata atılacak çağa varmış bulunuyorlar. Benim duyduklarıma göre, bunlar arasında babalarının fenalıklarını yüzlerine vuranlar bile var. Bu çocuklar istiyor ki, artık kendileri de babalarının günahını tamir edebilmek ve memlekete olan borçlarını ödeyebilmek için kendilerine fırsat verilsin. Esasen bir suçun, suçludan başkasına sirayet etmesi hiç bir hukuk prensibine uygun olmadığı, sirayet eder gibi görünmesi de aynı derecede zararlıdır.

Hükûmetiniz düşündü. Bu yapılan fenalıkların tamamile, olduğu gibi artık hatıralara ve tarihe mal edilmesi ve kanun damgasının kaldırılmasını münasip buldu. Sanırım ki, bu hareket yürüyen, hareket halinde ilerleyen devletin yapabileceği en şuurlu harekettir. Şöylediğim gibi, zaten hareketi hesaplı, ölçülü olarak yaptık. Memlekette rahat oturmalarına müsaade etmek ve çocuklarının da bu kanun damgasından kurtulmasını istedik, babalarının, ailelerinin üstünden bu damganın kalkmış olduğunu kendilerine tebşir etmek istedik.

Kanunda ikinci hedef, haklarında heyeti mahsusa kararı verilmiş olanlardır. Büyük Harbin sonundaki çöküntü, karanlık, karışıklık ve fikir ayrılıkları arasında, memleketin selâmetini adalet yolunda arayan bu zavallılar, yıllardan beri bu yanlış hareketlerinin cezasını görmüşlerdir. Biz, hükûmet olarak,

AFFA NİÇİN TARAFTARDI

Affa taraftar olan «Tanin» yazarlarından Muhittin Birgen, bu taraftarlığının sebebini şöyle anlatıyordu.

«Yüzelliliklerin affı, Cumhuriyetin tarihini yazacak yarınki tarihçiler için emsalsiz bir hâdisedir. Bu rejimli muazzam askerî ve siyasi zaferlerin neticesi olarak kuranın, ona karşı gelmiş olanları tedip için aldığı tedbiri yeter bulması ve affetmesi, esern sahibinin ve kuvvetini ortaya koyan heyecan verici hâdisedir. Biz, ne bahtiyar insanlarız ki, vatanda gönülden canımız ve başımızla sevdiğimiz Cumhuriyetimizin kuruluş ve istikrarına muhalefe etmiş, bunu meşru olmayan yollardan, ihanet ve hıyanete kadar götürmüş olmak iddla ve kararıyla mahkûm olanların affedilmesi de, aynı zaman fasılası içinde idrak etmiş oluyoruz. Bu suretle, mesnedi ve mahiyeti üzerinde münakaşalar yapılması istikbalde hatıra gelebilecek bir mevzu da ortadan kalkmış oluyor. Bütün bu bakımdan mütalea edildiği zaman, cidden, affın hususi bir değeri vardır.

Dünya tarihinde birçok inkılâplar, kendilerine muhalefeti filî hale getirmiş olanları memleketten kovmuş, aradan uzun zaman geçmiş, kurulan idareler mahiyet ve bünye değiştirmiş, fakat buna rağmen verilen karar tadil edilmemiştir. Şimdi ise, bizim müşahade ettiğimiz nâdise, şekli olarak hiç bir değişiklik vukua gelmemiş olmasına rağmen, rejimimizde karşı geldikleri milletlerarası bir vesikada yazılı kimselerin affı gibi müstesna dârisedir. Bu hâdise, artık rejimli telâkki tarzı üzerinde, memleket içinde ve dışındaki vakaları tefsir tarzında müsbet, geniş görüşlü ve müsamahalı tarzın varlığını ortaya koyar.

Son otuz, kırk yıllık hâdiselerin müşahidi olarak, cesaretle girilen bu teşebbüsü tebci ve takdir etmemek mümkün değildir. Çünkü bizim kanaatimizce, ortadaki hâdise, yalnız yüzelli kişinin affı gibi, şahsî hukuka temas eden bir mesele değildir. Bu, rejimin kuvvetine ve selâbetine olan itimadın olduğu kadar, bugünkü hükûmetin tarihî hâdiseleri ve bilhassa geçmişin vak'alarını nasıl müsamahalı ve medenî ölçülerle, başlanılmış vatan hizmetlerinin neticelerini bir fert istisnasız, bütün milletçe idrak etmek arzusunun da ortaya koymuş olacaktır.

şimdi arzu ediyoruz ki, artık adalet yolları — münakaşa edilemeyecek kadar açık bir şekilde — meydanda olduğu bir zamanda bunların cürümlerini temadi ettirmek, insafla ve yürüyen devlet nazariyesiyle telifi kabil olmadığı kabul edilsin ve istedik ki, bu yüzelliliklerden sonra, bunlara nazaran çok daha hafif vaziyette bulunan bir kısım vatandaşlarımız da, tedricen normal vatandaşlık hakkını iktisap edebilsin.

Nihayet, üçüncü hedef, İstiklâl mahkemeleri mahkûmları, bu zavallılar da büyük ve azametli Türk zaferinden sonra se'ri, keskin, sert ve geniş inkilâp hamleleriyle karşı karşıya geldiler. Bukadar kesif, kat'î, süratli ve kuvvetli inkilâp hamlelerini hazmedemiyenler bulundu. Bu hazmedemiyenler arasında İstiklâl mahkemelerinde mahkûm edilmiş bulunanlar hiç şüphesiz ki, geçirdikleri zaman içinde inkilâbın icaplarını hazmetmiş ve artık bu memleketin affına lâayık bir seviyeye çıkmışlardır.

Onlar da, bu af kanunu içinde kayıtsız, şartsız affolunan kimseler olarak dahil olsun.

Arkadaşlar, bugün burada söz söyleyen arkadaşlarım gibi, şimdi ben de konuşurken ve hattâ dışarıdaki sohbetlerimiz esnasında daima bu adamların, yüzelliliklerin şahıslarını gözümüz önünde bulundurarak mütalea yürütüyoruz ve yürüteceğiz, yürütmekte devam edeceğiz. Yalnız reylerimizi verirken, çocuklarını düşünerek hareket etmekteyiz, kendileri hakkındaki şiddetlerimiz kadar yerinde olacaktır. Türk milleti, büyük bir millettir ve elbette affı da kendisi gibi büyük olacaktır.»

Türk Milleti adına konuşanlar, affı işte böyle kabul ettiler.

Bu milletin büyüklüğü nisbetinde bir acıma, daha doğrusu vatan hainliği gibi bir suçun ağırlığı altında, müstahak oldukları gibi ilelebet ezilmeğe mahkûm olanların, hiçbir taksiri olmadığı halde aynı lekenin kendilerine de bulaşışından azap ve ıstırap ceken yakınlarına karşı duyulan bir acıma hissinin tesiriyle, âdeta onların şefaata mazhar olarak af olunanlar, on beş yıllık ölümden de beter sefil, zelil ve perişan bir hayatla «vatansız» kaldıktan sonra, bir takım kayıtlar ve şartlar altında da olsa, tekrar vatan topraklarına kavuşma imkânını buldular.

SAİD-İ KÜRDİ

Bedlüz zaman Sald-ı Nursî, 1923 de, sadece (Sald-ı Kürdi) olduğu günlerde, büyük zaferî müteakıp tekrar meydana çıkarak, bu zaferî tebrîk bahanesiyle, Büyük Millet Meclisi âzâlarına hitaben yazdığı ve her tarafta okuduğu bir mektupta, aklınca bundan sonra mebusların ve hükûmetin takip etmeleri lâzım gelen yolun ve netice itibarıyla, kurulması gereken (İslâmî hükûmet) in şartlarını tarif ve tavsiye ederek, behemehal bu yolda hareket edilmesini istemişti. Kendisi, daha sonra bunu bizzat Büyük Millet Meclisinde de, mebuslara hitaben okuduğunu iddia etmişse de, bunun aslı yoktur. Hükûmet erkânıyla, mebuslara gönderdiği 19 Kânunusânî (Ocak) 1923 tarihli —berbat bir Türkçe ile yazılmış— mektubun «Sald-ı Kürdi» imzalı aslı aşağıdadır.

Ya eyyühel mebusun, inneküm ül mebusun li yevmül azîm. Ey hal ve akt ehli islâm mücahitleri, bu fakirin bir meselede bir kaç nasihatini dinlemenizi rica ediyorum.

Evvelâ; şu muzafferiyetteki harikulâde nimet-i ilâhiyeye bir şükr ister ki, devam etsin ve ziyade olsun, yoksa nimet şükrü görmezse gider. Mademki Kur'ânullâhın tevfiğiyle düşmanın hücumundan kurtardınız, Kur'anın en sarîh ve kat'î emri olan salâvat gibi faraize imtisal etmeniz lâzımdır, ta onun feyzi böyle hârika suretinde üstünüze tevâlî ve devam etsün.

Saniyen, âlem-i islâmı mesrur ettiniz, muhabbet ve teveccühünü kazandınız, lâkin o teveccüh ve muhabbetin idâmesi islâmın şaâirini iltizam ile olur. Zira müslümanlar sizi islâmiyet hesabına severler.

Salisen, bu âlemde evliya hükmünde olan gazi ve şehitlere kumandanlık ettiniz, Kur'anın kat'î emirlerine imtisal etmekle öteki âlemde de o nurânî gürûha imam olmaya çalışmak sizin gibi âli himmetlilerin şânıdır. Yoksa burada kumandan iken orada bir neferden nur istimdad etmeğe muhtar kalacaksınız. Bu deni dünya şân ve şerefiyle öyle bir mata' değil ki, sizin gibi yüksek ruhlu insanları isb'â etsün; tatmin etsün ve bizzat maksut olsun.

Rabian, bu islâm milletinin cemâatleri çendan (her ne kadar) bir cemâat namazsız kalsa fasik de olsa, yine başlarında kini mütediyyin görmek ister, hattâ umum kürdistanda umum memurlara dair en evvel sordukları sual bu imiş: Acaba namaz kılıyorlar mı derler, namazı kılsa mutlak emniyet ederler, kılmazsa ne kadar muktedir olsa da nazarlarında müttehimdir. Bir zaman «Beytüşşebap» aşiretlerinde isyan var idi, ben git-

tim, sordum, sebep nedir? Dediler ki kaymakamımız namaz kılmıyordu, rakı içiyordu, öyle dinsizlere nasıl itâat edeceğiz? Bu sözü söyleyenler de namazsız hem de eşkiya idiler.

Hamisen; enbiyânın çoğu şarktan ve hükemânın çoğu da garpten gelmesi ezeli kaderin bir remzidir ki, şarkı ayağa kaldıracak «din ve kalbdır» akıl ve felsefe değil. Madem ki şarkı intibaha getirdiniz, fıtratına uygun bir cereyan veriniz, yoksa sa'yiniz heba'an gider veya muvakkat, sathî kalır.

Sadisen; hasmınız ve islâmiyet düşmanı olan İngiliz lâini dindeki kayıtsızlığımızdan pek fazla istifade etti ve ediyor. Hattâ diyebilirim ki, Yunan kadar islâma zarar veren, dinde ihmalimizi bahane edip istifade eden dahilî hasımlarımızdır. Maslahatı islâmiye ve selâmeti millet namına bu ihmali, a'male tebdil etmeniz gerektir. Görülmüyor ki, İttihatçıların o kadar harika azmi sebat fedakârlıklarıyla, hattâ islâmın intibahına da sebep oldukları halde, bir derece dinde lâübalilik tavrını gösterdikleri için dahildeki milletten nefret ve tezyif gördüler. Haricteki islâmlar dindeki ihmallerini görmedikleri için onlara lâıyk oldukları hürmeti verdiler ve veriyorlar.

Sabian; küfür âlemi, bütün vasıtasıyla, medeniyetiyle, felsefesiyle, fenleriyle, misyonerleriyle islâm âlemine hücum ve maddeten uzun zamandanberi galebe ettiği halde, islâm âlemine dinen galebe etmedi ve dahilî bütün dalâlet içindeki islâm fırkaları birer zararlı ekalliyetler suretinde mahkûm kaldığı ve islâmiyet metânetini ve salâbetini sünnet ve cemaatle muhafaza eylediği ve şimdi galip mevkie geçmeğe hazırlandığı bir zamanda lâübalıyâne Avrupa medeniyeti habisesinden süzülen bir bedatkâr cereyan, sînesinde yer tutamaz. Demek islâm âlemi içinde mühim ve inkılâpvârî bir iş görmek islâmiyetin düsturlarına inkiyad ile olabilir, başka olamaz, hem olmuş ise de çabuk olup sönmüştür.

Saminen; dinin za'fına sebep olan, sefih Avrupa medeniyeti yırtılmaya yüz tuttuğu bir zamanda ve Kur'an medeniyetinin zühûru zamanı geldiği bir anda, lâkaydâne ve ihmalkârane «müsbet bir iş görülmez» münifince tahribkârane işe ise bu kadar rahnelere mâruz kalan islâm, zaten muhtaç değildir.

Tasian; sizin bu muzafferiyetinizi ve âlî hizmetinizi takdir ile sizi can ve dilden seven cümhuru mü'minindir, ve bilhassa avam tabakasıdır ki sağlam müslümandırlar. Sizi ciddî sever ve sizi tutar ve size minnettardır ve fedakârlığınızı takdir ederler ve intibaha gelmiş en cesim ve müthiş bir kuvveti size takdim ederler ve siz dahi Kur'anın emrilerine imtisal ile onlara ittisal ve istinat etmemiz maslahatı islâm namına zaruridir. Yoksa

[illegible]

[illegible]

حسبنا الله ونعم الوكيل اللهم صل على محمد وآل محمد
صلواتك على خير خلقك وأفضلهم

الحمد لله

islâmiyetten tecerrüt eden bedbaht milliyetsiz Avrupa meftunu frenk mukallitlerini müslümanların avamına tercih etmek maslahatı islâma aykırı olduğundan, islâm âlemi nazarını başka tarafa döndürecek ve başkasından istimdat edecektir.

Aşiren; bir yolda dokuz helâk olmak ihtimali ve tek necat bulmak ihtimali varsa, hayatından vazgeçmiş bir cesur lâzım ki o yola sülûk etsin. Şimdi yirmi dört saatten bir saati alan namaz gibi dinî zaruretlerin yerine getirilmesinde yüzde doksan dokuz necat ihtimali var, yalnız gaflet ve tembellik dolayısıyla bir dünyevî zarar olabilir. Halbuki farzların terkinde yüzde doksan dokuz zarar ihtimali var. Yalnız gaflete dalâleti istinat eden tek bir necat ihtimali olabilir. Acaba dine ve dünyaya zarar olan ihmal ile farzların terkine ne bahane bulunabilir, hamiyet buna nasıl müsaade eder, bhusus bu mücahitler gürûhu ve yüksek meclisin yaptıkları taklit edilir, kusurlarını millet ya taklit veya tenkit edecek ki ikisi de zarar demek ve onlarda hukukullâh ve hukuku ubadî tazammun ediyor. Tevatür ve icmai tazammun eden hadsiz ihbarlarla delilleri dinlemiyen ve safsata-i nefis ve vesvese-i şeytandan gelen bir vehmi kabul eden adamlarla hakikî ve ciddî iş görülmez, şu inkılâbî azîmin temel taşları sağlam olmak gerek. Şu yüksek Meclisin mânevî şahsiyeti sahip olduğu kuvvet cihetiyle saltanat mânasını istihkakla deruhte etmiştir. Eğer şaaîr-i islâmiyeyi bizzat imtisal etmek ve ettirmekle hilâfet mânasını dahi vekâleten deruhte etmezse hayat için dört şeye muhtaç fakat müstemir an'ane ile günde en az beş defa dine muhtaç olan şu fıtratı bozulmayan ve lehviyatı medeniye ile ruhî ihtiyaçlarını unutmayan milletin dinî hacetlerini Meclis tatmin etmezse, bilmeceburiye hilâfet mânasını tamamen kabul ettiğiniz «isme ve lâfza» verecek o mânayı idâme etmek için kuvveti dahi verecek. Halbuki Meclis elinde bulunmayan ve Meclis yoluyla olmıyan böyle bir kuvvet inşikâkî âsâyâ (Hazreti Musa'nın değneğini dokundurarak su fişkırışına) sebebiyet verecektir. İnşikak-ı âsâ ise âyet «ita-semû bi hablillâhi cemiân» a zıttır. Zaman cemaat zamanıdır. Cemaatın ruhu olan mânevî şahıs daha metindir ve ahkâm-ı şer'iyeyi tenfize daha ziyade muktedir. Halife-i şahsî ancak ona istinat ile vazifelerini deruhte edebilir.

Bilirsiniz ki ebedî düşmanlarınız ve zıtlarınız ve hasımlarınız islâmın şaaîrini tahrir ediyorlar. Öyle ise zarurî vazifeniz şaaîri ihya ve muhafaza etmektir. Şaaîr de tehavün zaafı gösterir, zaaf ise düşmanı tevkif etmez teşci eder. Hasbünallahi ve nimelvekil ve nimel mevlâ ve nimel nasir.

eddaî
Saaid-i Kürdî

DÜŞMAN İZMİR'E ÇIKTI SİLAH BAŞINA!..

Hazırlayan : KANDEMİR

Yunan ânî bir baskınla İzmir'e çıkıyor. O sabah karanlığı felâket haberini Aydm'da duyan Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey, doğru olup olmadığını tahkik edemiyor. Bütün telgraf hatları kesilmiş olduğundan, ne İzmir'deki Kolordu Kumandanlığı, ne de İstanbul'da veya başka bir yerdeki her hangi bir makamla muhabere imkânı kalmamıştır.

Fakat muhaberenin böyle birdenbire her tarafla kesilmesi İzmir'de bir şeyler olduğunu anlatıyor. Nihayet felâket haberi teeyyüt ediyor ama, yine hiçbir tarafla muhabere edilemiyor.

Bu vaziyette 57 nci Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey, emir ve direktif alabileceği makamlarla bağılılığı tamamiyle kesilmiş bir hale geliyor ve Aydın'a doğru ilerlemeğe başlayan düşman karşısında, ne yapmak gerektiğini, tek başına düşünüp, bütün sorumluluğu da üstüne alarak, kararlaştırmak mecburiyetinde kalıyor.

Padişah ile hükûmetin ne düşündüğünü, ne şekilde hareket edlimesini isteyeceğini bilmeden, doğrudan doğruya bağlı olduğu İzmir'deki Kolordu Kumandanlığının da ne yolda bir hattı hareket tavsiye edeceğini anlayamadan, bilhassa hiç mesabesinde olan elindeki zayıf ve dağınık kuvvetle, ilerleyen düşmana karşı alınması gereken vaziyeti kararlaştıracak yerde, «Ne çare, kimseden bir talimat alamadığıma göre, herhangi bir taraftan direktif gelinceye kadar beklerim.» diye bir mazeretle pasif kalıp, sorumluluktan mümkün olduğu kadar rahat ve kolay sıyrılmanın yolunu bulmak istemeyen bir karakterde olan Albay Şefik Bey, nihayet, her şeye rağmen, ne pahasına olursa olsun, aktif hareketle mukavemet kararını veriyor.

Hükûmet, Harbiye Nezareti ne der, ne düşünürse düşünün, bütün sorumluluğu üstüne alarak, asla mutavaat cihetine

gitmiyecek, sonuna kadar her tehlikeye göğüs gererek dayanacaktır.

Bu karar, Aydın'da verilirken, hiç kimsenin bundan haberi yoktu. Albay Şefik Bey de başka nerelerde, ne gibi kararlar verildiğinden katiiyen haberdar değildi.

Mustafa Kemal Paşa o günlerde, henüz İstanbul'dan ayrılmış, Samsun yolunda bulunuyordu.

Bu bakımdan, «yer yer mukavemet hareketleriyle zemini ve esaslı hazırlanan Millî Mücadelenin» bu safhasını aydınlatması itibariyle, bu kararın değer ve önemi büyüktür.

Albay Şefik Bey, ilk defa, o gün, Yunanlıların İzmir'e çıktıkları sabah, büyük bir heyecan, ve ıstırap içinde, kararını nasıl verdiğini bizzat şöyle anlatır:

«Yunanlılar, hakikaten geliyorsa, mutlaka mukavemet edecektim. Mümkün olan mukavemeti yapmadan, vatanın bir karış toprağını terketmek, bir kumandan olan benim için, millî ve askerî bir leke olurdu. Ama, ne ile, hangi silâh ve cephane ve bilhassa askerle, bunu düşünmüyor da değildim. Fakat, düşünürken, zihnimde çakar gibi olan bir şimşegin ışığında canlanıveren eski, çok eski talebelik günlerimin bir hâtırası ile, Harbiye Mektebindeki coğrafya hocasını görür, sesini duyar gibi olmuştum. Bir gün bu hoca, gözlerimizin içine baka baka bize, şu tarihî menkıbeyi anlatmıştı:

«— 93 seferi sonunda imzalanan Berlin muahedesi Bosna Hersek, Taşlıca ve Yenipazar havalisini işgal etmek hak ve salâhiyetini Avusturya ve Macaristan'a öte yandan (Gosinya) ile (Plova) yı da Karadağ'a bahsediyor. Osmanlı İmparatorluğunun ister istemez kabul ettiği bu muahede hükümleri gereğince de, Avusturya ordusu hiçbir mukavemet görmeden, kollarını sallaya sallaya zafer teraneleriyle Bosna - Hersek'i işgal ettikten sonra Taşlıca'ya doğru yürüyor ve yaklaşıyor. Tam bu sırada, yâni hükûmetin af edilmez za'fiyle bol keseden düşmana peşkeş çekmesine terketmiş olduğu yurtlarının çiğnenişini yürekleri yana yana, fakat şaşkınlık içinde sessiz sedasız seyre mahkûm olan halk arasından gürlercesine bir nida yükseliyor. Bu Yenipazar Müftüsünün feryadıdır. Müftü diyor ki: «Düşman geliyor' Yurdumuzu çiğneye çiğneye istilâyâ, bizleri de koyun sürüleri gibi esir etmeğe geliyor. Yüreğinde din, iman ve vatan aşkı olan her müslüman, bir dakika bile geçirmeden, derhal silâhını kapıp sancaklarının altına koşarak toplansın. Buradan verilecek işareti beklesin!»

Müftü Efendinin bahsettiği sancak, o devirde Rumeli vilâ-

yetlerinin kaza merkezlerindeki büyük camilerde bulunan sancaklar ki, vakti gelip askere gidecek gençler, camilerden törenle çıkarılan bu sancakların altında toplanır ve orduya katılırlarmış...

Müftü'nün bu dâveti üzerine silâhına sarılarak, sancaklar altına toplanan yiğitlerin sayısı iki günde sekiz bini aşıyor. Hepsi de Müftünün icra emrini sabırsızlıkla bekliyor. Bunun üzerine Müftü evvelâ Avusturya ordusu kumandanına: «Şu saat-ten itibaren bir adım daha ileri atarsanız bütün kuvvetimle size karşı koyacağım. Dökülecek kanın vebâl ve mesuliyeti siz istilâcılara aittir.» diye bir telgraf çekiyor. Avusturya ordusu kumandanı, zaten istihbarat şebekesi vasıtasıyla, halkın nasıl gitgide artan bir galeyan içinde kaynaştığını haber almış olduğundan Müftünün telgrafı ile bütün bütün tereddüt ve telâşa düşerek, olup bitenleri alelacele imparatoruna bildirip, talimat istiyor. Çok geçmeden gelen bu talimat; «Bulunduğunuz yerde durun!» oluyor. Bu esnada Taşlıca kasabasına sokulmuş bulunan Avusturya ordusu öncüleri de, aldıkları seri emre uymak zorunda kalarak, bulundukları noktada mihlanıp kalıyor, bir adım daha ilerliyemiyorlar.

Bu duruş yıllarca, ta 1910 a, yâni Balkan Harbinde Rume- li'yi kaybettiğimiz güne kadar böylece sürüp gidiyor. Öte yan- dan Cosinya ve Plova'ya doğru ilerlemekte olan Karadağ kuv- vetleri de, yine Müftünün aynı şekilde kat'i ifadeli ültimato- mu ile, aynı vaziyette oldukları yerde mihlanıp kalıyorlar.

İşte ben, 15 Mayıs sabahı şafak sökerken Yunan'ın İzmir'e çıktığı haberini aldığım zaman, ne yapmam gerektiğini düşünür- ken, coğrafya hocamızın anlatmış olduğu bu menkıbeyi hatırla- mış ve Müftü o serdengeçti, yiğit bir millî kahraman haliyle, hayalimde canlanıp tecessüm etmişti. Öyle ki, âdeta o sesi du- yar gibi olmuştum.

Ve bu ses kulağımda, doğru kumandanlık dairesine gide- rek, Aydın'ın Müftüsü ile hatırı sayılır âyân ve eşrafını yanıma dâvet etmiştim.»

İşte bu kitapta, Albay Şefik Bey o günden itibaren tek ba- sına neler yaptığını ve bilhassa Demirci Mehmet ve Yörük Ali Efelerle, Yunana karşı nasıl savaştığını, bir roman gibi fakat gerçeğin ta kendisi olarak anlatmaktadır.

ESERDEN BİR PARÇA :

«Yunan sürüleri İzmir'e çıkalı henüz bir haftayı biraz geçi- yordu. 28 Mayıs 1919 gecesı Menderes köprüsü yakınında, Çine

yolu üzerinde, Emiroğlu kahvesi denilen misafirhanenin kiracısı, Mehmet ismindeki delikanlı ile konuşuyorum.

— Oğlum nerelisin, kaç yaşındasın, askerlik ettin mi?

— Aydınliyım efendim, yirmi yaşındayım. Askerlik etmedim.

— Bak Yunanlılar İzmir'den doğru geliyorlar, şuracıktaki Aydın da ellerine geçecek... Artık onların kumandası altında yaşayacaksın.

— Ne yapalım kaderimiz...

— Yunan gâvurunun kumandasına, hareketlerine nasıl tahammül edeceksin?

— Herkesin başına gelen, çekilir.

Hiddetlenerek, birden sert konuştum:

— Ulan kansız, buna nasıl tahammül edilir?

O da hiddetli, sesini yükseltti:

— Eh, ne yapalım?...

— Ulan bu gâvurlar, Türk kızlarını alacaklar, gözlerinin önünde kollarına takıp gezdirecekler, zorla gâvur yapacaklar, camileri kiliseye çevirecekler, buna nasıl tahammül edeceksin?

Birden, değişti, gözleri döndü:

— Yooo... O kadarına gelemeyiz...

— Ne yaparsın?

— Bir canımız var...

Hepsi böyle idi. Hepsini tahrik etmek lâzımdı. Yoksa İstanbul hükûmetinin Yunan işgaline karşı takındığı vaziyet, bütün halkı olup bitenlere boyun eğmeğe sevk ediyordu.»

ERCAN MATBAASI — İstanbul. 1964

Pl. 10 L.